

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

KÉTSZÁZÖTVENHETEDIK KÖTET

(749., 750., 751. SZÁM)

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1940

TARTALOM.

DCCXLIX.

	Lap
1920—1940. — Gróf Bethlen Istvántól _ _ _ _ _	1
AZ IRODALMI MŰVELTSÉG ÉRTÉKE. — Kornis Gyulától _ _ _ _	18
GRÜNWARD BÉLA TRAGÉDIÁJA. — Horánszky Lajostól _ _ _ _	40
A HÁBORÚ ÉS A GAZDASÁGI ÉLET. — Szádeczky-Kardoss Tibortól	55
KÖLTEMÉNYEK. — <i>Mint fű a szélben.</i> — <i>Elkésett hold.</i> — Sík Sándortól	72
SZEMLE. — <i>Képzőművészet.</i> — Spectator-tól _ _ _ _ _	74
IRODALOM. — 1. <i>A legújabb Kossuth-irodalom.</i> — (1. Deák Imre: <i>A száműzött Kossuth.</i> — 2. Jánossy Dénes: <i>Die ungarische Emigration und der Krieg im Orient.</i>) — Hegedüs Loránttól.	
2. <i>Egy verses könyvről.</i> — (Rolla Margit: <i>Ezüstharang.</i>) — V. G.-tól.	
3. <i>A magyar népballada.</i> — (Dános Erzsébet: <i>A magyar nép- ballada.</i>) — Elek Oszkártól.	
4. <i>Horatius és Vergilius.</i> — (<i>Orazio nella letteratura mondiale.</i> — D. Comparetti: <i>Virgilio nel medio evo.</i>) — Révay Józseftől _ _	81

DCCL.

MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLETÉSÉNEK 500. ÉVFORDULÓJA. — József kir. hercegtől _ _ _ _ _	97
HOLLÓS MÁTYÁS. — Gróf Teleki Páltól _ _ _ _ _	113
MÁTYÁS KIRÁLY, A RENAISSANCE-URALKODÓ. — Hekler Antaltól	124
A NÉMETORSZÁGI HAJÓZÓ CSATORNÁK HATÁSA A MAGYAR GAZ- DASÁGRA. — Rohringer Sándortól _ _ _ _ _	132
KÖLTEMÉNYEK. — <i>Mentőcsillag.</i> — <i>Sétabot.</i> — <i>Temetésre.</i> — <i>Befűtta az utat a hó.</i> — Falu Tamástól _ _ _ _ _	151

- IRODALOM. 1. *Regényes életrajz Zrínyi Ilonáról.* — (Sz. Szabó Mária: *Zrínyi Ilona.*) — S. Szabó Józseftől.
2. *Nagybirtok — kisbirtok.* — (Dr. Hévey László: *Ahol nincs nagybirtok.*) — Bernát Istvántól.
3. *Árpádkori történetünk forrásai.* — (Gombos, Albinus Franciscus: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendendum ab anno Christi 800 usque ad annum 1301 ab Academia Litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus.*) — Nagy Miklóstól — — — — — 153

DCCLI.

- HUNYADI MÁTYÁS. — Hóman Bálinttól — — — — — 161
- A NÉMET BIRODALOM ÉS A DÉLKELET-EURÓPAI ÁLLAMOK
EGYÜTTMŰKÖDÉSE A MEZŐGAZDASÁG TERÉN. — Darré R.
Walthertől — — — — — 180
- A KÍSÉRLETI TERMÉSZETTUDOMÁNY TÖRTÉNELMI FELELŐS-
SÉGE. — Szent-Györgyi Alberttől — — — — — 193
- EGY ESZMÉNYI MAGYAR GYŰJTŐ. — Petrovics Elektől — — — — — 199
- A CSAVARGÓ. — Költemény. — Havas Istvántól — — — — — 207
- IRODALOM: 1. *Teleszky János.* — Grósz Emiltől
2. *Önéletrajz és írói jellemrajz Móricz Zsigmondról.* — (1. Móricz Zsigmond: *Életem regénye.* — 2. Féja Géza: *Móricz Zsigmond.*) — df.-től.
3. *Magyar irodalomtörténet Erdélyben.* — (*Magyar Irodalomtörténet 1939.*) — Vajthó Lászlótlól — — — — — 209

1920–1940.

Ünnepi beszéd a Magyar Tudományos Akadémia 1940. márc. 18-i
összes ülésén.

Tekintetes Akadémia!

Ritka kivételes ünnepet ül a mai napon a Magyar Tudományos Akadémia.

Lesznek talán egyesek azon a nézetten, hogy nem az elvont tudományokat ápoló Akadémiánknak a feladata ünnepet ülni, amikor nem kimondottan a magyar tudományosság és nem is nemzeti művelődésünk valamely nevezetes évfordulójáról van szó. Az Akadémia azonban egynek érzi magát a nemzettel, annak örömében és fájdmában osztozik és ezért együtt ünnepel a nemzettel, amikor állami életünknek azon nagyjelentőségű eseményéről emlékezünk meg, amely húsz évvel ezelőtt következett be, amikor a forradalmak után nagybányai Horthy Miklóst az ország kormányzójává választották és ezzel a ténnyel a magyar történelemben új fejezet vette kezdetét.

De ezt az évfordulót a Magyar Tudományos Akadémia még egyéni jogon is megünnepelheti, mert Horthy Miklós kormányzóvá választása az Akadémia történetében is új életnek jelenti kezdetét, amelyhez az alapot és lehetőséget a kormányzói korszak alatt bekövetkezett nemzeti és állami megújulásunk teremtette meg.

A forradalmi züllés és a háború folytán bekövetkezett pénzfelhígítás az Akadémiát is éppúgy, mint nemzeti kultúránk sok más virágzó intézményét, halálra ítélte volt. Minden anyagi eszköztől megfosztva tengette az Akadémia is látszat-életét és csakis a Horthy Miklós kormányzóvá választása után bekövetkezett állami életünk újjászületésének és gróf Klebelsberg Kuno akkori kultuszminiszter

szeretetteljes és atyai gondoskodásának köszönhette, hogy munkásságát újra felvehetette és hivatását a nemzet életében ma újból, hiánytalanul betölteni képes.

Az Akadémia is hálatelt érzéssel veszi ki tehát a mai napon a maga részét az egész magyar nemzet egyetemes ünnepéből és ahhoz a babérkoszorúhoz, amelyet a nemzet kormányzójának homloka köré font, egy szerény babérlevéllel a maga részéről is hozzájárul és ezt a mai ülésen kívánja a nemzet vezérének átnyújtani.

Tesszük ezt a Magyar Tudományos Akadémiához illő szerénységgel és komolysággal, menten minden hízelgéstől, de eltelve mély hálaérettől a Gondviselés iránt, amely megengedte a nemzet újra való felemelkedését a pusztulásból, és megadva őszinte szeretettel és ragaszkodással az elismerést mindazoknak, akiknek ebben a munkában részük volt, köztük elsősorban nagybányai Horthy Miklósnak, Magyarország kormányzójának, akinek húszéves önfeláldozó és becsületos munkája nélkül a magyar nemzet sohasem jutott volna el újból odáig, ahol ma állunk Európa nemzetei között.

Nem lehet hivatása a mai megemlékezésnek, hogy az utolsó húsz év történelmét ismertessük. A jelen korról nem lehet történelmet írni; az ily vállalkozás eredménye a legjobb esetben politikai röpirat lenne, melyet az utókor nagyon sok tekintetben helyesbíteni lenne kénytelen. Az az egy bizonyos azonban, hogy Magyarország világháború utáni történelmi korszaka Horthy Miklós kora címen fog a magyar történelemben szerepelni és, ami e korban történt, Horthy nevéhez fog fűződni.

Kétségtelen, hogy nem minden nevezetes dolog, ami e korban végbement, kapcsolódik közvetlenül az államfő személyéhez, mert sok az alatta működött államférfiak érdeme, illetve az ő mulasztásuk és hibájuk; sok jó, ami történt, az ő kezdeményezésük, sok hiba viszont ő általuk követett el.

Mi volt azonban Horthy Miklósnak a része az eseményekben? Mi az, amiért őt fogja az utókor dicsőíteni? És mi az viszont, amiért a történelem őt fogja felelősségre vonni? Ez az a nagy kérdés, amelyre végleges és pártatlan

választ csak az utókor adhat, de amelyre mi, Horthy Miklós kortársai, akik az ő korában élünk, akik őt szentől-szemben látjuk és egyéniségének varázsa alatt állunk, talán jobban rávilágíthatunk, mint azok, akik majd utánunk jőve, csak poros íróasztalfiókok és hivatalos iratok felkutatása révén alkothatnak majd maguknak véleményt az ő különös egyéni varázssal rendelkező személyéről.

Mi volt része Horthy Miklósnak a mai Magyarország eseményeiből? Ha erre a kérdésre hízelgés nélkül, őszinte választ keresünk és tudunk adni és ez a válasz valóban feltárja Horthy Miklós részét mindabban, ami történt, azt hiszem, a történelem ítélőszéke előtt sokkal nagyobb elégtételt szolgáltatunk neki, mint hogyha a byzantinismusnak hódolva, minden jót és kiválót csakis az ő javára, minden rosszat pedig mások rovására íránk, hogy ezáltal hódolatunkat még jobban kifejezésre juttassuk.

Mit adott Horthy Miklós nemzetének kormányzói működése idején? Mielőtt erre a kérdésre választ adnék, figyelmüket fel szeretném hívni arra, hogy talán soha még az államfő tisztjét betöltő férfi nehezebb körülmények közt nem vállalta felelősségteljes hivatalát, mint Horthy Miklós, 1920. március 2-án, amikor a nemzetgyűlés színe előtt, annak elnökének kezébe, a kormányzói esküt letette.

A nehézségek a legkülönbözőbb téren jelentkeztek s a legkülönfélébb forrásból származtak; részben egyéniek is voltak.

Horthy Miklós egész 1920 tavaszáig természetesen annak sejtelmével sem bírhatott, hogy valaha Magyarország kormányzói székét lesz hivatva betölteni, hogy hazája sorsát lesz valamikor feladata minden téren irányítani s hogy a legbonyolultabb államügyekben lesz kötelessége döntő véleményt mondani, úgy, hogy ettől a döntéstől az ország jó vagy rossz sorsa is függhet.

Horthy Miklóst nem erre a feladatra nevelték volt; ő lehetett kiváló katona a háborúban, lehetett rettenthetetlen tengerészparancsnok, világlátott utazó, bátor és ügyes sportember, becsületes és jellemzilárd férfiú, mindhalálig hű magyar — de komplikált jogi, bonyolult állami, közigaz-

gatási, közgazdasági kérdésekkel sohasem foglalkozott volt, sem a nemzetközi politika vagy a kultúrpolitika problémáival úgy, mint azok az uralkodók, akiket fiatal koruktól fogva gondosan nevelnek az uralkodói feladat betöltésére.

Azonban mégis volt kormányzónknak erre a tisztre előzetesen egy nagy tanítómestere, akitől, ha nem is elvont tudományokat, de az uralkodás gyakorlati mesterségét annál tökéletesebben sajátíthatta el. Ez maga I. Ferenc József, nagy királyunk volt, akinek oldalán több éven keresztül mint első szárnysegéd működött, akitől önfeláldozó munkát és kitartást, kötelességtudást, tekintélytiszteletet és a tekintélyfenntartásnak a művészetét, tapintatot és megalkuvás nélküli jellemzilárdságot nap-nap után láthatott és tanulhatott, és aki tanítványának mindvégig mintaképe maradt a kormányzói kötelességteljesítés terén.

Ha nem volt Horthy Miklósnak katonai és tengerészeti tanulmányain kívül állami és jogtudományi, diplomáciai és közgazdasági előképzettsége nehéz feladatának betöltésére, két kiváló tulajdonsága ezt a hiányt mégis pótolta, nevezetesen az ő természetes s ritkán tévedő ösztöne, valamint emberismerete, melyek gyakran hiba nélkül elvezették ott, ahol a tudomány is megakadt és a gyakorlat sem tudott megfelelő útmutatást adni.

Magyarország története az utolsó húsz évben valóban bizonyítéka annak, hogy egy egész és bátor férfi az államfői székben, akit a hazaszeretet és természetes ösztönök vezetnek, aki megfelelő emberismerettel bír és megvesztegethetetlen jellemű, ezt a hivatást jobban képes betölteni, mint az olyan férfi, akit lehet hogy gondosan tanítottak, de hiányában van esetleg azoknak a megbízható tulajdonságoknak, amelyek döntő és nehéz percekben egyedül képesek iránytűt adni annak a kezébe, aki egy ország sorsát kell, hogy irányítsa.

Az államfőnél valóban a férfias jellem, a felelősségérzet és a helyes természetes ösztönök, a százszázalékos megbízhatóság teszik azokat a fő kellékeket, amelyek tisztjének sikeres betöltésére képesítik; a tudás, a nagy tehetség és élettapasztalat viszont azoknál az államférfiaknál nélkülöz-

hetetlen kellék, akiket az államfő vezető állásra meghív és akiket fő tanácsadóinak kiválaszt.

Horthy Miklósban ezen kiváló tulajdonságok mindig legyőzték azokat a nehézségeket, amelyek abból származtak, hogy nem arra a pályára készült, amelyet betölteni hivatásává vált. Így ezek az egyéni nehézségek, amelyekkel megküzdeni kényszerült, valóban eltörpültek azon tárgyi nehézségek előtt, amelyekkel mindjárt kormányzói pályája kezdetén magát szemben találta.

Soha nehezebb nemzetközi helyzete nem volt országnak, mint Magyarországnak a háború után. Második mohácsi vészt éltünk volt át, országunk darabokra szabdaltatott; körülöttünk az újonalakult kis szomszéd országok, amelyek a mi zsírunkon híztak meg, féltve a zsákmányt, bőven gondoskodtak befeketésünkről és elrágalmazásunkról a győztes nagyhatalmak kormányai és közvéleménye előtt.

De a rágalomnak más forrásai is akadtak, még belpolitikai téren is. A világháború után Európa legtöbb államában radikális baloldali irányzatok voltak uralmon. A győztes nagyhatalmagnál, Angliában, Franciaországban a kormányok a munkáspártokra és a baloldali radikális polgári irányzatokra, szabadkőművességre támaszkodtak; Olaszország kommunista forradalom szélén állott, Oroszországban a bolsevizmus volt az úr, a legyőzött Németországban pedig a weimari alkotmány idején a szociáldemokrata párt uralmát a centrum alig tehette vitássá.

Ezzel szemben Magyarország a Károlyi- és Kun Béla-féle kommunista forradalom bukása után ellenforradalmi vizeken evezett, a forradalommal szemben bekövetkezett erős reakció napjait éltük át akkor; a minden árnyalatú forradalmi csöcselék pedig százával és ezrével menekült a külföldre, telelarmázva a világot a magyar atrocitásokkal, ellenünk uszítva a győztes nagyhatalmak és az egész világnak a közvéleményét és kormányait. Ott álltunk legyőzve és teljesen izolálva egy ellenséges érzelmű világ közepén. Kétszeres vesztegzár vett körül: egy belpolitikai, amelynek állandó fenntartásáról és szigorúvá tétele felett a magyar emigránsok légioja, a világ szabadkőműves organizációi, az

Európában általánosan uralmon lévő szocialista és radikális polgári pártok örködték ; a körülöttünk alakult és rajtunk felhízott kis államok pedig, amelyek egyrészt ezen pártok segítségével jutottak volt zsákmányhoz, a népjogokat tisztelő, a mélységesen demokratikus érzelmű, nemes gondolkozású, fenkölt szellemű népek köntösében díszeltek mellettünk.

Európa szemében mi voltunk az utolsó maradi nép.

Ha pedig ezen a vesztegzáron még sikerült volna is valahogyan áttörnünk, a második «cordon sanitaire»-be kellett ütköznünk, amellyel külpolitikailag vett körül egyfelől az akkor megalakult kis-entente, amely abban az időben érte meg fő virágzását, másfelől a győztes nagyhatalmaknak, élükön Franciaországnak merev ellenséges magatartása, amely nemzetközi téren a Magyarországon nap-nap után elkövetett és égbekiáltó jogtalanságokat és sérelmeket nem volt hajlandó észrevenni, még kevésbé orvosolni.

Magyarország Európa közepén úgyszólván törvényen kívül állott ; bárki bármit büntetlenül követhetett el ellene, mert a Népszövetség, a nemzetközi sérelmek orvoslására hivatott ezen szervezet, szinte büntársul szegődött, vagy a legjobb esetben, pártatlanságot színelve, Pilátus módjára a kezét mosta kötelessége teljesítése helyett.

Sokan ma könnyelműen pálcát törnek a felett, hogy a magyar politika iránytűje abban az időben nem lengett ki erősebben jobbra és hogy Magyarország hamarabb nem kezdte meg nemzetközi téren aktív közeledését a vele politikailag homogén külföldi hatalmakhoz.

A mai fiatal generációnak azonban, amely akkor még nem tekinthette át az ország politikai helyzetét, halvány sejtelve sincs azokról a nehézségekről, amelyekkel az ország nemzetközi téren abban az időben, éppen azért, mert jobboldali irányzatot követett, szembenállott és amelyekből hogy kiemelkedni képesek voltunk, valóságos csodának mondható ; és elfelejti, hogy Európában Magyarország után az első jobboldali kormány, amellyel nemzetközi téren is közös érdekek kötnek össze, Olaszországban, Mussolini vezetése aatt alakult meg, amellyel Magyarország az összeköttetést alzonnal fel is vette.

Tekintetes Akadémia!

Nem csekélyebbek voltak a Kormányzó Úr Ó Főméltósága feladatával szemben tornyosuló nehézségek belpolitikai téren sem.

Nehézséget okozott mindenekelőtt maga az a körülmény, hogy közjogi téren a jogfolytonosság törést szenvedett. Királyság maradtunk ugyan, a király azonban nem térhetvén vissza az országba, megszűnt uralkodói jogait gyakorolni. A kormányzó pedig mint államfő kezdetben sem avval a jogkörrel, sem avval a tekintéllyel nem bírhatott, mint a király; amiből gyakran különös nehézségek származtak.

Az államfői állás legnagyobb erőforrását ugyanis nem annyira ezen állásnak az alkotmányban körülírt előjogai alkotják, hanem azok a lélektani imponderabiliák, amelyeket együttvéve a tekintély fogalma alá sorozunk. De kérдем, milyen tekintélye lehetett abban az időben egy, a lelke mélyén mindég monarchikus érzésű országban, amelynek élén évszázadokig Európa legrégebb, valamikor leghatalmasabb dinasztiája állt, melynek trónján az elmúlt félévszázadon keresztül Európa legeslegtiszteltebb és leggavallérabb királya, I. Ferenc József ült volt, az újon megválasztott kormányzónak, akinek állását abban az időben mindenki rövid időre szólónak és átmenetinek tekintette és akit a magyar nép is alig ismert abban az időben, akiről jobban mondva csak annyit tudott, hogy jó alföldi, nemes magyar családból származik és hogy a világháború idején vitézül harcolt az Adrián. Ilyen hiányos ismeretek mellett az összehasonlítás valóban nem volt alkalmas arra, hogy a kormányzói állás tekintélyét gyarapítsa, és sokan, akik akkor megválasztását támogatták, ezt már akkor is csak abban a feltevésben tették, hogy evvel politikai hatalomhoz jutásuk érdekeit szolgálják.

Megerősítette azt a hitet, hogy a kormányzói állás megszervezésével az 1920. évi I. tc. tulajdonképpen csakis e tisztázatlan közjogi helyzetünkben átmenetileg beállott hézagot törekszik ideig-óráig betölteni, az a körülmény is, hogy ezen törvényben az államfőt megillető királyi jogok

annyira megnyirbáltattak, hogy a kormányzó úgyszólván csak reprezentatív személyiségévé vált volna a magyar közéletnek, de az állami ügyek intézésére vajmi kevés befolyása maradt volna.

Mindez, természetesen, nem volt alkalmas a kormányzói állás tekintélyének alátámasztására és súlyos nehézségeket okozott a kormányzói feladatok sikeres betöltése terén is.

Még nagyobb bajt okozott az, hogy az ország maga lelkileg is meghasonlott a forradalmak alatt.

Ne áltassuk magunkat. A magyar intelligenciának tekintélyes része vett volt részt a forradalomban ; hisz ez kezdetben a volt függetlenségi 48-as párt egyik radikális szárnyának volt a műve és csak Kun Béla alatt tért ez a párt, és akkor is csak részben, észhez, amikor tudatára ébredt, hogy kezdeményezése milyen lejtőre vitte az országot. De az egész ipari munkásosztály, amely Kun Béla alatt úgyszólván kivétel nélkül átment volt a kommunista táborba, az ő bukása után úgy érezte, hogy a remélt Paradicsomtól fosztatott meg és mélységes ellenszenvvel fogadta az új politikai irányzatot. Komoly szociális forradalom hullámainak az utórezgéseit kellett ezidőben lecsillapítani és ugyanakkor megküzdeni a téveszmék, a felcsigázott, beteljesíthetetlen politikai és gazdasági várankozások és igények tömegével, amelyeket minden szociális forradalom halomszámra vet föl, a nélkül, hogy azokat megoldani képes volna.

Ugyanakkor helyre kellett állítani a társadalmi hierarchiát, az állami tekintélyt, a hivatali és gazdasági élet teljesen veszendőbe ment fegyelmét, és visszaszorítani a csak úgy hemzsegő megváltó apostolok, politikai parvenűk és néptribunok tömegét, akik mind a maguk módja szerint akarták megváltani az országot, és hozzáértés, tudás, gyakorlat és jellem nélkül tartottak igényt arra, hogy az ország vezető állásai velük töltsenek be.

A kiállott forradalmi láz után lelkileg beteg volt az ország és külpolitikai helyzetünk sem volt alkalmas arra, hogy csillapítólag hasson a magyar társadalom egyes alkotórészeinek az idegeire.

Amint a lázbetegnél a legnagyobb forró hevület fog-

vacogtató fázással váltakozik, úgy a kishitűségből gyakran a legnagyobb elbizakodottságba estünk. A kétségbeesett megadást gyakran a legvadabb kalandok kergetése váltotta fel; nap-nap után újabb ilyen próbálkozásokra ébredtünk, amelyek az ország biztonságát döntötték veszélybe, vagy súlyos nehézségeket okoztak azoknak, akik az ország fel-emelkedésén dolgoztak.

Az egész ország lélekzet-visszafojtva leste a jobb napok virradását; de amíg az egyik csüggedten és reménytelenül kezdett lemondani minden jognak a lehetőségéről, mások a délibáb által szemük elé varázsolt, de még a távolban imbolygó reménység tornyát oly közelnek látták, hogy annak bevételeire azonnal útnak is indultak; természetesen ki-ki megint a maga külön útját járva.

Egy ember volt ebben az időben Magyarországon, akinek feltétlenül helyén volt a szíve, akinek tiszta volt a feje, aki soha nem csüggedett, de sohasem volt elbizakodott sem, ez Magyarország kormányzója, Horthy Miklós volt. Igen! Amikor szükség volt reá, ő a kishitűeket biztatgatta s gyakran olyan rózsaszínű prognózist is mondott nekik, amelyben talán pillanatnyilag maga sem bízott egészen, csak azért, hogy hitüket újból lángragyujtsa. A túlbuzgókat, a kalandozókat pedig megfékezte, de atyai szeretettel fedtte meg őket, mert hiszen tisztában volt vele, hogy legtöbbször nem gonoszságból, nem aljas indulatokból, hanem félrevezetett jószándékból indultak el olyan úton, amelyen maguknak is, az országnak is csak kárt okozhattak.

Ebben az időben mindenki megvigasztalva tért vissza tőle, még az is, akire büntetést mért, mert úgy érezte, hogy megértették, és hogy igazságosan bántak vele.

Kétségbeejtő volt azonban szegénységünk, az anyagi leromlása az országnak, kirabolt állapotunk, amelyről csak annak van fogalma, aki a román csapatok kivonulása után végigjárta az országot és aki a bekövetkezett pénzromlás után hallhatta a tönkrement középosztály sírását, láthatta azt a kétségbeesett küzdelmet, amelyet egy jobb sorsra érdemes, de a szegénységben lassan elmerülő társadalom, fuldoklása közben, létéért folytatott.

Sokáig útjában állott ez a helyzet annak, hogy a megoldásra váró legegyszerűbb kérdést is az állam megoldhasson; tehetetlen volt úgyszólván az orvosi konzilium akkor, amikor a normális időben rendelkezésre álló egy-két gyógyszerrel a betegen könnyen lehetett volna segíteni.

Ezekben az órákban Horthy Miklós ott állott a nemzet betegágyánál, s amit mint államfő érte tehetett, megtette.

Mindenekelőtt az állami gépezetet kellett rendbehozni és működését biztosítani, ami mindenkitől természetesen újabb áldozatokat követelt. Minden egyéb munkát félre kellett tenni; számtalan várakozásnak és tervnek egyelőre pihennie kellett, számtalan reménység csalódással végződött és szárnyaszegetten szállott le a magasból. A türelmetleneket, a vérmeseket ez nem elégítette ki, úgyszólván nehéz volt az ország politikáját a bevágott úton megtartani és elégedetlenség ütötte fel a fejét. A kormányzónak soha el nem múlt érdeme, hogy akkori kormánya ezen munkájának megfelelő lélektani háttérrel tudott teremteni. Ő, akiben a fiatalabbak, a vérmesebbek minden bizalmukat és reményüket helyezték, le tudta csillapítani az elégedetlenkedők türelmetlenségét a nélkül, hogy bizalmukat elvesztette volna; evvel lehetővé tette azt, hogy Magyarország fokozatosan kiemelkedjék abból a chaoszból, abból a tönkrement állapotból, amelybe a vesztett háború, két forradalom, az ellenséges kirablás és egy kegyetlen béke feltételei taszították volt.

Mindezt elérte egyéniségének varázsával, avval, hogy nap-nap után mindenkivel érintkezve, százával és ezrével tudta meggyőzni azokat, akik már-már lázadoztak, arról, hogy az új rendbe bele kell illeszkedniök, mert ezt kívánja az ország érdeke.

Az ő személye biztosíték volt a fiataloknak, a vérmeseknek a szemében, hogy nem lehet helytelen az az út, amelyen a kormány halad, amikor a kormányzó teljes erejével áll annak a háta mögött.

Horthy Miklós teljes erővel fedte kormánya tevékenységét egyéniségével s ez volt a legtöbb, amit mint a nemzet megválasztott vezére abban az időben tehetett, mert hiszen az 1920 : I. tc.-ben foglalt átmeneti közjogi rendezés díszes

kormányzói állást létesített ugyan, azonban megtagadta, legalább egyelőre, ezen állástól azt a jogkört, amely a betöltője számára lehetővé tette volna, hogy az állami életben kiterjedtebb hatáskört gyakoroljon.

A kormányzó nem bírt ebben az időben azokkal a praerogatívákkal állami életünkben, amelyek felett a magyar alkotmány értelmében az alkotmányos magyar király rendelkezett.

A magyar alkotmány intézkedései a háború előtt is demokratikusak voltak ugyan, de ez a demokrácia nem volt azonos a nyugati országok demokráciájával, ahol az államfő többé-kevésbé csak reprezentatív funkciókkal bír, ahol a parlamentben kialakult többség mindenkori vezére eo-ípo miniszterelnökké s a nemzet politikai vezetőjévé válik; ahol az államfő alig bocsáthatja el kormányát vagy minisztereit azon a címen, hogy bizalmát megvonta tőlük; ahol a parlament elnapolásának és felosztatásának a joga egyáltalán nem, vagy csak igen szűk keretek között gyakorolható az államfő által; vagy ahol az államfő a parlament által elfogadott törvények ellen nemhogy vétő-joggal bírna, de még újabb megfontolás végett sem küldheti azokat oda vissza.

Ezzel szemben a magyar alkotmány a megkoronázott királynak mindezeket a jogokat megadta volt és ezen intézkedéseknél fogva az alkotmányos király nem volt üres figura a trónon, alkotmányunk nem monarchikus formájú respublikát teremtett, mint például az angol alkotmány, mert a király az őt megillető praerogatíváinál fogva valóságos politikai vezére volt a nemzetnek, aki a politikai életben irányító, vezető szereppel bírt, aki bizalmát megvonhatta a mindenkori kormánytól vagy annak tagjaitól, aki feloszlathatta bármikor is az országgyűlést, ha a nemzet véleményének a megkérdezését szükségesnek látta, aki valamely törvényjavaslatnak az országgyűlés elé való terjesztésétől hozzájárulását a kormánytól előzetesen is megtagadhatta vagy a meghozott törvény ellen kifogásokat tehetett és azokat újabb megfontolás végett újból visszaküldhette. Ez alapon politikai vezére volt a nemzetnek: mégis messze

állott jogköre minden diktatúrától, mert egymagában, felelős kormánya nélkül semmi intézkedést nem tehetett; a parlament törvényhozó jogkörét vagy a legkisebb törvényes hatóság jogkörét a maga javára át nem vehette, intézkedéseiket a saját intézkedésével nem helyettesíthette, nekik törvényes felettes hatóságaik megkerülésével utasításokat nem adhatott.

Horthy Miklóstól az 1920 : I. tc. mindezt a jogot megtagadta volt, vagy csak nagyon korlátolt mértékben ruházta fel őt velük; a törvényhozás csak évek leforgása után és akkor is csak lépésről-lépésre adta meg számára a szóbanforgó jogokat.

Életfogytiglanig kormányzóvá való választásával a nemzet vezérévé tette ugyan, de megtagadta eleinte tőle az eszközöket, hogy tényleg a nemzet politikai vezére is lehessen.

Horthy Miklós sokszor kifogásolta ezt a helyzetet, de rátermettségét és emberi nagyságát az bizonyítja legjobban, hogy ellenére ennek az állapotnak és a szükséges eszközök híján is, a nemzet igazi vezére lett. Vezére lett egyénisége folytán, vezére lett, mert a háta mögé tudta sorakoztatni a nemzet közvéleményét, a nemzet szeretetét és nagyrabecsülését; vezére lett, mert tisztában volt elejétől fogva, hogy vezérré nem a jogkör tesz valakit, nem a reá ruházott hatalom, hanem az, hogy mennyire hajlandók embertársai önként meghajolni akarata előtt, vezetésére magukat önként reábízni, és mert tudta, hogy a nemzet közvéleményének birtokában a vezér mindent tehet, ellenére pedig nagyon keveset, még a legtökéletesebb hatalmi jogkör mellett sem.

Horthy Miklós egyéni fellépésével, egyéni kezdeményezésével, személyiségének varázsával a közbizalmat meg tudta szerezni magának. Ma osztatlan tekintélynek örvend és a nemzet valóságos vezére, akire az egész nemzet szívesen bízta sorsát s akit kész mindenben követni. Mindez nem ment azonban magától és nem ment egyik napról a másikra; húsz év küzdelmei és nehézségei tanúskodnak róla.

Húszéves működése alatt nem volt a súlyos megpróbáltatásoktól sem megkímélve. Ezen súlyos próbákból azonban

diadalmasan került ki s ezek a győzelmei voltak igazi bizonyítékai annak, hogy nemzete teljesen rábizhatja magát.

Életének és hazafiságának legnagyobb próbatétele kormányzói működésének mindjárt az elején következett be, amikor IV. Károly király kétszeri váratlan hazatérésekor döntenie kellett a fölött, hogy királya iránt érzett alattvalói hűségének megfelelően átadja-e neki a hatalmat, vagy tekintettel arra, hogy abban az esetben, ha a király a trónját újból elfoglalja, az ország végveszedelembe kerülhetett volna, megtagadja a hatalom átadását. Horthy Miklós a legsúlyosabb lelkiismereti dilemma elé volt állítva.

Ha átadja a hatalmat királyának, avval kellett számolnia, hogy szomszédaink három oldalról rohannak meg s az országot, miután teljesen leszerelt állapotban ellenállásra abban az időben képtelenek lettünk volna, újból teljesen kirabolják; kockáztatta volna, hogy ellenségeink újabb területeket szállnak meg és szakítanak el az ország testéből, sőt azt egymás között esetleg teljesen fel is osztják. Viszont ha megtagadja a hatalom átadását, királyhűségével, sőt régi katonai esküjével is szembekerülhet és ország-világ előtt olyan színben tűnhet fel, mintha a hatalomhoz való ragaszkodásból tenné ezt.

Horthy Miklós hazafias kötelességét maradéktalanul teljesítette. A reábizott országot kellett megmentenie és ennek az érdeknek kellett áldozatul odadobni mindent, még jó hírnevét is; és ő mindezt megtette. Magyarország neki köszönhette akkor megmentését; és akkor látta meg az ország először, hogy kormányzója férfias jellemzilárdságában százszázalékig megbízhat, és hogy olyan megbízható magyar, akit a kötelességteljesítés útjáról letéríteni soha semmi sem lesz képes.

De át kellett esnie a kormányzónak még egy másik súlyos megpróbáltatáson is, amely nem volt talán olyan tragikusan szembeötlő, mint a király visszatérésekor, de amely a kormányzónak csendben épp oly súlyos lelki küzdelmeket okozott, mint akkor.

A két forradalom, de különösen a bolsevizmus hatónapos uralma a nemzet jobbjaiban, így a magyar társa-

dalom széles rétegeiben is mélységes elkeseredést ébresztett volt fel mindazon egyének, társadalmi rétegek, közöttük az asszimilálatlan zsidóság és politikai vezetőik ellen, akik a forradalomban részesek voltak és közfelfogás szerint még a vesztt háborúnál is nagyobb mértékben voltak felelősek nemzeti szerencsétlenségünkért.

A Szegeden Horthy Miklós alatt összegyűlt magyar ifjúság színe-java a diadalmas «marcia su Budapest» után nemcsak bosszút lihegett és fizikai kiírtással fenyegette azokat, akiket bűnösöknek vélt, hanem ezen bosszúhadjáraton túlmenőleg olyan szélsőjobboldali politikai irány betartását követelte, amely levonva a forradalmak tanulságait, annak megisméltődését örök időkre lehetetleníteni kívánta és amely a szélsőjobboldali kurzus intézményes lerögzítését igen messzemenő, az akkori általános európai közfelfogás szerint reakciós intézkedésekkel kívánta biztosítani.

Abban az időben valóban minden jobbjézésű magyar ember közelállott ezekhez a felfogásokhoz és legalább érzésben rokonszenvezett velük, természetesen Horthy Miklós, akkori fővezér is, akit a fiatalság már akkor bálványozott és a magáénak tekintett.

Evvel szemben azonban az ország lehető gyors felemelkedésének, külföldi pozíciója, a külföld előtti tekintélye és presztízse helyreállításának az érdeke, amely nélkül a gazdasági és pénzügyi egyensúly helyreállítása is teljesen lehetetlen lett volna, nem a revanche, hanem a gyors kiengesztelés politikáját követelte, a jogrend helyreállítását és olyan belpolitikai irányzatot, amely ha jobboldali is, de nincs azért homlokegyenest ellentétben azokkal az eszmékkel, amelyek a világháború utáni Európában általánosan uralkodtak, olyan irányzatot, amely ha nem alkalmazza is ezeket az eszméket összes vonatkozásaikban, de legalább nem tagadja meg őket merőben és nem helyezkedik velük szöges ellentétbe.

A magyar politika vezetői így belpolitikai téren súlyos válaszút elé kerültek. Az akkori kormány úgy döntött, hogy az országnál erősebb, az európai síkon mozgó exigentiákhoz alkalmazkodva, sokban tehát ellentétben az akkori közérzéssel, de számítva egyúttal a nemzetközi erők támoga-

tására, kísérli meg az ország talpraállítását. Tette ezt természetesen teljes meggyőződésből is, de így kellett volna eljárniok abban az időben még azoknak is, ha az ország érdekének valóban becsületes sáfárjai, akik ma politikai tőkét szeretnének maguknak abból kovácsolni, hogy az akkori kormány nem követett radikálisabb jobboldali irányt.

Így kellett, kötelességszerűen, dönteni az ország jól fel-fogott érdekében, és így döntött, minden ellenkező érzelmi beállítottság ellenére, Magyarország kormányzója, Horthy Miklós is. Kétségtelen, hogy ez a döntés nem volt számára könnyű; hiszen le kellett küzdenie belső érzéseket, lelkéhez közelálló ellentétes eszméket. De férfi számára a legnehezebb és egyúttal a legnagyobb áldozat is s a legszebb győzelem mindig az, amelyet magasabb érdekből saját énje, saját lelke felett kell megvívnia.

Horthy Miklós az akkori kormánya munkáját egyéniségének nagy presztizsével végeredményben minden hátsó gondolat nélkül támogatta és fedezte; a legnagyobb mértékben hozzájárult evvel a lelkek fokozatos megnyugvásához és lehetővé tette így az ország újjáépítését, a züllésből és zavarból való kiemelkedését, ami előfeltétele volt annak, hogy az ország később apránként ráléphessen külpolitikai tervei és területi kérdései megoldásának az útjára is. Az áldozat, melyet Horthy lelke kincseiből ezúttal meghozott, dúsan kamatozott az ország számára és nem tette végeredményben lehetetlenné, hogy később, a harmincas évek után, amikor az európai irányzat sok helyt megváltozott, Magyarország is, kormányzója vezetése alatt, egy az akkorinál erősebb jobboldali irányt vegyen fel belpolitikai téren.

Horthy nagy országos érdeme evvel azonban még korántsem merült ki. Elsősorban kormányzónknak köszönjük, hogy az ország a későbbi időkben megmaradt az alkotmányosság útján és nem szédült bele olyan külföldi talajon nagyranőtt irányzatokba, amelyek ott a nálunknál később bekövetkezett ellenforradalmi reakciót jelentették az 1918-as baloldali kilengésekkel szemben.

Nem a parlament által támogatott kormányférfiaknak, hanem kormányzójának köszönheti az ország, hogy meg-

maradtunk történelmi tradícióink útján és nem kísérleteztünk alkotmányunk diktatórikus módszerek és példák szerint való átalakításával.

Az államfőknél az alkotmányos érzék gyakran csak negatív erény, amennyiben más tényezők alkotmányos jogkörét tiszteletben tartják; az alkotmányos népszabadságok pozitív védelméről pedig a népből kinőtt parlamentek gondoskodnak. Horthynál azonban ezen nemlegességen felül mint pozitív akaratmegnyilvánulás és mint pozitív erény mutatkozott meg, mert gyakran éppen azok részéről nem hiányzott a csábítás, hogy a végrehajtó hatalom birtokosa az egyéb alkotmányos tényezők rovására terjessze ki a maga hatalmát, akik legfőbb őrrei kellett volna hogy legyenek az ország szabadságának. Horthy Miklós ezen csábításoknak mindvégig ellenállott; ő, aki nem nevelkedett a magyar jogászvilág közjogi iskolájában, a magyar közjogi tradíciók hívebb őrének bizonyult és magyarabb volt gyakran, mint azon tanácsadói és sokan a népnek a képviselői közül is, akik magyar ruhában jártak ugyan, de a külszín alatt teljesen tévesen európainak elkeresztelt és legkevésbé sem magyar világnézetek tanait követték.

Az ország talán csak évek múlva fog tisztábban látni és rájönni arra, hogy mit köszönhet kormányzójának e téren.

Horthy Miklós húszéves kormányzói működése alatt nemcsak nemzetének tudta megnyerni szeretetét és tiszteletét; ezen idő alatt helyreállította Magyarország jó hírnevét a külföldön is és neve ma köztiszteletnek örvend ott is.

Kezdi végre látni a világ, hogy van Európa keletén egy kis nemzet, amelynek tisztességes, becsületes, úri felfogását, a közéletéről általában, de a nemzetközi élet kérdéseiről is, nem törték meg azok a súlyos megpróbáltatások, amelyeknek érdemtelenül vettetett alá; hogy él itt egy nemzet, amely még a mai világban is megengedi magának azt a fényűzést, hogy gentleman-ek kormányozzák s hogy elsősorban az állam élén áll olyan férfiú, akinek szavára mint sziklára lehet építeni; erkölcsi téren a «made in Hungary» ma újból világ-márka lett, amit elsősorban kormányzójának köszönhet az ország, aki húszéves működése alatt senkit

még tudatosan félre nem vezetett, és nyílt őszinteségével, rendíthetetlen megbízhatóságával, akár mint hű barát, akár mint lovagias ellenfél, a legjobb diplomáciai munkát végezte nemzete javára ; hiszen láthatjuk, hogy a hazugságnak, az álnokságnak a korszója addig jár a kútra, amíg előbb-utóbb eltörik.

Horthy Miklós egész életében optimista volt ; bízott a nemzetben, bízott önmagában s ezt a magabizást ki tudta terjeszteni környezetére, tanácsadóira s az egész nemzetre. Ez az optimizmusa az erős és becsületes emberek optimizmusa, azoké, akik tudják, hogy jó és tisztességes ügyet védenek, akik egy percig sem kételkednek igazukban, azé az igaz emberé, aki hisz Istenben és egy isteni igazságszolgáltatásban, már itt a földön is. A háború és a forradalom utáni kétségbeesett időkben a nemzet lecsökkent önbizalmát és veszni indult jövőbe vetett hitét újból magasra emelte, új lelket öntött nemzetébe, új önértetet, bátorságot az életküzdelemhez, kitartást a kiváráshoz s haláltmegvető elszántságot a harchoz.

Magyar vért könnyelműen nem kockáztatott, mert azt tartotta, hogy annak minden cseppjére szükségünk van majd akkor, amikor nem mások ügyéről, hanem a legnagyobb magyar ügyről lesz szó.

Neve ma minden magyarul érző ember imájában benne foglaltatik, mert az ország apraja-nagyja úgy érzi, hogy ő a nemzet kiválasztott vezére ; neve zászló, amely után mindnyájan, az egész nemzet egységesen, és ha kell, mindenre elszántan menetelünk, meggyőződve arról, hogy egy nagyobb és boldogabb Magyarország felé vezérel bennünket.

GRÓF BETHLEN ISTVÁN.

AZ IRODALMI MŰVELTSÉG ÉRTÉKE.¹

I.

A műveltségnek tudatos fogalma a görögöknél alakul ki: büszkén szembeállítják magukat, mint művelt népet, a műveletlen barbárokkal. A barbár élete egyszerű, nyers, durva, csak a haszonra irányuló: nincs költészete, irodalma, művészete, tudománya és filozófiája; az élet finomabb alakítása, az ideális szellemi javak iránt való érzék hiányzik belőle, amely a lelket ápolja, műveli, fölfelé ösztönzi, alkotáásra bírja s egyéniségét differenciálja. A kis görög nép tudatában van szellemi fölényének s evvel együtt műveltsége világtörténeti küldetésének. Legnagyobb céltudatos kultúrpolitikusa így formulázza meg minden időkre az önzetlen, elsősorban esztétikai jellegű művelődési eszményt: «Szeretjük a szépet pompa nélkül és műveljük a tudományt elpuhultság nélkül» (φιλοκαλοῦμεν μετ' εὐτελείας καὶ φιλοσοφοῦμεν ἀνεὸ μαλακίας.). Róma, majd rajta keresztül a középkor a maga szellemébe olvasztja ezt a görög kultúrát. S egy évezred után a történet csodálatos *actio in distans*-ával az európai művelődés a renaissance-ban újra az eredeti görög-római esztétikai kultúra szellemében születik újra. A renaissance szellemi jegyei: művészi érzék, irodalmi és művészeti stílustechnika, individualizmus, az egyoldalú transcendens világfelfogással szemben az immanens életöröm és alkotás-vágy, mind az antik görög génusz jellemző vonása. De később is, a XVIII. század végén, amikor a mind nagyobb jelentőségre szert tevő polgári társadalom alakítja ki a maga művelődési eszményét, a *neohumanizmus*ban újra csodálatos

¹ E tanulmányt a szerző a Petőfi-Társaságnak 1940 március 10-én tartott nagygyűlésén adta elő.

elevenséggel támad föl halottaiból a görög szellem, melynek esztétikai életeszményét: a *καλόκαγαθία*-t, a humanitást, a szellemi erők szabad harmonikus kifejtését elsősorban a költők (Goethe, Schiller, Herder, nálunk Kazinczy) tűzik ki célul. S ez a főkép irodalmi-esztétikai emberideál teremti meg a klasszikus gimnázium típusát, ezt a *schola literaria*-t, mely — bár antik irányában elhalványodva és nacionalizálva — másfél század óta nemzedékről nemzedékre sugározza magából a mai, jobbra technikai-utilitarisztikus kultúra közepett is az irodalmi műveltséget.

Hellas tehát évezredekre mindmáig az egész világ nevelőjévé emelkedett, még sokkalta nagyobb mértékben, mint az antik világ szűk látkörében Perikles gondolta. Az ő szemében a művelődés legfőbb útja elméletben és gyakorlatban az irodalom és a zene. Az a jó állampolgár, aki ezekben kiműveli magát, mert így válik alkalmassá a közügyek vezetésére. A kultúrának olyan tartalma lebeg a görög előtt, amelynek nincs közvetlen haszna az életre, de a lelket nemesíti, kiműveli, csiszolja s ezzel alkalmassá teszi a gyakorlati tevékenységre. S ez az irodalom, amely legjobban nevel. Micsoda nagyhatású népművelők voltak a görög tragikusok drámáikkal: egész Athén szinte a nyilvános kultusz áhítatával hallgatta őket. A tragédia eleven művelődési hatalomként munkált a nép lelkében: élő irodalom volt, megragadó erő, társadalmi életfunkció. Aischylos arra büszke, hogy tragédiáit a nép és az állam szolgálatába állítja, a polgárságot erkölcsre neveli, harci bátorságát ébresztgeti, önérzetét fokozza, lelkét formálja. Aristophanes ezeket a szavakat adja Aischylos szájába: «Azért vannak a gyermekeknek tanítóik, hogy ezek megmutassák, mi a helyes s ezért vannak a felnőtteknek költőik: tehát csak a Jót szabad tanítanunk.» A közműveltség kialakítására a költők, az irodalom képviselői, tartanak elsősorban igényt.

A műveltség a görögöknél mind formai, mind tartalmi szempontból elsősorban irodalmi műveltség. S ez a felfogás a renaissance-től s a neohumanizmustól a társadalom lelkébe beledzve, az újkorban is mindmáig uralkodik. A «művelt ember» kifejezés hallatára még mindig a legtöbb ember a

műveltség értékmérőjének az irodalmi kultúrát tartja, tehát egy nem gyakorlati-hasznossági, hanem ideális, szellemi tartalmú értéket. Ennek az értékelésnek általánossága azonban körülbelül egy század óta fokozatosan csökken, még pedig oly arányban, ahogy a naturalisztikus világnézet, a természet-tudományi-technikai kategóriák uralma mind nagyobb teret hódít az emberiség lelkében. Ha ilyen kihegyezetten ritkán vetik is fel a kérdést, de voltaképpen minden műveltség-elmélet mélyén meghúzódik a probléma : vajjon mit tartunk értékesebbnek : a természetet-e, vagy a szellemet? miben van a világ súlypontja és lényege : a külső valóságban-e, vagy a belső, szellemi jelentésben? melyik a *phaenomenon* s melyik a *noumenon*, a természet-e, vagy a szellem?

Az egyoldalúan naturalisztikus világnézet a világ lényegét csak a külső természetben tudja és érzi, a szellemet csak afféle látszatnak, elkésett tolakodónak, epiphaenomenonnak nézi, melyet kelletlenül tűr meg s minden áron az anyagra vagy energiára akar visszavezetni, mert megzavarja a mechanisztikus világfelfogásnak egyébként oly tiszta és átlátszó köreit. Ez a világnézet, mivel előtte a külső természet a legfőbb valóság, melynek fogalmára vezet vissza mindent, önkénytelenül csak a természetre vonatkozó tudományokat gondolja és érzi igazán értékeseknek. Hisz a természettudományok hozták a teleszkóppal hozzánk közelebb az ég csillagait. Ezek világitottak rá a spektroszkóp bűvös lámpájával az égboltozat titkaira, úgy hogy a világűr mélységeiben fénylő tömegek kénytelenek voltak elárulni kémiai természetüket. Ebből tűnt ki, hogy a mindenség a világtér mélyéig egyforma szerkezetű : ugyanaz az anyaga, ugyanaz a törvényszerűsége a legtávolabbi állócsillagnak is, mint szerény kis bolygónknak, a Földnek. Ahogyan a makrofizika az égnek sok-sok fényévre messze csillogó óriási tömegeiről, akkép nemrégiben a mikrofizika az atomok pici világáról rántotta le a leplet rombadöntésük útján : az atom olyan szerkezetű, mint a bolygórendszer, csak hogy itt a Nap helyett egy mag körül elektrónok keringenek. A természettudományok megtudták érteni a Föld arculatának ráncait és barázdáit is s ezekből kiolvasták azoknak az évmillióknak történetét,

melyek a maguk nyomait belészántották. A természettudományok szorították ki a Földet a mindenség középpontjából és süllyesztették le egyik bolygóvá a sok között; de ezek a tudományok ragadták el az embertől is azt a nimbuszt, hogy ő kívül áll az állatok világán: az élővilág antropocentrikus szemléletét a fejlődéstudomány zoocentrikus tájékozódással egyszerűsítette, melyben az ember az állatok sorába van iktatva, ha mindjárt mint ennek a sornak legfelsőbb tagja, a filogenetikai fejlődés csúcsa is.

De nemcsak az elméleti diadalok kölcsönöznek lenyűgöző tekintélyt a modern ember szemében a természettudományoknak és sugalmaznak belé egyoldalú naturalisztikus világfelfogást s egyben az idevágó műveltségnek egyoldalú értékelését, hanem a technikai alkalmazásnak gyakorlati-hasznossági szempontja is. A röntgen- és rádiumsugarak gyógyító hatása, a drótnélküli telegráf, a rádió hanghulláma, a repülő és egyéb csodálatos gépek stb. azt az érzést és hitet keltik, hogy csak a természettudományok képviselik a haladást. A természettudományok bámulatos gyakorlati alkalmazása a mai világnézet egyoldalú oekónómiai értékírányának, a technicizmus modern szellemének főforrása, mely csak annak tud értéket tulajdonítani, amiből posztót lehet szőni, hidat emelni, vasutat építeni, repülőgépet szerkeszteni. Ez a szellem a technika fokozásában önértéket lát. Megfeledkezik azonban arról, hogy a technika, mint többen rámutattak, csak pusztán eszköz, melynek értéke mindig attól függ, hogy *mire* használjuk. Ugyanaz a nyomdagép százezer számra készíthet imakönyvet s százezer számra pornografiát vagy a társadalmi rendet felforgató röpiratot; ugyanaz a robbantószer hasznos bányákat nyithat s mint hadieszköz, ezrek életét temetheti el. A technika egymagában nézve helyes cél híján még nem «vívmány». Csak a pusztán eszköz mennyiségi feltételeit módosítja: ha száz esztendővel ezelőtt lassú szekéren utaztak, mi gyorsvonaton vagy gépkocsin robogunk; ha régen pislogó gyertyával világítottak, mi nagy fényerejű villanylámpával. Kétségkívül csodálatos kényelemszerző vívmányok, de az ember végső értékei szempontjából közömbösek, az élet igazi tartalmát nem mélyítik. Mégis megvan

még kiváló szellemekben is a hajlam arra, hogy a kultúra fogalmát a merő technikával azonosítsák : a kultúra egész munkáját abban a törekvésben lássák, hogy a nyersenergia mennyiségét növeljük s haszonenergiává való átalakulásának arányát folyton megjavítsuk. A kultúra feladata nem egyéb, mint a világ energiájának mennél gazdaságosabb kihasználása, mert egyedül ez biztosítja az emberiség boldogságát. Már pedig a boldogság a legfőbb érték, minden emberi törekvésnek, tehát minden kultúrának is végső célja. (L. *Kultúra és politika* c. munkámat, 1928. 52. l.) A naturalisztikus-technikai művelődési eszmény előtt az irodalom, a nyelvtudomány, történettudomány nem megy értékes ismeret-számba, mert nem jelentenek exakt törvényszerűséget, amelynek alapján a jövő kiszámítható s amely technikai célra hasznosan alkalmazható. A történeti vagy irodalmi ismeretnek, a humanisztikus műveltségnek nincs igazi értéke, mert csak az egyszer lefolytra, a nem ismétlődőre, a multba elmerülőre, törvényszerűség alá nem foghatóra vonatkozik. Az irodalmi műveltség legfeljebb az igazi, a természettudományi kultúrához csatolható gyönyörködtető ráadás, a szellem könnyed fényűzése, kedves plusz, de az élet igazi értelmére és céljára nézve lényegtelen.

Fájdalom, főképp a világháború óta világszerte az ifjúság értékfelfogása, életérzése, fogékonysága, ideáljai a naturalisztikus-technikai korhangulat sugalma alatt ebbe az érték-irányba sodródnak. A mai gyermekek közül mind többet kevésbé érdeklik Hunyadi törökverő csatái, Rákóczi élet-halál küzdelme, az 1848/9. szabadságharc éposza vagy az antik mythologia bájos meséi, mint az autók, tengeralattjáró hajók, röplőgépek ; kevésbé Odysseus kalandjai, mint a sarki vagy sivatagi utazók küzdelmei. Bizonyos fokig ez természetes : a fiatalság fogékonyabb az őt körülvevő élet erős szuggesztívói iránt. Magától értetődő az is, hogy egy népnek, amelynek életküzdelme fokozódik, a legnagyobb mértékben szüksége van természettudományi műveltségre s az ebből folyó technikai-gazdasági és katonai hatalomra, amely nélkül egyhamar a többi nép zsákmánya lesz. Itt csak a művelődési eszménynek egyoldalúsága forog szóban.

A természettudomány s technika, a természetnek régebben nem is álmodott legyűrése, az emberi szellemnek egyik legsodálatosabb diadala. Kisebbitése vagy lebecsülése értelmetlenség. A természettudományoknak nemcsak elméleti értékük van, hanem az *emberre* vonatkozó jelentésük is. A természettudomány a természetet mintegy hominizálja számunkra: a természetten keresztül is az embert szemlélteti. A természettudományok is emberi alkotások, az emberi szellemnek évezredekken át kidolgozott művei. Tehát a természettudományokban műveltnek lenni annyi, mint az emberi szellemnek idevágó nagy erőfeszítéseit ismerni. Az ember szembenáll a világgal s kérdezi: mi ez? mik a végső elemei? hogyan függnék ezek össze? De ha az ember a természettel szemben önkénytelenül a kérdőjelek egész seregét felgömbíti, ezek az embernek, mint szellemnek, kérdései, amelyek megoldása nem közömbös egész életére, viselkedésére és világfelfogására nézve. A természet kutatása nagyon is emberi s nem valami emberellenes, az emberrel szembeszegezhető törekvés. Végső elemzésben a természettudományok is a humanum körébe tartoznak, mert az emberi értelem alkotásai. Ezért az emberi műveltségnek értékes és nélkülözhetetlen elemei. Ha pedig a fejlődő lelkek formálása, vagyis a művelődés szempontjából nézzük a természettudományokat, igen jelentős művelő hatásokat fedezhetünk fel bennük. Így a fogalomalkotás módja szempontjából: a természet szemléletéből indulunk ki s jutunk a fogalmakhoz. A természettudományi művelődés megtanít látni, megfigyelni, lényeges vonásokat kiemelni, pontosan leírni, összefüggéseket vizsgálni, okságban gondolkodni. Még nagyobb a szellem öntevékenysége a kísérletben: magunk idézzük elő a tüneményt s változtatjuk feltételeit. A természettudományi műveltség nem pusztán ismerethalmaz, hanem mély élmények anyaga. A természet tüneményeiből önkénytelenül kiérezzük a csodálatos célszerűséget és összhangot, mely az egész mindenséget áthatja, egyben lelkünket fölemeli és megtisztítja.

Azonban bármily, önmagában is értékes műveltségi java az emberiségnek a természettudomány, mégis a sajátyszerűen *emberré* nevelésben közvetlenebb jelentősége, primátusa van

a szellemi vagy humanisztikus tanulmányoknak, amelyek a nyelvre, az irodalomra, a történetre s társadalomra vonatkoznak, mint azoknak, amelyeknek tárgya a külső természet. A szellemi-történelmi világ a mi első, közvetlen környezetünk, ezen keresztül jutunk a természethez is. Mi a művelődés feladata? Az, hogy a növekvő lényt történelmi-társadalmi lényvé avassa, azaz beállítsa abba a szellemi életbe, amelyet az emberiség s ennek keretében a nemzet elért: a hitek, a hagyományok, az értékelések, a világnézet közösségébe, hogy részt vehessen az új nemzedék ennek életében s ezt továbbfejleszthesse. A szellemre vonatkozó, humanisztikus művelődés a valóság oly oldalát tárja elénk, amelyet mint az emberiség és nemzetünk történelmi-szellemi életét a legbensőbbben és legközvetlenebbül foghatunk fel. Csakis a történelmi-szellemi világban érthetjük meg közvetlenül az egész valóság lényegét, értelmét és értékét. A természetet csak az érzékek töredékes adataiból *közvetve*, külsőleg *megismerjük*; azt azonban, ami szellemi, ami az emberiség történelmében revelálódik, *közvetlenül*, bensőleg *megértjük*. Ha hiányoznék ez a közvetlen megértés, akkor az is, amit a természettudományok, mint ilyenek, a valóságról megállapítanak, számunkra voltaképp elvesztené jelentőségét. A természetről való tudásunknak is csak a szellemhez való vonatkozása kölcsönöz sajátos elméleti érdeket. Ha a természetet csak külsőleg mint atomok komplexumát, energiák halmazát és átcserélődését, mozgások törvényszerű mechanikumát nézzük, úgy járunk, mint mikor az ablakfestményt kívülről látjuk: elmosódó színfoltok, homályos, értelmetlen körvonalak tűnnek elénk. Ha azonban a szellem szemével, belülről nézzük a természetet, egyszerre nagyszerű értelmű, színgazdag világ tárul elénk, mint mikor az üvegfestményt belülről pillantjuk meg: hirtelen élet, értelem, hangulat tör elő belőle.

Az emberi szellem a maga természetét, szerkezetét, képességeit, örök eszményeit és igényeit, tipikus működési módjait a történetben nyilatkoztatta meg. Az állat élete pusztán természeti folyamat, melyet nemzedékről nemzedékre egyformán örökölt ösztönei határoznak meg. Az embernek azon-

ban, mint eszes lénynek, *története* van, változatos fejlődése. Ogygia szigetén a méhek ma is úgy építik sejtjeiket s csinálják a mézet, mint Odysseus korában ; Egyiptom sivatagjain az oroszlánok ma is szakasztott úgy élnek, mint több ezer évvel ezelőtt a Ramsesek uralkodásának idején : a méhek és az oroszlánok nem «művelődtek», cselekvési módjuk nem fejlődött, nincs kultúrájuk, mert nincs szellemük. Amire azonban az egyik emberi nemzedék rájut, arra a következő nemzedéket ráneveli, erre átszarmaztatja, hogy ez a már megszerzett «műveltséget» továbbfejlessze : egyik nemzedék a másik vállán emelkedik, a művelődés útján továbbfejlődik, azaz *története* van. S erről tud az ember : van történeti tudata. Ennek átörökítése a művelődés. A művelődés tartalmában jelentős szerepet játszik a külső természetre vonatkozó ismeret, mert ennek segítségével védekezik a természettel szemben, sőt uralkodik rajta. Azonban fontosabb a művelődésben, mint a természeti embernek történeti lényvé, azaz kultúr-emberré való kifaragásában, az embernek az emberrel s alkotásaival szemben való *értékelő állásfoglalása*, amint ez a vallásban, költészetben, irodalomban, művészetben, erkölcsben s jogban megnyilvánul. A művelődés sajátos értelmében és tartalmában elsősorban a társadalomnak történetileg kialakult szellemi életébe való belenövekedés. Eredménye a lélekben : a műveltség.

II.

Primitív társas közösségekben a költészet valóságos életszükséglet, az élethez hozzátartozik, az életrendbe szükségképp beleszövődik. Munka, tánc, költészet és zene a ritmusnak közös tövéről fakad. Minden korban, minden népnél vannak többé-kevésbé fejlett formában dalok, mesék, mythosok, legendák, hősmondák, melyeket a nép fiainak illik tudni s továbbadni. Ez a legegyszerűbb élőszavú irodalmi műveltség. Ebből fejlődik ki fokozatosan a kultúra későbbi fokán a nagyobbígyű irodalom.

A költészet már a család életében csecsemőkortól formálja a lelket : az anya bölcsődalokat énekel, az apa fiát térdén lovagoltatva kedves rímekkel csiklandozza fülét.

A gyermek mohón szívja magába a meséket, amelyekben a társadalmat s a világot megéli s értékfelfogását önkénytelenül kialakítja : mi jó és rossz, mi jogos és jogtalan, mi szép és rút? A gyermek elevenen átéli a mese hőseinek gyönyörét és fájdalját, örömét és szenvedését, reményét és rettegését. Együtt lelkesedik vagy bánkódik velük, mintának érzi őket, akiket utánoznia kell, ha felnő : kialakul benne az embereszmény. A költészetnek, az irodalmi kultúrának ezt a művelő hatását már Horatius remekül rajzolja meg (Epist. II. 1. 126—131):

A dadogó, selypítő gyernekajkat
 A költő idomítja, jó korán
 Elvonja rut beszédektől fülét,
 Majd a szívét is barátságosan
 Kialakítja oktatásával,
 Dactól, haragtól, irigységtől óvja ;
 Regél dicső tettekről, a jövő kort
 Hires példákkal látja el, vigaszt
 Ad a szegénynek és a szenvedőnek.

(Csengery János ford.)

Mi a költészet művelő hatásának alapja? Már a gyermek a maga módján a mese hőseinek lelkébe, viselkedésmódjaiba, cselekvési indítékaiba, gondolataiba és érzelmeibe bele tudja magát élni : *megérti* őket, noha nagy lelki távolságban, messze idegenségben állnak tőle. Minden későbbi irodalmi műveltségnek ez a lelki transzpozíció, egyik életkorból, egyik egyéniségből a másikba való átfordulás az alapja. A mesemotívumok, az irodalmi nyersanyagok azért vándorolhatnak egyik néptől a másikhoz, mert a népek kölcsönösen megértik hőseiket. S mi ennek a megértésnek alapja? Az emberiség lényegében azonos szellemi egysége. Minden emberi viselkedésmód és alkotás, a legtávolabbi koroké és tőlünk legidegenebb népek fiaié is, olyan elemekből áll, amelyek minden emberi lényben megvannak s így hozzájuk az utat és mértéket sajátmagunkban megtaláljuk. Ezek az egyetemes lelki mozzanatok az örök általános emberi ősf ormák és ősfunkciók, amelyek bár történetileg sokféle árnyalatot mutatnak, lényegükben azonban mindenütt és mindig egyf ormák : megértésükhöz a kul-

csot minden kornak és minden nemzetnek fia magában hordja. Ezért tudjuk beleélni magunkat az *Ilias*, a *Mahabharata*, a *Nibelungenlied* vagy az *Edda* hőseinek lelkébe; ezért értjük meg nemcsak a keresztény, hanem az indus vagy kínai szentet is; ezért tudjuk átélni mindazt a magasztost, amit valaha az emberiség alkotott, és mindazt a gyalázatost, amit valaha elkövetett. Mindenütt van valamiféle formában nyelv, vallás, jog, költészet, művészet mint emberi ösfunkció: *humanum*, amelyben az emberi szellem mindenki számára kinyilatkoztatja magát.

A szellemnek ezek a formái, hogy az egyes lelkek számára felfoghatók és megérthetők legyenek, kénytelenek érzéki, anyagi burookban jelentkezni: hang- és írásbeli jelekben, társas viselkedési módokban, kultuszcselekvényekben, képekben, szobrokban, könyvekben. A szellem is mindig a *mundus sensibilis*-ben van számunkra adva: az érzéki jelekből kell megragadnunk, megértenünk, kihallanunk, kitapintanunk a szellemet s tartalmait. Ennek a szellemi megértésnek már nem a puszta lelki aktusok a tárgyai, hanem a vallásban, erkölcsben, irodalomban, művészetben, jogban, politikában rejtőző célok és értékek összefüggései, amelyeket, ha idegen koroké és nemzeteké is, többé-kevésbé meg tudok érteni, mert ember vagyok. Előttem fekszik Madách műve: *Az ember tragédiája*. Betűkből áll, nyomdászok rakták össze, a papirosra a gép nyomta. Mindez érzéki anyag, mint pusztán külső jelrendszer. Ha olvasom, nem a papirosra s a betűkre gondolok, hanem a szavak jelentésének összefüggésére, arra, amit a betűk, látott szavak kifejeznek. Ez a kifejezett értelem, belső jelentés nem a költő lelki folyamataiból áll, hanem az ezek útján megalkotott, gondolt, de már a lelki működésektől elvált tartalmi összefüggésben: a szellemben rejlik. A költő lelki aktusai egy szellemi összefüggést, célgondolatot, értékfelfogást valósítottak meg, amely szavak-betűk útján kilépett az érzéki világba, de amelyet mint szellemet újra csak az érzéki világból való visszavonulás után bensőleg ragadhunk és érthetünk meg. S ezt minden ember megteheti, akiben megvan a kifejezett jelentés felfogásához szükséges lelki fogékonyság és megértő belső lelki organum.

Minthogy ez a beleélés egyetemes, épp úgy megérthetjük kellő szellemi munka útján az antik klasszikus irodalmat, mint a moderneket, a nyelvi s egyéb nehézségeket leküzdve épp úgy behatolhatunk az indus, mint a kínai vagy a japán irodalom termékeibe. Mi rejlik az emberiségben? — ezt első sorban az irodalmak tárják fel, mert ezekben nyilatkozik meg a népek szelleme s kultúrája. Bármely nép irodalma az *egész* emberiség kultúrjáva, mert a sajátyszerű nemzeti elemek mellett az egyetemes humanum, az örök emberi szellem is megjelenik benne. Ez adja meg a lehetőségét annak, hogy *világirodalomról* szólhatunk.

Az irodalmi műveltség első nagy értéke éppen abban rejlik, hogy az egyetemes emberi értékfelfogásokhoz lelkünk számára utat nyit. Az irodalom, szorosabban : a költészet az emberi életformák *megértésének* legalkalmasabb eszköze. Az irodalom szinte mikroszkópiumon nézeti lelkünkkel, milyen is igazán az emberi élet a maga kis hangulati fodrozódásaival és sóvárgó lüktetésével, szeretetével és gyűlöletével, az emberek közötti lelki távolság szűkítésével és tágításával, vonzódásával és taszításával, kis örömeivel s nagy bánataival, összhangjával és ellentéteivel. De az irodalom a lélek kezébe makroszkópiumot is ad, melyen át a világot s az életet nagy kategóriák szögéből láttatja és érezteti : mi az emberi lét értelme, mik ennek a létnek erői és értékei, mik az emberi típusok és társadalmi rétegek döntő jegyei, mi az egyesek és az emberi társadalom történeti sorsa? Megérteti és megérezteteti az élet feszültségét és ritmusát, az ember nagyságát és kicsinységét, büszke hatalmát és szálnalmas korlátait. Az irodalom hatékonyan nyitogatja szemünket annak látására, mi a felsőbbrendű emberi lét és művelődés, hogyan válik testté egy egész korszaknak embereszménye, életformáinak szépsége, szellemének a nyelv útján való kifejezése. Az irodalmi műveltség érteti meg velünk legkövetlenebb módon, mi a művészet, mi ennek sajátyszerű lényege, hivatása és titka.

Ezért a költészet, mint minden művészet, a mélyben rokon a filozófiával. A világirodalom legbecesebb alkotásai egyben világnézetet sugalló filozófiai művek. A regény is

részben azért emelkedett a XIX. század polgárságának legfőbb költői kifejezésformájává, mert az emberi lelki állapotok, társas viszonyok, szellemi áramlatok fejlődésének elemlyülő elemzése. Művészi eszközökkel lényegében ugyanazt a feladatot teljesíti, mint ennek a kornak nagyranőtt tudományai: a pszichológia és a szociológia. Koruk szellemi tartalmának tükröi. A klasszikus orosz regényben például Dosztojevszkij és Tolsztoj művészi keze a költészetet és a filozófiát egybeforrasztja.

A megértés lelki mozzanata szempontjából, amely minden művelődés lehetőségének alapja, az irodalmi műnek elsősége van a képzőművészetekkel, a festészettel és szobrászattal szemben. Egy festmény, egy szobor a teremtő szellem szándékának és tartalmának teljes és hozzámért kifejezése lehet s a szemlélő lélekbe jelentésének megértését azonnal mintegy belelehelheti. Azonban a jelentésnek ez a megragadása sokkalta rövidebb, hirtelenebb s a kész, egész művet egyszerűen és gyorsabban tárja fel, mint az irodalmi alkotás, amelynek egész jelentése csak fokozatos belemélyedés, lassúbb élményébredés és érés útján közelíthető meg. A festmény vagy szobor kész, kiteljesedett egész, amelyen már nem érezzük az alkotó ecsetvonásokat, a mintázófa simítását vagy a vésőütéseket; az egyes színek és egyes vonalak objektívalva, együttesen állnak előttünk; ezeket a mű egésze, jelentésének totalitása számunkra már készen egybesimítva, összehangolva, formába öntve tárja fel. Ellenben — s ebben rejlik az irodalmi alkotás művelődési aktív értékének elsősége — egy dráma vagy regény a maga lényegét a nyelv formáiban fokozatosan bontja ki; jelentéséhez, ennek egészéhez csak fokról fokra juthatunk: az irodalmi művet csak lépésről lépésre hódíthatjuk meg. Nem véletlen, hogy az irodalmi mű testét *textus*-nak, szövegnek (szövegnek) nevezük: az eposzt, a regényt vagy drámát mint egészet a szöveg egyes szálaiból kell kiszőnünk, míg a végső jelentéshez eljuthatunk. Ez nem tárul elénk első pillantásra kész objektívált formában, mint Michelangelo Mózesé vagy Munkácsy Krisztusa Pilátus előtt, vagy királyi várunk a Duna felett; az irodalmi mű jelentését nem szívhatja fel lelkünk már az

első benyomásra, hanem itt a megértés *egymás után* dolgozza bele magát a nyelvi formákon keresztül a tartalomba: itt mintegy a szellemi «ecsetvonásokat», a mintázófa «mozgásait» is látjuk, lelkünk az alkotó munkáját genetikusan kíséri, zakaszról szakaszra mintegy együtt dolgozik vele.

Ez a szellemi együttműködés nem pusztán a tartalmak, jelentések újraélése, utánzása, hanem *teremtő (produktív) megértés*, mely függetlenné tesz az irodalmi alkotás korától, nyelvtől s nemzetiségétől. Az irodalmi alkotások jelentését a maguk saját korszerű mivoltában, történeti távolságukban értjük meg s mégis gazdagodunk, megtermékenyülünk általuk a magunk korában. A régi klasszikusok olvasása és megértése nem annyit jelent, hogy a mai életet az ő mintájukra rehisztorizáljuk, őket utánozzuk, szakasztott úgy akarjunk érezni, beszélni és élni, mint hőseik. Ha beléjük merülünk, formáik és stílusuk világából valami serkentő teremtő erő, az örök emberi sugallata árad belénk és hozza mozgásba lelkünket. Ízlést, formát, szépséget, igazságot, magasrendű kultúrát szívunk ki belőlük: a történet széles árkein keresztül örök szellemi jelentések irradációja megy végbe. A klasszikusok, ha régiek is, látható és érthető minták, melyeken lelkünk nő és érik, ízlésünk fínomodik és csiszolódik: önkénytelenül a magunk korának közös szellemi nevezőjére hozzuk őket. Ebben rejlik a *teremtő megértés*. Azért klasszikusok, mert a forma örök és tiszta világába ragadnak: noha már történetiek, azért maiak is s a jövőben is tovább munkálnak a lelkek alakításán. Nem idegenek, a magunkénak érezzük őket. Saját korukhoz tartoznak, ennek szellemi stílusát lehelik s mégis a mieink, kikkel, mint jóbarátainkkal, néha a szellem többbezeréves asztalánál bensőleg társalgunk.

A klasszikus irodalmi mű a szellemi erőknek mindig nagy koncentrációja, amely a lelkekre fölemelő és művelő energiákat sugároz ki. A nagy költők és írók maguk is érzik, hogy népüknek, sőt az emberiségnek prófétái, hivatott lélekformálói: misszió-tudatuk van. Nem magukat élvezik műveikben, ezekben mint tükrökben Narcissus módjára nem magukat szemlélik, hanem ígét hirdetnek, emelnek és kor-

holnak, az életet új eszmények értelmében átalakítani, új életrendet teremteni iparkodnak. Ilyen próféta, vatesi jelleget érez magán Euripides éppúgy, mint a zsoltárok költői, Dante éppúgy, mint Milton, Goethe éppúgy, mint Ibsen vagy Dosztojevszkij, Zrínyi éppúgy, mint Kölcsey vagy Petőfi. Magukat felelősnek érzik népüknek, sőt az egész emberiségnek javáért-bajáért. Innen pátozzuk évezredekre sugalló szellemi rádiumereje.

III.

Az irodalmi műveltség az egyetemes emberi szellemet tükrözi: ezért a szó sajátos értelmében *humanisztikus műveltség*. Megmutatja az emberi szellem tipikus szerkezetét általában: ebben rejlik első művelő értéke. Az irodalom azonban a nemzetek önfenntartásának és önkifejtésének páratlan életfunkciója és életformája is, mint sajátos szellemük és kultúrájuk megnyilatkozása. Minden nemzet fiát nemzetének irodalmában való jártassága avatja ősei szellemi hagyatékának tudatos örökösévé. Így a magyart is. *A magyar nemzeti irodalom* — s ebben rejlik az irodalmi műveltség második, semmivel sem pótolható értéke — vezet be a sajátos magyar szellemi világba, mint a magyar nemzedékek titokzatos lelki közösségébe. Mert az, ami a nemzetet nemzetté avatja és egységesen egybetartja, elsősorban nem a vérnek mythosa (bár eredetileg a népek ősi, növényyszerű életében a fajszerű összetartozás a döntő), hanem egyrészt a történetileg együttesen átélt szellemi közösségnek, egynemű értékelési módnak tudata, másrészt a jövőre vonatkozóan ugyanazoknak az értékeknek s eszményeknek megvalósítására való törekvés, a szellemi aspirációk közössége. Nemcsak annak tudata teszi a nemzetet nemzetté, hogy szellemi fejlődésének hagyományai közősek, nemcsak az, ami a nemzet *volt*, hanem annak a feladatnak tudata is, amivé lenni *akar*, azoknak a különyszerű értékeknek rendszere is, amelyeknek mint eszményeknek megvalósítását további történeti hivatásának érzi. A nemzet tehát elsősorban nem faji, hanem velejében értékközösség: nem biológiai, hanem szellemi principium. Az tartozik

egy nemzethez, aki magát a nemzet történeti-szellemi közösségébe tartozónak érzi : akkor örül és szomorkodik, amikor az egész nemzet örvend vagy bánkódik ; azt tartja *általában* jónak és rossznak, szépnek és rútnak, jogosnak és jogtalan-nak, amit rendszerint nemzeti közössége ilyennek érez. Zrínyi Petőfi, Gárdonyi, Herczeg stb. a magyar nemzet fiai, mert a magyar értékelésbeli, szellemi-történeti közösségbe tartozónak érzik magukat, magyar öntudatuk van, bár idegen fajból származnak is. A nemzethez tartozás ismertetőjegye nem objektív-faji, hanem szellemi : a hagyományos magyar szellemi közösségben való aktív részesség tudata.

Ebbe a tudatba éppen a nemzeti irodalom edzi bele a nemzet fiait. Minden irodalom a nemzeti szellem sarja. A nemzeti szellem pedig a nemzet értékelő állásfoglalásainak, hagyományainak, eszményeinek s ezeket megvalósítani törekvő munkájának századokon keresztül leszűrődött csapadéka, az ősök történeti műve. Egy nemzethez nemcsak az élők, hanem a rég elporladt apák is hozzátartoznak s az élőkkel együtt alkotják a nemzet titokzatos testének történetfeletti, halhatatlan egységét. És ezt a nemzedékek során keresztülhúzó szellemi egységet tükrözi a nemzeti irodalom. Ez kapcsolja össze tudatosan az élőket a holtakkal : a nemzeti irodalmon keresztül a holtak lelkei a nemzet élő tagjainak lelkét formálják. Irodalmi műveltség nélkül az élőknek az ősökkel való szellemi kapcsolata és egysége megszakadna.

Az irodalom érezteti meg az élőkkel ahhoz a történeti sors-egészhez való tartozásukat, amelyet nemzetnek nevezünk. A nagy költők-írók műveiben s életében pillantjuk meg, mi a magyarság történeti hivatása, mit teljesítettünk eddig azokból a feladatokból, melyeket magyar hivatásunk s emberi mivoltunk tőlünk megkövetelnek. A magyar irodalmi alkotásokból ismerik meg az egymást felváltó nemzedékek, milyen a magyar lélek? hogyan fejlődött? mik voltak örömei és fájdalmai? vágyai és törekvései? hogyan hatott vissza sorsára, a történeti válságokra? mik voltak az egyes korokban eszményei? milyen tulajdonságai tartották fenn a magyart, mint nemzetet és országot? *Az irodalmi műveltség a nemzeti önismeret iskolája.* Itt ismerjük meg a magyar lélek állandó

sajátságait : szabadságszeretetét, fejlett jogérzését, katonás szellemét, vitézségét, nyugodtan szemlélődő, józan látását, képgazdag fantáziáját, szónoki hajlamát, paraszti flegmáját és reális világfelfogását. Lehet-e jobban megéreztetni a magyar heroikus embereszményt, mint Toldi Miklóssal? jobban megélelni a serdülő nemzedék romantikus lelkével : mi a magyar bátorság, erő, vitézség, nyíltszívűség, jólelkűség és gyermeki szeretet? De ugyancsak az irodalom irányítja szemünket a magyar lélek negatív tulajdonságaira is, melyeket végzetes történeti sorsa, a sokszázados török-német elnyomás kifejlesztett benne : némi tunyaságára, üres kérdésre való hajlamára, melancholikus hangulatára, mely a cselekvés erejét csökkenti. Az irodalomból emelkednek tudatosabbá továbbá a magyar éghajlat, föld és tájak sajátos benyomásai, amelyek sugallják költőink képeit és hasonlatait, ezek gazdagságát és változatos hangskáláját. A magyar irodalmi műveltségnek gyümölcse : a magyar népszellem megérezése.

Az irodalom mutatja meg úgyszólván érzékelhető módon ennek a Keletről ideszakadt magyar népszellemnek művelődési útját is : hogyan tagolódott bele szervesen az európai szellemi közösségbe? hogyan bontakoztak ki a benne szunynyadó erők? mikép csiszolódtak hozzá a nyugati népek kultúrájához s váltak ennek cselekvő részeseivé? Homerost és Milont, Vergiliust és Dantét, Tassót és Aranyt, Shakespeare-t és Ibsent, Dickenst és Keményt, Goethét és Madáchot egy közös művelődési hagyomány eleven egységbe zárja a görögöktől kezdve a rómaiakon keresztül a mai európai irodalmakig. Mi magyarok is egyhamar ennek az európai irodalmi hagyománynak örökösei lettünk, amikor Kelettől elszakadtunk s testestül-lelkestül Nyugathoz csatlakoztunk. Még pedig nemcsak Szent Istvánnal a kereszténységhez, hanem Mátyás királlyal a renaissance-hoz is. S azóta végigéltük Nyugat minden szellemi hullámverését. Felszívtuk az olasz humanizmust, a német reformációt, a francia felvilágosodást, a klasszicizmus és romanticizmus szellemét, valamennyit többé-kevésbé magyar ízre és színre átformálva. Amikor a XVIII. század végén s a XIX. század elején irodalmunk újjászületik,

az antik formák mellett minden nagy nyugati nemzet szellemének illetését megérezzük s áthasonítjuk. Ennek a világirodalmi endozmózisnak tervét tudatosan Kazinczy hirdeti. S Nyugatnak ez a sokszínű szellemi sugara a mi nyelvünk és szellemünk prizmáján keresztülszűrődve, magyar színt ölt. Magyarok maradtunk, de európaiak, az európai kultúra lélekközösségének tagjai. Széchenyi az egész emberi nem érdekében akarja fölemelni faját. Petőfi nemcsak a magyar, hanem a világszabadságért harcol; Madách az egész emberi nem tragédiáját éli meg. Nem kozmopoliták, tüzes magyarok, de szolidárisak az egész emberiséggel, melynek szellemi tőkáját, a világirodalmat, új vonásokkal s színekkel gazdagítják. Egyetemes humanizmus és nemzeti érzés összhangban egyesül bennük: világirodalom és nemzeti irodalom összeölelkezik műveikben.

Ez is tanúsága annak, hogy a világirodalom nem egyes nemzeti irodalmak pusztá összege, hanem belső szellemi rokonságon alapuló folytonos kölcsönhatása, nagy szellemi aktushálózat, közös eleven életfolyamat, tagjaiban kölcsönösen egymásra ható szerves egész. Ha az egyes népek nem teremtenének nemzeti irodalmat, nem lenne világirodalom sem. Ha megcsökken a nemzeti jelleg és öntudat, az irodalom hanyatlása áll be, a vértelen és továbbfejlődésre képtelen tehetetlen kozmopolitizmus. Csakis a nemzet életközössége az eleven irodalmi életformák történeti termőtalaja: célzatosan és mesterségesen nem lehet világirodalmat, mint ilyent, teremteni. Mindegyik nemzet többé-kevésbé megőrzi a maga szellemi stílusegységét, értékfelfogásának külön színezetét. A nemzet magát szellemileg különyszerűen építi ki, s éppen ezzel gyarapítja és gazdagítja az emberiségnek, mint egésznek kultúráját. Ami egy nemzet lelkét és értékrendszerét legjobban kifejezi s otthon a legértékesebb, éppen ez egyúttal a világban a nemzetfeletti érték is, amely mással nem pótolható. Ha fejlődik a nemzeti irodalom, ezzel fejlődik a világirodalom is. A nagy költők és írók egyben nemzetük tükörképei: népük szellemét szemlélhetjük bennük mintegy kicsinyített, de élesebb formában. Platon a legörögebb görög, Dante a legolaszabb olasz, Shakespeare

a legangolabb angol, Dosztojevszkij a legoroszább orosz, Arany János a legmagyarabb magyar. A magyar s a többi nemzet sajtószzerű tulajdonságainak különbségét elsősorban a nemzeti irodalom, mint a magyar szellem története, érezteti meg ifjúságunkkal s mutatja meg neki azt a helyet, amelyet az emberiség szellemi térképén a magyarság géniusza szállott meg.

Egyesek szemében úgy tűnhetik fel az irodalmi műveltség, mint merőben történeti műveltség, természetlen *hisztorizmus*, mely a mult anyagát csak azért gyűjti s a régi irodalom múzeális tárgyait csak azért mutogatja és csodálja, mert patinás, mert régi. Az irodalmi műveltség történeti szelleme azonban távol áll ettől az öncélú antiquárius gondolattól: itt a mult ismerete szükségképi, termékeny és eleven, a *jelenbe* ható erő. A jelennek belső feltörő erői, vágyai és problémái ugyanis csak akkor öltenek plasztikus alakot, ha világosan látjuk azt a mögöttünk formálódott kultúrát, amelyből magunk is kinőttünk s amelynek új formákkal való gazdagítását és továbbfejlesztését hivatásunknak érezzük: a jelent feszítő hivatás is történeti hivatás. Csakis a mult ismerete alapján tudjuk a magyar szellem történeti folytonosságát és egységét megőrizni az idők és nemzedékek szakadécai fölött. A magyar szellemet sok századon át bizonyos belső erők alakították: ezekkel való szellemi egységünket meg kell őriznünk, mert minden nemzedéknek, a mainak is, gyökerei a multba nyúlnak s jómagunk is, a jelen fiai, igazán és mélyen csak ebből vagyunk érthetők. Az irodalmi művelődésnek és nevelésnek éppen a mult és a jelen között való állandó szellemi hídverés a legfőbb célja és értéke: a mult ismeretének és a jelen alakításának termékeny konvergenciája. S ez annál jelentősebb, minél tudatosabb a nemzet fennmaradásának veszélye. A magyar szellem tragikus szenvedésekkel teljes, de eleddig a sors szeszélyeit legyűró multjának belső látványként való megelevenedése az irodalmi műveltség gyümölcse: a magyar szellem lényegében ugyanaz maradt s mind mélyebbé vált a fennmaradásért való folytonos küzdelemben. Az irodalomtól felmutatott történeti változásokból emeljük ki a magyar szellem történetfölötti, a multban és a jelenben egy-

forma vonásait és lényegét: az irodalom kapcsolja össze a régi és az új nemzedékek lelkét. Az irodalom ébreszti fel minden nemzedékben a magyar azonosság élményét, a nemzeti öntudatot: ugyanannak az ezeréves nemzetnek fia, ugyanannak a műveltségnek részese. Így a történetiség nem pusztán a multhoz való tapadás, hanem a jövőre vonatkozó nemzeti aspirációk erősítése is: a *felelősség* érzésének fölkeltése, annak megéreztetése és tudatossá tétele, hogy minden új nemzedék a fejlődés láncszeme, mely felelős a múlt vonalának a jövőbe való sikeres kihúzásáért. Örökösei vagyunk őseink szellemi kincseinek s rajtunk a sor ezeket nemcsak megőrizni, hanem tovább is fejleszteni.

Ily értelemben nincsen jövőbe feszülő művelődés, amely ne lenne történeti, mert a jövő helyes formálásának feltétele a multnak mélyebb átélése és ismerete. Ezért helytelen az *irodalmi prezentizmus* jelszava: csak a «jelen» irodalmát ismerjük s az ifjúságot is csak a jelen irodalmába vezessük be. Világos azonban, hogy a jelent csak a múlt ismerete alapján tudjuk hatékonyan szolgálni. A magyar szellemnek történeti látása szükséges ahhoz, hogy feltáruljanak előttünk a nemzet szellemi arcának örök vonásai, érzelmei, sóvárgásai s eszményei: ekkor egyben *magunkra* is ráismerünk. Micsoda ma valami? — úgy tudjuk meg, ha nézzük, hogyan lett azzá, ami. A történeti ismeret a *jelen önismerete* is. *A magyar történeti tudat a magyar szellem anamnézise platonai értelemben.* Ezért fontos régi nemzeti klasszikusaink lelkes kultusza az iskolában és az életben, ha mindjárt a szellemükbe való behatolás a régi nyelv és forma kérgén át keményebb munkát ró is ifjúságunkra.

A nemzeti irodalmi műveltség legfőbb értéke: *magyar létünk és lényünk történeti folytonosságának és egységének megőrzése*, s így összekapcsolása azzal a szellemi talajjal, amelyből fakadhat csak fel az újnak, a jövőnek helyes alakítására képesítő teremtetőerő. Az irodalmi műveltség nem kötöz mindenestül a holtakhoz, de megtanít ezek szemével is látni: így a lelket felszabadítja, a jelennek szűkös lát-határából kiemeli s a jövő távlatait is megnyitja. Eleven és termékeny feszültséget támaszt, amely a jelennek méhé-

ben kavargó erőket formálja. Ebben a mult és a jelen közt húzóód feszültségben rejlik az irodalmi műveltségnek szellemi dialektikája.

A nemzeti öntudat a magyar mult szellemi közösségéhez való tartozás tudata. Ennek történeti fonalát akarják erőszakosan széttépni az elcsatolt területek kormányai, amikor az ott lakó magyar ifjúságot az uralkodó nemzet iskoláiba kényszerítik s a magyarnyelvű iskolákat minden eszközzel megszüntetik vagy megszűnésre kényszerítik. Mert ha az elszakított területek új magyar nemzedékei már román, tót, szerb iskolában nőnek fel s ezen nemzetek nyelvének, irodalmának, hősei történeti kultuszának szellemében cseperednek föl, akkor nincsen kellő és rendszeres alkalmuk a magyar történeti értékközösséget, a nemzeti öntudatfenntartó magyar irodalmi multat megismerni s a nemzedékeket lelkileg összetartó magyar irodalom géniuszát megérezni. Így a történeti-irodalmi öntudat nélkül felserdülő kisebbségi magyarságot a bekebelező államoknak könnyebben sikerül fokozatosan beolvasztani és megemészteni. Ha a nemzeti kisebbség irodalmi tudata és kultúrája beolvad a többség kultúrájába, elenyézik külön nemzetisége is. Ezért ragaszkodik görcsösen és a legnagyobb áldozatok árán is a kisebbség a maga iskolájához, mint nemzeti nyelvének és irodalmának, nemzeti műveltségének és történeti öntudatának továbbszármaztató eszközhöz. Az iskoláért, ezen keresztül a nemzeti műveltségért való küzdelem háttérében mindkét félen egyik legmélyebb emberi értékmeggyőződésnek, a nemzeti érzés misztikus történeti hatalmának ereje munkálkodik. Ezért nyúlik az összes nemzeti kisebbségi problémák és jogi harcok gyökere a kultúrpolitika talajába, mind az állam jellegét megadó uralkodó nemzet, mind a kisebbségi nemzetek szempontjából. A magyar nemzeti öntudat, az anyanemzettel való szellemi közösségérzés elhomályosítása, majd fokozatos kihalasztása a célja azoknak a szigorú rendszabályoknak is, melyek irodalmi-szellemi zárlatot rendelnek el a határokon: megtiltják a magyar anyaország irodalmi termékeinek az elcsatolt területekre való bevitelét. Ezért pusztították el a volt magyar iskolák könyvtárainak magyar irodalmi műveit

is. Tudva tudják, hogy a magyar nemzeti irodalom a magyar nemzeti öntudat legfőbb öre és fenntartója, az egymást felváltó magyar nemzedékek szellemi összekapcsolója.

IV.

Az irodalom az általános emberi és a nemzeti szellem megértése mellett — harmadszor — az *esztétikai művelődés és fínomodás* legterjedelmesebb s legközvetlenebb területe. A költészet nyelvünket és stílusunkat csiszolja, gazdagítja, állandóan fölfrissíti. Lelkünket metaforáival megkapja, a mindennapi életből eszményi világba emeli, kombináló képzeletünket neveli. Egy-egy műfaj a léleknek különböző képességeit hozza mozgásba, még pedig a mese, eposz, regény a maga sokrétű eseményeivel s változatos hőseivel; a dráma feszültségével, félelmet és részvétet keltő mozgalmasságával; a líra az érzelmek szubtilis kifejezésével és gazdagságával. Az irodalom odaadó olvasása nyomán önkénytelenül belegyakorlódunk abba, *hogyan formáljuk belső világunkat külső tárgyi világgá*: miképpen öntsük érzelmeinket gondolatokba s miképpen vetítsük ki szemléletesen gondolatainkat érzelmi melegséggel, azaz hogyan fejezzük ki magunkat hatékony módon? A költői művek a legalkalmasabbak arra, hogy megélessék velünk a szellemi és az érzéki világ érintkezését és kapcsolatát, a lélek mozgalmainak szemléletes képekben való tükröztetését. A költészet megkapó formáival lebilincseli a szellemet, közvetlenül megéreztetni vele, mintegy irracionális módon belésugallja a szépséget. Ennek persze egy feltétele van: az olvasó kellően ráhangzó lélek legyen. Ha a megértő és értékelő fogékonyság, a kellő lelki érettség és homofónia hiányzik belőle, a legnagyobb klasszikusok sem mondhatnak neki semmit. Sok klasszikus mű felülmúlja az ifjú megértő erejét s ezért törpül a fiatalság szemében pusztán iskolai pedantéria szürke s unalmas tárgyává, amely a lelkekre csak rá van akasztva s olvasása nem tudja a mélyebb élményszerűség fokát elérni. Az irodalmi nevelésnek ebben áll a lélekformáló művészete: az elmélyülő olvasást megszerettetni, hajlamot teremteni arra, hogy a fiatal-

ság az irodalmi művek olvasását lelki szükségletévé, belső gazdagodásának és tisztulásának forrásává avassa. Ekkor az érdeklődés önként átmegy a műről az alkotóra, a költeményről a költőre. Éppen az irodalmi nevelés a legjobb tanúsága annak, hogy azok az igazi lélekművelő kultúrjavak, amelyek nem pusztán tárgyszerűek, hanem *személyes* vonatkozásuk van. Ezeket mélyebben átéljük, bensőbben magunkévá tesszük, ezek vérükké válnak : mi bennük vagyunk és ők mibennünk.

KORNIS GYULA

GRÜNWALD BÉLA TRAGÉDIÁJA.

Negyvenkilenc évvel ezelőtt, egy csillagfényes májusi éjtszakán Franciaország földje megdöbbenő magyar tragédiának volt a színhelye. Párizs egyik külvárosában, Courbevoieban, a Szajna partján öngyilkos kézzel vetett véget életének Grünwald Béla, a magyar állameszme harcosa, ki parlamenti szereplésével és irodalmi munkásságával a közfigyelmet hosszú idő óta magáravonta. Halála nemcsak párthíveit, hanem politikai ellenfeleit is fájdalmasan sujtotta, s egységes volt a vélemény, hogy vele a magyar közélet kiváló értéke, a fennkölt eszmeharcok egyik legjelesebb bajnoka szállott korai sírjába. Öngyilkosságának külső körülményei megrázó képen tárták fel egy összeroppant lélek tragikumát s minden jel arra vallott, hogy nagy belső harcok előzték meg azt a fordulatot, mely sorsában bekövetkezett. A rendőrség emberei Grünwald holttestét a párizsi Morgue-ba szállították, ahol ott feküdt napokon át elhagyatva, ismeretlenül, míg egy honfitársa hosszas kutatás után rátalált. A magyar újságíró, ki megtalálta őt, az utolsó pillanatban érkezett, a Morgue igazgatójának kijelentése szerint az ismeretlen öngyilkost másnap, a hivatalos szabályok szerint, minden szertartás nélkül a fel nem ismert áldozatok közös sírjába eltemették volna.¹

Hogy ez a tragikus vég nem következett be, arról maga a szerencsétlen áldozat gondoskodott, két távirati értesítés által, melyet pártja vezéréhez, gróf Apponyi Alberthez intézett. Az egyik távirat azt tartalmazta, hogy Grünwald

¹ Grünwald Béla holttestének feltalálója Pataki Bernát újságíró, a Pester Lloyd párizsi levelezője volt.

Béla súlyos beteg, felépüléséhez semmi remény sincs, a másikon, mely egy nappal később érkezett, ezek a szavak állottak: «Grünwald Béla hosszas szenvedés után meghalt.» Mindkét távirat a Gerard aláírást viselte. Mint később a nyomozás kiderítette, az álnév alatt feladott sürgönyököt maga a szerencsétlen Grünwald Béla küldötte haza, ő maga volt a feladó s a halálhírét tartalmazó távirat után egyenesen a helyszínére ment, ahol végzetes tettét elkövette.

Bárminő lesújtó volt is a tragédia, melynek a kiváló politikus áldozatul esett, az előzményeket tekintve, a gyászos hír nem jött váratlanul. Grünwald már az előbbi időkben, mielőtt utolsó útjára indult, a szokottnál is nagyobb idegességet tanúsított s későbbi külföldi híradásai is feldúlt lelki állapotára vallottak. Leveleiben, melyeket ez időben barátaihoz intézett, életének nagy csalódásairól tett vallomást, a kétségbeesésig fokozódó lemondás és reménytelenség kíséretében. Különösen két levele, melyet Samassa József egri érsekhez és Hódossy Imre képviselőtársához intézett, szorongó aggodalmat váltott ki barátaiból. Hogy mi történt vele s minő utakon járt, míg tragédiája végső pontjához érkezett, nem tudta senki, tartózkodási helyeiről nem adott számot, több hozzá intézett levélre nem válaszolt. Grünwald bolyongó útja ismeretlen maradt mindvégig, csak a két távirati értesítés szolgálhatott némi tájékoztató gyanánt arra nézve, hogy minő lelki megrázkódtatás lehetett az, mely őt az összeomlás örvényébe sodorta. Kétségtelen, hogy Grünwald súlyos beteg volt, midőn végzetes tettét elkövette, de bizonyos az is, hogy a hazája sorsán tépelődő, aggódó honfilélek önmérsztő, lázas harcainak nagy része volt abban, hogy egy magasratörő államférfíui életpálya ívelése megtörött a kínzó balsejtelmek és a látnoki kétségbeesés súlya alatt.

Grünwald Béla látnoki tehetség volt, még pedig oly időkben, midőn a külső és belső helyzet biztonsága nem adhattott okot a közvetlen veszélyérzet tudatára. A nyolcvanas évek békenyugalma és parlamenti élete, ha néha erősebb hullámvázásokat mutatott is, lelkületben és vérmérsékletben nem hajlott a szélsőségek felé, a láthatáron nem mutatkoztak viharfelhők, melyek a közlégő vész jeleire következtetést

adhattak volna. A békés korszakok ritkán szülnek jövőbelátókat, a jóstehetségek inkább viharos idők, forrongó korszakok kisarjadzásai, Zrinyi, Széchenyi válságos idők harcosai, egy elnyomott, létfenntartásáért küzdő nemzet sorsának problémái voltak azok, melyek őket a veszélyek tudatában prófétai látásra és jövődölesre hangolhatták. A pesszimizmus önmagában nem jövőbelátás, a nagy szólamok és kinyilatkoztatások hősei, kik egyoldalú pártszenvédelek által befolyásoltatnak, ezzel a hivatottsággal ritkán rendelkeznek.

Grünwald Béla oly korszakban élt, midőn a katasztrófák balsejtelmét a viszonyok nem indokolhatták, s mégis 1884. december 2-i parlamenti beszédében ily szavak hangzanak el ajkairól: «Az állam az egyedüli eszköz, mellyel nemzeti hivatásunkat teljesíthetjük. Ez nemcsak önállóságunk szimbóluma, hanem az önállóságnak, a nemzeti létnek feltétele is. Ez az erős vár, melyet ha tervszerűen kiépítünk, megvéd bennünket a nagy világtörténelmi rázkódás közepette, mely előbb-utóbb jönni fog, s mely, ha nem lesz elég erős ellenállani a lökésnek, romjai alá fogja temetni a nemzetet is.»

Ha e tragikus sorsú magyar politikus küzdelmes pályájának egyéb kiemelkedő mozzanatai nem volnának, már ez a kinyilatkoztatás is okkal felkelthetné a figyelmet iránta. Ámde Grünwald Béla sokkal erősebb egyéniség volt, mintsem hogy egyes kinyilatkoztatások szűk keretei közé volna szorítható. Eszmeharcai, lelki indulatai nem múló föllángolások, kezdettől végig szívósan kitartó marad mindabban, ami a veszélyek tudatában küzdelemre sarkalja őt. Igaz, hogy küzdelmei sikertelenek maradtak, de nagy kérdés, vajjon e meddőségben melyik tragikum a nagyobb, az övé-e, mely egy pályazuhanás fordulataival megjelölve maradt, vagy az, ami a magyar nemzet sorsában megszívleendő tanulságtételnek bizonyult. Grünwald Bélát ellenfelei az izgatott lelkű pesszimizisták közé sorolták, aki örökös nyugtalanságban él és lázas indulat hevében szélsőségekre ragadtatja magát. Az utókor másképp ítélhet róla és megcáfolhatja azokat, akik őt felületesen bírálva, hibás mértékkel mérlegelték. Kétségtelen, hogy Grünwald eszméi és küzdelmei rászorulnak arra, hogy

tisztító kiválasztás végett a történelem rostájára vettessenek, de a szellem, melyet képvisel, alapigazságai és előrelátásai, melyek sokban igazolást nyertek, a magyar nemzet élet-céljait és hivatottságát tekintve, maradandó nyilatkozatások értékét mutatják.

Grünwald Béla, Zólyom vármegye egykori alispánja, ki nagy gyakorlati tudása mellett magával hozta a felvidéki történelmi magyarság izzó hazaszeretetét, azon veszélyek tudatában lépett a cselekvés és agitáció terére, melyekben a magyar állam tekintélyét és erőbiztonságát kockáztatva látta. Grünwald egyike volt a Felvidék legalaposabb ismerőinek, éles szeme mélyen be tudott hatolni azokba a kérdésekbe, melyeknek helyes megoldásától a magyar állam jövője, életfejlődésének biztonsága függött. Grünwald ritka bátorsággal reá lépett a felvilágosító izgatás terére s a küzdelmet nagy képességeihez méltó eszközökkel, nemes előkelőséggel és önfeláldozással harcolta végig. Különösen *A felvidék* című munkája nagy feltűnést keltett mindenfelé, mert írója a hivatott bíráló kiváló tulajdonságairól tett bizonytságot. E mű a benne rejlő eszmegazdagság magasratörő lendülete és iránya révén a számottevő alkotások közé tartozik s vannak részei, melyek a magyar nemzeti politika céljainak meghatározása körül örökbecsű útmutatások. Ugyancsak ebben az időben jelentek meg sorozatos írásai is a vármegyei közigazgatás reformkérdéseiről, s a meggyőző erő, mely azokban nyilatkozott, csak növelte Grünwald hivatottságának súlyát a komoly közvélemény előtt. Ennek volt következménye, hogy az egyik felvidéki kerület bizalma feléje fordult s 1878-ban őt küldte képviselője gyanánt az ország tanácsába. Grünwald a kormánypárthoz csatlakozott abban a reményben, hogy programjával szívesen látják, de tapasztalva a ridegséget, mellyel találkozott, átment az egyesült ellenzékre, ahol megértő rokonszenvvel fogadták. Azt az érvényesülési lehetőséget, mely tehetségénél fogva a kormánypárton könnyen megvalósulhatott volna, elutasította magától, bizonyítékot szolgáltatva egy jellemerős politikus lelki ellenállóképességéről, melyet nem törnek meg a hatalmi érvényesülés és az egyéni érdekek csábításai.

Grünwald nagy munkára vállalkozott s jól tudta, minő küzdelem vár reá, ha elveihez hűséges akar maradni. Valóban nagy bátorság kellett hozzá ebben a korban szembe szállani azokkal a hagyományokkal, melyek a lelkeket fogva tartották és makacs ellenállásra ösztönözték minden oly kezdeményezéssel szemben, mely a régi rendszer megváltoztatására törekedett s új programot állítva fel, harcot hirdetett. Grünwald felvette a küzdelmet a merev tanok és előítéletek rendszerével. Nem habozott harcha szállani a régi vármegye ellen, melyet az új magyar állam kiépítésének és megszilárdításának életbevágó céljaival nem tudott összeegyeztetni. Nem támadta a multat és azokat a hagyományokat, melyeket továbbra is fenntartani, sőt részben bővíteni óhajtott, de az átalakításra szükséges reformokat erélyes következetességgel hirdette és számonkérte a megváltozott idők követelményei szerint.

Grünwald érvelései megdöntötték azt az álláspontot, mely a régi vármegyei önkormányzat szellemének és intézményeinek csorbítatlan fenntartását életkérdésnek tartotta s meggyőző erővel bizonyította, hogy a régi vármegyei rendszer sohasem rendelkezett azokkal a biztosítékokkal, melyek komoly időkben, az önfenntartás küzdelmének nehéz viszonyai között a megtámadott alkotmány szilárd védőbástyái lehettek volna. Szerinte ezek a bástyák csak addig védték az alkotmányt, míg ezt senki sem támadta komolyan s amint a hatalom komolyan támadott, sohasem voltak képesek azok kellő védelmet nyújtani. II. József és I. Ferenc alkotmányellenes kísérletei döntő bizonyítékok voltak álláspontjának megerősítésére, valamint a szabadságharc utáni elnyomatás korszaka is, melyben a megsemmisített vármegye a jogtíró önkény erőszakos túlkapásaival szemben még csak tiltakozó szerepet sem játszhatott. Az úji dők is igazolhatták Grünwald tanait, az 1906-ik évi ellenállás tanulságai az újabb korszak nemzedékét is meggyőzhették azokról az igazságokról, melyeket hirdetett. Midőn Grünwald ezeket az igazságokat kimondotta, nem járt új nyomokon, a régi hitet a megyék alkotmányvédő erejében már előzőleg megdöntötték oly tekintélyek, mint Eötvös József, Kemény Zsigmond és

Szalay László, kik a régi vármegyei rendszer hátrányait és fogyatkozásait éles bírálat alá vették.

A leszűrt történelmi igazság az, hogy az ellenállás megpróbáltatásszerű küzdelmét a nemzeti társadalom, főleg a független középosztály vívta meg s bizonyára megívta volna azt a vármegye nélkül is, mely önmagában az államfenntartó erők biztonságával nem rendelkezett. Egyáltalában az államélet és az önállóság biztosítékai nem az intézmények kereteitől, hanem a társadalom erőforrásainak teljesítőkéességétől függenek. Ahol ezek a források elapadnak, ott maga az intézmény az ellenállás védelmét nem biztosíthatja. Viszont csak természetes lehetett, hogy ha a hatalomnak elég ereje volt ahhoz, hogy az alkotmányt megdöntse, akkor képes volt arra is, hogy egyik szervének, a vármegyének ellenálló működését is lehetetlenné tegye.

Grünwald elismerte a régi vármegye nevelő hatását, melynek a multban a követküldési jog adott fontos jelentőséget. A régi vármegye volt a multban az erők kitermelésének melegágya, a koreszmék, a nemzeti élet mozgalmának küzdőtere s e tekintetben a régi vármegye irányító, edző befolyásának üdvös hatását elvitatni nem lehet. A régi vármegyének, mint a parlamentárizmus előkészítő iskolájának fontos szerepe volt s a kibontakozó tehetségek szárnyalásának hatalmas lendületet adott. Más fordulatot vett a helyzet 1867-ben, az alkotmány visszaállítása után, midőn a vezetést felelős minisztérium vette át a parlamenti rendszer alapján. A változott viszonyok között a magyar politikai életnek új medret ástak a fejlődő események s nem volt célszerű, hogy a régi vármegyei önkormányzat kerékkötő szelleme az új rendszerre szükségtelen, sőt káros nyomást gyakoroljon. Grünwald a politizáló vármegyének nagy ellensége volt s az volt a nézete, hogy a pártoskodó, izgató szellem, mely a szélső jelszavakból táplálkozik, szétforgácsolja az erőket, elvonja a vármegyét igazi hivatásától, melynek a jó közigazgatás és a szociális jólét előmozdítása a feladata. Különösen fontosnak tartotta az állami kinevezési rendszert s ezáltal a tisztviselői kar függetlenítését a helyi érdekek lenyűgöző befolyásaitól.

Grünwald attól félt, hogy az egységes kormányzati vezetés hiánya folytán a magyar állam elveszti tekintélyvonzó és tömörítő erejét azon elemek egybeforrasztására, melyeknek széthúzása nagy belső bajokat okozhat és az építő munka biztonságát veszélyeztetheti. Ha az államnak nincs meg a kellő befolyása arra, hogy ezeket a bomlasztó erőket féken tartsa, akkor nincs meg a hatalma arra sem, hogy az egységes vezetésben a kellő hatalmat gyakorolni tudja. Ha pedig ez bekövetkezik, akkor az állami ellenőrzés biztonsága kiesik a vezetők kezéből s oly irányzatok felé tolódik, melyek helyi érdekek és pártárnyalatok szerint alakulnak. Grünwald jól látta a veszélyeket, melyek a magyar állam biztonságát fenyegetik s állításait éles példákkal is igazolta. Szerinte az alkotmányos élet visszaállítása után a legkétesebb elemek lepték el a Felvidéket, javarészt a bukott önkényuralomnak mindenre kapható eszközei, kik az új rendszer keretében elhelyezkedést kerestek és találtak is, titkosan bomlasztó céljaik érvényesítésére. Mint Zólyom megye alispánja működési körzetében már kezdetben tíz felvidéki vármegyében 98 pánszláv érzelmű községi jegyző működését állapítja meg, mint olyanokét, kik államellenes izgatásaikkal állandóan mérgezik a hű tót nép lelkületét. Ez a szerencsétlen rendszer alig talált ellensúlyozásra, még pedig azért nem, mert az egységes államvezetés biztonsága nem volt képes érvényesülni azokkal az irányzatokkal szemben, melyeket a régi vármegyei rendszer a maga szűk látókörű helyi és pártérdekeivel képviselt. Pedig a Felvidék jóindulatú, becsületes népe nem volt egykönnyen eltántorítható, s jó bánásmóddal tekintélyt kisugárzó példaadással nem lehetett nehéz régi kipróbált hűségében megtartani.

Grünwald ítéletében a közigazgatási rendszer hibáin kívül az akkori kormányzat mulasztásait is számadásba vonta, mint ahogy éleslátása korán felismerte azt a meddőséget is, mely a kiegyezés utáni kormányok gyengesége folytán a megalapozás munkájában bajokat és késedelmezéseket okozott. A nehéz helyzettel hamar tisztába jött, látván azt, hogy a vezetőknek minő csekély tehetségük van az új, modern államépítés feladatainak teljesítésére. Jellemes,

puritán hazafiak állottak a kormányzás élén, parlamenti készültségben is kipróbált erők, de nem volt közöttük egy sem, aki az idők szellemét megértve az alkotás gyakorlatiaságával rendelkezett volna. Kétségtelen, hogy az akkori nehézségek is számadásba jönnek, midőn a kérdés jelentőségét vizsgáljuk. Az új szervezés munkája nagy feladatokat rótt a vezetőkre, a minisztériumok felállítása, a megfelelő intézmények és beruházások létesítése tetemes anyagi teherrel nehezedett az államra, melynek pénzügyei különben is ziláltak voltak. Bizonyos azonban, hogy ebben a korban a gyakorlati politikának erős hiányát tapasztaljuk, kevés tehetség jelentkezik, melyben az új építőmunka hivatottságának sikeres feltételei meglettek volna. Része volt ebben a multnak is, mely a maga nyomasztó meddőségével megakadályozta a szükséges erők kitermelését. Az elnyomatás kora, mely nemcsak az állami intézmények szolgálatát tette lehetetlenné, hanem a gyakorlati pályák térfoglalási lehetőségét is megnehezítette, a társadalmi erők érvényesülésében hátrányos késedelmeket okozott.

Az akkori viszonyok kiforratlanságát jellemzi, hogy a kiegyezés megalkotói sem voltak tisztában a helyzettel, melyet az új fordulat magával hozott. A kiegyezés magyarázatában zavaros fogalmak támadnak, melyek nem alkalmasak arra, hogy a jövő nagy céljait tekintve irányító gyanánt szolgáljanak. Br. Eötvös József Haynald Lajos kalocsai érseknek azt írja, hogy a 67-es átalakulás állandóságához nincs bizalma s ez csak arra jó, hogy a rövid békét és szabadságot, melyet általa nyertünk, arra használjuk fel, hogy belső teendőinket rendezhetjük s oly célok létesítésére fordíthatjuk, melyeknek haszna lehet a jövőre. Élesen bírálja a delegáció intézményét, melyet nem tart életképesnek.

«Nem tartottam soha a delegációt kitűnő institúciónak, — írja levelében az érseknek — sőt nem hittem soha, hogy azon forma, melyben az alkotmányos elveket létesíteni akarjuk, követőkre találjon. Két ellentétes álláspontnak a kiegyenlítése még teóriában is nehéz, de a gyakorlati életben többnyire nem elégít ki senkit. A delegációk, melyek által egyrésről

a birodalom egységét, másrésről hazánk önállóságát akartuk biztosítani, teljesen sem az egyiket, sem a másikat nem biztosíthatják, s csak úgy felelhetnének meg céljaiknak, ha azt, ami az institucióban hiányos, az emberek jóakarátú belátása által pótoltatnék. Magától értetődik, hogy mások előtt ezt a nézetemet nem mondom el s a delegáció célszerűségét védelmezem.»¹

Elképzelhető, hogy ha Eötvös József, a kiegyezési kormánypolitika egyik nagy tekintélye, belső lelkületben ily meggyőződést táplált, minő feszültséget okozhatott a szélső politika, mely a kiegyezést támadta s az uralkodó rendszert az alkotmányellenes merénylet, a jogfeladás vádjával sujtotta. Ezeknek az ellentéteknek, nemkülönben a szerencsétlen pártviszonyoknak is nagy része volt abban, hogy az örökös közjogi és sérelmi harcok lekötötték a fejlődést s nem termelhették ki az élet számára a reálpolitikai erőket, melyeknek érvényesülése az idők követelménye volt. Az üdvösebb változást csak a fúzió hozta meg, mely a jövő céljait tekintve korszakalkotó fordulatnak bizonyult. A kiegyezési korszak új nemzedéke ebben az időben már kiforróban volt s a kormányzati reálpolitika, melyet a fúzió magával hozott, kitermelte a tehetségeket az alkotó munka céljaira. Mindez azonban nem cáfolhatja meg az eltékozolt évek meddőségét, az elmaradottság hátrányait s ezekkel szemben azokat az előnyöket, melyek nyolcéves termelő és alapvető munka esetén gazdag gyümölcsöket hozhattak volna.

Az elalkuvások is, melyek kezdetben történtek, gondolkodóba ejtették azokat, kik a jövő céljait nem a köznapi pártpolitika alapján mérlegelték. A nemzetiségi törvény, a horvát egyezmény kérdése nagy aggodalmat támasztott azokban, kik a történelmi magyar állam hivatottságával tisztában voltak. Különösen a déli három vármegye átengedése nagy súllyal esett az események mérlegébe. Ezek a vármegyék — Szerém, Pozsega, Verőce — sohasem tartoztak Horvátországhoz, semmi igény sem lehetett jogos, mely

¹ Báró Eötvös József levele Haynald Lajos kalocsai érsekhez 1868.

azokat az anyaállamtól el akarta szakítani. Mégis midőn a horvát egyezmény kérdése felmerült, a szembenálló alkudozó felek a három magyar vármegyére is igényt tartottak. Ebben a fordulatban az akkori kormány a vitás kérdést népszavazással óhajtotta eldönteni s e célból megbízta Türr István tábornokot és Mogyoródy Adolf volt honvédezredest azzal a feladattal, hogy az említett megyékben az ügy előkészítésére közremunkálkodjanak. A kormány ezzel az intézkedéssel óhajtotta a jogtalan követelést kivédeni s ezáltal elkerülni azt, hogy oly területi elszakadás történjék, mely a magyar állam erejét meggyengítheti. A kormány elgondolása helyes volt, amint azt a megbízottak munkája igazolta. Türr István tábornok megtette jelentését a kormánynak, mely szerint népszavazás esetén a magyar álláspont fölényeszerű győzelme biztosítottnak tekinthető. A három vármegye lakosságának túlnyomó többsége erősen összeforrvá fejezte ki az összetartozandóság érzetét a magyar állam javára. A siker küszöbén azonban megtörtént a döntés a visszavonulásra, a küldöttek megkapták az utasítást, hogy munkájukat szüntessék be, mert a kormány a népszavazást véghezvinni nem kívánja. Hogy idegen ellenséges hatalmi befolyás, vagy a jólismert, de sokszor rosszul alkalmazott magyar nagylelkűség okozta-e ezt a fordulatot, oly probléma, mely elmélyült az idők titokzatosságába. Grünwald jól ismerte a nemzet hibáit s különösen a tespedtség, a közönyösség átkos végzetét ostromozta. Nagy elkeseredés fogja el, midőn látja az államférfíui törpeség vergődéseit, a napi sikerekre berendezkedő önzés sívárságait, melyek az erők szárnyalását lenyűgözik, a komoly építőmunkát lehetetlenné teszik. Minden érzése és gondolata egybeforrott az egységes magyar állam sorsával, melynek fennmaradásában az életet, bukásában a halált, a feltámadás nélküli sötét, vígasztalan halált látja. Szóvát teszi a bajokat, az állam gyöngeségét, a szálnalmas tengődést, mely nem céltudatos küzdelmekben, hanem az örökös egyezkedésekben és foltozgatásokban keresi az orvoslást. A nemzeti-ségi törvényt az államférfíui Géníusz csődjének minősíti és abban lemondást lát, melyre önérzetes nemzet sohasem volna képes.

«Ebben a törvényben — írja — a magyar nemzet lemond vezető szerepéről, lemond a magyar állam magyar jellegéről. Pedig ezt a törvényt a hű tótság sohasem kívánta, sőt a vármegye útján fel is írt ellene. Viszont a törpe kisebbségeket, az ellenséges izgatókat a törvény nem elégítette ki, mert ezeknek a céljai olyanok, melyek csak a magyar állam bukásával valósíthatók meg. A nemzetiségi törvény csak ártott minden irányban, a magyar állam híveit lehangolta, ellenségeit nem fegyverezte le, sőt a gyengeségek láttára támadásokra bátorította. Kezükbe szolgáltatva a fegyvert, mellyel ellenünk harcolhatnak. Minden tünet azt bizonyítja, hogy az állam megszilárdítására, jövője biztosítására nem törekszünk tervszerű, nagyszabású tevékenységgel. Nemcsak hogy nem tudunk alkotni, de azt sem tudjuk megtartani, ami örökség gyanánt szállott reánk őseinkről.»

Grünwald lelkét az aggodalmak állandóan fogva tartották, az önkínzó balsejtelmek nyomasztó hatása alól sohasem tudott szabadulni. Az volt a nézete, hogy a magyar nemzetnek kevés ideje van az építő munkára s az eljövendő világtörténelmi események rázkódtatásai válságos fordulatokat okozhatnak, ha nincs meg az egységes erőtömörülés, mely a bekövetkezendő katasztrófákat kivédheti, a magyar államot a széthullástól megmentheti. Neki nemcsak a közigazgatási reform volt a programja, ez csak egyik eszköze volt célkitűzéseinek, melyeket megvalósítani óhajtott. Különösen aggasztotta az ország szétagolt állapota, mely megyékre, osztályokra, felekezetekre oszolva, az egységre törekvés céltudatosságát nélkülözi. Látta a nemzet belső ellenségeit s állandó kíméletlen harcot folytatott ellenük, nem törődve gúnnyal, rágalommal, mely személyét sem kímélte. Ragaszkodása szülőföldjéhez, magyarságához a rajongással volt határos; minél gyengébbnek látta nemzetét, annál jobban szerette.

Grünwald szerint a kiegyezés visszaállította a magyar közjogot, elismerte Magyarország államiségét s ha nem is tudtuk kivívni teljes függetlenségünket, kezünkbe jutottak az eszközök annak fokozatos visszaszerzésére. A történelem bizonyítja, hogy az idegen államhatalom évszázadokon át a

nemzet ellen irányult s most az új fordulat megadta a lehetőséget arra, hogy kiépítsük az egységes, erős magyar államot. Ideálként megőrizni lelkünkben a függetlenségi eszmét, okosan felhasználni minden eszközt az állam megszilárdítására, nem vetni meg a legkisebb elérhetőt sem a legnagyobb elérhetetlen kedvéért, folytonosan készülni arra, hogy a kellő pillanatban szervezettek és egységesek legyünk, ez a reális politika az, mely sorshatározó a nemzet jövőjére. Tanuljunk a multból, mely azt bizonyítja, hogy a nemzet mindig akkor vesztette el függetlenségét, midőn széthúzóznak és szervezetlennek bizonyult. Célkitűzéseinkben nem szabad visszarettenni attól, hogy a haladás törvényével okosan számotvessünk. Éltrevaló nemzet csak addig tart fenn egy intézményt, míg megfelel céljainak, és eldobja, mással helyettesíti azt, aminek hasznát többé nem veheti. Minden nemzet élete átalakulásokat mutat s reá van utalva arra, hogy erősítse, javítsa intézményeit fokozódó szükségletei szerint. Aggság jele, ha erre képtelennek bizonyul, az önálló állami és nemzeti élet bukása, mely szolgáshoz vezet.

Midőn az országgyűlés 1879-ben a költségvetést tárgyalja, február 19-i beszédében azt mondja, hogy a legfőbb baj nem a pénzügyi deficit, hanem a morális és politikai deficit, mely lejtőre viszi a nemzetet. A magyar nemzet csak úgy állhat fenn, ha sikerül neki fenntartani az államot s az állam viszont csak úgy állhat meg, ha magyar lesz. Nekünk ezen a földön feladatunk nemzeti államot alkotni azért, mert ezen a helyen erre semmiféle más nemzet nem lehet képes, csak a magyar. Minél magyarabb politikát folytatunk ebben az országban, annál többet használunk a civilizációnak, mert a magyar nemzet nemcsak egy elszigetelt nemzeti egyéniség, mely önmagában él és hal meg, hanem a civilizációnak nagy tényezője Európa ezen részében. Ha mi lemondunk vagy megsemmisülünk, nemcsak egy népfaj, hanem a művelődésnek egy hatalmas tényezője semmisülne meg. A kiegyezés óta mindenünk megvan arra, hogy nagy hivatásunkat megvalósíthassuk, csak egy nincs meg, az annak megfelelő erős közigazgatási szervezet. Már pedig mi nagy feladatainkat nem teljesíthetjük a municipium szűk körében, mert ez

képtelen arra, hogy felvegye magába az egységes magyar állam eszméjét.

Utolsó beszédében, mellyel végleg búcsút vett a parlamenti élettől, a nemzetiségi kérdésre vonatkozólag azt mondja, hogy a nemzetiségi politika célja a Magyarországon lakó nem-magyarajkú állampolgároknak egy politikai és kulturai közösségbe való beolvasztása. Azon fordul meg a magyar állam sorsa, vajjon a probléma megoldása sikerül-e vagy nem. Ha sikerül, a magyar állam élni fog; ha nem sikerül, akkor bukás a sorsa. Grünwald nem volt mindenáron magyarosítani akaró elvakult sovíniszta, mint ellenségei, a nemzetiségi túlzók hirdették, ő csak azt vallotta, amit ebben a korban az egységes magyar állameszme hívei, hogy a magyar nemzet sorsát nem a számbeli tömegező dönti el, hanem államfenntartó hivatottsága és faji életereje, mely a kitermelés gazdag forrásaival rendelkezik. A magyar tehetség őseréje volt az, ami a nemzet sorsát ezer éven át biztosította és áthidalta az útjában álló katasztrófákat. Az idegen beolvasztás is csak a magyarság életerejét bizonyíthatta, mert a lelki egybeforradás, mely ezen a téren bekövetkezett, azt mutatta, hogy a magyar Génusz nemesítő, átalakító hatása alatt fejlődtek ki benne azok a tulajdonságok, melyek előző sorsában érvényesüléshez alig juthattak volna. Ezt a tételt csak megerősítheti az a tapasztalat, hogy a beolvadó fajok a legjobb magyarokká váltak, hevületben és földszeretletben olyanokká, akikről sok ősi bennszülött magyar példát vehettek volna. Bizonyára nem alacsony renegát jellegű megalkuvások voltak ezek, hanem az egybeolvasztás természetes ösztöne és rokonszenve oly célok iránt, melyek nemcsak az érdekközösség biztosítására, hanem a közös eszmények szolgálataira is minden nemes becsvágyat hevíthettek, minden jobb erőt mozgásba hozhattak. Ez volt az erőssége a múltnak és lesz a jövőé is, ha csak nem akar a nemzet szemfényvesztő kísérletezésekkel, hamis jelszavak cégére alatt ön-maga sírásója lenni.

Grünwald utolsó éveiben az irodalmi munkásság terén nagy sikert ért el a *Régi Magyarország* című történelmi tanulmányával, noha munkája erősen kihívta a bírálatot s nagy

harcot idézett fel a vitatkozók között. A munka irodalmi értékét azonban a tudományos körök is elismerték s az Akadémia sietett őt tagjává választani. Reá két évre jelent meg *Az új Magyarország* című munkája, melynek sikere távolról sem közelítette meg a *Régi Magyarországot*. Széchenyi lelki problémáját dolgozta fel ebben a műben, de nem talált megértésre a kornál, mely sehogy sem tudta befogadni azokat az érveket, melyekkel Grünwald a legnagyobb magyar lelki tragédiáját óhajtotta megvilágítani. Az új idők bírálói azonban másképp ítéleznek róla és távolról sem szentesítik az akkori közhangulatot, mely a művet élesen elutasította.

Kétségtelen, hogy Grünwald betegségének kifejlődésére akkori csalódásai súlyos hatással voltak, mert ettől az időtől kezdve jelölhető meg a fordulat, mely őt pályájából kikölkentve, a lelki bolyongás útjára sodorta. Érzékeny lelke indulathevét az a tudat sem enyhítette, hogy eszméi érőben vannak és a megvalósulás küszöbén állanak. Az 1891-i közgazgatási törvényjavaslat, melyet a Szapáry-kormány, az ő alapeszméit elfogadva beterjesztett, nem váltotta ki belőle az önmegnyugvó elégtétel érzetét. Minthogyha ezuttal is előre látta volna a jövőt és a sikertelenséget, mely eszméit meddőségre kárhoztatja. A kormány javaslatát megbuktatta a parlamenti kisebbség obstrukciója s hosszú ideig kísérlet sem történt a reform megvalósítására. Csak 1914-ben, a világháborús korszak elején látunk újabbi kezdeményezést Tisza István kormánya részéről, de ezuttal is sikertelenül, mert a katasztrófa-szerű gyorsasággal fejlődő események a régi országgal együtt a reformot is megdöntötték.

Száz éve, hogy Grünwald Béla, a Felvidék lánglelkű, nemes fia született, s bárminő szempontból is vizsgáljuk a tragikumot, melynek áldozatul esett, mindenképpen méltó arra, hogy mai küzdelmes sorsunkban felidézzük emlékét. Emberi gyengeségeit, tévedéseit ne kutassuk, sokkal csekélyebbek azok, mintsemhogy csökkenthetnék az örökség értékét, melyet szellemi kincsesbányájából hátrahagyott. Benne a korszak lelkiismerete szólal meg azokkal az aggodalmakkal együtt, melyek a nemzet sorsát fenyegető veszélyek tudatában a jobbak lelkét izgatták és a küzdelemre ébren

tartották. A nemzetnek mindig szüksége lesz az ilyen lélek-
buzdító, sorsvirrasztó magyarokra, kik örködnék felette,
önbizalmát fokozzák s óvják a csalódásoktól, a hamis fantá-
ziáktól, melyek szerencsétlenségbe dönthetik.

Grünwald Béla porai Párizsban a világhírű Père Lachaise
temetőben nyugosznak, az emberi művelődés és felvilágoso-
dás nagy szellemeinek a Pantheonjában. Sírhelyét magyar
emlék jelzi, melyet a közös harcban kipróbált bajtársi hűség
emelt számára, ezekkel a kőbe vésett szavakkal : «Itt nyugszik
a magyar állameszme törhetetlen apostola.» Hazafias kegye-
letet gyakorol az a magyar ember, aki a nagy francia világ-
város látványosságai között megáll egy pillanatra Grünwald
sírja mellett és megilletődve sorsa által, elgondolkozik saját
nemzete sorsán, mely nagyjainak tragikumában jut a leg-
jellemzőbb kifejezésre.

HORÁNSZKY LAJOS.

A HÁBORÚ ÉS A GAZDASÁGI ÉLET.

1. A jelenlegi háború gazdasági okai és gazdasági céljai. — A gazdasági háború.

A világgazdaság fejlett és bonyolult kapcsolatai következtében a jelenlegi háború nem csupán a hadviselő országok, hanem a háborúban részt nem vevő, a semleges országok gazdasági életét is érzékenyen érinti.

A mostani háborúval kapcsolatban közgazdasági szempontból főleg három kérdés vonja magára figyelmünket. Először is az, hogy vajjon ennek a háborúnak mik a gazdasági okai és gazdasági céljai, másodsor a háború hatása a gazdasági életre és végül harmadszor az a kérdés, milyenek lesznek a háború gazdasági következményei. Ezekkel a kérdésekkel óhajtok röviden foglalkozni.

Ami az első kérdést illeti, természetesen nem lehet a feladat az, hogy behatóan vizsgáljam : mik a jelenlegi háború összes okai. Csak arra kívánok rámutatni, hogy amiképpen az 1914—1918. évi világháborúnak, úgy a mostani háborúnak is fontos gazdasági okai vannak. Valóban, ha a dolognak mélyére tekintünk és a lényegét keressük : mind a legutóbbi világháború, mind pedig az azzal szorosan összefüggő jelenlegi háború legfontosabb okait a gazdaságiakban, főleg az angol-német gazdasági versengésben jelölhetjük meg.

Most is — mint egy negyedévszázaddal ezelőtt — nem csupán a lövészárkokban, a csatatéren, a levegőben és a tengereken folyik a háború, hanem a gazdasági élet széles területén is. De a gazdasági háború egyes országok között tulajdonképpen már hosszabb idő óta folyik, hiszen a kiéleződött gazdasági versenyt is a gazdasági háború egyik formájának tekinthetjük.

A gazdasági háború már béke idején is támadó jellegűvé

válí akkor, amidőn egyes nagyhatalmak ellenfelüktől bizonyos nélkülözhetetlen nyersanyagokat, pl. a nyersolajat, a vasércet, a rezet stb. elvonni igyekeznek. Így a legutóbbi úgynevezett békeévben Anglia és Franciaország megakadályozni vagy legalább is megnehezíteni törekedett azt, hogy a Harmadik Német-birodalom a számára fontos, sőt nélkülözhetetlen nyersanyagokat egyes külföldi piacokon beszerezhesse.

A gazdasági háborúnak védelmi formájáról sem szabad megfeledkeznünk. Ez a gazdasági önellátás (autarkia), amelynek széleskörű megvalósítására és állandó fejlesztésére pl. már az 1935—1936. évi abesszín háború óta az Olasz-birodalom céltudatosan törekszik.

A gazdasági háború sokkal élesebb eszközökkel nyíltan folyik 1939 szeptember eleje óta, egyrészt Anglia és Franciaország, másrészt a Német-birodalom között.

Mielőtt a mostani kiéleződött gazdasági háború jelentőségét megvilágítanám, vessünk rövid történelmi visszapillantást néhány nevezetesebb korábbi háborúra, amelyeknek határozottan gazdasági jellegük volt. Így pl. fontos gazdasági okok játszottak közre már a XVIII. században az Anglia és északamerikai gyarmatai közötti háború kitörésében. Az angolok annakidején északamerikai gyarmatukat önzően kihasználták, kizsákmányolták, de e gyarmatok gazdaságilag fokozatosan mégis megerősödtek, majd fegyvert ragadtak Anglia ellen és 1776-ban kikiáltották Angliától való elszakadásukat; igaz ugyan, hogy Anglia csak az 1783. évi versailles-i békében ismerte el a 13 északamerikai egyesült állam függetlenségét. Az ily módon létrejött Északamerikai Egyesült Államok szövetségén belül azután véres polgárháború dúlt az északi és a déli államok között ugyancsak gazdasági okok miatt. Nem lesz talán felesleges, ha az 1861—1865. évi amerikai polgárháború igazi okát is kutatjuk. Ámbár ezzel a polgárháborúval kapcsolatban az északi államok sokat hangoztatták a magasabb erkölcsi, emberszerető és más, hasonló elveket, a valóságban mégis a gazdasági okok voltak az amerikai polgárháború kitörésének igazi rúgóói. Ugyanis az amerikai Unió agrár jellegű déli államai a négerrek rabszolga-

ságát még a múlt század hatvanas éveiben is fenntartották, mert a déli államok ültetvénytulajdonosai (farmerei) nem akartak lemondani a néger rabszolgák olcsó munkaerejéről. Az amerikai Únió ipari jellegű északi államai azonban nem jó szemmel nézték a déli államok politikai fölényét az államszövetségben és éppen ezért az északiak a déli államokra a rabszolgaság megszüntetése révén gazdaságilag akartak súlyos csapást mérni, ami sikerült is, mert az amerikai ú. n. rabszolga-háború az északi államok győzelmével és a néger rabszolgák teljes felszabadításával végződött.

Ugyancsak gazdasági jellegűek voltak Angliának kelet-indiai, afrikai és más gyarmati háborúi, a Kína ellen viselt ú. n. ópium-háborúja, továbbá az 1905. évi orosz-japán háború, az imént említett olasz-abesszín háború, a már hosszabb ideje tartó japán-kínai háborúskodás stb. Ezeknek a háborúknak gazdasági hátterével nem kívánok most foglalkozni.

A jelenlegi háborúban, éppen úgy, mint az 1914—1918. évi világháborúban, a katonai cél mellett nem kevésbé fontos a hadviselők gazdasági célja: az ellenség gazdasági tönkretételére irányuló törekvés. Különösen a britt világbirodalom vezetőkörei leplezetlenül feltárták a mostani háborúnak ezt a gazdasági célját, amelyet oly módon akarnak elérni, hogy a Harmadik Német-birodalmat szigorú tengeri ostromzár alá vették. Így a hadviseléshez szükséges nyersanyagok és az élelmiszerek tengeri úton való beszerzésének meggátolásával a Harmadik Német-birodalom hadi eszközeinek utánpótlását és népességének élelmezését akarják megnehezíteni és végeredményben a Német-birodalmat — gazdasági erejének megtörésével — térdre kényszeríteni. A Német-birodalom ezzel szemben életérdekeit minden rendelkezésére álló eszközzel megvédeni igyekszik.

Az angol kormány tudvalevően mindjárt a Német-birodalommal szemben 1939. szeptember elején megkezdett ellenségeskedések után életbeléptette a háborús tengeri ostromzárt és angol királyi proklamációban közzétették azoknak az áruknak jegyzékét, amelyeket hadi dugáruként kívánunk kezelni. Erre a Német-birodalom hasonlóképpen felelt

és az angolokéhoz hasonló terjedelmű hadi dugáru-jegyzéket hozott nyilvánosságra. Ezzel kezdetét vette Anglia és a Német-birodalom között a legélesebb, ú. n. blokádháború, amelyhez Anglia oldalán Franciaország is csatlakozott.

Nem kívánok a mostani háborús tengeri ostromzárral kapcsolatosan hozott különféle szigorú intézkedések bírálataiba bocsátkozni, csak megemlítem, hogy a hadviselő felek feltételes hadi dugárunak tekintik az élelmiszereket, a takarmányokat, a ruházati cikkeket és ezek előállításához szükséges anyagokat is. Ezekre a feltételes hadi dugárukra egy korábbi nemzetközi megegyezés szerint a háborús tengeri ostromzár csak akkor vonatkozik, ha ezeket az árucikkeket az ellenséges haderők céljaira szállítják. De nagy kérdés, vajjon miképpen lehet ezt pontosan, megbízhatóan megállapítani.

Az úgynevezett tengeri zsákmányjog szabályai szerint a hadviselő felek a hadi dugárukat akkor is zsákmányolhatják, ha azok a semleges államok polgárainak tulajdonát alkotják és ha azokat semleges kereskedelmi hajók szállítják. Sőt, bizonyos feltételek fennforgása esetén, a hadi dugárukat szállító semleges kereskedelmi hajókat is zsákmányolhatják. A gyakorlatban ezeket a semleges kereskedelmi hajókat gyakran lefoglalják vagy el is süllyeszti.

Felesleges hangsúlyozni, hogy a gazdasági háború e kíméletlen eszközének alkalmazása milyen nagy veszteségeket okoz a hadviselő és a háborúban részt nem vevő, semleges országok tengeri kereskedelmének egyaránt. A mostani háború kitörése óta — akárcsak az 1914—1918. évi világháborúban — a semleges országok tengeri kereskedelme is lényeges korlátozást szenvedett. Közgazdasági szempontból súlyos károkat jelent az, hogy a tengeri aknák, a hadviselő felek hadihajói, tengeralattjárói és bombavető repülőgépei sok ellenséges és semleges hajót is elsüllyesztenek.¹

¹ Az angol-francia tengeri ostromzárt a német ú. n. mágneses aknák elleni megtorlásul megszigorították. Az angol király által 1939. november 27-én aláírt rendelet a német kiviteli árucikkek lefoglalásáról intézkedik. E rendelet alapján most már az angolok nem csupán a Német-birodalomba irányuló, hanem a Német-birodalomból szár-

A tengeri háborúban ilyen különféle harci eszközök alkalmazása tehát nemcsak azt eredményezi, hogy a Német-birodalom tengerentúli kereskedelme jelenleg majdnem teljesen megbénult és a Német-birodalom kénytelen külkereskedelmi forgalmát túlnyomórészt az európai semleges országokra és a Szociálista Szovjetköztársaságok Úniójára (Szovjet-Oroszországra) összpontosítani, hanem azt is eredményezi, hogy főleg a Német-birodalommal szomszédos, semleges országok tengeri forgalma is mind nagyobb akadályokba ütközik. A mostani tengeri háború következményei az érintett összes országok gazdasági életére tagadhatatlanul egyre nyomasztóbb hatással vannak, különösen azokéra az országokra, amelyek még nem rendezkedtek be a gazdasági önellátásra, hanem eddig élénk külkereskedelmi forgalmat bonyolítottak le. A háborús tengeri ostromzár következtében egyes semleges európai országok halászáinak és ipari munkásainak nagy tömegei válnak munkanélküliekké.

Egyébként ezekre az imént említett gazdasági harci eszközökre visszaemlékezhetünk a legutóbbi világháborúból, amikor az entente hatalmak a központi hatalmak népességét a blokád alkalmazásával akarták kiéheztetni.

De az ellenség kiéheztetését, nyersanyagoktól való elzárását már a korábbi háborúkban is megkísérelték. Például Anglia a XVII. és a XVIII. században ilyen módon akarta mai szövetségését, akkor még ellenségét: Franciaországot gazdaságilag tönkretenni és legyőzni. A XIX. század elején viszont Napoleon alkalmazta az ú. n. szárazföldi zárlatot Anglia ellen 1806-tól 1814-ig abból a célból, hogy megakadályozza egyfelől az angol iparcikkeknek a kontinens piacaira való kivitelét és másfelől az élelmiszereknek Angliába való bevitelét. Az angol kormány pedig 1807-ben a francia és a francia ellenőrzés alatt állott kikötőknek ostromzár alá helye-

mazó árukat is lefoglalják. Hasonló rendeletet adtak ki Franciaországban is. Ez a szigorított angol-francia tengeri ostromzár 1939. december 4-én lépett életbe. Az angol-francia tengeri ostromzárnak ez a megszigorítása még inkább megnehezíti és súlyosan károsítja a háborúban részt nem vevő, a semleges országok tengeri kereskedelmét.

zését rendelte el. Napoleon híres szárazföldi zárlata azonban nem járt kellő eredménnyel. Közgazdasági szempontból igen tanulságos, hogy Napoleon szárazföldi zárlata Anglia mezőgazdaságának és állattenyésztésének nagyarányú fellendülésére vezetett, mert a külföldi élelmiszerek behozatalától megfosztott angolok szigetországukban az addig mezőgazdaságilag megműveletlen területeket lecsapolások és más munkálatok segítségével művelhetővé, termékennyé tették és állattenyésztésüket is jelentékenyen fejlesztették. Ez a példa is mutatja, hogy a gazdasági háború mindig kétélű fegyver.

Nagy figyelmet érdemel az, hogy még egyik háborúban sem készítették elő olyan céltudatosan, tervszerűen és nem alkalmazták olyan következetesen a gazdasági háború eszközeit, mint éppen most. A jelenlegi háború gazdasági céljainak szolgálatára a közelmúltban Angliában felállították az ú. n. hadi gazdálkodási minisztériumot és Franciaországban a múlt ősszel megszervezték az ú. n. blokádügyi minisztériumot, amelyeknek feladata nagy részben megfelel a világháború idején Angliában már működött, ú. n. blokádügyi minisztériuménak. Az angol új hadi gazdálkodási minisztérium főcélja az, hogy a Német-birodalom közgazdasági szerkezetét olyan mértékben bomlassza fel, hogy a németek számára a mai háború folytatása lehetetlenné váljék. Mivel Anglia és Franciaország a mostani gazdasági háborút mint az ellenség létérdekeibe vágó, támadó jellegű háborút akarja viselni, ezért az angol hadi gazdálkodási és a francia blokádügyi minisztérium számára igen széleskörű munkaterületet jelöltek ki.

A gazdasági háború fontosságát és céltudatos előkészítésének szükségességét bizonyára már jó ideje felismerte az angol kormány, hiszen ezt az új hadi gazdálkodási minisztériumot nem most, hirtelen a jelenlegi háború kitörésekor szervezte meg, hanem annak megszervezési munkálatai titokban már két év óta folytak és e minisztérium személyzetének kiválogatása a mostani háború kitörése előtt már több hónapon át tartott. Anglia 1938 tavasza óta — Ausztriának a Német-birodalom által történt bekebelezése óta — az élelmiszerek és nyersanyagok nagy készleteit halmozta fel a sziget-

ország területén tárházakban, raktárakban, hűtőházakban és ugyanakkor megkezdte az életbe léptetendő élelmiszer-jegyrendszer¹ kidolgozását is. A jelenlegi angol-francia szoros szövetségi viszony alapján természetes, hogy a hasonló feladatkörrel felruházott francia blokádiügyi minisztérium szorosan együttműködik az angol hadi gazdálkodási minisztériummal. A Harmadik Német-birodalom kormánya is már évek óta előrelátóan és alaposan felkészült a gazdasági háborúra ; nyilvánvalóan a német négyéves terv is a háború gazdasági célját szolgálja. Mint tudjuk : a németek is már korábban háború esetére nagy nyersanyag- és élelmiszerkészleteket halmoztak fel.

*

Nálunk Magyarországon a világháború utolsó két esztendejében (1917-ben és 1918-ban) egészen más cél szolgálattában működött az ú. n. átmenet-gazdaságügyi m. kir. minisztérium. Az 1917. évi XI. tc. alapján felállított átmenet-gazdaságügyi minisztérium feladata az lett volna, hogy Magyarországnak a háborús gazdálkodásból a békebeli gazdálkodásba való sima átmenetét előkészítse és biztosítsa. Ez a minisztérium azonban a vezetésével megbízott Földes Béla egyetemi tanár, tárcanélküli miniszternek 1918 májusában történt lemondása után megszűnt. Az átmenet-gazdaságügyi m. kir. minisztérium közgazdasági feladatának megoldását, sajnos, az 1918. őszi összeomlás, a forradalmak, az ellenséges megszállások és Magyarország megcsonkítása amúgy is megakadályozták.

*

Kétségtelen, hogy a jelenlegi háború befejezésére a fegyveres harcok eredményei mellett a gazdasági háború eredményei is fontos, talán döntő hatással lesznek.

¹ Angliában az élelmiszer-jegyrendszert a vajra és a baconra 1940. január 8-án léptették életbe.

2. A háború hatása a gazdasági életre. — A háborús tervgazdaság.

Ha már most a háború hatását a gazdasági életre nagy vonásokkal vázolni akarjuk, abból kell kiindulnunk, hogy a háború a közgazdaságban mélyreható szervezeti változásokat idéz elő. A háború idején a közgazdasági szervezet életműködése megváltozik. A gazdasági élet főszakaszai: a termelés, a forgalom és a fogyasztás, a háborús rendkívüli gazdasági viszonyoknak megfelelően jelentékeny átalakuláson mennek végbe. A normális békeidők gazdálkodása háborús gazdálkodássá alakul át.

A modern háború a hadviselő országok közgazdaságának teljes erőfeszítését teszi szükségessé. A háború eredménye tehát nemcsak a katonai hadműveletek sikerétől, hanem a hadviselő országok közgazdasági és pénzügyi erejétől, mennél tökéletesebb közgazdasági és pénzügyi felkészültségétől is függ.

A háború a gazdasági élet minden tényezőjét nehéz feladatok elé állítja. A háborúban résztvevő vagy a háború veszélyével fenyegetett országok termelő erejének jelentékeny részét azoknak a gazdasági javaknak termelésére kell összpontosítani, amelyek a honvédelemre, a katonai és a polgári népesség ellátására szükségesek, míg más gazdasági javak termelése háttérbe szorul.

A hadviselő országokban a javakorban levő, egészséges férfiak hadbavonulása és jelenleg számos semleges országban is az életerős férfiak nagy tömegeinek katonai szolgálatra történt behívása a férfiak millióit vonja el most a békés termelő munkától. Különösen a mozgósításkor az emberi munkaerők nagy tömegeinek hirtelen elvonása a gazdasági élet köréből a termelés terén súlyos zavarokat idézhet elő. A honvédelem céljaira termelő gazdasági ágaknak emberi munkaerővel való ellátásáról központi irányítással lehet gondoskodni. A munkapiacot hatóságilag szabályozzák, a termelés rendelkezésére álló emberi munkaerőket a szükséghez képest a közérdeknek megfelelően szétosztják.

A háború alatt nem csupán a munkapiac, hanem a pénz- és a tőkepiac helyzete is megváltozik.

A termelési tényezők közül a tőke a hadviseléshez szükséges javak előállításával foglalkozó vállalatok számára többnyire a normálnál nagyobb mértékben áll rendelkezésre. A fegyverkezési iparok közgazdasági szempontból tekintve ugyan nem termelékeny (produktív) célokra termelnek, de kétségtelen, hogy a jelenlegi körülmények között a fegyverkezések rendkívül fontosak és nélkülözhetetlenek. A háború idején a tőke jelentékeny részének nem termelékeny célokra történő felhasználása, valamint a termelési-, a nemzetközi áru- és tőkeforgalmi korlátozások következtében a termelés feltételei nagy mértékben csökkennek.

Az előretekintő, céltudatos gazdaságpolitikának arra kell törekednie, hogy a háború alatt a produktív célokra történő termelésben se következzen be visszaesés, hanem a termelést — a belföldön rendelkezésre álló nyersanyagok nagyobb-mérvű felhasználásával — lehetőleg fokozzák.

Háború idején a termelés egyes ágainak helyzete különböző. A mezőgazdaság a hadviselő országokban többnyire munkáshiánnyal küzd, de a mezőgazdasági termények emelkedő árai jó konjunktúrát biztosítanak a mezőgazdák részére. A mezőgazdasági munkáshiány leküzdése céljából főleg a legfontosabb mezőgazdasági munkálatok (vetés, aratás) idején a katonai szolgálatra behívottak egy részét — amennyiben a katonai szempontok azt lehetővé teszik — szabadságot adják és egyes hadviselő országok mezőgazdaságában a hadifoglyok munkaerejét is igénybe veszik. A gazdasági önellátásra való törekvések előtérbe nyomulásával még egyes ipari jellegű országokban is háború idején a mezőgazdasági termelést fokozzák. Így pl. Angliában most kb. másfél millió acre-al több területet akarnak mezőgazdasági művelés alá vonni. (Ez megfelel kb. egy millió 58 ezer kataszteri hold területnek.)

A háború alatt az egyes országok a hasznos ásványi anyagokat — főleg a fegyverkezési iparok részére szükséges ásványi anyagokat — kitermelő bányászat tevékenységének jelentékeny fokozására törekcsenek.

Az ipari termelés háborús alakulása nem nyújt egységes

képet. A hadviselő vagy a háború veszélyével fenyegetett országokban a honvédelem céljait szolgáló iparvállalatok erőltetett ütemben termelnek, viszont a hadviselés vagy a katonai és polgári népesség ellátása szempontjából kevésbé fontos, nélkülözhető anyagok termelését az iparvállalatok csökkentik, esetleg — a nyersanyagokkal és az emberi munkaerőkkel való takarékoság érdekében — a háború tartamára teljesen meg is szüntetik. A honvédelem érdekében termelő iparvállalatok emberi munkaerő szükségletéről munkástoborzások, esetleg a munkanélküliek kirendelése és az egyéb munkaerőtartalékok igénybevétele által is gondoskodnak. A fegyverkezési iparok a háború kedvező konjunktúrájának előnyeit élvezik, míg más iparágak a katonai behívások folytán előállott munkáshiány, a nyersanyagok drágulása, egyes nyersanyagok hiánya, a forgalmi és egyéb nehézségek miatt súlyos gondokkal küzdek. Például a fényűzési iparok a háború alatt többnyire válságos helyzetbe jutnak.

A hadviselő országokban a szállítóeszközöknek (vasúti kocsiknak, gépjárműveknek, szekereknek stb.) a haderők által történő nagyarányú igénybevétele a forgalom terén nehézségeket okoz. A nemzetközi postai, áru és fizetési forgalom elé is mind nagyobb akadályok tornyosulnak.

*

Már a jelenlegi háború kitörése előtt is az állami beavatkozás a gazdasági életbe jelentékeny mérvű volt, a mostani háború idején pedig világszerte egyre fokozódik. A közgazdasági szervezet fontos részei kerülnek állami fennhatóság alá. Az állam a legtöbb országban hova-tovább mind mélyebben nyúl bele a gazdasági élet szerveinek működési körébe. Az állami beavatkozás a gazdasági életbe a háború alatt még az egyes magánvállalatok önállóságát is erősen korlátozhatja.

A háború idején sok országban a gazdasági élet széleskörű, tervszerű gazdaságpolitikai irányítását, az ú. n. háborús tervgazdaságot valósítják meg. Így pl. nálunk Magyarországon is már az 1914—1918. évi világháború alatt ilyen nagyarányú tervgazdasági törekvések érvényesültek. Az irá-

nyitott gazdálkodást a jelenlegi háborúban egyre szélesebb területen folytatják. A háborús tervgazdaság a hadviselő országokban elkerülhetetlen, mert a háború alatt a rendelkezésre álló emberi munkaerők és a tőke célszerű felhasználása, valamint a nyersanyag-beszerezés és a nyersanyag-szétosztás zavartalan biztosítása a háborús gazdálkodás tervszerű irányítása nélkül nem lehetséges.

A háborús rendkívüli viszonyok különleges gazdasági feladataikkal a kartellek alakulását is elősegítik. A kartellek a hadiszállítások terén is jelentős szerephez juthatnak. Egyes nemzetközi kartellek pl. a fegyverkezési iparok nyersanyag-szükségletei szempontjából nélkülözhetetlen fémek (réz, vas, acél stb.) piacán az áralakulásra döntő hatást gyakorolnak.

A hadviselő országokban különféle kényszertársulásokat, hadiközpontokat alakítanak, amelyek a gazdasági életben a nyersanyagkészletek szétosztása és általában a termelés fejlesztése terén hasznos szolgálatokat tehetnek. Ilyen fontos hadiközpont volt nálunk Magyarországon a világháború alatt pl. az 1915 nyarán alakított Haditermény részvénytársaság.

Egyes országokban az ipari nyersanyagok beszerzésére és felhasználásának központi irányítására külön ú. n. nyersanyag-hivatalt szerveztek, így pl. legutóbb Jugoszláviában. De több, más országban is, ahol ilyen nyersanyag-hivatalt nem állítottak fel, a mostani háború kitörése után a fontosabb nyersanyag-készletek bejelentési kötelezettségét rendelték el.

A háború alatt nemcsak a hadviselő országokban, hanem egyes semleges, a háborúban részt nem vevő országokban is a nyersanyagok és a közszükségleti cikkek ellátása terén hiányok mutatkoznak. Ezt könnyen megérthetjük, ha figyelembe vesszük a következőket.

A háborúban a szárazföldi, tengeri és légi haderők szükségletei rendkívüli mértékben megnövekednek; e mellett természetesen a polgári népesség szükségleteinek fedezéséről is gondoskodni kell. A megnövekedett szükségletek kielégítése azonban sok országban akadályokba ütközik, mert a háború értékes világgazdasági kapcsolatokat szakít meg, a rendes árucere- és átmenő forgalmat gátolja. A külföldről, különösen pedig a tengeren túlról behozandó nyersanyagok

és élelmiszerek beszerzése a mostani megszigorított tengeri ostromzár és a különféle szárazföldi közlekedési korlátozások következtében is mind nagyobb nehézségekkel jár.

A háborús viszonyok a nemzetközi kereskedelmet kétségtelenül nagy mértékben gátolják és főleg a mostani háborús tengeri ostromzár a normális nemzetközi áruforgalmat igen megnehezíti. A háborús tervgazdaságban tehát a nyersanyagellátás központi irányítására mindig nagy gondot kell fordítani.

Ezeknek a nehézségeknek vázolója után bizonyára nem szorul magyarázatra az, hogy ilyenkor bizonyos nyersanyagok és közszükségleti cikkek megdrágulnak. Az érintett államok kormányai a nyersanyagok és a közszükségleti cikkek árszínvonalának hatósági megállapításával (maximálásával), olykor rögzítésével igyekeznek a drágulást megfékezni. A háború idején a szabad forgalom önműködő (automatikus) árszabályozása helyébe sok árucikknél a hatósági árszabályozás, az áralakulás állami irányítása lép. Az áralakulás hatósági ellenőrzésénél sem lehet figyelmen kívül hagyni azt, hogy a háború idején az egyes árucikkek világpiaci áralakulásában erős emelkedés és a behozatalnál a szállítási költségek növekedése is mutatkozik; ilyen esetekben a hatósági árellenőrzés nem zárkozhatik el az árucikkek áremelésének engedélyezése elől.

A fogyasztás terén is mélyreható változásokat észlelhetünk a háború idején, amikor a polgári népesség fogyasztásának korlátozására kerül a sor. Németországban a mostani katonai hadműveletek megkezdése előtt, már 1939. augusztus 27-én bevezették a világháborúból jól ismert jegyrendszert a fontosabb élelmiszerekre és egyéb közszükségleti cikkekre. A jegyrendszert csakhamar Franciaországban (a benzinre) és több európai semleges országban is (így Norvégiában, Svédországban, Észtországban, Lettországon, Dániában, Hollandiában, Svájcban és Görögországban stb.) különféle árucikkekre életbeléptették. Magyarországon egyelőre csak a benzinfogyasztásra vezették be a jegyrendszert. Most már nem csupán az elsőrendű életszükségleti cikkeket, hanem más árucikkeket is számos országban csak hatósági

jegy ellenében szabad vásárolni. De a polgári népesség fogyasztását — ámbár más formában — olyan országokban is korlátozzák, ahol nincs érvényben a jegyrendszer ; így pl. Belgiumban a benzinfogyasztást, Olaszországban¹ a kávé-, a hús-, a benzin- és a gázfogyasztást korlátozták. A fogyasztás szigorú korlátozásait a rendelkezésre álló készletekkel való takarékos gazdálkodás teszi szükségessé ; ily módon lehet az árukészletek arányos elosztását lehetőleg igazságosan biztosítani. Az ilyen korlátozások elkerülhetetlenek mindazokban az országokban, ahol bizonyos nyersanyagok és közszükségleti cikkek készleteinek pótlása nehézségekkel jár.

A meglévő készletekkel takarékoskodnunk kell, mert hiszen a háború a közgazdaság készleteit igénybe veszi, de új javak termelését megnehezíti, sőt gyakran meg is akadályozza.

A jelenlegi rendkívüli helyzet követelményeinek megfelelően nemcsak a hadviselő országok, hanem a háborúban részt nem vevő, a semleges országok is készletgazdálkodásra rendezkednek be. Valóban, számos nem hadviselő országban is a legutóbbi hónapok alatt a nyersanyagoknak és a beraktározható élelmiszereknek nagy készleteit tárolták. Sőt Svájcban a szövetségi tanács (Bundesrat) már 1939 áprilisában azt ajánlotta a polgári népességnek, hogy a nem romlékony természetű főbb élelmiszerekből legalább két hónapra elegendő készletet gyűjtsön saját szükségletei számára. De a mostani háború kitörése után a svájci szövetségi tanács a közelmúltban kiadott rendeletével a fontosabb élelmiszerek készleteinek bejelentési kötelezettségét írta elő.²

Minden háborúban gyakori jelenség az áruhalmozás, amely a közgazdasági szervezet vérkeringésének megzavarását jelenti. Éppen ezért szigorú intézkedésekkel megakadályozandó az, hogy a termelők, a kereskedők vagy a fogyasztók nyersanyagokból, élelmiszerekből vagy egyéb közszük-

¹ Legújabbban 1940. február elején Olaszországban is bevezették a jegyrendszert a cukorra és a kávéra.

² A svájci kormány ugyanakkor a bejelentési kötelezettség alá tartozó élelmiszerekre bevezette a jegyrendszert.

ségleti cikkekből nagy készleteket halmozzanak fel és ilyen módon a nyersanyagokat és a közszükségleti cikkeket a fogyasztás elől elvonhassák.¹ A felhalmozott anyagkészletek összeírásával, zár alá vételével, igénybevételével (elrekvirálásával) lehet megakadályozni a közszükségleti cikkek és nyersanyagok készleteinek visszatartását. A világháborúban több országban pl. a gabonakészletek elrejtésének és felhalmozásának megakadályozása céljából gabonarekvirálások is történtek.

A jelenlegi háború kitörése után Magyarországon és több más országban is bizonyos ipari nyersanyagok készleteit zár alá vették. Ezeket az árukészleteket fokozatosan felszabadítják és a nyersanyag-igénylések hivatalos elbírálása után felosztják.

A nyersanyag-készletekkel való észszerű gazdálkodás szempontjából a pótanyagok készítése és felhasználása is szükséges. A kémiai tudomány csodálatos eredményei már eddig is számos pótanyag előállítását tették lehetővé és ennek következtében sok, különféle nyersanyag és félgyártmány behozatala feleslegessé válik. Ezen a téren különösen Németország és Olaszország értek el a legutóbbi évtizedben figyelemreméltó eredményeket.

A különféle kiviteli tilalmak és korlátozások, amelyeket a honvédelemre, valamint a katonai és polgári népesség ellátásának biztosítására szükséges anyagokra a háború idején életbeléptetnek, szintén a belföldi termelés és a belföldi fogyasztás érdekeit szolgálják. A háború idején egyes országokban a kiviteli korlátozások mellett bizonyos árucikkeknél, amelyek a belföldi fogyasztás szempontjából nélkülözhetők vagy elegendő mennyiségben állanak rendelkezésre, a behozatalt is engedélyekhez kötik. A külkereskedelem központi irányítása tehát a háborús tervgazdaságban szintén fontos

¹ Olaszországban és Spanyolországban az indokolatlan árukészlethalmozást szigorú pénzbírsággal és börtönbüntetéssel sújtják. Sőt Spanyolországban az erre vonatkozó törvény szerint abban az esetben, ha az árukészletek halmozása olyan nagymérvű, hogy komoly fennakadást okoz a gazdasági életben, még halálbüntetést is lehet kiszabni.

szerepet játszik. A háború alatt a külkereskedelem forgalmát első sorban a honvédelem érdekeinek figyelembevételével kell irányítani.

A háború idején még azokban az országokban is, ahol korábban nem volt kötött devizaforgalom, életbeléptetik a devizaforgalom, sőt az aranyforgalom korlátozását is. Ilyen intézkedések történtek a mostani háború kitörése után a hadviselő országok közül Angliában és Franciaországban. A Német-birodalomban már évek óta szigorú devizagazdálkodást folytatnak. A külföldi fizetőeszközök és az arany forgalmát számos semleges országban is szigorúan szabályozzák. Egyes országokban a magántulajdonban levő aranyat és bizonyos külföldi fizetőeszközöket az államkincstárnak kell megfelelő térítés ellenében beszolgáltatni (pl. Angliában és a Délafrikai Únióban). A nemzetközi aranyforgalom rendkívüli megnehezítése, gyakran teljes megakadályozása következtében a devizapiacokon a mostani háború kitörése óta a legutóbbi két hónapban nagy árfolyam-ingadozások mutatkoznak.

A pénz értékállandóságának biztosítása, a devizaforgalmi korlátozások végrehajtása terén a jegybankra fontos, nélkülözhetetlen feladat hárul. Mivel a külföldi nyersanyagok beszerzése szoros kapcsolatban áll a devizaellátás kérdésével, a háborús gazdálkodást folytató országok jegybankja a hadigazdálkodás irányításában is jelentős szerepet tölt be.

A háború a hitelintézeteket kizökkenti normális, békebeli üzletmenetükből. A háború hatása a hitelintézetek egyes üzletágainak jelentékeny változásában érvényesül. A hitelintézeteknek is — éppen úgy, mint a gazdasági élet más fontos szerveinek — a háborús rendkívüli viszonyokhoz kell alkalmazkodniok és a honvédelemmel kapcsolatos gazdasági és pénzügyi feladatok megoldását kell támogatniok.

*

Minden háborúban a jövedelemeloszlás terén nagy eltolódások történnek. A háborús konjunktúrából származó erős jövedelemszaporulatot első sorban rendkívüli hadi adók kive-

tésével s e mellett az árak és a munkabérek szigorú ellenőrzésével lehet bizonyos mértékig korlátok közé szorítani.

A háború idején egyes államok kormányai a rendkívüli viszonyok kényszerhatása alatt moratoriumot léptetnek életbe ; ezzel az intézkedéssel egyfelől a válságos helyzetbe jutó adósoknak akarnak védelmet nyújtani, másfelől a pénz elrejtését, forgalomból való elvonását és egyben a hitelszervezet megrázkódtatását akarják meggátolni. A moratoriumot csak kényszereszköznek tekinthetjük és ezt csak végső szükség esetén szabad alkalmazni. A moratorium alkalmazására egyes országokban már a mostani háború első hónapjaiban sor került. Például a Német-birodalomban és Svájcban a jelenlegi háború kitörése után az adósok bizonyos kategóriái részére fizetési moratorium engedélyezését tették lehetővé. Jugoszláviában pedig egyes hitelintézeti betétekre rendeltek el részleges fizetési korlátozásokat. Hasonlóképpen moratoriumot léptettek életbe már más, korábbi háborúkban is.

3. A háború gazdasági következményei.

Ami végül a háború gazdasági következményeinek kérdését illeti, e tekintetben nemcsak a háború alatt a közgazdaság normális rendjétől eltérő gazdasági jelenségekre kell gondolnunk, amelyeket az imént már röviden vázoltam, hanem azokra a gazdasági jelenségekre is, amelyek majd később, a mostani háború befejezése után fognak a gazdasági életben mutatkozni. Az utóbbi jelenségeket egész terjedelmükben most még nem láthatjuk előre. A katonai hadműveletek befejezése után a jelenlegi háború következtében felmerülő gazdasági jelenségek nagy mértékben attól is fognak függni, hogy meddig tart ez a háború, esetleg milyen újabb területekre terjednek majd ki az ellenséges hadműveletek és milyen lesz a háború befejezése, végső eredménye.

Minél tovább tart ez a háború és annak egyik gazdasági harci eszköze : a szigorított tengeri ostromzár, valószínűleg annál inkább megnehezül az egyes hadviselő országok helyzete és — bizonyára — a tengerentúli nyersanyagtermelők helyzete is. A mostani háború után a világgazdaságban a piacok átalakulásával, a korábbi külkereskedelmi kapcsola-

tok lényeges megváltozásával is számolhatunk. Ha majd visszatérnek a békés állapotok, akkor is a világpiac számos területén a kereslet és a kínálat szükséges egyensúlya még sokáig, nehezen fog helyreállni.

A mostani háborús, rendkívüli viszonyok következtében a gazdasági önellátásra való törekvések, amelyek már korábban is érvényesültek, további széleskörű térhódítást értek el. Remélhetőleg a békés, normális gazdasági viszonyok helyreállása után a világgazdaságban a nemzetközi munkamegosztás és a nemzetközi csere ismét a régi, fontos szerephez jut és a gazdasági élet a mai, erős megkötöttségétől szabadul.

A háború értékes termelő erőket pusztít el. A nagy közgazdasági és erkölcsi károk mellett, amelyeket a jelenlegi háború okozott, kétségtelenül a legsúlyosabb veszteség: a hadviselő országok népességének véráldozata. Már eddig is a hadviselő országok népességének legértékesebb részéből: a javakban levő, munkabíró férfiak soraiból igen sokan pusztultak el. Sajnos, ez a háború pl. Lengyelország polgári népességétől is súlyos véráldozatokat követelt. A hadműveleti területeken a lakosság kedvezőtlen közegészségügyi viszonyai (járványok, betegségek) és rossz táplálkozása következtében a halandóság emelkedik és a megmaradt népesség minőségi állapota leromlik. A kedvezőtlen gazdasági és közegészségügyi viszonyok a háborútól sújtott országok népszaporodását károsan befolyásolják. A háborúban résztvevő országokban az egyik fontos termelési tényező: az emberi munkaerő még sokáig fogja sínyleni ennek a háborúnak káros hatásait.

A háború után a hadigazdálkodásból a normális, békebeli gazdálkodásra való átállításának minél zavartalanabb biztosítása, az anyagi javak szörnyű pusztulása után a hadműveleti területeken majd a békés állapotok visszatérésével a romok eltakarítása, az újjáépítés: mind megannyi megoldandó, nehéz közgazdasági feladat lesz. Még sok erőfeszítés, a termelő erők fokozott összefogása szükséges ahhoz, hogy a békés, nyugodt viszonyok helyreállítása után a gazdasági élet megújodása következhesse be.

KÖLTEMÉNYEK.

Mint fű a szélben.

Könnyű felhők fenn az égen,
Mondjátok meg,
Merre volna mehetnék?
Mért nem tudok ülni szépen,
Lengedezni
Szótlanul, mint fű a szélben?

Báránfelhők, aprószentek,
Mondjátok meg,
Honnan jöttök, hova mentek?
Erre hintál, arra hintál,
Sorsán túlra
Kerekedni nem kalimpál.

Jődögéltek, mendegéltek.
Mondjátok meg,
Mért, hogy annyit kérdegelek?
Szókepihés csepp fűszálam,
Ó de szép vagy,
Ó de nagyon bölsebb nálam!

Elkésett hold.

Ragyog a nyári reggel.
Ezüst harmatszemekkel
Virágzik a haraszt.
Kék-arany égnek alján
Elkésetten a halvány
Halottas hold virraszt.
Mint egy kivénült herceg,
Kit várából kivertek
Ifjabb hatalmasok,
S most érzi tehetetlen,
Hogy visszajöhetetlen
A szép kor elsuhog.

Úgy bújik, oly parányi!
Már a szemét se látni:
Lehúnyta szégyene.
Mint egy kinézett vendég,
Ki hogy időzni mer még,
Elnézést esdene.
Mint egy nagyságos eszme,
Amely, varázsa veszve,
Nem rombol, nem terem,
Már nem vérszínű zászló,
Csak kékesen parázsló
Szelíd történelem.

Oly némán foszladozgat,
Mint egy hamvába roskadt
Szerelmes szenvedély.
Már megmozdúlni sem mer :
Mint egy százéves ember,
Csak ül és üldögél.

Hold, hold, öreg barátom,
Ej, légy legény a gáton,
Ne hagyd el így magad!
Hol lesz ma még e jött-ment
Világ, mely most elömleng
Körötted s kitagad!

A kamaszfényü hajnal,
A zibvásári zajjal
Rikongó nappalok,
S a festett arcu vénlány,
Az alkonyat, oly mélán
Hiába andalog.

Akármi fennre héjáz :
Az est, a zordon íjjász,
Vesszője már suhog,
S a nap máglyája üszkén
Feléd bókolva, büszkén
Kelnek a csillagok.

A hű testőri gárda,
És koszorúba állva
Kísér a trónra fel,
És ég-föld összecsengve
Egy hűvös, tiszta csendbe'
Meváltást ünnepel.

Csak néz reám az árva,
És arca mint a lárva,
Már nem is szenvedő,
Amíg előmli végkép
Hideg halotti képét
A szürke szemfedő.

SÍK SÁNDOR.

SZEMLE.

Képzőművészet.

A háborúban a művészeti kérdések háttérbe szorulnak, a művész-sorsok elé kérdőjel mered: érdemes-e dolgozniok, nem merül-e el minden a művelődés katasztrófájában, lesz-e hivatásuk nekik a kialakuló világ szellemiségében?

A világszerte felizgatott légkörben ki törődik a művészet problémáival? Festményeket, szobrokat alig vásárolnak, csak olyan anyagoknak, alkotásoknak van kelendőse, amelyekben a vagyon értéke hihetőleg leginkább megőrizhető.

A kiállításon meglátszik az általános bizonytalanság. Kiválóbb művészeink jobb időkre halasztják munkáik bemutatását, csak nagy ritkán merül föl egy-egy érdekesebb képzőművészeti esemény. A Múcsarnok őszi tárlata is csak pótlékát adta régi kiállításainak. Feszty Árpád halálának 25 éves fordulója alkalmából gyűjteményesen akarták felsorakoztatni a mester java alkotásait, de az utánajárás és a szállítás okozta nehézségek miatt csak egy teremre való anyagra zsugorodott össze az emlékkiállítás. Sőt még ezt is meg kellett toldaniok néhai feleségének, Fesztyné Jókai Rózának és leányának, Feszty Masának néhány festményével.

Feszty Árpád robusztus, átfogó tehetsége nagy feladatokra született. A mult század második felének hagyományos komponáló elvei szerint nevelkedett. Képeiben jelentős helyet juttatott a tájképi elemeknek, felhőtanulmányoknak. A sötéten gomolygó felhőkben rejlő drámaiságot kiaknázza kompozíciói tragikus hatásának fokozására. Máskor viszont vigasztalóan szelíd, rejtelmesen ezüstös, holdvilágos eget borított meghitt jelenetei fölél. Alakjai részei a nagy természethangulatnak. Első nagyszabású kompozíciójában, a *Golgotában* is szervesen hangolta össze őket a tájjal, csak egy-egy mozdulatuk árulja el, hogy a figurális motívumok kifejező, beszédes beállítását is gondosan tanulmányozta. Később az alakok nundinkább előtérbe lépnek munkásságában, a *Magyarok bejövetele* című körkép is ezt a fejlődést erősítette meg, noha a festői tájbrázolásnak itt is

nagy szerep jut. De a hazafias lelkesedésből származó, tiszteletreméltó eszme panorámaszerű megvalósításával nem válhatott előnyére Feszty Árpád stílusa kialakulásának. Az alakoknak, a tájnak a valóság látszatát követelő ábrázolása sekélyes természetűséget kívánt mindentől. Festői élményeit tájképeiben szólaltatta meg. *Vihar a Dunán* című képe erőteljes, széles előadásával, a szürkés-sárga haboknak és az ólomszerű égnek nagyvonalúan egyszerű harmóniájával a Feszty-gyűjtemény legjobb darabja volt. Fesztyné Jókai Róza tehetségéről két friss virág-csendélet, Feszty Masa egyéniségéről pedig különösen édesanyjának tónusos arcképe és egy színekben kivirágzott, áhitattal teli magyar Madonna-kép tett bizouyságot.

Az őszi tárlat többi része is egyes művészek gyűjteményeiből állt. A stuttgarti születésű néhai Rauscher Lajos, a műgyetem tanárát, mint a rajz- és vízfestés-technika elsőrangú akadémikus mesterét ismertük meg. Barkász Lajos olajképeinek természetközelsége kissé bágyadt, Diósy Antal vízfestményei viszont az egyes vonalak túlzott hangsúlyozása ellenére is finomak, közvetlenek voltak. Bazilides Barna dekoratív képzelete az elnélyedő, formatagoló, a lelki tartalmat hangsúlyozó, szürkés-barna korai korszakán már teljesen győzedelmeskedett. Régebbi festményei kétségtelenül mélyebb távlatokat nyitottak, emberibbek voltak, a lélek problémái, szenvedései szinte segítségért kiáltottak bennük, viszont mostani örömteli stílusában a rajz megbékélt a színekkel, mind a kettő részleteket összefoglaló vonalvezetésben, szímfoltokban jelentkezik, a lélek nyugtalan vágyódásai pedig keleti, japáni, indiai érzés-zsongásban oldódnak föl. A tehetséges festő bizonyára könnyebb végét fogta meg művészi problematikájának, de így egyike lett legkellemesebb hatású, legnépszerűbb magyar jellegű dekoratív festőinknek, aki kiállítási pavillonok, szállodák falait ékesíti a keleti mesék hangulatát idéző, síkba vetített jeleneteivel. A Magyar Akvarell és Pasztellfestők Egyesületének gyűjteményében különösen Szőnyi István, Kirchner Jenő, Istokovits Kálmán, Gallé Tibor, Hessky Iván, Raáb Ervin és Beron Gyula munkái váltak ki.

A szobrászok közül Petri Lajos, Antal Károly, Esseó Erzsébet és Buzi Barna vonultak fel nagyobb anyaggal. Petri Lajos művészetében ezúttal is a plasztikus gondolkodást, a formatisztaságot, a nyugodt kiegyensúlyozást dicsérhetjük. Van néhány megkapó feje, *Futójának* gondosan mérlegelt statikája, stílusának nemessége, felépítésének megoldottsága Polykletos irányát juttatja eszünkbe. Antal Károly a fiatal szobrásznemzedék legtehetségesebbjei közé tartozik, ha egyénisége még nem bontakozott is ki teljes határozott-

sággal. Mindent komolyan fog fel, nem kápráztatja el magát felszínes, artisztikus megoldásoktól, nem egyszer a feladatnak megfelelően archaizál. Néhány dombormű-vázlatát és egy-két fejét kell különösen kiemelni. Esseő Erzsébet Münchenben él, ahol kiváló érmésznek ismerték el. Gyengéden, mégis jellemzően mintázott fejei, érmei mindenképpen igazolják a németek értékelését. Kisplasztikájában az érdekes mozdulatok kiaknázására veti a fősúlyt, a terrakotta anyag is jól illik szobrainak átmeneti jellegű egyensúlyához. Nemes Marcellnek anyagszerű feje kitűnő karakter-képmás. Esseő Erzsébetet számon kell tartanunk külföldön élő, jeles szobrászaink sorában.

Dr. Lechner Jenő építésztanár is az őszi tárlat keretében számolt be élete munkájáról. Kiállította épület-terveit, bemutatta tudományos munkáit. Építészetében régebben a felsőmagyarországi renaissance-nak, majd későbbben a neoklasszikus, pesti palatinus-stilusnak volt hiva tettben és írásban. Mind a kettővel nemcsak itthon, hanem külföldön is megérdemelt sikert aratott. Újabban ősturáni motívumok is felbukkannak dekoratív műveinek kialakításában, míg a mindennapi élettel kapcsolatos alkotásaiban a mai építészet tárgyilagos formanyelvét követi.

A Képzőművészeti Társulat téli kiállítással hódolt Horthy Miklós kormányzó előtt húszéves országglása alkalmából. A kiállításon a haladó törekvésű művészek is részt vettek egyesületeik keretében; a Szinyei Merse Pál-Társaság, a Képzőművészek Új Társasága, a Kéve gyűjteményében, de a többi művész alkotásai között is nem egy értékeesebb munkával találkoztunk. Márffy Ödönnek feszültséggel, izgató lendülettel teli lovasképe, amelyen a színek és formák mozgalmas, a valóságtól elvonatkoztatott, de harmonikus életet éreztetnek, Szőnyi Istvánnak a sárgák meleg harmóniájába merített *Olvadó leánya*, Bernáth Aurélnak párás félhomályba olvadó hegyi tájai, Szobotka Imrének a kubizmus kötöttségéből immáron teljesen felszabadult, finom színösszhangot elérülő festményei jelentős darabjai voltak a tárlatnak.

Meglepetés volt Meilinger Dezsőnek *Az új kenyér* című, biblikus tárgyú hármass képe. Az Utolsó vacsora mintájára a fehérruhás, fénytől ragyogó Krisztust ülteti a szabadban felállított, hosszú asztal közepére, munkások, falusi iparosok közé, akik részben megilletődve, részben közönyösen hallgatják az Úr szavát. Ha 40—50 évvel ezelőtt jött volna létre a kép, jelentős esemény lett volna a magyar festészet fejlődésében, mert Meilinger biblikus kompozíciót helyezett plein airbe és a mai életnek megfelelően, valószerűen ábrázolta azt, ahogyan Uhde cselekedte. Ma azonban csak a festmény értékeit mérlegelhetjük, mert valószerű naturalizmusa fejlődéstörténeti szempontból

már meghaladott eredmény. Másfelől a művészet nem versenyfutás, itt nem fontos annyira a stílus-elsőbbiség, mint a tudományban az új igazság felfedezése. Lehet elsőrangú alkotásokat az új stílus megállapítása után is létrehozni, bár ezeknek nem lesz olyan fejlődéstörténeti jelentőségük, mint a stílus-alapító mesterek műveinek. A mai művészetben nincs olyan tovalendítő, ösztönös kor-stílus, most nem ragad szükségképpen magával minden művészt az egységes korszellem. A kiállítások is a legkülönbözőbb törekvésekről számolnak be, ultramodernek ókonzervatívokkal néznek farkasszemet, mind-egyik a maga igazát hirdeti, ezért a kritikus is csak az egyes képek kvalitásait bírálhatja, függetlenül a stílustól, annak korszerűségétől. Így tekintve, Meilinger tempera-triptichonja a kompozíció kiegyensúlyozottságánál, a megfigyelés igazánál, a plein air világítás egyenletességénél, levegősségénél, biztos rajzánál, a megfestés közvetlen készségénél fogva értékes alkotás. Egy-egy parasztfaj, mozdulat megkapó természetességet árul el.

Nagy haladásról, egyéniségének kiteljesedéséről beszélnek Emőd Aurél képei. Az olaszországi tanulmányévek hasznára voltak önmagára találásának. Színharmóniai hűvösebbek, de harmónikusabbak lettek, kék tónusok uralkodnak festményein. A Vaszaryra emlékeztető harcosharcos lendületet mélyebb lelkiségű nyugalom váltotta fel műveiben. Épp így örömről telt Nagyborosnyói Bartha László képeiben is, aki színfukar, zöldes lombok elé állítja formailag szigorúan felépített, de kifejező alakjait. Az embercsoportok valóságos ornamentumok a háttér előtt. Sokat várunk még a fiatal festőtől.

A szobrok közül Jálics Ernő egyiptomi nyugalommal felépített *Köpbű asszonyát*, Borberek Kovács Zoltán lapidáris beszédű domborművét, Varga Oszkár plasztikusan megfogalmazott *Ásós lányát*, Rumi Rajki István archaikusan egyszerű kompozícióját, Cser Károly szép mozdulatú *Danae-ját* (fali kút), Beck Ö. Fülöp nemes elgondolású síremlékeit és Kovács Károly érett női aktját kell kiemelnünk.

Október 31-én a reformáció évfordulója alkalmából a magyar protestánsok Budapest különféle művészeti és tudományos intézményeiben művelődéstörténeti, nép- és képzőművészeti kiállítást rendeztek. Nem akarjuk itt megvitatni, mennyiben volt indokolt a magyarság alkotóerejét felekezeti szempontból elkülöníteni, csak azt állapíthatjuk meg, hogy a kiállítások rendezése szép volt, sok igaz értéket találtunk az anyagban. A képzőművészeti kiállításokon a Szépművészeti Múzeumban, valamint az Iparművészeti Társulat helyiségeiben számos jólismert mesterművel találkoztunk, amelyeknek alkotója protestáns volt.

A Nenzeti Szalonban a Szentendrei Festők Társasága rendezett

tízéves fennállását megünneplő jubileumi kiállítást. Legtöbbjük stílusán megérzett a festők huzamos olaszországi tartózkodása. Egyesek, így Bánáti Sverák József, régebbi olasz mesterek, pl. Lorenzo di Credi, mások viszont, mint Rozgonyi László, Heintz Henrik, Bánovszky Miklós és Pándy Lajos, az olasz novocento festőit vették mintaképül. De mindegyiken meglátszik szoros kapcsolatuk Szentendrével, kompozícióik alakjai mögött az ottani táj jelenik meg jellegzetes templomaival, girbe-görbe utcáival, apró házaival. Sőt az olasz hatás már teljesen felszívódott egyesek stílusába, csak a formai kultúrájuk elmélyülése hozható kapcsolatba olaszországi élményeikkel. Bánáti Sverák József például zöldes plein airben fürdési alakjait, Jeges Ernő, a Szentendrei Festők Társaságának egyik vezére, hatalmas kompozíciók után üde, könnyed tempera-vedutákat fest szentendrei és budapesti motívumokról. Bánovszky Miklósnak finom a színérzéke, gyümölcs-csendéleteinek és egy fekvő aktjának harmóniái nemeseek.

Egy másik csoport viszont párizsi eredmények után igazodik. A szelíd lelkű Barcsay Jenő mintha énjének kiegészítését keresné komor, barna festményeinek szépséget tagadó, brutális vázaltszerűségében. Kántor Andor festői hitvallása mérsékeltőbb, ő még tud örülni közvetlen benyomásoknak, ha azokat sárga-zöld, barna skáláján erősen leegyszerűsíti is. Paizs-Goebel Jenő színélményei is zavarosak még, de reméljük, hogy a valósághoz való közeledés javára fog válni.

A Magyar Arcképfestők Társaságának kiállításán a Nemzeti Szalonban igen sok volt a hivatalos festmény, a minisztériumok, intézmények, közületek számára készült képmás. Többször hangoztattuk már, hogy a megrendelésen alapuló arcképfestés alig követheti a mai stílusfejlődés irányait. Most ismét a természettől való elvonatkozás a stílusformáló erő, a jellemzőnek kiemelése, a kisebb részletek elhanyagolása alapja a képnek; művészeink legtöbbször eltávolodott a naturalisztikus felfogástól. Pedig a portrait célja az ábrázolt személy természetű megörökítése. A mai stílusalkotó festők feláldozzák a modellt művészetüknek. Ezért általában konzervatív jellegű a megrendelőt kielégíteni akaró arcképfestés.

A Nemzeti Szalon kiállításán sem találkoztunk vezető mestereinkkel, de konzervatív irányú művészeinktől láthattunk nem egy sikerült, izléses képmást. A modernebb stílustörekvéseket és a portraithűséget leginkább Kontuly Béla, Istokovits Kálmán, Apátfalvi Czene János és ifj. Czene Béla igyekezett összeegyeztetni. A többi festmény közül Glatz Oszkár, Benkhard Ágost, Kandó László, Pap Domokos, Kunffy Lajos, Molnár József Antal és Förstner Dénes művei emelkedtek ki.

A Nemzeti Szalon gyűjteményes kiállítással áldozott az 1937-ben elhunyt Thorma János emlékének. Művészetét behatóan ismertettük a Budapesti Szemle 1938. évi júniusi számában. Ezúttal is a *Kártyázók*, a *Kocsisok között* és a Lovrich-házaspár kettős arcképe vált ki művei közül, de legjobb festményét, a napsütéses *Október elsején* című vásznat a Szépművészeti Múzeum nem adta kölcsön. Helyette főlátványosság a hatalmas méretű *Talpra magyar* volt, Thorma komponáló törekvéseinek egyik tiszteletreméltó bizonyítéka. Igen nehéz ilyen óriási vásznon megőrizni a festői színélmény egységét, az előadás egyenletességét. Néhol a színek üdék, kellemesek, másutt viszont az alakok egymásba ragadnak. Túlságosan sűrű a kép levegője, színhatása nem eléggé tiszta. Mégis elismerést érdemel Thorma nagyot-akarása; nem esett elcsépelet modorosságokba, nem alkalmazott elnyűtt stílusmegoldásokat, mindig a maga közvetlen élményét festette, ha ebbe sok intellektuális elem vegyült is. Kései munkái között tájképei a legfrissebbek. Élénk színekkel gyorsan veti vásznonra benyomásait, sokszor az alap fehérjét is belekombinálva a hatásba. Thorma képei mindazonáltal azt a benyomást keltik a nézőben, hogy a mester csak igen ritkán váltotta be az ígéretet, amelyet tehetségétől elvártunk.

A Nemzeti Szalon az Országos Magyar Idegenforgalmi Hivatallal karöltve *Magyarország a képzőművészetben* címmel kiállítás-sorozatot kezdett, amelyeken magyar tájakról, városokról, a magyar népeletről vett festményeket szándékozik bemutatni. A decemberi kiállítást a magyar tájképnek szentelték. Legkitűnőbb festőink műveit láthattuk viszont, Csók István, Szőnyi István, Iványi-Grünwald Béla, Aba-Novák Vilmos, Bernáth Aurél és Herman Lipót ismert festményeit, amelyekhez Fényes Adolf, Boldizsár István, Istokovits Kálmán, Kirchner Jenő, Nagyborosnyói Bartha László, Freytag Zoltán, Hatvani Perlusz Gyula és Zádor István értékes alkotásai csatlakoztak a legméltóbban.

Gróf Almásy-Teleki Éva műintézetében, a volt Ernst-Múzeumban, Bernáth Aurél, a magyar festőművészet egyik legerősebb egyénisége rendezett gyűjteményes kiállítást, mely eddigi munkásságát felölelte, kezdve az 1910-es évek nagybányai festményeitől egészen az utolsó évek érett stílusáig.

Bernáth erős oldala a szín, a tónus világa. Finomságaik, lágy átmenetük, impresszionista vibrálásuk, ellentéteiknek erősebb ütközetei, meglepetései tükröződnek vásznain, viszont a rajz szerepe másodrendű, sokszor primitív. Már legkorábbi képeiben színfoltokkal fejez ki mindent, elhanyagolja a formát, sőt berlini diadalmasabb idejében, mely hosszú elvont kísérletezés után következett be, sem

képes még a rajz elhanyagolásain, primitívségén felülkerekedni. Ekkor kezd kibontakozni egyénisége, de a tónus javára egyoldalú, kissé modoros lesz. A sárgás-barnák, az áttetsző színharmoníák uralkodnak palettáján, kifejezése pedig megtelik lelki tartalommal. Lehet, hogy elvont kereső idejének hagyatéka ez. Valóságos lélekjárás indul meg művészetében, önkéntelenül minden természetélményt misztikusan értelmez, a testek elvesztik tömörségüket, súlyukat, térfogatukat, nemcsak optikai látománnyá, hanem szinte szellemjelenséggé válnak. Deformált esetlenségük, merevségük is hozzájárul valószerűtlenségükhöz. Sokat lehetne írni Bernáth akkori stílusának líraiságáról és arról, hogy képei milyen képzettársítást indítanak meg a szemlélőben. Egy sötét tónusokba ágyazott hegedűtokban valósággal a hangszer titkokat rejtő koporsóját látjuk, mellette kiterítve, némán fekszik a hegedű. Máskor pedig mintha ennek lelke szállna ki a sötétbe színes lepke képében.

De ugyanennyi volt ekkor Bernáth művészetében a modorosság is. Megnyúlt fejain az orr hangsúlyozott függőleges vonala, az arc sematikus érzetése olyan idegen hatásokról regélt, amelyek nem tartoztak Bernáth művészetének lényegéhez. A keresett primitívség, a tudatos elrajzolás erőltetése, az anyagszerűtlenség feltétlenül zsákutcába vezetett volna. Talán ő maga is érezte, hogy fel kell frissülnie, újból közvetlenül szembe kell néznie a természettel. A magyar lélektől különben is távol áll a spekulatív művészet, bár Bernáth ekkor sem volt száraz, számítóan szerkesztő, hanem ösztönösen lírai. De túlságosan befelé merült.

A magyar festői stílusba való újbóli belekapcsolódása meghozta stílusának felüdülését. Színei zengőbbek, teltebbek, harmóniái változatosabbak lettek. Alakjaiba ismét vér költözött, már nem szellemjelenségek, bár megtartották lelki életük bensőségét, könnyed optikai látszatukat. Bernáth képein az emberek nem pózolnak, hanem igaz valójukat érzetik. Figurális rajzából eltűntek a modorosságok, ismét öröme telik egy-egy arc megfigyelésében, nem tipizálja személytelenül modelljeit. Tájai most nem belső látományok, vagy transponálások, hanem határozott vidékek festői élményei. Újabb képei közül az *Alice* című portréja, zebegényi tájai, svájci tavakat ábrázoló pasztelljei, a *Tavaszi*, a *Pusztai országút*, a régebbiek közül pedig a *Walchensee*, a *Reggel*, és a *Genovai kikötő* a legkinagaslóbb alkotások.

Spectator.

IRODALOM.

A legújabb Kossuth-irodalom.

1. Deák Imre: *A száműzött Kossuth*. I. kötet. Törökországban. (Budapest, Centrum kiadás. 384 l.)
2. Jánossy Dénes: *Die ungarische Emigration und der Krieg im Orient*. (Ostmitteleuropäische Bibliothek. Budapest, 1939. 171 l.)

Egyik kitűnő mai dramaturgunk érdekesen fejtegette azt, hogy Shakespeare a világ legnagyobb munkaadója, mert immár több, mint háromszáz év óta színdarabjaival állandó jövedelmet biztosít íróknak, színészeknek, színházigazgatóknak, újságíróknak, nyomdáknek, töméntelen tudósnek és nem kevés számú mesterembernek, akik a színházak kellékesei. Ugyanezt lehet mondani a magyar történetírás szempontjából Kossuth Lajosról. Kétségtelen, hogy bár Kossuth alakjáról a politikai, sőt talán az emberi vélemények megoszolhatnak, azt a megrendíthetetlen tényt, hogy nemcsak hazánkban, hanem a külföldön is Kossuth Lajos alakja folyton él, annyira él, hogy a világháború rengését is csorbítatlanul túlélte, emberi nyelven halhatatlanságnak. és azt, aki ezt a nimbuszt a saját személye körül csoportosítani tudja, lángésznek nevezhetjük. Egy tüneményes magyar lángészről van tehát szó és így érthető, hogy a világháborút átélte nemzedékek is izgalmat éreznek abban, hogy Kossuth Lajos a jelenlegi világeseményekkel szemben milyen álláspontot foglalna el, jobban mondva, hogy a jelenlegi helyzetekből mi az, amit ő vagy megjövendőlt majdnem száz esztendővel ezelőtt, vagy amit tényleg elő is készített. Ez utóbbit azért mondom, mert kétségtelen, hogy a Habsburg-monarchiának széttörése után, amely egész Európára nézve nemzedékünknek legkorszakalkotóbb éleménye volt, azok az elgondolások kerülnek elő mind a politikában itthon, mind a világtörténelemben külföldön, amelyek a Habsburg-monarchia nélküli Európát képzelték, gondolták vagy éppen ezért küzdöttek. Ennek a történeti mély áramlatnak a megtestesüléséül egész népünk és ennél fogva egész tudósvilágunk is Kossuth Lajost tekintette mindig, mind a mai napig és ezt a magyar véleményt úgyszólván az egész külföld politikai véleménye támogatja. Ma is Kossuth Lajosban

látják a magyar szabadságnak azt a hőstét, aki a Habsburg-monarchia nélkül akarta volna, sőt annak ellenére, eszméit megvalósítani és Európa térképét berendezni. Semmi túlzás nincs tehát abban, sőt valóságos törvényszerűség, hogy nincs egyetlen alakja történelmünknek, aki annyira aktuális lenne, mint Kossuth, ami megint azt jelenti, hogy akire nézve a történelmi kutatás oly eredményekkel kecsegtet, amelyeket nemcsak a mai helyzet, hanem a most kiforró jövő Európa is felhasználhat. Hozzá kell tennem, hogy éppen mert Kossuthnak nemcsak az otléte, hanem működése is Magyarországon kívül még két más világrészt: Amerikát és Kisáziát bevonta mind élettörténetének, mind politikai küszködésének körébe, ennél fogva nyugodtak lehetünk aziránt, hogy Kossuthnak éppen a politikai szereplésére vonatkozó minden újabb feltárás a külföldet is érdekli, még pedig nemcsak egy vagy két tudóst, hanem nagy, széles rétegeket. Ennek a ténynek a kihasználása a magyarság szempontjából még azok előtt is fontos, akik rá fognak jönni arra, hogy azok a csodálatos, szinte a csillagos égig felvetített kaleidoszkop-képek, amelyeket Kossuth Lajos a múlt század közepétől kezdve annak végéig hol itt, hol ott felvetített, mind egytől-egyig összetörtek és a történelmi valóság egyikük megvalósítását sem fogadta el ható tényező gyanánt. Ez azt teszi, hogy Kossuthnak ragyogó fantáziája sokkal nagyobb volt, mint valóságérzéke és viszont, mert minden megjelenésében sokkal több a líra, mint a kérlelhetetlen valósággal leszámoló politikusokban, minden, ami érte és általa megjelenik, oly színes, hogy úgy mondjam, annyira színészes, hogy izgatja a közönséget és méltán. Hogy Kossuthnak ez a világháború utáni világhódítása nem egyoldalú elképzelés, vagy helytelen magyar vetítés, azt ránk nézve bizonyítja az, hogy mikor Masaryk, a nemrég letűnt cseh-szlovák állam megalkotója és prófétája (bár száraz egyéniségében semmi sem volt meg Kossuth izgató szuggesztíójából) Amerikában a történelmi Magyarország szét-darabolása mellett propagandát rendezett, a saját bevallása szerint az amerikai hallgatóság legmélyebb rétegeiben ellenzést, vagy legalább is akadályt talált azokban a rétegekben, amelyekben még mindig Kossuth Lajosnak nemcsak a személye, hanem Kossuthnak Kelet-Európára vonatkozó szabadságtervei mély lelki alkotórész gyanánt éltek.

Mindezekből megérthetjük azt, hogy igen lelkes írók mindegyre igyekeznek Kossuth Lajos személyét vagy politikáját könyvben feldolgozni, vagy a rávonatkozó, még kiadatlan nagy forrásanyagot közreadni. Magunk részéről jobban szeretnők, ha a feldolgozó könyv-írók megvárnák, míg az egész anyag, vagy legalább annak legfon-

tosabb része a nyilvánosság elé kerül, mert attól félünk, hogy ezek a gyorsított feldolgozások később magukat a könyvírókat a saját álláspontjuk utólagos megváltoztatására fogják kényszeríteni. Ha e sorok írója, aki betekintett mind itthon, mind a külföldön a Kossuthra vonatkozó levéltári anyag jórészébe, elmondhatja, hogy oly óriási tömege a fontos, különösen az emigrációs időre vonatkozó Kossuth-anyagnak van még elzárva a közönségtől, hogy a várás Kossuth összefoglaló bemutatásával igen kívánatos.

Évvel a meggyőződéssel ültem le annak a két Kossuth-könyvnek az elolvasásához, amelynek elsőjét Deák Imre adta ki mintegy húszévi gondos munka után *A száműzött Kossuth* címmel. A könyv három kötetre van tervezve s az első rész Kossuth Törökországban való emigrációs életét és működését dolgozza fel. A másik művet, az anyaggyűjteményt, Jánossy Dénestől kapjuk, aki azt a nagy érdemet, amelyet két esztendővel ezelőtt *Great Britain and Kossuth* cím alatt a Keletközépeurópai Könyvtár kilencedik kötete gyanánt megjelent munkájával mindnyájunk előtt szerzett, most ugyanazon sorozat tizenkilencedik számú kiadványával emeli, *Die ungarische Emigration und der Krieg im Orient* című könyvével. Míg az előbbi az emigrációs Kossuth angliai működését angolul mutatta be, most az új, 21 íves műben német nyelven tárja elénk a Kossuth-emigrációnak a keleti háborúval (itt a krimi háború értendő) való összefüggéseit.

Deák Imrének mindenek előtt azt kell javára írnom, hogy Kossuth törökországi politikájának, amely voltaképpen úgyszólván döntő az általa tervezett Duna-konföderáció tervezésére nézve, nemcsak az egyik vagy másik irányban, hanem az egész témakörben igen hozzáértő kutatók által eddig összegyűjtött és kiadott, teljes mozaikját osszerakta. Így Hajnal Istvánnak a török emigrációt, Steier Lajosnak a tót kérdést, Kasztner Jenőnek a magyar emigráció olasz vonatkozásait feldolgozó forrásműveit, Thim Józsefnek a szerbhorvát eseményekre vonatkozó nagy munkásságát éppen úgy áttanulmányozta és eredményeiket felhasználta, mint Berzeviczy Albertnek az abszolutizmus korára vonatkozó áttekintését és a magyar-román kérdésnek éppen Kossuth szempontjából való feldolgozására Jancsó Benedek és követői után hiánytalanul utána járt. Sajat munkásságából eddig kiadatlan adatokkal gyarapította a mozaik összeszedését részben az Országos Levéltárból, részben a bécsi Staatsarchívából. A munka tehát igen érdemes, azonban ez a mi kritikánk mégis igen kemény a mozaik összeépítőjével szemben. Ennek az egyik oka kitalálható: a becslésre méltó írónak meg kell várnia.

míg Jánossy Dénes valóságos kincseket feltáró nagy anyaggyűjteményét a Kossuth-emigrációra nézve befejezi. Ez a kötet, amelyet a Magyar Történeti Társulat «Fontes»-eiben fog kiadni, már két esztendeje készen van a nyomtatásra és tőle független okokból huzódott el a kiadása. Ha igaz az a reményünk, hogy ezt az ősforrást még az idén megkaphatjuk, akkor Deák Imrének várnia kell a mozaik további összeállításával.

Sokkal súlyosabb azonban a könyv ellen az a kifogásom, hogy a mozaik összeállításához Deák Imre oly cementet használ, amely teljesen alkalmatlan arra, hogy tárgyilagos történeti eredményekhez jusson. Itt nem beszélek a kisebb kilengésekről, amelyek abból állanak, hogy egyes személyek tekintetében mily félszeg az ő beállítása. Ez alatt azt értem, hogy ha valaki ezt a mostani I. kötetet elolvassa, míg annak folytatása nincs, azt fogja hinni, hogy Makk József valami nagyeszű szabadságszervező, sőt próféta volt, aki itt a Duna völgyében Kossuthal csakugyan valamely új világrendet tudott volna teremteni, vagy legalább a világrend megváltójának «János prófétája» lenne, — hiszen magát irtózatos elvakultságában a szerencsétlenül Erdélybe beküldött proklamációban így nevezte — holott veszélyesebb alakja a Kossuth-legendának nincs, mint ez a félőrült, fél-gazember színész, aki éppen azért hatott Kossuth Lajosra oly rettenetesen, mert nagyszerű színészi álcában jelent meg és mert Kossuthban is igen sok volt a nagy színészek pose-ából, Kossuthot rávehette oly iratok aláírására, amelyek folytán nemcsak Kossuth presztízse csorbult meg, hanem ami véres következményekre vezetett azokra a szegény hazafiakra, akik ebben a titkos szervezkedésben résztvettek.

Az író vét ama történetírói szabály ellen, hogy a tárgy megvilágításának egyenletesnek kell lennie, mert különben az olvasóban, aki a könyvet elolvassa, a jelentéktelen dolgok fognak megmaradni és ezeket a benyomásokat, mert azok a legkirívóbbak, veszi magába és esetleg közli másokkal, akiket Kossuth kora vagy Kossuth személye érdekel. Nagyon szeretném, ha Deák Imre *A száműzött Kossuth* című könyvének második kötetében ezt a félmegvilágítási rendszert elhagyná.

Makk Józsefre vonatkozó célzásom azonban csak egy aránylag jelentéktelen hiba ahhoz képest, hogy valahányszor, amikor az összegyűjtött mozaikot valamely politikai cementtel kell összerakni, amely cementet tudvalevőleg a történetíró nem veheti az adatokból, hanem a saját modern politikai meggyőződéséből, akkor Deák Imre a politikai látkörnek oly helytelenségét mutatja be, amely a mun-

kának a maradandó voltát alaposan megtámadhatja. Hogy erre nézve döntő példát idézzek: egyik felfogása Mazzini-ra vonatkozik. Mazziniéknak, vagyis a republikánusok forradalmának az emigrált Kossuthal való szövetségzése Deák Imre szerint oly fontos volt, hogy (106. oldal) «a londoni emigráció munkája örök emlékü». Később azt olvassuk, hogy az ekként verbuvált különféle fantasztikus megmozdulások és telepítések valamely (117. oldal) «nagyszerű gondolatot képeztek», igaz, hogy egyik esetre vonatkozólag maga Deák ennyit mond lemondóan: «A nagyszerű gondolat nem valósult meg soha, nem támogatta azt maga a török sem, az angol pénzpiac pedig nem akart rendelkezésre állni». Ez igaz is. Semmi nagy történeti tényező nem állott Mazziniék emigrációs politikája rendelkezésére, egyszerűen azért, mert az az Európa, amely a XIX. században kialakult és amelynek boldog békés élvezői voltunk 1914-ig, nem Mazziniék és nem a londoni emigráció forradalmi kombinációján, hanem Bismarck és Cavour reális politikáján fejlődött ki. Tudvalevő, hogy maga Cavour utóbb Garibaldival is szembeállott, mert nem republikánus és nem forradalmi alapon, hanem a Savoyai-ház vezetésével teremtette meg Olaszország egységét. Kossuthnak, miként *Kossuth Lajos, legendák hőse* című munkámban részletesen bemutattam, legnagyobb szerencsétlensége az volt, hogy Bismarcknak Európát alkotó tervével szemben indult el a legkülönösebb úton és a legkülönösebb kombinációk mind álmokképek bizonyultak a Bismarck-Cavour-i valósággal szemben. A baj azonban az, hogy ha a mai gondolkozást a Mazziniék nem örök emlékü, hanem igen ideiglenes és sikertelen elgondolásával összevetjük, akkor kitűnik, hogy mind az akkori, mind a mostani korszellemet szerzőnk oly kevéssé ismeri, hogy a következő megállapításra ragadtatja magát (32. oldal): «Az európai demokrata szövetség tehát át akarta alakítani az életet», és később (35. oldal) ezt olvassuk: «Mazzini tervei, hatalmas programja nagyjában megegyezik a nemzeti szocialista eszmevilággal». Talán nem túlzás, ha azt állítom, hogy két nagyobb ellentétet, mint Mazziniék demokrata köztársasági próbálkozása és a ma szemünk előtt működő német nemzeti szocializmus, még tankönyvben sem lehetne bemutatni. Mazzini és azok, akik részben forradalmi, részben szocialista, részben anarchista alapon Londonban, minden országból odamenekülve, összegyűltek (hiszen a későbbi szociáldemokrácia és az orosz anarchia vezérei is ezek közé tartoztak), abból a világfelfogásból indultak ki, hogy az egyén az, akiért, mint Rousseau mondotta, a társadalmi szerződés megkötöttet, az egyénből kell tehát kiindulni az egész államrend megalkotásánál, vagyis atomokból építeni fel a szabadság

szervezését, minden erőszak és lehetőleg mennél kevesebb közfunkció nélkül. Evvel szemben a nemzeti szocializmus mind a politikai, mind a gazdasági elgondolásban az ellenkező sarokból indult ki, nála kezdetben nem az egyén vala, hanem a köz, a közért van minden és ezért eltapossa az egyéni szabadságot és az államból építi ki azt a szervezetet, amelyben az egyénnek egyetlen joga van: engedelmessékedni. Nem hiszem, hogy szembeszökőbb lehetetlenséget lehetne állítani, mint hogy Mazziniék az ő terveikben valaha nemzeti szocialista módon gondolkodtak volna. Így tehát a történelmi mozaik számára cementet nem lehet keresni, mert akkor vagy széthull regénnyé az egész összeállítás, vagy pedig politikai érthetlenségre vezet.

Legjellemzőbb Deák Imre könyvére nézve az a főfejezet (II.), amelynek címe: *Középeurópa, amilyennek Kossuth akarta*. Ellenére a szorgalmas adatgyűjtésnek, ez a fejezet egybefoglalja a könyv írójának mindkét hibáját: a szerkesztésben való aránytalanságot és a világháború előtti politikai gondolkozásban a függetlenségi párti régi lekötöttséget. A fejezet a 106. oldalon kezdődik, ellenben arra, hogy Középeurópát milyennek akarta Kossuth, csak a 211. oldalon kerül sor, a többi nem más, mint a magyar szabadságharc ellen fel támadt nemzetiségi ellenállásoknak felsorakoztatása oly modorban, amint azt Horváth Mihály annakidején *Magyarország függetlenségi harca* címmel megírta. Itt tér át azután a szerző a jelenleg is élő problémára, tudniillik arra, hogy Kossuthnak a dunai konföderáció megalkotására vonatkozó (igen sokszor ingadozó) tervezte a mai, tehát a világháború utáni magyar politika szempontjából hogyan értelmezhető vagy használható fel. Az ő feldolgozási módja azonban nem más, mint a Habsburgokat és a monarchiát állítani oda Magyarország keleteurópai elhelyezkedésének akadályozói gyanánt. Azt kérdezzük most már, hogy miután jelenleg megszűnt az Osztrák-magyar monarchia és a Habsburgok már nem uralkodnak, még mindig ők azok, akik a dunai konföderációt megakadályozzák? Mert tény az, hogy ez a konföderáció nem tudott létrejönni. A felelet az, hogy a régi közjogi megkülönböztetésekben, amelyeket a szerző átvész, ennek a mélyeséges polémianak az eredetét sohasem fogjuk megtalálni, mert annak mélyebb gyökerei vannak. Ennélfogva a szerző elképzelését elhibáztottnak kell tartanom.

A szerző felfogását a következő szavak jellemzik e tekintetben (235. oldal): «A nemzet sajnos ma (1940-ben) megcsorbított állapotában látja, hogy mit cselekedett: beilleszkedett az Osztrák-magyar monarchia érdekhálózatába, nagy állami ábrándok után

szaladt, a kapitalista világ bűvkörébe került, látszat-jólét külsőségeit öltötte magára, a helyett, hogy testvéri jobbját nyújtotta volna a tótnak, románnak és szerbnek». Ezek után kétségbe kell vonnunk azt, hogy egyáltalán tanulhat-e a nemzet valamit a történelmi kutatásból.

Mindjárt a könyv elején azt halljuk, hogy Görgey mégis csak áruló volt. Erre nézve a szerző a 23. oldalon ezt mondja: «Magyarország egy napos diktátora, Görgey Artur, amint hozzájutott a korlátlan hatalomhoz, sietve megadta magát. Nem várta meg a segítséget, amely angol és francia földről közeledett Magyarország felé», sőt a 27. jegyzetben szerző szerint Görgey bűnösségét bizonyítják az orosz hadtörténeti levéltárból időközben napfényre jutott adatok. Most azt kérdezem mindazoktól, akik velem együtt Kossuth emigrációs életének felderítésére levéltárakat kutattak fel, van-e egyetlen levéltár, amelyben egyetlen egy adat volna arra, hogy angol és francia földről bármiféle segítség közeledett volna Magyarország felé? Ilyen nem volt, azt Görgey meg sem várhatta volna és ez éppen olyan legenda, mint ahogyan nekünk, a kommunizmus foglyainak börtönünkben azt a vigaszt hozták, hogy Triestben már olasz hadtest szállott partra, amely minket a kivégzéstől megment. Görgey igazi tragédiájáról *Görgey* című drámai költeményemben mondtam el azt, amit igaznak tartok és nagyon sajnálom, hogy Deák Imre visszamegy — a sok felkutatott adat ellenére — történetírásunkban Gracza György és Kossuth Ferenc felfogására.

Jánossy könyve, amely a Kossuth-emigrációnak a keleti bonyodalmak alatti igazató történetét adja, állandó értékű forrásmű. Oly gazdag anyag és annyira kápráztató, hogy azt hiszem, mások is, mint én, Kossuth-kutatók, egészen új összefüggésekre jöttek rá benne. Például rám nézve Kossuthnak az a működése, hogy ő szerezzen Törökországnak Amerikában állami kölcsönt és ő állapítsa meg annak feltételeit, hiteltörténeti szempontból is meglepő és érdekes. Ha most már feltesszük azt a kérdést, hogy ez a csodálatos lángész, Kossuth Lajos, legendák hőse, az új adatok tükrében, amelyek rengeteg sok tévedését, sőt kalandos káprázatait mutatják be, a maga belső lényegében mit árul el nekünk, erre a választ megadja annak a csodálatos önszugesztiónak, amely a csillagokig emelkedik, bemutatása, amelyet Jánossy abban az iratban talált meg, amelyben Kossuth, a magánember, a törökök szultánjával levelez és ahol a saját hatalmát így látja: «Törökország ismeri saját erőmet, amely nem csekély. A Magas Portának tudnia kell azt, hogy én vagyok az, aki neki segítséget tud adni. Soha emberfia többet nem tehetett érte, mint

én tudok. Az én segítségem Törökországnak többet ér, mint bármely nagyhatalomnak a segítsége. De az én hatalmam átmeneti, ma megvan ez a hatalmam, talán holnapra már nem lesz meg Törökország számára, mert Magyarország és Olaszország ma készen vannak arra, hogy harcra keljenek és lehet, hogy holnap már ők engedményeket fognak kapni és ezáltal lecsendesíttetnek. Ettől félek én, nem az erőtől, nem az erőszaktól, hanem a nekik adandó engedményektől. De ami a többi nagyhatalmat illeti, e tekintetben is a Porta soha jobb helyzetbe nem jut. Ami Franciaországot illeti, a Magas Porta számíthat III. Napoleon császár segítségére. Ez is az én művem. Én vagyok az, aki Párisban a kérdést megvilágosítottam, én vagyok az, aki császárnak megmutattam, hogy nem diplomáciai megállapodások, amelyek egészen lealáznak, menthetik meg Törökországot, vagy állíthatják meg a muszkát, hanem én vagyok az, aki megerősítettem a francia kormányt abban a határozatban, hogy segíteni fogja Törökországot. De ha nem akarják az én tanácsomat követni, sem az én barátságomat elfogadni, akkor én megtettem, amit tehettem. Ha Törökország engem cserben hagy, én nem fogom hazám jövőjét az ottomán birodalom önkéntes lezuhanásához hozzákötöni, másutt fogok szövetségeseket keresni, az én baráti kezemet sietve fogják elfogadni, amelyet én még egyszer Törökországnak nyujtok. Végül is az Amerikai Egyesült Államok eddig nem törődtek a török birodalommal. Nekem sikerült a nemtörődömségnek ezt a politikáját megváltoztatni.

Ez a szultánhoz intézett felterjesztés, mint minden, a Jánossy Dénes könyvében közzétett eredeti irat, akár a szultánhoz, akár az amerikai elnökhöz, akár az osztrák hadseregben szolgáló magyar katonákhoz szól, azon rendületlenül élő hitből támad, mely e levél szerint Kossuth szavait előnti, hogy mihelyt a magyar határon Kossuth Lajos megjelenik, az egész ország fegyverre kél és a külföld segítségével kivívja Magyarország önállóságát. Ezért Kossuth összes ellenségeivel szemben 1855. szeptember 25-én Londonban kelt felhívásával az összes hatalmaknak azt feleli, hogy ami ellenségeinknek önfeledésben, erőben és genieben hiányzik, az mind megvan nálunk, «reszketnek tőlünk, akik ma meg vagyunk alázva». Így szól egy önmagában bizakodó lángész, amikor egyedül van tervével az egész világmindenségben.

Hegedüs Lóránt.

Egy verses könyvről.

Rolla Margit: *Ezüstharang*. — Budapest. Bíró Miklós nyomdája.

Második verses-kötete ez szerzőjének ; az első óta nagyot fejlett. Nő-írók, ha verset pendítnek, rendszeren sok szabadságot engednek maguknak ; ha egy vánkost hímeznek, megtanulják a kellő öltést, — ha verset akarnak írni, nem törődnek a vers szabályaival. Rolla Margit jóleső kivétel ; verseiben többnyire önkénytelen ritmus hullámzik, lendületük és zenéjük van. S ami bennök megszólal : igazi érzés, érzett gondolat, — valódi költői tárgy, melynek érzés és kifejezés szárnyat adnak ; jórésztük megérdemli a költemény nevét.

A kötet első verse, *Fiatal fa sóhajtása a szélben*, lírai sóhaj, magát az írónt jelenti.

Napfény nem ér, dalom elvész a szélben.
Nem is élek, csak álmod álmodom,
S ezer ki nem nyílt szírmom ölében
A tiszta mézet fájva hordozom.

Ez a szomorú alaphang végigrezdül az egész kötetben. «Nem mindenkinek jó a földön lenni» — mondja egy másik versében. Meglátja a narancsvirág sorsát, mely a tenger habján ringatózik, míg az ár a partra sodorja, ahol szemétté rothad. Ha a tavaszi szél felé ujjong is, szomorú gondolattal tér magára. Ritkán nyugszik meg, s ezt a természetnek köszöni. (*Egyszerű ének a szeretetről.*)

Néhány összetartozó vers érezhető életrajzi vonásai megértetik e hangulatot. Egy anya koporsójánál azt érzi : «Hiszen a fia szeretett, Lehettem volna lánya». E koporsó előtt érik szóvá a vallomás : «Most már az Anyám is te vagy' — Így mondtad csendesen, S éreztem, ennél többet, szebbet Nem adhat nőnek senki sem.» A következő versek halálról és magányról szólnak ; egyikben azt írja : már csak a sors egy-egy csapásán érzi, hogy még van, még él. Lelke lassan higgad meg odáig, míg ,szépséggé válik benne a bánat'. Érzik e verseken, hogy írójuk enyhülést keres a kifejezésben.

Ezután emlékeihez fordul, azokban él, apja, nagyapja képe s gyermekkorának emlékei merülnek fel előtte. Ezek a kötet legszebb versei : a szőnyeg, melyen járni tanult, a régi ház, az öreg harangozó, az eltemetett cinke ; ezeknek Erdély tájképei adnak háttérrel.

Néhányszor nagyobb tárgyba fog ; ilyen *Az ismeretlen isten' oltára előtt*, Pál apostol igehirdetése Athénben, s a *Varus, add vissza légióimat*. Ez utóbbi jobban sikerül ; egy-egy szép sora mélyre száll

(«...add vissza légióimat, Légióit a terveknek, a vágynak»), s szép képbén végződik, amint a császár előtt halottak légiója tiszteleg.

Van a kötetben egy-két vers, melyekben a szerző túlfeszíti hangszerének húrját; ilyen *Válasz egy leánykérő levélre*, az embergyűlöletbe csapkodó *Levél valakihez*, máskor nagyon is játékos formához nyúl (*Lidérc*). Nagyobb részében a kötet egyenletes színvonalú, érzése, hangja tiszta; megérdemli a címet, melyet szerzője neki adott: Ezüstharang. v. g.

A magyar népballada.

Dános Erzsébet: *A magyar népballada. Néprajzi füzetek, 7. sz.* Szerkeszti: dr. Gyórfy István, Budapest, Kir. M. Tudományegyetem Néprajzi Intézetének kiadása, 1938., nagy 8-r., 171 l.

Dános Erzsébetnek a magyar népballadáról írott könyve, mint nem egy társáé, a maga tiszteletreméltó törekvésével, meggyőző tanubizonyosságot szolgáltat arról, milyen buzgó érdeklődéssel tekint a fiatal nemzedék a magyar nép lelkét feltáró folklóre világa felé. Ott, ahol a szerző ennek az életnek szilárd talaját érzi lába alatt, biztosan mozog; bizalmatlanságunkat csak akkor kelti fel, mikor kissé megtorpanva látjuk, hogy olykor csalóka bolygótűz csábítja a metafizikai elképzelések ködvilágába.

Nagy bevezető tanulmányában a népballada műfaji meghatározását igyekszik tisztázni. Arra utal, hogy a ballada gyökerei a mythosba nyúlnak vissza, de hovatovább az a meggyőződés izmosodik meg benne, hogy a ballada mint epikus-dalos-táncos műfaj a kereszténység előtti európai vagy kisázsiai szertartásos hagyományban gyökerezik. Majd azt tárgyalja, hogy a ballada csiráját a hős-dalokban lehet kinyomoznunk: a ballada megmagyarázhatatlan tragikumát a hősi szellemiségben őrzi. A magyar népballadát vándorénekesek terjesztették, idegen eredetű műfajnak tekinti. Szól arról is, mennyiben tükrözi a magyar népballada a régi, rétegezetlen társadalmat. A magyar népzenenek feleslegesen bő tárgyalása után jellemzi a táncmozzanatokat is a népballadában. Szabolcsi Bence kutatásai alapján megállapítja, hogy legszebb balladánk dallama ősrégi, pentatonikus. Foglalkozik a változatokkal, keverékekkel, közhelyekkel. Sajnos, a népdalra való hosszás kitéréssel túlterheli az olvasó türelmét. Elyúlt a dallam-ornamentika jellemzése is.

A tanulmány nincs bátor feltevések híján, s nem egy mulasztása ötlük szembe. Greguss, Solymossy és Ortutay eredményeit felhasználja ugyan, de másokról nem vesz tudomást.

Angol kutatók a népballada eredetét élénk figyelemmel fűrészték. Gummere Ferenc *The popular ballad*ben (1907) a népballada refrain-jéből arra következtet, hogy az karének volt, anyagában drámai helyzetet feltűntető; az epikai elemek csak később járultak hozzá; kivált a Faroe-szigeteken divatozó, leányrablás-índítékú balladák bordalszerűségében látja tétele *vis probandiját*. Gummere könyvével egy időben jelent meg (1907) Hart M. Walter munkája is: *Ballad and epic*. Fejtegetéseiben két mozzanat jelentős: a fejlődés alsó fokán az egyszerű balladát jelöli meg, ez lépcsőről-lépésre gyarapodik; másfelől a balladák hézagosságát nem az éghajlattal magyarázza, mint Greguss. Ker M. W. akadémiai értekezésében kiemeli, hogy Faroe-szigeteken ma is él a *choralis ballada*. A kiváló irodalomtudós, Courthope, a népballadákat az elbeszélő költeményekből származtatja (L. *A skót népballadáról* c. tanulmányomat, Egy. Phil. Közl. 1914.). Szerzőnknel az angol elmélet irodalmáról nincs szó, a magunk háza táján sem a legfigyelmesebben nézett körül.

Írónk számot vet a népballada lélektani mozzanataival, szól kopásukról is, az elmondók feledéséről, de ő maga feledi, hogy ezen a téren komoly eredményre jutott a hazai kutatás. Ezúttal kár volt Dömötör János dícséretet nyert tanulmányát elhanyagolnia (*A ballada elmélete*, Kisfaludy-T. Évlapjai, új f. II. k., 398—447. l.). Dömötör is látta már «a lélektani alapon fekvő, rendkívüli esemény» lényegalkotó erejét. Okosan szól a változatokról is, a sok módosulás okát «a dalnok személyén»-ben látja. *Boriskáról* találóan jegyzi meg, hogy *elkopott ballada* (437. l.).

Figyelmet érdemelt volna Kálmány Lajos is. Kálmány egyes alföldi balladákról szóltakor erre utal: «A verses sorokat hallottam dalolni, de ezekből nem értettem meg a tárgyat, azért azt a tanácsot adtam az elmondónak, hogy mesélje el az egész történetet s amire emlékszik még a dalból, azt dalolja el.» Így közli Kálmány a török, nőrablás-tárgyú balladát, a *Fija rabolta anyját* (*Szeged népe*, 1891. III. k., 195—6. l.). Ferenczi Sári *A székely népballadáról* írott tanulmányában szintén fejtegeti, hogy a hézagos, kihagyásos székely népballadák későbbi alakulatok, így a homályt és a hézagot csak a feledés idézte elő (*Egy. Phil. Közl.*, 1912).

A népballada eredetére, Dános E. egyik fontos problémájára, így mutat rá Ferenczi Sári: «A balladák tehát eredetileg rímes, krónikás elbeszélések voltak.» Kiélezi, hogy az oktató, elbeszélő, végül a lírai részek kikopása után «a töredékes természetű, homályos párbeszédek» maradtak meg (204. l.). A magunk részéről hozzátehetjük, hogy ezt a jelenséget nem egy alföldi balladán is megfigyelhetjük.

Az Egyházaskérről való, szerencsétlenül dobba esett *Farkas Julcsát* sirató ballada így kezdődik :

Ezernyolcszáznyócvanhatodik évbe'
 Mi történt a' szőlősi nagy vidékbe'?
 Farkas Julcsa fő' lépött az asztagra,
 Igenyösen bebukott a nad dobba.

(Kálmány Lajos: *Szeged népe*, III. k., 1891, 218—9. l.)

Ezt a felfogást igyekeztem igazolni a skót balladák körében is, miután Child tíz hatalmas kötetnyi, egy-egy balladáának számos változatát közlő, bámulatoson gazdag gyűjteményét áttanulmányoztam (*A skót népballadáról*, *Egy. Phil. Közl.*, 1914.).¹

Mulasztásai közül való még a népballadák eredetét illetően két jelentős mozzanat. Az egyik Erdélyi János korszakos jelentőségű gyűjteményében, a *Népdalok és mondákban* közölt *Sári bíró leányáról* szóló ballada. Pécsi István jegyezte fel Szolnokon s juttatta el Erdélyi Jánosnak. Pécsi ezt a magyarázatot is beszolgáltatta: «Az egésznek ez a története: Szolnokon szeretett egy legény valamely leányt, kit a' bírónak mondanak; ennek nejét Sárinak hívták; innén a *Sári bíróék* nevezet, de a leány nem szerette viszont; ezért a legény bosszúból egy lakodalom alkalmával halálra táncoltatta, t. i. a leány megszakadt; amint ezt egy pór leánytól kivehettem» (*Népd. és m.*, III. k., 1848., 155. l.). Szülővárosomban, Szolnokon, pórleányoktól' gyermekkoromban magam is hallottam énekelni a balladát, eredetét is így magyarázták.

Vikár Béla *Hogyan keletkezett a népballada?* című dolgozatában erre az eredményre jut: Mezőcsáton 1822-ben Szöcs Marcsát féltékeny kedvese megölte, Új Péter megénekelte ezt az esetet (*Ethnographia*, 1915.). Kell-e természetesebb magyarázat a népballadák eredetéről?

*

A munka második része biztosabb talajba fogódzik. Miután 16 balladát közzétett, bőséges jegyzéket szolgáltat a magyar népballadák csoportjairól. A kényszerített házasság, a tiltott frigy, a hűtlen feleség, hűtlen férj, a meg nem ismerés, erőszak, építőáldozat, hősiség, meghalt mátká, gyilkos feleség, rossz feleség, rossz anya, gyilkos férj, elhagyott kedves, megrontott leány, apátlan gyermek.

¹ Francis James Child: *The English and Scottish Popular Ballads*, 10 nagy 4-r. kötet. (Megvan a Pázmány Péter-egyetem könyvtárában.)

gyermekgyilkos, a kórház, az öngyilkos, a csodatevő szerelem balladáit sorakoztatja egymás után; követik ezeket a tréfás szerelmi indítékból származottak, a misztikusak, a katonaság köréből valók, a szerencsétlenség, gyilkosság, rablás, lopás, törvény elé kerülés, majd a betyárvilág balladái. Meglepően gazdag ez a balladakatalógus, s bizonyára a magyar népballada-kutatásnak mindenkor vezérfonala lesz.

A csoportokon belül ez az eljárása: egy-egy keretben számos balladát sorakoztat fel, mindegyiknek tárgyát tömören közli, jelzi változataikat, dallamaikat, beszámol fordításairól, külföldi párhuzamaikról, magyarázatokat is fűz hozzájuk. Nem egy közülök nagyon gondos, aprólékos kutatókészségről, nagy olvasottságról tanúskodik, így a *Molnár Annát*, *Júlia szép leányt* és a *Szilágyi és Hajmásit* megvilágítók. Sajnos, itt is van egy-két hiánya.

A halott vőlegényről feltűnően rövid magyarázatot ír, noha ennek a balladának szerfelett nagy az irodalma. Benkő László gazdag tartalmú tanulmányban tárgyalta (*A halott vőlegény története*, 1934.).

Mellőzte Childet is, aki nemcsak kritikai szellemű gyűjtő, hanem a balladák elé írott bevezető tanulmányai mintái a folklorkutatásnak; nekünk különösen kedvesek, mert számot ad bennük a magyar változatokról, *Molnár Annáról*, a tréfás *Hazajöttem a vásárlásból* címűről. Child a magyar *Pálbeli Szép Antalt*, *Görög Ilona* változatát is jól ismerte, megfelelője ez az angol-skót *Willy's lyke-wake*-nek. A hozzáfűzött magyarázatban legérdekesebb Childnél annak megemlítése, hogy Svédországban a fiatalok nem egyszer drámai módon elő is adják. Különben se szeri, se száma Child adatainak.

A szerzőnek még egy feltűnő mulasztására kell rámutatnunk. Míg nem egyszer a balladák egy-egy jellemző indítékát gondos figyelmére méltatja, a keszkenő színe változásáról szó sem esik *Kádár Katáról* szóltakor:

Mikor e szénibe vörösre változik,
Akkor életem is, tudd meg, megváltozik.

A *life-token*nek ez a mozzanata hatalmas területen, meglepő változatossággal él. Sajátos alakjával már egy ősrégi egyiptomi mesében, *A két fivérben* is találkozunk. Shakespeare *II. Richardjában* egy kapitány azt mondja Salisbury-nak, hogy feltűnő jelek szerint meghalt a király:

The boy-trees in our country are withered.

Az egyik leghíresebb skót népballadában, *Hind Horn*nak Motherwell-féle változatában, olvassuk, hogy *Hind Horn*, mikor a szerel-

mesétől kapott gyűrűre néz, baljóslatú színváltozástól döbben meg a tekintete :

And it was baith black and blue
And she is either dead or sh's married.

(Child gy.-e, I. rész, 204. l.)¹

*

Dános Erzsébet balladatanulmányában akad egy-két komolyabb fogyatkozás és hiány, azonban módszeres terv szerint kidolgozott balladakalauza olyan tág területet ölel fel, hogy dicséretet érdemel érte. Egy-két mozzanatban itt is akad hézag, de ellensúlyozza ezt anyagának gazdagsága.

Elek Oszkár

Horatius és Vergilius.

Orazio nella letteratura mondiale. Scritti di E. Castle, A. Forsström, N. J. Herescu, J. Huszti, J. Marouzeau, R. Newald, W. Norvin, L. Pietrobono, C. Riba, L. Sternbach, A. W. Van Buren, H. Wagenvoort, H. M. O. Withe. Roma, Istituto di Studi Romani. — D. Comparetti: *Virgilio nel medio evo.* Nuova edizione a cura di Giorgio Pasquali. La Nuova Italia editrice, Firenze.

A Studi Romani rendkívül nagy szolgálatot tett a tudomány- és irodalomnak, hogy kiadta a Horatius-jubileumon elhangzott előadásokat. 13 nemzet tudósainak előadásai töltik meg a kötet 253 lapját és mind a 13 előadás azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy mennyiben és miben hatott Horatius az illető nemzet irodalmára. Magától értetődik, hogy Amerikától Romániáig nem lehetett tökéletesen egy- ségesíteni a feldolgozás szempontjait és a módszereket, hiszen Horatius hatásának a mértéke és módja sem egyforma minden országban. Éppen ezért a közlemények értéke sem egyforma. Bár a Studi Romani elnöksége minden országból a leghivatottabb tudóst választotta ki, mégsem tudta mindegyik kifogástalanul megoldani feladatát. Legtöbb kifogást az amerikai Van Buren előadása ellen lehetne felhozni.

¹ Bővebben tárgyalom *Népballadáink skót-angol megvilágításban* című tanulmányomban (*Ethnographia*, 1915.). L. még Heller Bernát széles folklore-tájékozottságra valló adatait Goldziherné Freudenberg Mária *Ó-egyiptomi mesék* című k.-ben, 1928. 64—67. l. Ortutay Gyula, a népballadák kiváló fiatal bűvára, 1939. június 7-én *A magyar népballadáról* című rádió-előadásában *Kádár Kata* keszkenőjének színe változásáról szólva, élesen rávilágít az ősi egyiptomi mesére is.

Maga is érzi feldolgozása hibáit és hiányait; elvi hibája, hogy Horatiusnak nem annyira az amerikai irodalomra, mint inkább az amerikai életre tett hatását vizsgálja. Ez azonban nagyon kétes értékű vállalkozás: engem legalább nem tudott meggyőzni arról, hogy bizonyos amerikai életjelenségek eredetét és magyarázatát közvetlenül Horatius költészetében kell keresnünk, akkor, mikor ez a költészet alig volt hatással magára az amerikai irodalomra. Nem fogadhatom el azt a megállapítást sem, hogy «Horatius gondolatai a mai átlagember, a mai amerikai ember gondolatai». Bizonyos, hogy a fiatal Amerika nem szívhatta még annyira magába Horatius költészetét és szellemét, mint a századok óta közvetlen hatása alatt álló európai művelt államok, de szívesebben olvastam volna a gyér nyomok alaposabb feldolgozását, mint ezt a kissé újságízü cikket. Ugyancsak érdemes lett volna megemlékeznie Burennek a Mills College készülő nagyarányú és kimerítő Horatius-bibliográfiájáról.

A francia cikk (Marouzeau) kissé széttöredezett, sok benne az idézet, de sok az értékes adat is; az osztrákban rengeteg az adat és mintaszerű a feldolgozás (Castle). A német cikk is alapos, részletes; őszintén megvallja, hogy német ember számára nehéz feladat volt mindig tökéletesen megérteni és átérezni a horatiusi szellemet, de a roppant terjedelmű német Horatius-irodalom a bizonyosság rá, hogy a német szellem ezt a nehéz munkát kifogástalanul elvégezte. Kitérő ötlete Newaldnak, hogy egyszer már könyvet kellene írni a félreértett Horatiusról. Az olasz (Pietrobono) és a holland cikk (Wagenvoort) óriási anyagot dolgoz fel igen vonzó modorban és meglehetősen rövidre fogva. Különösen a hollandus tudós végzett szép munkát; igaz, hogy volt is miről írnia; a hollandus Horatius-irodalom úgyszólván egybeesik a hollandus classica-philologia történetével.

Külön kell szólnom a román cikkről. Romániában meglehetősen későn mutatkozik Horatius hatása, ami cseppet sem csodálatos és magából a cikkből is kiderül, hogy Horatius romániai ismerete felületes és nem szerves. Romániában éppenséggel nem idegződött és ivódott be Horatius az irodalomba és életbe, mint például nálunk. Így természetes, hogy a cikk írójának csekély anyag állt rendelkezésére. Ezt az anyagot ügyesen és jól találja Herescu, csak az a baj, hogy tudós létére sem tudott megszabadulni politikai elfogultságától és ezt a cikket is felhasználta arra, hogy Magyarországot háttérbe szorítsa, bizonyos nyilvánvaló és letagadhatatlan tények elhallgatásával. Szemrebbenés nélkül le tudja írni, hogy Románia a klasszikus műveltséget csak Olaszországtól kapta, majd ugyanazon a lapon emlegeti Bécs hatását, csak éppen Magyarországról, a magyar kirá-

lyok és az erdélyi fejedelmek udvarának műveltségéről és ennek hatásáról hallgat. Szerinte a moldvai katolikus hittérítők lengyelek voltak, holott tudjuk, hogy magyar ferencesek és domonkosrendiek is bőven dolgoztak ott. Szerinte az erdélyi románok Ausztria alattvalói voltak, ami természetesen történelmi hazugság. Általában semmiről sem vesz tudomást, ami magyar, s még jegyzeteiben is óvakodik magyar torrásműveket idézni. A cikk éppen ezért rendkívül elkedvetlenítő, aminthogy minden komoly olvasót és érdeklődőt lehangol az olyan tudományos írásmű, amely a politikai propaganda szolgálataiba szegődik.

Minden elfogultság nélkül, tárgyilagosan és örömmel állapítható meg, hogy Huszti József cikke Horatius magyar hatásairól kifogástalan és értékes; alkalmas arra, hogy nemzeti műveltségünk tekintélyét emelje külföldön: alapos, jól tájékozott és jól tájékoztat. Méltó módon képviseli Magyarországot ebben a kötetben.

Vergilius éppen úgy örök kincse a világ művelődésének, mint Horatius, és ezért van, hogy időszerű jubileum híján is szüntelenül visszatér hozzá a tudomány is, a művelt olvasó is. Comparetti könyve már klasszikussá vált; büszkesége nemcsak az olasz philológiának, hanem a nemzetközi tudományosságnak is; az első és talán az egyetlen olasz classica philologiai mű a XIX. században, amelyet angolra és németre lefordítottak. Néhány adata már nem állja meg helyét, egy-két következtetése ma már tarthatatlan, de a Vergiliusra vonatkozó adatoknak és irodalomnak, Vergilius hatásának és középkori életének olyan roppant anyagát gyűjtötte össze, hogy értéke elmulhatatlan. Talán furcsán hangzik, de bátran állíthatjuk, hogy magukon a műveken túl, Comparetti könyve mutatta meg a világnak a maga teljességében Vergilius jelentőségét. Ezért köszöntjük örömmel a maradandó értékű műnek ezt az új kiadását.

Révay József.

MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLETÉSÉNEK 500. ÉVFORDULÓJA.

Elnöki megnyitó beszéd a M. T. Akadémia 1940. április 28-án
tartott ünnepélyes közülésén.

Illő, hogy a magyar művelődés egyik legnagyobb pártfogójának, a nagy nemzeti királynak, Hunyadi Mátyásnak születése 500. évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia a nemzettel együtt ünnepelve, századik ünnepélyes közülését az ő emlékének szentelje.

III. Callixtus pápa 1457-ben látnoki dolgot mond sokak előtt: «A csodákat művelő, igazságos Isten kegyelméből, Krisztus dicső hőségének méltatlanul üldözött háza meg fogja érni a felmagasztaltatás óráját. Hunyadi Jánosnak érdemeiért el fogja venni a megillető jutalmat.»

Az ifjú Mátyást bátyjának, Hunyadi Lászlónak lefejeztetése után V. László rabul Bécsbe hurcolta. A bécsiek azzal csúfolták, hogy ő a magyarok királya; ekkor büszkén visszavágott, hogy várjanak csak, majd még a bécsiek királya is lesz. E hosszú fogságban, melyből a pápa közbenjárására nagynehezen kiengedik, sok tapasztalatot és emberismeretet szerzett.

A királyválasztás előtt Podjebrád György cseh kormányzó baráti jobbját hálásan fogadja és leányát eljegyzi abban a reményben, hogy ez a választásra és később a német császárral történhető összeütközések esetére előnyére fog válni.

1458-ban a Duna jegén királlyá kiáltják ki. Callixtus pápa szerencsés napnak nevezi ezt és így üdvözli őt: «Téged, mint Isten valamely küldöttét, égi ajándékképpen kapott nemcsak Magyarország, hanem az egész keresztény világ!» A történetíró pedig feljegyzi: «A nemesség új királyának felajánlotta szíve minden dobbanását; de végzéseiben

figyelmeztette, hogy egyetlen csepp vérére, jobbágyainak egyetlen forintjára se számítsen!» Kezeit még a kormányzói tisztség fölállítására is megkötötte.

1459-ben csakhamar pártütők jelentkeztek, akik III. Frigyes német császárt, akinek birtokában volt a magyar Szent Korona, kínálták meg Mátyással szemben a királyi trónnal, melyet már előbb is mindenképpen meg akart magának szerezni, hogy így bekebelezze Magyarországot birodalmába.

II. Pius pápa Mátyás mellé állott, a legsúlyosabb egyházi büntetésekkel fenyegette meg az ellene törököt és a keresztény fejedelmeket egységes föllépésre hívta fel a pogány török ellen. Ezek azonban csak hitegették a pápát. Mátyás egyedül ment seregével a török által elfoglalt Galambóc várának visszafoglalására.

Ezalatt Szilágyi és Garai fölkelést szerveztek Mátyás ellen, aki trónja megmentésére kénytelen volt visszasietni a lázadók ellen. A török mind fenyegetőbben tolódozott előre.

Mátyás 1463 tavaszán 25,000 főnyi seregével sietve megindult, a török pedig a Szerémségbe tört be. A vitéz magyarok kiverték; Mátyás Nándorfehérvárnál átlépte a Dunát és onnét Bosznia visszafoglalására indult, ami sikerrel is járt. A Velence által küldött segítő csapatok eredménytelen harcokat vívtak, míg Mátyás saját erővel minden más fejedelemtől elhagyatva aratta győzelmeit.

Bonfini azt írja a magyar hadseregről: «A magyar katonák hősiessége fagyban, melegben, étlenségben, bőség idején egyáltalában, egyaránt való zúgolódás nélküli kitaratása, fegyelmezettsége, erkölce, harcképessége egyedüláll a világon...!»

Mátyás vakmerőségéről ezt írja: «Mikor a törökhöz közel táborot ütött, az ellenség erejét kikémlelendő, egyszer parasztruhába öltözve, egy ember kíséretében, szekerével azok közé lopódzott, akik az ellenséges táborba élelmet szállítottak. A táborban egész nap árpát árult a vezér sátra előtt. Éjjel azután szerencsésen visszatért a maga táborába. Másnap megírta a vezérnek... és nagyobb hitelesség kedvéért azt is leírta, hogy hány fogást és mit ettek. Mikor az ellenség

a levelet megkapta, megfélemedett és másnap felszedte táborát...»

II. Pius pápának sikerült III. Frigyes és Mátyás között békét létrehozni, hosszú tárgyalások után rávette Frigyest, hogy adja vissza Mátyásnak a Szent Koronát.

A békekötés Vitéz János esztergomi érsek segítségével 1463 májusában Sopronban létrejött. E szerint a császár 80,000 arany fejében visszaadja a Szent Koronát, Frigyes a magyar királyi címet megtartja, Mátyást fiává fogadja, és ha ez fiú nélkül halna meg, Frigyesé vagy utódáé a magyar trón. Frigyes öreg volt, Mátyás csak 22 éves.

Mátyás 1464 augusztusában elindította seregét, de több sikertelen nagy ostrom után csalódottan megszakította a török elleni háborút, hiszen egyedül nem láthatta sikert ígérőnek e nagy hatalommal szemben hadat viselni.

A törökkel szemben védekezésre szorítkozva, hódító tervei felé fordult; haderejét Ausztria, Csehország és Németországra való igényeinek kielégítésére vetette latba.

A magyar sorsra jellemző, hogy Magyarország régóta két császárság között forgott állandó létveszélyben. Először a bizánci és németrómai, azután a török és németrómai császárság között.

A folyton terjeszkedő török mind fenyegetőbb veszedelemet jelentett és talán erre készült Mátyás egy hatalmas birodalom megteremtésének minden áron való kierőszakolásával. Hogy milyen szerepe volt az egyéni hatalomváagnak, azt mi nem ítéhetjük meg, mert erre vonatkozó adataink alig vannak. Indokait csak egyénileg lehet sejteni.

Azt azonban megállapíthatjuk, hogy Mátyás renaissance-magyar alapokból indult ki, hiszen ő első sorban új, erőteljes magyar államot s azután egy hatalmas birodalmat hozott létre, de e mellett nem tért el álláspontjától, hogy ő nemzeti magyar király. Fölébresztette és fejlesztette a nemzeti gondolatot és a magyar függetlenség törhetetlen elvét. Hogyan bírhatta volna el a magyar nemzet 500 esztendő viszontagságait és elnyomatásait, hogyha ez az éltető lelkület nem vert volna kiirthatatlanul gyökeret minden magyar szívében?

Egyszer a pápának azt írta : «Mindent inkább elszenvedünk, semhogy a magunk és országunk szabadságát elveszítsük.» Ő nemzeti államot akart létrehozni ; de a rendiség minduntalan gáncsot vetett. Mátyás ezt letörve, központi kormányzatot létesít és helyreállítja a jogrendet. Ő a magyar függetlenséget nemcsak hirdette, hanem ha kellett, harcba is szállott érte.

1463-ban Podjebrád cselszövése a császárnál a régi irigység hangulatát keltette fel Mátyás ellen. Csak később sikerült a pápának Frigyest rávenni, hogy a Mátyással kötött békét végre szentesítse.

Dicsőséges boszniai hadjárata után 1464. március 29-én Székesfehérvárott nagy pompával megkoronázzák, és a közelben levő dombon teszi a jelentőségteli négy kardvágást ; de bizonyos nehezen megérthető engedményeket tett a nemeseknek, mely nem volt hajlandó harcbavonulni, nagy veszélykor pedig csak az ország határainak védelmére vállalkozott.

Az állandó küzdelmek a kül- és bellellenséggel uralkodását rendkívül nehezé tették és ezt csak hatalmas szelleme, akaratereje és nagy tehetsége tudta végigharcolni. Minden jó barátja ellensége lett, de fordítva is, sok ellensége igaz jóbarátjává lesz, ha közelebről megismeri őt.

A pártütőkkel, lázadókkal és összeesküvőkkel rendkívüli ügyességgel bánt el. Erőszakhoz csak akkor nyúlt, ha másképen nem tudta őket leszerelni. Lelkiereje és hatalma sok kis-királyt porba hajolni kényszerített. De ellenségeivel is keményen el tudott bánni. Régi hívei elfordulnak tőle, mert a haza érdekeit másban látják és ellene összeesküznek. Még adót is szednek, hogy ellene sereget toborozhassanak. Mátyás Erdélybe sietett, hogy szétverje őket. Az összeesküvők megadták magukat. Onnét Moldva ellen indult, hogy István vajdát, aki a fölkeléssel kapcsolatban volt, megbüntesse. A vajda kitért az ütközet elől és béketárgyalásokba bocsátkozott Mátyással, de álnok csellet éjjel rajtaütött Mátyás táborán. Bánfi Miklós testével fődte a keményen viaskodó Mátyást, akit két nyíl ért ; nehogy sebesülésének híre hadainál bajt okozzon, a négy óra

hosszatt tartó ütközetet a döntésig végigküzdötte. Nagy veszteséggel visszavonuló seregét sebei miatt hordszéken volt kénytelen követni.

1468-ban a pápa, a császár és a cseh liga küldötteinek kérésére Mátyás hadat üzent az álnok Podjebrádnak. Ausztriában egyesült Frigyes hadaival. Morvaországba benyomult, mire Viktorin, Podjebrád fia, Csehország felé vonult vissza. Mátyás elfoglalta Olmüztöt és 1469-ben Brünnből Csehországba tört.

Addig a déli és a keleti határon nyugalmi helyzet állott be. A török egyelőre nem tett fenyegető mozdulatokat.

Más volt akkor a hadviselés módja, mint később. A sok kis vár egyenkénti ostroma rengeteg időt vett igénybe és így a háború évekig is eltartott, mielőtt komoly eredményre vezethetett volna. Többnyire ki kellett éheztetni az ostromlott várakat, másképpen alig lehetett bevenni.

Mátyás serege sokkal mozgékonyabb és edzettebb volt, mint a többi, de így is a seregek soká kerülgették egymást ; és csak nehezen és ritkán tudták magukat arra eltökélni, hogy komolyan összecsapjanak.

Ő, a nagy hadvezér, szerencsésen választja meg alvezéreit, csakis egyéniségüket és tulajdonságaikat véve tekintetbe.

Serege körülbelül felerészben zsoldos, többnyire cseh és más idegen, toborzott elem ; felerészben pedig magyar : királyi, főpapi, főnemesi bandériumokból állott. Az egész sereg, mellyel hadműveleteit végezte, alig haladta meg a 20—25,000 főt. Érdekes, hogy a föld népe ekkor még nem katonáskodott. A paraszt csak mint szekeres szolgált, ott, ahol éppen folyt a hadművelet.

Mátyás, a helyzet körülményeitől kényszerítve, végre megszervezte állandó hadseregét, melyet maga fizetett.

Mátyás dunai hajóhadat is létesített, mely a följegyzések szerint 364 hajóból állott, egy része ostromgépekkel, ágyúkkal volt felszerelve, Voltak tornyos dereglyék és 10,000 fegyveres embere.

III. Frigyes Mátyást meg akarván békíteni, neki ajánlotta fel a római királyságot. Ugyanabban az időben azon-

ban, Mátyásnak tett ígéretét megszegve, Merész Károly burgundi herceget ajánlotta a választófejedelemeknek.

Podjebrád és a császár aknamunkája sohasem szünetelt. A sokszor elvert cseh rablóbandák mindig újra be-betörték. A lengyelek a Szepességet nem akarták visszaadni. Mátyás egyszerre annyifelé nem viselhetett háborút és csak lánge sze segített nehéz helyzetén.

A lengyel király ridegen visszautasította Mátyás kérését, hogy leányát elvehesse. Podjebrád pedig, bár látszólag iparkodott Mátyásnak a római királyságot megszerezni, eredményt nem ért el. Ennek következtében Mátyás a neki felajánlott cseh koronát elfogadta. Így végleg elszakított minden fonalat, mely Podjebrádhhoz fűzhette volna, vagy lehetővé tette volna a kibékülést vele. Podjebrád fiait mellőzve, a trónt Ulászlónak, Kázmér lengyel király fiának ajánlotta fel halála esetére.

1470-ben Mátyás maga vezette seregét Morvaországba. Podjebrád elsőszülött fiát, Viktorint elfogta, de oly jól bánt vele, hogy Viktorin őszinte és kitartó híve lett.

Nemsokára Frigyes császárhoz, Bécsbe ment Mátyás, a császár leányának, Kunigundának kezét megkérni. A válaszra két hónapig várt, míg végre türelmét vesztvé, búcsú nélkül otthagya Bécsset és később feleségül vette Beatrixot, Ferdinánd nápolyi király leányát. Ausztria, Lengyelország, Csehország végleg az ellenségek sorába állottak.

Otthon, a szaporodó ellenségek félköre mély és kedvetlen benyomást tett: ezt fokozta az, hogy a király évek óta idegenben hadakozott zsoldosaival és az országot «elviselhetetlen» adókkal terhelte meg olyan célokért, melyek szerintük sehogysem szolgálták a magyar érdekeket, mikor a szultán már az egész Balkánt elfoglalta és csak egy lépés kellett, hogy Magyarországot elárassza hadaival. Úgyis már rabló betöréseket mind sűrűbben hajtott végre.

Az országgyűlésen mind kevesebb híve maradt Mátyásnak, egyenként elpártoltak. 1470-ben már csak 16-an voltak a főpapok és a főurak közül, akik melléje állottak. Leghívebbjei, főtámaszai elhagyták. Köztük minden gondolatának és tervének ismerője, legbenső bizalmas híve és tanácsadója, Vitéz János esztergomi érsek.

1471-ben létrejött az újabb összeesküvés, mert úgy látták, hogy Mátyás nyugati politikája dugába dőlt, ellenségeinek száma tetemesen megnövekedett és három északi ellenséges szomszédal szemben elveszettnek hitték a játszmát. Az összeesküvők a magyar koronát most Kázmér lengyel királynak ajánlották föl. Ő sereget is szervezett Mátyás ellen.

Podjebrád 1471 márciusában meghalt.

Hiába követelte most Mátyás a neki felajánlott cseh koronát, a pápa is támogatta követelését, de a csehek egyesült akarattal Ulászlót hívták meg a trónra. Mátyás engedett és azt ajánlotta, hogy ő Ulászlót fiává fogadja, hogyha a cseh korona ügyét a pápára bízzák.

Ebben az időben a lengyelek a magyarokkal szemben ellenséges érzülettel viselkedtek. Kázmér lengyel király az összeesküvők által neki felajánlott magyar trónt elfogadta. Mátyás ezt megtudta; úgy téve, mintha semmit sem sejtene, Budára sietett, ott országgyűlést tartott, ellenfeleit lekenyerezte, a legelkeseredettebbet, Újlaki Miklóst, bosnyák királlyá tette. Erre Kázmér hadat üzenő kiáltványát az országgyűlés maga utasította vissza.

Kázmér hadaival betört és Hatvanon át Nyitraig nyomult; de látva, hogy Magyarországon senki sem támogatja, — hiszen Mátyás Vitéz János érseket Esztergomban körülzáratta — 1471 végén visszavonult. Mátyás Vitéz Jánost egy megkötött egyesség ellenére elfogatta.

Többévi betörésük után Mátyás legyőzte a lengyeleket, botot adott kezükbe és úgy kergette ki Magyarországból.

III. Frigyes császár 1474 tavaszán álnokul szövetséget kötött Ulászló cseh királlyal, őt elismerve, kötelezte, hogy Ausztriát szabadítsa fel a lázadók uralma alól. Ez alatt Mátyás híveit értette.

80,000 főnyi szláv sereg állott Mátyás 7000 főnyi seregével szemben. Mátyás megint nagyszerű önuralommal és hadvezéri fölénnyel cselekedett. Kis serege tapasztalt harcosokból állott, akik fegyelmezetten engedelmeskedtek. Az ellenfél seregei a falvakban harácsolták ellátásukat, de Mátyás ezt előrelátva, kiürítette előttük azokat, a lakos-

ságot a városok kerített falai közé vitte, a kis erődöket leromboltatta, a sziléziai várakat megerősítette és bennük lovas zsoldosait helyezte el. Oppeln, Sriegau, Schwidnitz, Neumarkt, Ohlau, Briegből folyton zavarta a lengyeleket és cseheket a felvonulásukban és utánpótlásukban, ami ellen az ellenfél tehetetlen volt. Mátyás bezárkózott Boroszlóba, Kázmér és fia seregével a vár alá vonult. Ott tétlenül kellett maradnia Mátyás ágyúinak lőtávolán kívül. A hatalmas lengyel-cseh had Mátyás kis seregét és az elegendő élelemmel ellátott várost nem tudta kiéheztetni és maga esett áldozatul, mert Mátyás minden összeköttetést és a Lengyelországból jövő utánpótlást elvágta, úgy, hogy Zápolyai István szepesi gróf kisebb seregét a harctér mögött Lengyelország pusztítására küldte ki. Mátyás az ostromlókat kiéheztette és azok mentek hozzá Kázmér és Ulászló személyes találkozását Mátyással kérni. Háromnapos ellátás bevásárlására kaptak engedélyt, meg 3 és féléves fegyverszünetet kötött velük a statusquo alapján. Seregeik pedig a magyar csapatok folytonos csatározása és az éhség miatt két hónap alatt teljesen szétfoszlottak és kénytelenek voltak visszavonulni. Mátyás és Ulászló 1479-ben megkötötték az olmützi békét, melyben Csehországot végkép felosztották. Ulászló megtartotta a szűkebb Csehországot, Mátyás pedig Csehország királya címmel megtartotta Morvaországot, Sziléziát és Lausitzot azzal, hogy Ulászlónak és utódainak jogukban áll Mátyás halála után e tartományokat 400,000 aranyért visszaváltani.

Így Mátyás tízesztendei háborúskodással Magyarországnak biztosította ezeket az értékes területeket.

De II. Mohamed is dolgozott. Birodalmát ijesztő módon kiterjesztette. Kis-Ázsiát elfoglalta. II. Pál és IV. Sixtus pápa hiába könyörögtek a fejedelmeknél kereszteshadak létesítéséért. A Fehér-Körös vidékét elérték a törökök. Mátyás belátta, hogy most már komoly a baj és megszervezte teljes erejű, zsoldosokból és bandériumokból álló hadseregét.

II. Mohamed 1475-ben, mikor értesült, hogy Mátyás hatalmas sereget szervez ellene, fényes ígérettel akarta őt hosszú fegyverszünetre rábírní, de Mátyás azt felelte:

«Harcolni fogok, ha életemet kell is feláldoznom. Tudja meg a világ, hogy a kereszténység megmentése nem rajtam múlott.» Újból csalódás érte Mátyást, mert megint csak egyedül harcolhatott mások helyett. A világba kiáltotta, hogy ha idejében megsegítik, Ő Szentsége olyanokat fog hallani róla, melyek az egész keresztény világot gyönyörködtetni fogják.

Így az 1475—76-i téli hadjáratban egész hadereje résztvett és ez egyetlen nagy tényben, Sabác elfoglalásában csúcsosodott ki; ezt mindenekelőtt Mátyás vezetésének köszönhatték a magyarok. Másfél hónap alatt elesett a vár; Mátyás itt személyes bátorságának remek tanújelét is adta és nagy veszélybe jutott élete.

1479-ben az Erdélybe törő török sereget föltartóztatandó, Báthory István erdélyi vajdát és Kinizsi Pált küldi ellene, akik október 13-án Szászvárosnál, a Kenyérmezőn megsemmisítik a török hadat.

Legfontosabbnak tartotta, hogy erős védelmi vonala legyen a törökkel szemben, és ő, míg a magyarok legkiválóbb vezérekkel jól felszerelt várakban vártán vannak, zsoldosai-val folytathassa nyugati harcait.

1480-ban Daud basa egész Zalát végigpusztítja, a lakosságot is zsákmányul magával hurcolja.

Mátyás 1480 őszén maga vezette seregét Boszniában. Kinizsi Pál pedig Szerbiában verte meg a törököt.

Ekkor tört be a török Olaszországba. Otranto városát elfoglalja, Brindisit megfenyegeti. Nápoly serege nem bír vele. Mátyás 600 magyart küld oda. Hosszabb ellenállás után a török kénytelen elhagyni Olaszországot; a kis magyar csapat győzött.

Mátyás uralkodásának utolsó évei Ausztria birtokáért vívott küzdelmekben teltek el. Kihívták erre őt a császárnak állandó cselszövései, melyek mindig hátában fenyegették. Másrészt nem csoda a hódítási vágya, hiszen az ő korabeli uralkodók éppen úgy harcoltak hatalmi gyarapodásért, hódításokért, ott is, ahol ez éppenséggel nem volt országuk érdeke.

Ha belátunk a diplomáciai fondorlatok függönye mögé,

látjuk, hogy Mátyás, mint más uralkodók és dinasztiaik, az európai hatalmi egyensúlyban maga és országai részére kívánta, ha nem is a túlsúlyt, de legalább a döntő befolyást biztosítani.

Ebben, mint harcoló erőnek, legnagyobb szerepe volt a nagyrészt vegyes nemzetiségű zsoldosokból álló fekete seregeknek.

Ulászló és a császár szövetséget kötöttek Mátyás ellen, mire ő hadat üzent. A császár azonnal béketárgyalásokat kezdett, de Mátyás hadai már két harctéren küzdelembe bocsátkoztak. Délen, ahol a várak hamarosan megnyitották kapuikat és Alsó-Ausztriában, ahol Mátyás személyesen vezetett minden ostromot, Hainburg, Bruck, Klosterneuburg (Korneuburg) súlyos ostrom alatt történt elestével Bécsset körülfárta, mely Frigyesztől elhagyatva június elsején megadta magát. Mátyás 8000 főnyi seregével ünnepélyesen bevonult. Mátyás e háború alatt Lengyelországot és a szorosan vett Csehországot úgy kapcsolta ki, hogy a moszkvai nagyfejedelem érdeklődését és lengyelgyűlöletét fölébresztette. A lengyel határon sok kellemetlen összetűzés támadt, és a lengyelek növekvő aggodalmaik miatt távolmaradtak az ausztriai háborútól. Mátyás még Svájccal is tudott a császár háta mögött bizonyos fenyegető helyzetet teremteni.

1485-ben Bécs elfoglalása után a császárral szerződést kötött, és mint Csehország királya s a német birodalom választófejedelme hódolati esküt tett a császárnak, kijelentve azonban, hogy: «Magyarországnak és királyainak szabadságát épségben tartja, mert Magyarország a német birodalomnak alárendelve soha nem volt.» Így Szent István kívánalmának tett eleget, aki Magyarországot a császári hatalomtól mindenkorra függetlenné teendő, a pápától kérte a koronát, ezzel tanúságot téve arról, hogy a császárnak nincs fennhatósági joga Magyarország fölött.

Mátyás a császár ellen viselt háborúinak két főcélja volt: az egyik, hogy megakadályozza a császárt abban, hogy a magyar trónt magának kieroszakolja, a másik, hogy a császári koronát, vagy legalább a római királyságot magának megszerezze.

Mátyás 1490. április 6-án Bécsben meghalt.

Harminckét évig uralkodott a legnehezebb körülmények között. Országát országokkal nagyobbította meg, körülbelül kétakkorára, mint eredetileg volt.

Uralkodásának legnagyobb részét háborúk töltik ki. Nagyjában összeszámítva 29 éve volt háborúskodással tele. Trónja egész uralkodása alatt folyton ingott alatta s mégis ura tudott lenni a veszélyeknek és mindig újra le tudta küzdeni azokat.

Ő a magyar uralkodók között a legkiválóbbak egyike volt. Szent István, Szent László, Nagy Lajos és egy-két más állanak Mátyással első sorban.

Nagy diplomata volt, aki hatalmas lelkével mindenkit le tudott győzni, amiben nagy lelki varázsának nem csekély része volt. Egész uralkodását jellemzi lángeszű, sikeres küzdelme az ellene szőtt, folyton más és más oldalról föllobbanó, igen veszélyes külső és belső ármánykodások ellen.

Diplomáciai munkája mindig saját elgondolásából eredt és a furfangosságnak csodálatos példáit mutatja. Föltett szándékai melletti szívós kitartása legnagyobbbrészt eredményre is vezetett, még akkor is, mikor György király és III. Frigyes szerződészegései mind újra bebizonyították neki, hogy ígéreték és szerződések csak addig vehetők komolyan, míg hasznosabb és jövedelmezőbb egyezmények lehetősége nem mutatkozik.

Nehézségei a Szent Székkal tulajdonképpen csak a Rómában fogvatartott Dsem hercege, a szultán fia miatt voltak, akit Róma nem adott ki. Mátyásnak, aki Dsemet ki akarta használni arra, hogy a szultánnal szemben magához vonja az ozmánokat és velük hadat indítson a törökök ellen.

Nem tudom, miben volt ő nagyobb, vajjon mint hadvezér vagy szociális érzelmű bölcs uralkodó és politikus, vagy mint egész Európát befolyásoló lángeszű diplomata. Talán eltalálom az igazságot, ha azt mondom, hogy mind az egyes szakmákban, mind együttesen, minden tekintetben

tündöklő kiváltságú egyénisége tette őt úgyszólván egyedül-állóvá.

E mellett még mint a művelődés embere s annak alapítója és lelkes fejlesztője Magyarországon az elsők közé sorolandó. Könyvtára európai hírű volt. Pozsonyban egyetemet alapított, melyet II. Pál pápa egyenjogúvá emelt a bolognai egyetemmel. Azonkívül Budán iskolát létesített, melynek magasabb rangúra emeléséről tudnak az adatok. Mátyás tudta, hogy a művelődés, különösen a nemzeti kultúra, súlyt, értéket ad a nemzetnek és a világ szemében a megbecsülés mellözhetetlen feltétele és alapja.

Bécs elfoglalása után Szent István épülő templomának fedélzetét magyarosan alakította át. Elmondhatjuk róla, hogy ő kultúránk atyja volt.

Maga is olvasott, tanult, majd az első könyvnyomdát alapította, bár a kézzel írt könyveket kedvelte a nyomtatottakkal szemben. A jog tudományát is elsajátította. Megkísérelte az őshazában visszamaradt magyarokat megkerestetni és betelepíteni.

Mikor egyéniségét és tevékenységét tanulmányozzuk, önkénytelenül az az érzés kell hogy megszállja lelkünket, hogy uralkodása alatt csak előkészítő munkát végzett nagy céljainak elérésére, de a halál megszakította azt. Akadémiánk volt másodelnöke, Ravasz László ő nagyméltósága egyik beszédében oly találóan fejezte ezt ki, mondván: «Ha eléri vala célját; megveri a törököt, elnyeri a császári koronát, megszervezi a magyar katonanemzetet, mint új turáni Spártát; nem azt mondta volna: elértem, amit akartam, hanem azt: végre hozzákezdhetek ahhoz, amiről álmodtam.»

Rendesen az ember 50—60-as éveiben éri el tapasztaltságának legfelsőbb, legérettebb fokát. Mátyásnál azon gondolkodunk, hogy mi lett volna belőle, ha tovább vezetheti birodalmát? Az én egyéni nézetem ahhoz áll legközelebb, hogy ő hódításaival csak biztosítani akarta hátát megbízhatatlan szomszédai felé és nagy erőre akart szert tenni, hogy aztán egész megnövekedett hatalmával a török ellen

forduljon és Nagy-Magyarország függetlenségét és nyugalját mindenkorra biztosítsa.

Nemcsak hadvezér volt, aki ellenfeleit nagyszerű erényeivel legyőzte, hanem apja is volt katonáinak, akikről akkor is gondoskodott, midőn hazatérve a családi tűzhelyhez telepedtek, földet, állást adott nekik és tisztségekhez juttatta őket.

A folytonos háborúk nem akadályozták meg abban, hogy a magyar jogéletet bölcs szabályokkal rendezze. Erről tanuskodik az 1486-i országgyűlésen elfogadott munkálat is. A nádori méltóság hatáskörét szabályozó jogelvei 1848-ig érvényben maradtak.

Mátyás, nem úgy mint XIV. Lajos, az oligarchákra, hanem inkább a népre építi fel országát, melyet elégedettnek akar tudni és hűnek ismer. Ő a népet szigorú intézkedésekkel védte meg a zsarnokoktól.

Egyik törvény bevezetésében ezt mondja: «Illő, hogy a királyok és fejedelmek, kik mennyei rendelésből a legfelsőbb méltóság díszes helyét foglalják el, ne csak fegyverekkel, hanem törvényekkel is ékeskedjenek, és hogy népeiket s a birodalmak gyeplőit inkább jó és állandó intézmények szigorával, semmint a korlátlan hatalom és kárhozatos visszaélés keménységével kormányozzák.»

Mátyás vaskézze megfékezte a hatalmasokat és a kisemberek sorsát könnyíteni iparkodott. Bizalmi állásokba helyezett embereit a tehetség és nem a születés alapján választotta meg.

Ő a független magyar nemzet független királyának vallotta magát akkor is, mikor a németrómai császárnak — mint cseh király és választófejedelem — hódolati esküt tett. Független egységgé akarta Magyarországot kovácsolni, ami akkor igen nehéz volt, mert Magyarország összes szomszédjai nem szüntek meg leselkedni és minden alkalmat arra kihasználni, hogy Mátyás magyar trónját elnyerjék és a magyart igába törjék.

Mátyás korában Európa legtöbb államában erjedés és bomlás indult meg. Vajúdás a renaissance, az újjászületés

előtt. Mátyás az elsők között volt, aki a korhadó, mondhatnám kiélt korszellem haldoklását érezve, a hűbériséget megtörni, vagy legalább megtörni iparkodik és uralkodói hatalmát fokozva, az államegységet alapozza meg. Ezért igen nehéz küzdelmeket kell vívnia az alig férfikorba lépett ifjú királynak saját alattvalóival, akik közül magas sorban levő urak inkább az ellenséggel szövetkeztek és külföldi becsvágyat elégítettek volna ki önző céljaik elérésére, mintsem hogy a királynak, akit megválasztottak, alávéssék magukat.

Hatalmi becsvágyát összhangba hozta a nemzet érdekével. Igaz, hogy korszakát tanulmányozva, sokszor az a kérdés is felszökik lelkünkben, hogy nem hanyagolta-e el nemzete érdekeit, hiszen évekig távol volt, hódított tartományait berendezve idegenben tartózkodott, míg Magyarországon a cselszövés és pártütés meg az elkeseredés súlyos összeesküvésekre vezetett. Még leghívebb munkatársai is ellene fordultak. Mégis, hogyha az európai helyzetet figyelembe vesszük, alig juthatunk más eredményre, mint hogy ő a háta mögött leselkedő német, cseh, lengyel hatalmakkal kénytelen volt leszámolni, ha szabad kezét akart nyerni az őt mind súlyosabban fenyegető török hatalom ellen, mely mindig közelebb férközött a magyar határhoz.

Csak a minap nyilatkozott egy angol tekintély, és megállapította, hogy ha Magyarország nem lett volna, illetőleg nem szállott volna szembe a törökkel, akkor talán ma Londonban is az iszlámot tanítanák.

A török túlerőt és a német, cseh, lengyel részről fenyegető veszélyt elhárítani a magyar erőkkel fizikai lehetetlenségnek látszott, ezért kellett az egyikkel előbb végezni vagy kiégezni, hogy azután a másikat, az erősebbet, egyesült erőkkkel le lehessen törni.

Azt hiszem, vezérgondolata volt a magyar nagyhatalom, mely a török pogányság ellen megvédi nemzetét, a kereszténységet s Európát.

Janus Pannonius ezt írja a király nevében Antonio Costanzinak, aki ódával köszöntötte Mátyást: «Franciaország alszik, Spanyolország nem törődik az európai ügyek-

kel, Anglia belső viszályal van elfoglalva, az apró államokra szétszaggatott németiség egyenetlen, és így egyedül a magyar-olasz összefogás mentheti meg a keresztény Európát a török veszedelemtől.»

Mennyire hasonlít ez más viszonylatban a mai helyzethez!

Mátyás magyarságára jellemző, hogy alatta a németországi diplomaták kénytelenek voltak a magyar nyelvet elsajátítani, és éppen olyan jól beszélték azt, mint a németet és a latint. Udvaránál is magyarul beszéltek s a magyar költészet virágzott.

Mátyás király a kereszténység előharcosa volt, aki Magyarországnak az európai hatalmi és állami rendszerben megillető helyét biztosítani akarta.

Nehéz a magyar sors, majdnem mindig ellenségektől körülvéve élni és a létért küzdeni.

Mátyás nagyhatalma utódai alatt rombadőlt, mert gyenge uralkodók alatt az önzés és pártoskodás lett úrrá és előkészítette Mohácsot.

Keserves tanulság, hogy hiába építenek nagyjaink, ha ezt a pártviszályok vétkes hajlama megingatja. Jobb magyar jövő csak a nemzeti egységre épülhet fel.

Láttuk ezt a világháború alatt is, midőn a civódás, önhitt bizalmatlanság, visszavonás és besúgó aknamunka sokakat elvakított és a bűnös önzés lett úrrá egyéni érdekekből kikezdve nagyjainkat, aláásta tekintélyüket, az irántuk való bizalmat. Hadseregünk gonosz bomlasztása, a belső rend aláásása, minek természetes következménye volt a messze ellenséges földön álló győztes véderőnk gyászos összeomlása. Úrrá lettek a mocsári lidérelángok után futkosó örültek és lerombolták a ferencjózsefi korszak virágzó Nagy-Magyarországát, mely 1867 óta egyik boldog fénykorát élte volt. Ezt vaslogikával követte a gyalázatos trianoni erőszak.

Tanuljunk e két keserves példából. Találjunk egymásra és kapcsoljunk be a nagy nemzeti egységbe mindenkit és a hazánkban levő minden intézményt, legyen az katonai, gazdasági, ipari, tudományos vagy politikai.

Akadémiánk, mint a tudomány és nyelvünk hivatott, legfelsőbb őre és fejlesztője, a mátyási szintiszta magyar szellemben fog tovább dolgozni hivatásában, hogy lehetőleg tökéletesen teljesítve oly fontos feladatát, kivegye az általa elérhető legnagyobb mértékben részét a boldogabb magyar jövő megalapozásában és fölvirágoztatásában.

A magyar kultúra magas és világszerte elismert színvonalon áll. De nem szabad itt megállani, hanem teljes erőnkkel azon kell hangyaszorgalommal dolgozni, hogy ezt következetesen és állandóan magasabbra emeljük és fejlesszük.

Ettől a meggyőződéstől és szándéktól áthatva nyitom meg Akadémiánk századik ünnepi közülését.

JÓZSEF KIR. HERCEG.

HOLLÓS MÁTYÁS.

Serlegbeszéd a Corvin-Rend lakomáján, Budavárában,
1940. febr. 24-én.

Évfordulóra gyűltünk ma össze a legelső magyar ember asztalához — abba a palotába, melynek helyén egykor Mátyás palotája állott, ahol ő is lakomára és az okosnak és szépnek művelésére maga köré gyűjtötte tudósait, íróit, művészeit.

Mátyás, a homo Hungaricus universalis, születésének 500. fordulóját ünnepeljük, Mátyásét, kinek nevéhez öt évszázad nemzedékei mondákat, hagyományokat, a nemzeti együvértartozás és büszkeség érzéseit fűzték.

Egy ily évforduló magában is arra késztet, hogy a szokásosnál messzebbre tekintsünk ; de ha az időköttötte ember az emlékeit, érzéseit, énjét koncentráló mérföldkőhöz a nemzet életének ily válságos éveiben ér, minden nemzedéknek discsősége és a mai nemzedék küzdelemre feszülése mindent átfogóan egyesül és bármi nagy eseményt, bárki nagy embert csak a nemzet egész élete képében láthatunk.

*

A magyar nemzet sorsára e hazában öt tény volt különösképen döntő. Az első az, hogy alkalmas időben jöttünk ide, a népvándorlás legvégén, amikor a megszerzett földet új és erősebb nép foglalása már nem fenyegette és amikor Európa népeinek letelepült államokba konszolidálása nyugatról keletre haladva a Lajtáig és a felső Elbán túli tájakhoz ért. Ezt ismerte fel Szent István. Így lett a keresztény magyar birodalom. A másik : földrajzi helyzetünk és tájunk jellege Nyugat és Kelet között : keleti pusztai jellegű főtáj

nyugatnak nyitva, a nyugati műveltséghez társuló keleti nép életfejlődésére alkalmas, a sokban idegen európai életközösségben. A harmadik: nemzeti dinasztiaink kihalása a keresztény országlás rövid három százada után közvetlenül a többi, egymással rokon európai nép nemzeti öntudatra ébredésének századai előtt. A negyedik: a török veszedelem, a számban és fiatalos lendületben erősebb török, aki legkényesebb határunkon Árpádok, Anjouk és Hunyadiak magvaszakadásának, nemzeti reménységek háromszori foszlásának századai után és alatt rohamoz. Az ötödik: a német szomszédság, — számban nagyobb, műveltségben Nyugateuróppával előttünk járó, Európa világi koronáját soká hordozó hatalom, amely királyaink magvaszakadásainak alkalmaikor és máskor is ezer évünk során érdekből vagy szükségből e föld után nyúlt, mely bástya is, út is Délkelet és Kelet felé.

Akár egészében vizsgáljuk, idézzük történelmünket, akár bár e főtények egyikéből vagy másikából kiindulva, Mátyás személye, országlása és kora magukra vonják figyelmünket. Az idejében megszerzett országot, amelynek fűvét-földjét Árpád portyázói nekünkvalónak találták, Mátyás idején 75—80 százalékban magyarok lakták, oly számban és sűrűségben, amely lépést tartott Európa fejlődésével. Ezen még magyar ereje teljében lévő ország két oldal, két kapu, nyugat és dél felé tekint. Mátyás politikai cselekvésért részleteiben sokat vitatták, bírálták. Ha csak jellemezni akarunk, azt kell megállapítanunk, hogy Mátyás ízlésével, bölcséletével, hitével, egyéni és népi politikai ambícióival és törekvéseivel az európai életközösségben élt és annak tagjaként, fejedelmi tagjaként érzett — és erre azt kell mondanunk, hogy ez a földrajzi helyzetünkből továbbfejlesztett politikai tradíciók szerint természetes volt. A nemzet maga, a nemzetnek az ősi hagyományt és jelleget hordozó zöme a véreből való királyt látta benne, a kihalt és Nagy Lajossal újra elveszett nemzeti dinasztia feltámadását remélte. Mátyás és népe más-más utakon, a nép időtlenebb naivitással, a király korának és eszének renaissance formái szerint vágyták és munkálták a Nyugat és Kelet veszélyei közt önmagában erős Magyarországot. Így áll Mátyás a török

veszéllyel szemben is. Hírnévben, dicsőségben népe, a pápa, a Nyugat és a török előtt, mint a törökverő Hunyadi János fia. De taktikájában nem az egyetlen győzelmet látó, célzó katona, a déli végek, várak hadvezére, hanem a nemzet örök, sokoldalú gondjait látó, a felelősség egész súlyát érző király, a forrásban lévő Európa politikai játékaiban és megbízhatatlan emberek kezelésében mesterien jártas politikus, — de sorsában magyar : elhagyatott.

Mátyás megválasztása, amint a török elleni harc sikerébe vetett hit, úgy válasz az európai fronton fenyegető és Mátyás előtt immáron ténylegesen bekövetkezett veszedelmekre. Egyike, a nagyobbika ezen veszedelmeknek a császári birodalomba való bekebelezése. A másik idegen dinasztiák változtatása és evvel államközi kapcsolatok véletlen szövése-bontása. Mátyás ezekre a veszedelmekre, helyesen vagy helytelenül, viszont-támadással felelt, nyugat és észak felé viselt háborúkkal, Csehország, Szilézia, Ausztria elfoglalásával, törekvéssel a császári trónra.

Mindazok a főtények, amelyek a nemzet sorsát állandóan vagy főként befolyásolták, élénken érvényesülnek és kidomborodnak tehát abban a mozgalmas korban, amelyre Mátyás nyomta rá személyiségének és hatalmának bélyegét, — aminthogy hatásaikban vagy következményeikben különösen éreztük és érezzük őket minden oly korszakban, amelyben Európa államtársadalma nagy átalakulásokon megy át, és nemzeti életünk oly korszakaiban, amikor különösen megnehezedik az idők járása felettünk. És a kettő gyakortáiban együttjár. A mi történetünk és sorsunk nem szakítható ki Európáéból.

*

Mátyás király magyar politikája, amint nagyratörő, nagyhatalmi politikává lesz, európai politikává válik, sőt speciálisabban középeurópaivá. A király mindinkább rabjává válik ennek a birodalom határterületein folyó politikának. És méltán vetődik fel a kérdés, vajjon csak méreteiben és előrelátásban idegenedik el politikája népe és híveitől, hiszen azok a hívei is elfordulnak tőle, akik első sorban se-

gítettek megteremteni udvarának európai humanista légkörét. Magyar volt-e még — kérdik — Mátyás politikája, gondolkodása. Mint ahogy kérdik, magyarnak nevezhető-e maga Mátyás, oláh pásztornépeket Erdélybe vezető szláv nevű, kun származású kenézek fia, bár anyja nemzetsége, a Szilágyiak és Garázdák, eredetünkre nézve is magyarok vagyunk.

Mátyás öntudat és érzés szerint magyar, — magyar úr! A nemzetség, melyből apai ágon származott, Európának abban a részében emelkedett naggyá, ahol a magyar hagyomány és az azt hordozó nemzet uralkodott politikai vezetésre rátermettségével, ősiségével, nemességével és az arravalókat magához emelve, fajra és származásra való tekintet nélkül a nemzet részeseivé tette. Így váltak magyarrá nem elnyomás vagy hűbér által, hanem ellenkezőleg az egykor pusztai nemzet béketűrő és magába bízó befogadó hajlamából, érdemeket értékelő természetéből. Így olvadnak be a nemzet és vezető rétegeinek continuitásába.

*

Mátyást a magyar nemzeti királyának tartotta, mint az Árpádokat és mint Nagy Lajost is, aki köztünk nőtt fel. Persze, a maga korabeli, renaissance magyar király volt, világiabban európai, pompásabb, egocentrikusabb, mint az előttevalók, még mindig lovag, de aki a pajzsán a keresztet felcserélte már az emberi élet új szépségeinek átélésével. És európaibb, univerzálisabb és fölényesebb is az utána jövő századok, a sokszázados nemzeti ellenállás magyarjánál és főleg a modern, a nacionalizmus századának magyarjánál. Valahogy külön áll, egyedül az előtte való és az utána jövő századok történelmei között. Előtte középkor, utána török-dúlás és harc nemzeti létünkért két ellenséggel.

De úgy áll külön, mint hatalmas kapocs, amely a lánc két részét összefűzi, összetartja. Az előtte volt századok királyaival egy folytonosságban ugyanazon még csonkítatlan magyar birodalmat kormányozták. Ennek a birodalomnak földje, a Dunának nagy, a Kárpárok övezte medencéje

300,000, dél felé kiegészülésével 400,000 négyszögkilométernyi területével a tagolt Európában nagyhatalmi méretű. Éles körühatároltsága és összes lejtőinek, folyóinak egy központi táj felé futása Európa négy-öt természetes nagyhatalom-alkotó tájainak egyikévé tették. Az ország nagyobbik felét kitevő központi táj pusztai peremtáj jellegű, a magyarság természete szerint való. Ő tehát az adott államalkotó, természete, elhelyezkedése és száma szerint állam — s így Európa e helyén nagyhatalom-alkotó. A Szent Istvántól Mátyásig lefolyt századok alatt erős volt ez az ország a bizánci és német császárországok között is, gyakran keresett szövetséges, Szent László, Kálmán, III. Béla, IV. Béla, Nagy Lajos alatt nagyhatalmi tekintélyű. A tatárjárás sem tudta megingatni, — és el is mondhatjuk, hogy a tatár volt a legjobb nagy történelmi ellenségeink közül, mert messziről jött és hamar visszament.

*

Ha a középkori magyar államhatalom tekintélyhullámozásának csúcskorszakait összevetjük, a nagyhatalomnak jellegváltozását láthatjuk. Ez természetes. «Nagyhatalom» önmagában összehasonlító fogalom, relativitás fogalma: hatalom más államokhoz, nagyhatalom más hatalmakhoz viszonyítva. De speciálisan a «nagyhatalom» európai fogalom, viszonylagos erőe a népek, nemzetek, államok Európa szűk területére szorított sokasága között, a maga életét élő Európa szűken másfélévezredig tartó élete, történelme során. A középkor bennünket érdeklő második felében a területileg megalapozott későbbi nagyhatalmak azok, amelyek természetadta tájegységekben vagy egy természetes góc körül, mintegy egységre rendelt tájcsoportokból nőttek ki, — még a maguk nemzeti egységének, a királyi hatalomnak és országlásnak kiépítésével vannak elfoglalva.

Nálunk a keresztény, a nyugateurópai kultúrkörbe beilleszkedő kapcsolatait Európában szélesbítő állam kiépítése folyik. A fejlődés a középkor első feléhez képest mindenütt lokálisabb, bár sokban párhuzamos, sőt azonos, egymástól távol eső országok között is. A pápaság legfőként

spirituális hatalom, a császárság sem területi hatalom, mind kevésbbé az, — s tekintélye hanyatlik.

A középkor végére, mikorára Európa új belső átalakulásra kész azáltal, hogy kimondott vezérgondolat hatása nélkül magától sajátos egységgé, új életformává fejlődik és mióta így egy közös és könnyen terjedő spontaneitásból megszületik a humanizmusban az újkori Európa új fejlődésre képes gondolkodása, — az Egyetemes Monarchia eszméje és a Római Szent Birodalom azonossága Európával elfoszlanak. De az új erőkként valóraváló nemzetek és államhatalmak az európai hagyomány folytonosságának és a kiformált európai szellem erejének hatása alatt mint önálló tényezők, mint független souverainitások készséget mutatnak arra, hogy valamilyen foederatióként együtt munkálkodjanak.

Mátyás nagy hatalmi ereje az Árpádok és Anjouk középkori magyar nagy hatalmából származik, nagy hatalmi koncepciója magyar céltűzése ellenére ideológiailag és politikailag az új európai gondolatvilág hatása alatt áll és aktívan európai megoldásokkal foglalkozik. Eszében járhatja az európai fejedelmek egy confoederatiójának gondolatát is.

*

Magyar tradíció, török, német és szláv veszélyek aggodalmi a császári hatalom legyengülésével és a birodalmi egység foszlásával nyugati szomszédságunkban születő oszt-rák történelem gondja, a birodalmat Európa politikai képeben felváltó nemzeti királyságok viszonyának kérdései, összefogásának eszméi egybefolynak Mátyás töprengéseiben és törekvéseiben, szándékaiban és cselekvésében. Egybefolynak egy a tudás és szépség vágyával teli, korszellemének évszázadokra kiható alkotóerejét mint sajátját hordozó, nagy dolgokat tervező, de a kor bellum omnium contra omnes-e, szabadabb egoizmus és fegyelmetlensége és saját splendid isolation-ja által folytonos harcok és intrikák légkörében élő renaissance fejedelem életében és országlásában.

Mátyás után — és Moháccsal — oly gyengeségbe, függőségbe, magunknak oly szűk világába süllyedtünk, hogy csak

bámulni és szeretni, magunkéul csodálni tudtuk őt, de megérteni nem. A köznép is utólag érezte meg igazságosságát. A műveltek értetlenül állanak szembe sok mindennel, amit tett s amit akarni látszott, — mint álltak kortársai, sokszor a nemzet legjobbjai is. Ők, a kortársak, nem látták, amint a későbbi nemzedékek sem látták a folytatást. A különbség köztük, az immáron századok távlatából látók között is és maga Mátyás király között az, hogy mi az ő országlását befejezéseként csorbítatlan országunk addigi dicső történelme nagyszerű tetőfokaként látjuk, — ő avval a vitalitással és ifjú életfelfogással, amelyek a renaissance elejének jellemzői, kezdetnek látta és mint ilyen cselekedte.

És az európai ember szellemtörténelme igazolja őt. A humanismustól a XIX. századig, talán annak liberalizmusáig egy kor indul és zárul, az európai életégység második korszaka, a vágytól az új, gyermeki türelmetlenséggel gyűjtő érdeklődésen, aztán tisztuló fogalmakon, bölcséleten, államok és társadalom ratiójának felépítésén át szélesebb ismeretre és nemzeti társadalmakig, táguló látkörrel a földrészek partvidékein, fokozatosan fejlődő, de alapjában azonos külső eszközökkel, vitorlás hajókkal és iránytűvel, elöltöltő ágyúkkal, újra jó országúttakkal, szekerekkel, falusias, a természetes környezettől nem idegen városokkal, kézrierős könyvnyomtatással, kopernikusi világrendszerrel.

Mi Európának ezt a korszakát nem éltük meg, mert sorsunk s keresztény és európai mivoltunk becsülete határőrségre állított. Nem éltük meg Európának ezt a korszakát úgy, hogy levegőjét, eszmevilágának sokoldalúságát oly teljességében szívhattuk volna, mint Európa más nemzetei, ha követtük is a művelődést és a magunkéból is adtunk hozzá fegyverforgatásra nem kényszerült fél kezünkkel. De a nemzedékek emlékében ez az újabb félévezred a magunk portájának gyakran roskadozó falai körül folyt le. Ezért nézte, — nézi az új kor magyarja délibábként Mátyás rombadőlt palotáját!

*

Vajjon összeroppant-e, elmúlt-e Mátyás király egész életmunkája? Ezt kérdi a történész, amióta — most éppen

száz esztendeje Teleki József nagy műve első elkészültének — oknyomozóan foglalkozik a Hunyadiak korával, ezt kérdi a művelődés élén járó, a politikus, ezt kérdezte az eddigi nyole Corvin-lakoma nem egy szónoka is, ezt kérdi rezignáltan vagy sóvárogva minden magyar.

Vajjon okadatolt-e ez a rezignált, ez a sovárgó emlékezés, ez a délibábos szemlélet? Vajjon Mátyásban van-e a hiba, akinek oly kevés sikerült? Vagy talán magunkban is van hiba, hogy szemléletünk délibábos maradt, külsőlegessé és felszínessé vált?

Nem volt ez okadatolt más időkben sem, de legkevésbé az éppen jelen korunkban és legkevésbé megengedhető. Élő nemzetnek nem szabad bús rezignációval nézni elmúlt dicsőséges korszakait, épp úgy amint élni akaró, miként a multban, úgy új évszázadok sorát is élni akaró nemzetnek nem szabad üres büszkeséggel pótolni multjának komoly szemléletét. A multat nem lehet lezárni. A mult jelen, mert bennünk él érzés-, hit-, jellem-, ízlés-, szokás-, típusként és minél mélyebben nézünk a nemzet szívébe, annál maradandóbbnak, annál lassabban múlnak fogjuk látni a multat. A jelen pedig mult, a mult értékeinek accumulációja, amelyhez a mi nemzedékeink is tesznek hozzá valamit, bizonyára olyat is, ami értékként fog a nemzet örökkévalóságában a mult értékeivel egybeolvadni. Egy-két nemzedék nem fejez be történelmi érvényű feladatokat. Igaza van egy mai kínai történésznek, aki megkérdeztetvén, hogy szerinte mi volt a hatása a nagy francia forradalomnak Európa történelmére, azt felelte, hogy még túlkorai kérdezni, hiszen csak az ötödik nemzedéket számoljuk azóta.

Amint nem délibábos emlék az Árpádok kereszténysége, Szent Lászlótól Nagy Lajosig uralkodott királyaink lovag-sága, a XIV—XV. századok humanizmusa — amelyek mint erős hit, mint nemes életforma, mint Európa szellemi közösségének kialakulásában való részvételünk máig élő nyomokat hagytak hitünk megingathatatlanságában, gentlemanlike-ségünkben és műveltségünk nyugatiasságában, — úgy nem délibábos emlék, hanem el nem múlóan velünk maradó érték az, hogy nemcsak nem maradtunk ki Európa

legnagyszerűbb, félévezred műveltségét formáló szellemi mozgalmából, a renaissance-ból, hanem Mátyás által annak rangos részesévé váltunk.

*

Nem jogos hát a délibábos szemlélet. De hozzáteszem, hogy ma kevésbbé, mint valaha.

Európának, amely a XX. századig különállóan fejlődő életegység volt, az a korszaka, amely a humanizmus és a renaissance ébredésével indult, kimúlik. Az a gondolatsor, amelynek láncszemeit a XVI., XVII., XVIII. és XIX. századok filozófiái és társadalmi természetszerűen egymásból folyó fejlődésben nagyobb ellentmondás nélkül és talán éppen ezért mind egyoldalúbb kifejlésben hordozták, elszegényedve elégtelenné vált. Újra forr az európai emberiségben a belső vágy egy más, kiszélesedett anyagi ismeretkörünk kérdéseire választ adó lelkeség után. Amikor az emberalkotta értékek korszakának utolsó századában, a végsőkig fokozott versenyben és a nyers tömegértékelésben annyi erkölcsi érték és minden finomság elpusztul, ébred a vágy egy erkölcsi rend után, amely az emberek együttélését és belső megbékélését lehetővé teszi. Újra új, gyermeki türelmetlenséggel gyűjtenek az emberek ismereteket, egyelőre gyermeketeg összevisszaságban, felületes tálalásban. A kora újkor «curiositásai»-nak divatját korunk szenzáció-divatja ismétli. Most a tömeg, a XIX. század érték-leegyszerűsítése által életrehívott tömeg nem annyira keres, mint követel, egyelőre és bizonyára még jóideig brutálisan, reakcióként a tegnap és ma akcióinak jelszavas eszközeivel igazságot erkölccspótlék gyanánt.

Ezekben, a koroknak ebben a szemléletében, van Mátyás személyiségének, országlásának, korának reánk nézve harmadik aspectusa.

Amint koronája, magas művelődési kiegészülése keresztény magyar történelmünk első felének, — másrészt dicsőséges részvétel Európa önhitt, büszke, új utakra indulásában, újkori története megindulásában, — és, ami, in parenthesi megjegyezve, Európa története és szellemtörténete és fejlőd-

déslehetőségei szempontjából is különösen sajnálatossá teszi Mátyás művének rombahullását, Európa fekvése és természete szerint egyetlen nagy kontinentális országtájának és jellegzetes népének hirtelen kiesése a különben óceánikus, a tengerentúli felfedezések útjára induló Európa megmozdulásából.

De a két történeti aspectus mellett, amelyek méltán válhatnak ki bennünk sóvárgó emlékezést, reánk nézve ma a harmadik, a történetfilozófiai aspectus talán a legérdekesebb.

Evvel a harmadik aspectussal nem akarok erőltetett, részletező párhuzamot vonni a kora-renaissance és ma között. Tudákoskodó tanulságokat sem kívánok levonni.

A mának mint korszaknak egészen kezdetén van a világ. Politikai, gazdasági és társadalmi vajadások, világháborúk robbanásai sejtetik Európa új korszakra átalakulásának méreteit. A ma érdekelt és aktív tömegek nagyságából következtethetjük, hogy sokáig fog tartani, amíg csak formát is ölt a nagy átalakulás.

Hová vezet, mit hoznak a következő századok az emberiség átalakulásában, nem tudhatjuk. Bizonyára sok újat gondolkodásban, növekvő ismeretekben, szervezetség formáiban, társadalmi rendben. De bizonyára felelevenül, renaissance-át éli majd sok régi is. A végtelen felé emelkedni törekvő ember véges fejlődéskorszakaiban elhanyagol képességeket, a tevékenységnek, életnek, mondhatnám emberi mivoltának egyes, sőt széles tereit. Korszakok szélesebben, átfogóbban indulnak meg vágyaikban, igényeikben, gondolkodásukban, a kérdések felvetésében és aztán egyoldalúbbakká válnak, — még ha a fejlődés sajátos irányában és sajátos terein óriásilag gazdagodva is — míg föl nem ébrednek újra a másfelé kiegészülés vágyai.

Amíg a XIX. század hatalmasra nőtt erői még az anyagiakért vívnak egymással kérlelhetetlen harcokat és a mindennap modern emberei a mindenkinek mindenki ellen való csúf harcát vívják, a XX. század szellemisége és lelkiisége részben már egyensúlyt keres, — a tudós synthesist, az író általánosabban és egyszerűbben emberit, a művész stílust

és az ifjúságnak egy tekintélyes része arra készül, hogy erkölcsibb alapokra fektesse a jövőt. Valami új körvonalozatlan és több lelki tartalmat kereső szellemiség látszik ébredezni, egy új humanizmus, — karöltve új életfelfogásra, erkölcsi fegyelemre irányuló vággyal a külső műveltség legkülönbözőbb fokain álló embereknél. Az utolsó tíz európai nemzedék hirtelen épült logikai ismereteivel szemben homályos érzéssel kezdünk érezni és visszasóvárogni képességeket, amelyekkel a középkor, a kora ókor és a természet lassú rendjén élő ember rendelkezett. Talán egy, az emberiség egész történelmét, multját sokkal átfogóbb renaissance felé megyünk, mint volt az, amely a latin és görög irodalmat, művészetet, tudást és bölcséletet elevenítette fel.

Kormányzó Urunk, amidőn a magasabb szellemi tevékenység minden ágának e rendjét büszke emlékezésből Mátyás korára Corvin-Rendnek nevezte, nem emlékezést célzott a Rend alapításával, hanem azt, hogy most a vajudások mai korszakában legyünk szolgálatára nemzetünknek. E Rend útmutatás, példa és élő munkaközösség arra, hogy a jelenünkkel induló jövőben a nemzet és vele és általa az európai emberiség formálásához kevésbbé egyes tudományágak és munkakörök részletmunkájával, mint a művelődés összes ágainak egy gondolatban való összefogásával, az ismeret mesteremberei helyett magasabb erkölcsi felfogás alapján álló elite nevelésével, a jelennek versengő, egymást legyűrő mindennapisága helyett évszázadok feladataira hivatott, örök értékek megbecsülésére ébredő társadalom formálásával járuljunk.

Ezekkel az érzésekkel ragadom meg, mint a Hunyadiak kora nagy humanistája, Vitéz János, nemzetségének sarja, áhitattal ezt a serleget, kérve Ő Főméltóságát, Magyarország Kormányzóját, az országgyarapítót és nemzetépítőt, és fennkölt hitvesét, és felszólítva Önöket, Hölgyeim és Uraim, hogy ürítsék poharaikat velem a Mátyás és szellemi udvara gyarapította s keblünkben erős szándékkal élő magyar dicsőségre!

GRÓF TELEKI PÁL.

MÁTYÁS KIRÁLY, A RENAISSANCE-URALKODÓ.

Mátyás királyban a sors a magyar lelkialkatot a renaissance idők nagy egyéniségeinek hatalmas politikai és kulturális feszültségével töltötte meg. A magyar sors, a magyar történet vezetékébe Mátyás az ő hatalmas akaraterejével és merész koncepciójával világhatalmi áramkört kapcsolt bele.

Azáltal, hogy a renaissance műveltségét és művészetét nálunk meghonosította, alapvetője lett az újkori magyar kultúrának, mely a nemzet mélyebb rétegeibe is belégyökeresve, nemcsak helyi és nemzeti, hanem európai hivatást is tölt be.

*

Mátyás a renaissance uomo universale típusának egyik legnagyobb és legjellegzetesebb példája. Egyetemes érdeklődését levelei és könyvtára egyaránt bizonyítják. Lelkében olthatatlan tettvágy és dicsőségszomj, macchiavellisztikus államszemlélet élt.

A nyugati irányú állampolitikai elgondolással szemben érvényesített olasz renaissance igazodás a kultúrában nála nem véletlen divat, nem egyéni hajlam, vagy családi örökség, hanem mögötte érezzük a fajszeretettől és fajismerettől sugallt kultúrpolitikai bölcsességet és célkitűzést, mellyel egy, a magyar lelkialkattal rokon új művelődés alapjait akarta lerakni.

A tudomány és művészetpártolás, a nagyarányú építkezés, gyűjtés és pompaszeretet nála nem egyéni szenvedély és hiú kedvtelés, hanem szerves része az ő nagy kultúrpolitikai és nemzetnevelő munkájának.

*

Zsigmond műpártolása mögött még romantikus sokoldalúság és ötletszerűség rejtőzik, Mátyás király egységes kultúrpolitikai elgondolása viszont minden intézkedésére ráüti bélyegét. Amit tett, azt mind a nemzet és a dinasztia dicsőségére tette. Intézkedéseivel nemcsak a Hunyadi-ház fényét és dicsőségét, hanem nemzetének tekintélyét és kulturális színvonalát is emelni kívánta. Ami tehát a magyar történelemben a ritkaságok sorába tartozott, Mátyásnál a nemzeti és dinasztikus érdek, a nemzeti és dinasztikus dicsőség legteljesebb kongruenciája állott elő, mert a király mindenkor a nagy Hunyadi-ház és a nemes magyar nemzet képviselőjének érezte magát.

*

Mátyás egyéniségében az értelmi mindenhatóság volt az uralkodó vonás. Érzelmi életét mindig alárendelte az értelemnek. A magasabb politikai, nemzeti államérdek irányította minden elhatározását. Az értelem mögött azonban mindig ott volt a fejedelmi becsvágy és méltóságtudat.

*

Illuziómentes nemzetszemlélet jellemzi. Az önismeret útján vezére és mestere volt nemzetének. Látta a hibákat, kiméretlenül ostromozta és írtotta őket. Mindent megtett, hogy nemzete erkölcsi és értelmi fölényét a Dunamedencében biztosítsa. A renaissance-szal az újkori Európa szellemi magvait hozta el s ő maga lett ennek az új Európának egyik képviselője. Milyen korán értette meg az új idők hívó szavát! Akkor, amikor még a szomszédban mindent megült a középkor szelleme. És seholy volt a talaj az új szellemiség számára annyira előkészítve, mint nálunk, egyrészt a régi olasz kapcsolatok, másrészt a faji hajlamok útján, melyek az új valóság szemléletnek nagymértékben kedveztek.

*

A király merészen csapongó képzelete malmán egész Európát átfogó tervek forogtak. A politikai cselekvés láng-

elméje volt, aki mindig a kellő pillanatban tudott cselekedni s aki ellenfeleit sokszor már a hosszas tárgyalásokkal kifárasztotta, kikémlelte és bekerítette. Akadályt nem ismert. Kíméletlen is tudott lenni. Az akaraterőnek és a hatalmas személyiségnek a korláttalansága jellemzi. Világokat mozgató és fenyegető önérzet villámlik leveleiből.

Mindenkivel kész szembeszállni. Őserejének félelmes szépségében és lényének vad fenségében mintha volna valami azokból az oroszlánokból, melyeket Firenze ajándéka gyanánt udvarában tartott.

Egész Európát megdöbenteti, megremegteti, lényében volt valami terribilità. Rá is illik az a jellemzés, amit Vasari Donatello Szent Györgyről adott: fieramente terribile. Ő volt a magyar sors avatott szent György lovagja.

*

A haza üdve minden előtt! — Ez volt Mátyás hitvallása. Jellemző az a levél, amelyet Janus Pannonius-szal iratott Vitéz Jánosnak, amikor az csak az ünnepi ájtatosságok után akart fölmenni hozzá jelentést tenni: «Az isteni szolgálatra bármely idő alkalmas s mindaz, ami a haza üdvéért tétetik, áldozás-számba megy.»

Egész élete a cselekvő és példaadó hazaszeretnek nagyszerű adattára. Állítólagos önkényében és erőszakosságában pedig sokkal több és mélyebb hazaszeretet volt, mint a főurak állítólagos alkotmányvédelmében, akik ezen a címen a saját érdekeiket védték.

*

Mátyás határozott, önálló egyéniség. Leveleiben sokszor tiltakozik minden befolyásolás lehetősége ellen. A becsület és szótartás legbüszkébb és legdaliásabb magyar lovagja. A méregkeverő és örökké ámitó renaissance-világban egyedülálló példa. Nyílt, őszinte természetéről maga tesz tanúságot: «A mi szokásunk az, hogy amit a szívünkben érzünk, azt nyíltan ki is mondjuk» — írja 1478-ban Albrecht brandenburgi fejedelemnek.

*

A kultúrfölény nemzetfönntartó erejének és jelentőségének tudata nem a XX. század leleménye, benne égett ez már Mátyás lelkében is. Minden nyilatkozásából érezhető, hogy ő a magyarságot nemcsak politikai, hanem kulturális világhatalommá is akarta fejleszteni a megnövekedett közép-európai élettéren s a magyar kultúra számára vezető hatalmi pozíciót kívánt biztosítani Európában. Ez az átfogó, széles keretekben mozgó kultúrpolitika szervesen egészítette ki Mátyás világpolitikai koncepcióját.

*

Mátyás a magyar nép legnagyobb tanítómestere és a magyar kultúra legnagyobb magvetője. A magyarság kulturális elhivatottságának tudata a Dunamedencében Szent István óta egy királyunkban sem élt olyan tisztán, mint Mátyásban. Szent István a magyarságot a kereszténység útján az európaiasság erkölcsi és értelmi szintjére akarta emelni. Az európaiasság problémája — érzésem szerint — másodízben Mátyás királyban vetődött fel, aki a nemzetnek értelmi és erkölcsi kultúráját egyaránt meg akarta reformálni. A magyarságnak nemcsak tanítója, hanem nevelője is akart lenni. A lelki neveléssel azt a kulturális feszültséget akarta nemzetének megadni, ami a magyarság világpolitikai hivatásának teljesítéséhez szükséges. Kultúrfölény nélkül eredményes világpolitikát folytatni képtelenség, de Mátyás — nagyon helyesen — ezt nemcsak értelmi, hanem erkölcsi kultúrfölénynek is értelmezte.

Ezen a vonalon járt előtte Szent István és követte századokkal utóbb Széchenyi István. Mindhárom megilleti a legmagyarabb magyar neve. Ostorozva akartak javítani, fel akarták serkenteni a nemzet alkotó erőit. A passzív magyarból aktív magyart akartak formálni. És mindháromnak meg nem értettség volt a végzete, mind a három ellen fellázadtak az elégedetlenek és a pártütők.

*

Mátyás a legmagyarabb magyar és a legeurópaibb magyar. S a kettő között nem volt ellentét. Benne ez a szintézis minden szakadék és válság nélkül valósult meg. A minden magyar összefogására való vágyódása rajongó fajszere-
tetében gyökerezik. Ezért szerette és védte a nép egyszerű
gyermekét, akiben fajunk minden értéke és nemessége a leg-
tisztábban nyilatkozik meg. «Fejedelmi kötelességemet birod-
dalom oltalma és terjesztése által még teljesítve nem gondolom ; szükséges e mellett jobbjáymat is pártolnom» —
írja egyik, Troppauhoz intézett levelében.

*

Mátyás az önművelés terén is példát adott magyarjai számára. Nemcsak azért, hogy szellemi kiválóságokkal vette körül magát és könyveket gyűjtött, hanem azért is, hogy szabad idejében ezernyi gond közepett is a könyvek-
hez fordult. Különösen a történeti munkák érdekelték. Róma nagyságának a varázsa az ő lelkét is megejtette.

*

A király a nagyság és tekintély biztosítékának érezte és tekintette az anyagi és szellemi kultúrát. Tudta, hogy csakis az új kultúra szintjére való emelkedés, az új életfor-
mákhoz való igazodás biztosíthatja a fennmaradást a Duna-
medencében. A magyar kultúrpolitika geográfiai adottsá-
gokból folyó örök, szüntelen megisméltődő problémája : a
magyarság és az idegen behatások egymáshoz való viszonya,
mely mindenkor fölszívás és egyben védekezés, de mind-
kettőben a nemzeti erő lüktetése érezhető. A magyarság
keleti eredetének és nyugati hivatásának az összeegyeztetése
számos összeütközésnek és súlyos válságnak lett a forrása
a magyar történet folyamán.

*

A pompaszeretet, a ragyogó udvartartás, a nemzetközi
kapcsolatok kiépítése, az ország növekvő külföldi tekintélye

az egyéniség érvényesülése, az egész új renaissance életforma nagyon megfelelt a magyar természetnek. Az ősmagyarok pompaszeretetét már Bölcs Leo csodálta, úgy hogy amikor Mátyás udvarában káprázatos pompával kábítja el a külföldieket, tulajdonképpen nemcsak a renaissance divatját követi, hanem ősi magyar hagyományokba kapcsolódik. Hasonló a helyzet az egyéniség kérdésében. A magyarság mindig tele volt egyéni hajlamokkal, sokszor szinte az önhittségig individualista. Éppen ezért a lenyűgöző, parancsoló egyéniséget nehezen tűri. Mátyás korában is a föltétlen engedelmesség, a fegyelem, a nagy célokért való áldozatkészség, mely parancs színét öltötte, sehogysen ízlett a magyar uraknak. A király politikai elgondolását és merész tervezését az ősi, begyökerezett nemzeti missziótudattól idegennek érezték. Innen az ellenállás, a sokszoros összeesküvés, mely oka volt annak, hogy király és nemzet hovatovább egymás iránt bizalmát veszítve, elidegenedett egymástól. Mátyás merész és hatalmas politikai elgondolása egységes nemzettömböt és hosszú életet kívánt volna. Egyik sem adatott meg neki. A nemzetet a maga elgondolásával nem tudta átfűteni. Csak kelleetlenül követték sokszor kalandosnak látszó vállalkozásaiban.

Kultúrpolitikai iránya és magvetése viszont termékeny talajra hullott. Politikája halála után összeomlott, kultúrpolitikai eredményei ellenben minden katasztrófák után is szilárd alapjai maradtak az újkori magyarságnak. A mohácsi vész után a királyi Magyarországon és Erdélyben is ugyanaz a gondolat hatotta át mindkét kancelláriát: Mátyás birodalmának az eszménye, mely benne élt és ragyogott minden magyar lelkében.

*

Mátyás idejében a nemzet lelkileg épp úgy válságban volt, mint Szent István korában. Zsigmond korának sokrétű kultúrájával szemben Mátyás teljes határozottsággal Nyugat helyett a déli formát választotta. Vele akarta felszabadítani a magyar alkotóerőt a tőle alapjában idegen későgótika nyomása alól. A magyar is, az olasz is valójában konkrét fan-

tázia-típus. Az absztraktan kanyargó zezzugos vonalak metafizikai feszültsége mindkettőtől egyformán idegen. A magyar szemléletet, melyben különösen a renaissance idején, a virágdísz nagy szerepet kapott, derüs, nyugodt és józan tárgyszerűség jellemzi. A magyarságnak a lelke szorosan összeszővődik ezzel a világgal. Szellemisségében sok a napfény, nincs érzéke a félhomály iránt, idegenkedik a miszticizmustól. Nincsenek víziói, csak illúziói. A magyar fantázia-típusban mindig van valami valóságzat. A délibáb is azért annyira magyar, mert tulajdonképpen nem más, mint fejtetőre állított valóság.

*

Mátyás egész életében egy új magyar embertípus kiformálásán dolgozott, a renaissance egy magyar változatán. Ez az új, akarattól feszülő embertípus lesz uralkodóvá sír-émlékművészetünkön is, melyben transzcendens égi hősök légiója helyett kemény, marcona, elszántsággal telt harcosokat ábrázolnak. A magyar történeti heroizmus katonái ezek, akiknek számára a küzdelem nem előkelő játék, nem lovagi torna, hanem áldozatos valóság, mely mögött ott lobog a nemzeti és európai missziótudat szent komolysága.

*

Mátyás király számunkra nemcsak emlék, hanem eleven valóság. Az ő alkotó szelleme, az ő kulturális alapvetése ma is itt él közöttünk.

Nemzetének legjobb bajvívója volt, nemcsak a politikai porondon, hanem a szellemi agonok terén is.

Egyéniségének alapvonása mérhetetlenül szárnyaló becsű és méltóságtudat. Ezek a tulajdonságok azonban nem egyéni hiúságban, hanem a magyar európai hivatástudat talajában gyökereznek.

Mátyás a magyarság számára az új kor hírnöke és magvetője. A magyarságnak Szent István óta nem volt még egy olyan céltudatos, a nemzeti élet egész területét felölelő reformátora, mint ő. Egy új erkölcsi rend és szellemisség alap-

jait kívánta lerakni, melyeknek a rugó-szerkezete elég erős legyen arra, hogy a középeurópai nagy magyar birodalomnak megadja a kellő lendületet hivatása teljesítésében.

Nemzetének szellemi és erkölcsi megújódása hozzátartozott elgondolásához. Miként Széchenyi, már ő is küzdött az ősi bűnök, a széthúzás, az önzés és a lázadó maradiság ellen. Sorsához a meg nem értettség tragikuma elválaszthatatlanul hozzátartozik. A nemzet nem tudta megfelelő lendülettel követni nagy királyát, aki élete végén elhagyottnak érezte magát. Nem tudott bízni senkiben, önbizalma mögül hiányzott az egyetemes nemzeti akarat lendítő ereje. Nemzetformáló és nevelő munkáját nem tudta befejezni. Mindennel számolt, csak eggyel nem, a legalattomosabb ellenséggel, a halállal. S halottas ágya fölött máris összecaptak a régi bűnök szennyes hullámai.

HEKLER ANTAL.

A NÉMETORSZÁGI HAJÓZÓ CSATORNÁK HATÁSA A MAGYAR GAZDASÁGRA.

Ausztriának és még inkább a szudétanémet területnek Németországba történt bekebelezése óta nálunk bizonyos nyugtalanság ülte meg a lelkeket, mondhatni: bizonyos félelem a szomszédunkban lévő óriási hatalomtól. Úgy érezzük magunkat, mint az az ember, aki nagy magasságú sziklafal tövében áll és állandóan attól tart, hogy valamely leszakadt rész rázuhan, mert a nagy dimenzió már magában is elég ahhoz, hogy a félelemérzetet felkeltse.

Nincs biztosítékunk az iránt, hogy ha a hatalmas sziklából felől támadás érne, attól kellőképpen megvédehessük magunkat. Az ősmagyar történelemben már előfordult ilyen eset. A tatárok nyomása elől az őshazából nyugat felé vándorolt a magyarság, de vajjon most hová vándoroljon? Legyengítve és inkább ellenséges, mint baráti népektől körülvéve nem vándorolhat a magyar sehová s amint a költő mondja, itt élnie s halnia kell. És ha nem akar meghalni, mint az nemrégén egy magát nagy hatalomnak képzelő országgal történt, akkor azzal az okos politikával kell élnie, mely a szlávok és németek között egy ezredéven át fenn tudta tartani a magyart és, ami különösen fontos, meg tudta érezni azt, hogy a szlávok és németek közt melyikhez forduljon inkább, melyikhez kapcsolódva kap biztosabb támpontot jövőjét és egész fejlődését illetőleg.

A 80 milliónál nagyobb lakosságú Németországnak nem csupán óriási lakosszáma, hanem földrajzi helyzete miatt is érdeke, hogy gazdaságilag saját határain kívül eső területre támaszkodhassék, melyet ők *életterének (Lebensraum)* neveznek. Ezen olyan területet kell értenünk, amelyet nem szükségképpen meghódítva, hanem vele érdekközösségben,

arra használhasson fel a Német Birodalom, hogy mindenkori élelmezési és ipari nyersanyagszükségletét az általa szállítandó ipari termékért cserébe kielégíthesse olyan biztonsággal, hogy egy ilyen Lebensraumtól egyszerű eszközökkel, könnyen megfosztható ne legyen, mert ez halálát jelenthetné. És itt van annak az önkénytelen, ne mondjuk : félelemnek, hanem valami aggódásfélének magyarázata. Érezzük, hogy ennek a hatalmas szomszédnak életéhez oly gyümölcsök kellene, melyek a mi kertünkben teremnek.

Nagy fordulatot jelent ez a mai kor gazdasági és politikai felfogásában a háború előtti időkhöz képest. Tagadhatatlan, hogy egy hatalmas népességű állam nem ítéheti magát éhhalálra politikai vagy nemzeti határok miatt, hiszen lakosságának joga van az élethez s az ehhez szükséges eszközök megszerzéséhez, viszont a hatalmas nép területén kívül élő népeknek ugyancsak joguk van az élethez, még pedig ahhoz az élethez, mely a puszta táplálkozásán kívül az illető nemzet egyéniségéből, multjából, szokásaiból fakad, vagyis a nemzeti élethez. És ha elismerjük a németiség jogát a betevő falat kenyérért való küzdelemhez, viszont meg kell állapítani saját becsületes védekezési jogunkat minden túlkapás vagy lehangolás ellen.

A kölcsönös érdek-elismerésre alapított barátság mindkét félnek javára szolgál és nekünk nincs okunk ezer esztendő tapasztalata után félelemre. A hátunk mögötti sziklafalról apró kavicsok lehullhatnak és bosszanthatnak, de az elnyomás ellen tanúskodik ezer év harcok története és ha ugyanaz az erős nemzeti öntudat hat bennünket át, mely a multban áthatott és egységessé kovácsolta a magyart, bátran átvehetjük Bismarck herceg jelszavát : mi magyarok az Úristenen kívül senkitől sem félünk.

Ezt bebizonyítottuk a multban és be fogjuk bizonyítani a jövőben is.

A német hatalomnak óriásivá való növekedésével kapcsolatban azt kívánom kifejteni, hogy milyen hatással lehet a német expansivitásnak egyik útja : a folyami és csatornahajózás Magyarország gazdasági fejlődésére.

A hajózás oly hatalmas árutömegeket képes meg-

mozgatni, hogy ez a forgalom és a vele járó iparosodás egész országrészek képét átalakíthatja, amire jó példa a Rajnavölgy fejlődése az ipar és az ezt támogató hajózás által.

Ismerve a németeknek a folyó- és csatorna-hajózás fejlesztése iránti nagy érzékét és eredményeit, fel kell készülnünk a hatalmas hajózási fejlődés gazdaságpolitikai következményeire.

A vízi utakat tekintve Németország helyzete már a természettől fogva igen kedvezőnek mondható. Nagyobb folyói, mint a Rajna, Weser, Elbe, világtengerbe — az Északi-tengerbe — torkollanak. Az Odera, Visztula a Keleti-tengerbe ömlik, de Németország már jó korán megépítette a Vilmos császár-csatornát s így nem szükséges, hogy a Keleti-tengeri hajók megkerüljék egész Dániát és így jussanak az Északi-tengerbe. A hajózható folyók mint egy kéznek az ujjai futnak a bajor és osztrák Alpokból északra fekvő területekre egymással csaknem párhuzamosan, amint egy német író szellemesen megjegyezte: párhuzamosan kapcsolva — gleichgeschaltet — vannak és egészen természetes, hogy a németek Ausztria bekebelezésének politikai ténye után gazdaságilag azonnal arra az elhatározásra jutottak, hogy a rajnavölgyi ipar ú. n. Hinterlandjává a Dunavölgyet tegyék és egységes víziutat létesítsenek a Fekete-tengertől az Északi-tengerig. (L. a térképet.)

Ez a víziút-hálózat egyrészt arra lesz hivatva, hogy a nyerstermékeket és anyagokat Kelet felől a Dunán felhozva a Bécs, Regensburg, Ulm dunai vonaltól felfelé terjedőleg az egyes folyóvölgyekbe elossza, másrészt, hogy a német ipar kiviteli termékeit Regensburgnál és majdan Pozsonynál összpontosítva, a nemzetközi Dunán mint gyűjtővonalon juttassa el a Fekete-tengerhez. Miután a Rajna Hollandiában torkollik a tengerbe, ez Németországra bizonyos mértékig kedvezőtlen s ezért létesítették a Dortmund-Ems Kanalt, hogy mintegy korigálják a Rajna torkolatát s az német földön Emdennél torkollják a tengerbe. És hogy az egyes folyóvölgyek vízi forgalma ne legyen egymástól elkülönítve, nagyszerű elhatározással megépítették Bergeshöhe mellett a Dortmund-Ems csatornából kiinduló Mittelland Kanalt,

Északi-Keleti-Fekete-tengert összekötő hajóutak.

- Hajózható folyó
- Csatornázott folyó
- Hajózó csatorna

amely a Rajna, a Weser és Magdeburgon át az Elbe, Berlinen át a Hohenzollern Kanal útján az Oderával létesít összeköttetést s egész Németországot középtájon szeli ketté, amint azt a neve is mutatja.

Ezen a nagy víziút-hálózaton kívül is vannak csatornák, amelyek másodrendű jelentőségűek s ezért itt nem is soroljuk fel ezeket. De homloktérben áll most két probléma, amely az egész német víziút-hálózat koronája lesz s ez a legnagyobb német folyónak, a Rajnának, a Dunával való összekötése, úgyszintén a legnagyobb német kikötő — Hamburg — folyójának, az Elbának, továbbá az Oderának ugyancsak a Dunával való összekapcsolása.

A hatalmas német ipar mind több nyersanyagot kíván, melynek beszerzése a német bányákban és területeken már elegendőképpen nem lehetséges, úgyszintén a német ipari gyártmányok, pl. gépek számára Németország keleten is keres leadási piacot. Németország élelmezése megkívánja, hogy a kenyérmagvak a fogyasztóhelyekig lehetőleg kis költséggel érkezzenek meg, amit eddig csak vasúton lehetett fbiztosítani, továbbá a tengeren Bréma és Hamburg kikötőin át. Azonban előállhat az a helyzet, hogy háború esetén a tenger felől a Rajna, Weser és Elbe folyókon semmi sem érkezik, kelet felől pedig a hajón szállított gabonát Bécsben, Passauban vagy Regensburgban vasúti kocsiba kell átrakni és úgy tovább szállítani, ami nehézkessé és drágává tette a hatalmas ország élelmiszer-ellátását.

Ebből látható, hogy Németország életfeltétele vízi útjainak a Dunába való bekapcsolása, mert a bekapcsolás által kelet felől barátságos államok és nemzetközi folyó területén szerezhet élelmiszert és nyersanyagot, míg nyugat felől az Északi tengeren át való élelmiszer- és nyersanyag-ellátás idegen hatalmak által sokkal inkább veszélyeztetve lehet, mint ahogy az kisebb keleti szomszédai által veszélyeztetve volna.

Hogy némi képet kapjunk a német vízi utak forgalmáról, legyen szabad felemlíteni, hogy a budapesti vámmentes kikötő kereskedelmi medencéjének összforgalma állandóan emelkedve az 1934/1935. költségvetési évben, 6.473,000 méter-

mázsát ért el, mely az előző évvel szemben 17%-os emelkedést mutat. Ha a német folyókat tekintjük, akkor első sorban a Rajna, mint Németország fő vízi ütere jön számításba, melynek forgalma a dr. Fritz Markmann által kiadott *Die Deutschen Wasserstrassen* című műve szerint, az 1937-ik évben 89'5 millió tonna volt, melyből a szénszállítás Hollandiába 23'8 millió, az ércszállítás Németországba 13 millió tonnát tett ki. Az Elba torkolati kikötővárosnak — Hamburgnak — a belvízi hajózás részéről való táplálása 4.780,000 tonnát tett ki az 1936-ik évben. Az Odera forgalma 1936-ban Kosel és Stettin között 2300 millió tonnakilométer, az egész 622 km hosszú Elba szakaszon 3050 millió tkm és a 713 km hosszú Rajna szakaszon 13,900 millió tkm. A szállított anyag túlnyomó része szén, fa, nyersvas, kő és föld.

Az 1936-ik évben Németországba szállították

Magyarország összkivitelének	23	%-át
Románia	«	18'8 «
Jugoszlávia	«	23'7 «
Bulgária	«	48 «
Görögország	«	36'4 «

Viszont Németország

Magyarország bevitelében	25'8	%-kal
Románia	«	37'0 «
Jugoszlávia	«	26'7 «
Bulgária	«	61'0 «
Görögország	«	22'5 « szerepel.

Fenti szállításoknak nagyobb része az Elba és Odera vidékére esik.

Láthatjuk e rövid kimutatásból is, hogy Németországban a Rajna hajózása a kereskedelem főütere, amennyiben a szállítás főanyagát, a szenet, vasat a Rajna völgyében találja meg a német feldolgozó ipar és szállítja gyáraiba.

Már a Weser, Elbe és Odera völgyében ennek a feldolgozásra váró anyagnak a szállítása vízi úton kevésbé előnyös, mert a vízi szállításnak akadálya a folyóvíz sekélysege,

azonkívül a politikai határok is zavarták a kifejlődés lehetőségeit. A folyóvizeknek sekélyisége folytán szükséges e folyóknak, tehát különösen az Elbe és Oderának hajózhatóvá tétele a szén és vas lelőhelyéig, és egyúttal a cseh és sziléziai nagyipari vidékekig. Évek során továbbá mind általánosabbá vált a gondolat, hogy a német élettér a Duna völgyébe is átcsapjon.

A közel 85 millióra felnövekedett német nép táplálása és a hatalmasan fejlődő gyarmat nélküli német ipar érthetően szükségessé tette a kelet felé vezető szállítási út megnyitását. Ez a terjeszkedés kelet felé már régóta a *Drang nach Osten* jelszavát vetette fel, amely már a világháború alatt is, a német fegyverek győzelmének idejében, erőteljesen kifejezésre jutott és az 1916-ik évben Budapesten tartott hajózási kongresszuson jelszóvá is vált. De hogy azt ne higgyük, hogy a németiség kelet felé való törekvése, a jobb termőföldek elérése, szóval a jobb megélhetés keresése csak a háború óta fejlődött ki, meg kell jegyezni, hogy az ú. n. *Drang nach Osten* voltaképpen már ezredéves törekvés. A rendszeresen visszautasított számtalan behatolás Magyarország területére, a Habsburg-háznak a magyar trónra való törekvése, mind a német *Drang nach Osten* kifejezése. A mai gazdasági törekvés, az ú. n. *Lebensraum*-teóriának felállítása, tehát régi törekvéseknek újabb alakba való öltöztetése.

A német *Lebensraum*nak keletre való kitolásában elsőrendű szerepet játszik a Rajna—Majna—Duna hajózóút kiépítése, továbbá mint második lépés az Elba—Duna és Odera—Duna hajózóútak, melyek eddig csak azért nem épültek ki, mert a német gazdaság még nem kívánta meg azokat, Ausztriának nem volt érdeke a német gazdasági politikának magas szárnyalása és mert a technikai nehézségek oly nagy mértékben állták útját a megoldásnak, hogy azok költségeit kényszerítő szükség nélkül az akkori állam nem vállallhatta.

A német élettérnek tehát a Duna völgye felé kell kibővülnie annál is inkább, mert Ausztria és a Szudéta-föld csatlakozása már a Duna völgyének jelentékeny részét a német élettérbe vitte magával. Ez az utóbbi körülmény

különösen közrejátszik a Dunavölgybe való törekvéshez, mert az Ausztria nélküli német élettér az Északi tenger és Atlanti Óceán felé mutat.

Ha a német élettér a Duna völgyére is kiterjeszkedik, az Északi-tenger felé gravitáló áruk előállítására sokkal nagyobb háttérrel nyerhet a dunavölgyi országokkal lebonyolítandó forgalom révén. A mai iparban és hadászatban oly fontos kőolaj megszerzése, a bolgár szén és ércek biztosítása, másrészt termékeny mezőgazdasági területeknek szállítási leköttése a világháború tapasztalata szerint fontos biztosítéka az ellenállásnak, illetőleg a háború kibírásának. Ezeknek a fontos érdekeknek kiszolgálása igen nagy mértékben arra a hatalmas vízi útra lesz alapítva, melyet a Rajna—Majna—Duna vízi út néven ismerünk. Ennek a vízi útnak fontosságát már régen felismerték. Állítólag már Nagy Károly ásatta volna az ú. n. Fossa Carolinát, de különösen I. Lajos bajor király nevéhez fűződik a ma már technikailag meg nem felelő és csak 120 tonnás hajók közlekedésére alkalmas Ludwig Kanal-nak kiépítése, amely csatorna 1836—1845-ig épült 172 km hosszban Bambergtől Kählheimig. Ezt a csatornát törekszik most a III. Birodalom a modern technika eszközeivel nagy hajózási csatornává kiépíteni.

A német Rajna—Majna—Duna törvény, melyet 1938. május 16-án hoztak, az 1945. év végére rendeli el a Majnát a Dunával összekötő csatorna elkészítését. Bamberg és Kählheim között 26 átemelő hajó-vonatszilip van tervezve, a csatornának vonala nagyrészt a régi Lajos csatorna nyomán halad Nürnberg felé. A Majna-folyón, mint összekötő vízi úton a Rajna és a Csatorna között, a Rajnától Würzburgig 30 hajózási szilip van tervezve, melyeknek túlnyomó része elkészült. A munkálatok végrehajtására a Rajna—Majna—Duna R. T.-ot alapították és az építést ugyancsak a fent említett törvény biztosította.

Időközben már az egyes érintett városok, Offenbach, Hanau, Aschaffenburg, különösen az utóbbi, igen forgalmas kikötőkké fejlődtek ki, főleg a szénszállítás révén. E munkálatokkal az Északi- és Fekete-tengerek összekötése 1945-ben biztosítottnak látszik és amennyire fontos gazdasági szem-

pontból az ú. n. német élettérnek a vízi út által a messzi keletre való kitolása, éppen annyira fontos ez hadászatilag is, mert a Rajna—Majna—Duna vízi út egy — Gibraltártól és Földközi-tengertől elvont — gazdasági frontnak a háta mögött lévő közlekedési út lesz, mely előreláthatólag már a háborús tapasztalatok alapján is biztosíthatja a Németország életéhez szükséges nyersanyagok szállítását és azt az életteret, melyet eddig az Alpok határoltak délkelet és kelet felől. E vízi út nem csupán a déli (volt Ausztria) németiség, hanem a birodalom közepe s különösen a Rajna-völgye számára is megnyitja az utat kelet felé és a Rajna-völgyét gazdaságilag még jelentősebbé teszi.

Azonban, mint mindenütt, itt is számolnunk kell az éremnek másik oldalával is. Bizonyos mértékben tartózkodva hangoztatom, mert az emberek szeretik a legkápráztatóbb elképzeléseket. Nos hát nem tekintve a nagy költséget, melyet e nagy hajóút kiépítése kíván, meg kell vallanunk azt, hogy sok tekintetben nem érhetőek el rövid időn belül azok az eredmények, melyek a tökéletes megoldást jelenthetnék. Nem mintha technikailag a legmagasabb vagy legterjedelmesebb építményt nem lehetne felépíteni, de sokszor előfordul, hogy az akadályokat csak akkor lehet eltávolítani, ha a folyónak természetes kifejlődésével együtt dolgozunk, a folyóval szemben való erőszakoskodás, a kifejlődés erőszakos siettetése kudarchoz vezet.

A hajózás érdekében voltaképen biztosítani kellene mindenütt az 1100 tonnás uszályok részére szükséges 2'50 m vízmélységet. Ez épp oly fontos követelmény, mint a hajózó zsilipek. Sajnos, a vízmélységet csak csatornában vagy csatornázott folyóban lehet biztosítani, természetes mederben *határidőre* ilyesmit szállítani nem lehet, másrészt a mederbeli hordalék mozgása annyira nem látható előre, hogy bár javulás mutatkozik, még újabb sekély gázlók is keletkezhetnek, ha sikerül is a mostani gázlókat annyira mélyíteni, amennyit a nagy hajózás megkíván. Egy hordalékkúpon mozgó folyónak, mint a Duna, Dévény és Gönyű között hajózásra alkalmas beágyazása a legnehezebb feladatok közé tartozik, a felülről lefelé mozgó hordalék nagy mennyisége

miatt nem siettethető, hanem a természettel együttműködve kell az eredményt megvárni. Ameddig ez az eredmény nincsen meg, addig hiába van a csatornázott részeken 2'50 m vízmélység, a természetes folyóban az őszi alacsony vízállásnál a rakományt mégis kisebb járatú uszályokra kell egyes kikötőkben (Umschlagplatz) átrakni, ami tetemes idővesztést és költségtöbbletet jelent. Nagy elhatározás volt a német birodalom részéről a volt antant hatalmak ellenzése ellenére a bajor Kachlet-zuhatag szabályozása Passau felett oly módon, hogy a Dunát egy a mederbe épített zsilippel felduzzasztották, a vízszínét emelték s ezzel elérték, hogy nem csupán a hajók számára kaptak a kisvíznél kiálló sziklaszirtek felett elegendő vízmélységet, hanem a duzzasztás által felhalmozott energia 30—40,000 LE-t tesz ki a német gazdasági élet javára. Ez volt az első hatalmas erőfeszítés Németország részéről a Rajna—Duna vízi út érdekében. Ilyen nagy mű azonban csak a sziklás szakaszokon épülhet, hordalékos szakaszokon így nem lehet segíteni, hanem meg kell várni, hogy a mederszabályozás segítségével a kellő mélység magától előálljon.

Egy másik sziklás szakasz az Ibbs-Persenbeug-i, amelyet a Rajna—Majna—Duna R.T. már átépítés alá vett. A hajózásra veszélyes örvényléseket egy 9'6 m magas duzzasztógát által tüntetik el, amely egyuttal elektromos energiát is fog szolgáltatni. Ez a nagyszabású terv abba a 4 éves gazdasági programba van felvéve, melyet Göring Hermann tábornagy Bécsben 1938. március 26-án mondott beszédében helyezett kilátásba.

Egy további akadály az aschachi Kachlet, melynél csak 1'45 m hajózási mélység van a mederben lévő sziklák miatt. Itt a sziklák kirobbantása van tervbe véve. Ezekon felül a Német Folyó- és Csatornahajózási Egyesület emlékirata szerint még 13 olyan hely van a Duna hordalékos szakaszain, ahol a 2 méteres hajózási vízmélység nincs meg, és még ezenkívül is vannak egyes átmeneti hiányok. Ha most ehhez hozzávesszük a Duna Dévény—Gönyü közötti szakaszát, ahol a rengeteg hordalék nagy nehézséget okoz a kellő mélységű gázlók kialakításánál, és ha nem tévesztjük szem elől

azt sem, hogy még a Budapest—Drávatorok közti szakaszon is vannak egyes gázlók, melyek kis víznél a 2 m-es mélységet nem adják ki, s ha mindezek tetejébe figyelembe vesszük azt, hogy a vaskapui hajózásnál is hiányzik kis víznél a 2'5 méteres mélység, akkor láthatjuk, hogy soká várhatunk, míg az 1100 tonnás és annál nehezebb hajók bármely alacsony vízállásnál is akadálytalanul járhatnak, vagyis míg a zavar-talan nagy hajózás az Északi és Fekete-tenger között meg-indulhat.

A Duna alsó szakaszának a tengertől Komáromig való karbahozatala biztosíthatná nemcsak az 1100, hanem a 2000 tonnás hajóknak is Budapestig való feljövételét s ezzel a kisebb tengeri hajóknak akadálytalan közlekedését. A magyar kormány addig is, míg ez bekövetkezhetik, igen eredményesen megalapította a Duna Tengerhajózási R. T.-ot, amely most már 6 darab tengerjáró hajóval rendelkezik, amelyek közepes dunai vízállásnál leterhelés nélkül Buda-pestig feljöhethetnek. Ezek közül a legújabb 1000 tonna szállító-képességű s kedvező vízállásnál teljes terheléssel Budapestig feljöhet a Dunán. E hajók úgy vannak megépítve, hogy Szíriát, Egyiptomot, Görögországot bejárva, megvessék az alapját egy a Dunán Budapestig vagy azonfelül közlekedő közelkeleti hajózásnak, mely dél felé a Földközi-tenger part-vidékeire is kiterjedne, példát szolgáltatva egy, a távolabbi jövőben a Dunameder gázlóinak és a Vaskapunak átépítése után elérendő Budapest—Fekete- és Földközi-tengeri hajó-zásnak.

Bármennyire nagyok is a nehézségek, megállapítható, hogy Németországnak a dunai államokkal való forgalma évről-évre növekszik. Ezek az országok annyi szállal vannak egymáshoz kötve, hogy sem a nagy háború, sem a gazdasági válság e szálakat el nem téphette, sőt a mostani háború a dunai hajózást csak fokozta. Németország az összes nyers-termékekre, így a román kőolajra, a bulgáriai szénre, ércekre igényt tart s általában a Duna völgye, a dunai élettér — azt méltányosan és nem majorizálással kezelve — a német gazda-sági életnek a jövőben erős támaszpontja lehet, a nélkül, hogy bármely nemzet életterét sértené. Ami most már külö-

nösen Magyarországot illeti, a Duna és Rajna összekötése számunkra előny, de nem életfeltétel. Ezek ellenére azt lehet mondani, hogy mindig örvendeni kell valamely kereskedelmi út megnyitásának, mert az módot nyújt arra, hogy távolabbi nemzetekkel is felvehessük az összeköttetést, szóval, utat nyit a nagyvilágba. A búzán kívül egyéb terményeink, melyek dunai szállításra mint komoly tényezők igényt tarthatnak, sajnos, alig vannak, legfeljebb a bauxit, amelynek szállítása eddig is jelentékeny volt (500,000 tonna), de amelyet most itthon igyekszünk feldolgozni, hogy — amint egyik napilapunk megjegyezte — a bauxitból magyar fém — alumínium — váljék.

A Rajna és Duna összeköttetésén, mint Európa leendő transzverzális vízi útján kívül fontosabb a mi szempontunkból az Odera—Duna és Elba—Duna összekötése. Már régebbi időkben, inkább politikai okokból indult ki az a gondolat, az osztrák kormány részéről Körber osztrák miniszterelnök idejében, hogy az elégedetlenkedő nemzetiségeket, különösen a cseheket, gazdasági előnyökkel csendesítsék le s így már 1901-ben egy kerettörvénybe felvették az Odera csatornázását Oderbergig és onnan egy csatornának építését Prerauig, ugyancsak az Elba csatornázását Pardubitzig és onnan csatorna építését ugyancsak Prerauig. Prerautól a Morva-folyó csatornázása — hajózhatóvá tétele — segítségével Pozsonyig terjedne ki az Oderát és Elbát a Dunával összekötő vízi út, melyek mindegyike igen iparos, természeti kincsekben, főleg szénben gazdag területeket közelít meg.

Ezek a vízi utak fontosságukra nézve méltán sorakoznak a Rajna—Majna—Duna összeköttetéséhez és bizonyos gazdasági kiegyenlítést jelentenek a rajnai vízi úttal szemben. Az elfogulatlan német szakírók igen nagy jövőt jósolnak az Odera—Duna összeköttetésnek. Érdekes, hogy Cseh-Szlovákia már csatornák nélkül is 1937-ben 1.936,000 tonna forgalmat bonyolított le Ausztria, Magyarország és Romániából Danzig és Gdinia felé.

Magyar szempontból a Duna—Odera és Duna—Elba összeköttetés révén mezőgazdasági termékekre és félgyártmányokra az Elba és Odera völgyén versenytárs nélkül

állunk, legalább is az Elbán Magdeburgig, az Oderán Frankfurtig terjedőleg, úgy hogy azt az állítást kockáztathatjuk meg, hogy Magyarországnak mint termelőnek kedvező földrajzi helyzete az Elba és Odera völgyében csaknem Berlinig terjed ki és jelentékenyen emelné e vidékek élelmiszer-ellátását.

Ennek a most megjelölt területnek magyar terményekkel való ellátása már eddig is jelentékeny volt a vasúti összeköttetés révén s erősen fokozódhat szemestermények és félgyártmányok bevitelében. Dr. Schrader stettini hajózási szakértő véleménye szerint a magyar búza szállítási költsége a vasúti szállítás 50—60%-ával fog csökkenni. Az úgynevezett utódállamok versenyétől sem kell tartanunk, mert mind a román, mind a bolgár és jugoszláv terményeknek sokkal nagyobb útat kell megtenni pl. Pozsonyig vagy Prerauig, mint a magyar terményeknek, úgy hogy számunkra igen örvendetes elhatározásnak mondható a Duna—Odera és Duna—Elba vízi út kiépítése.

Ezeket a csatornákat egyideig, Benes Eduárd befolyására, csupán 400, majd 670 tonnás méretben kis vagy közepes úszályhajókra szándékoztak kiépíteni, később azonban felülkerekedett a kicsinyes felfogással szemben, különösen német részről, az a nagyszabású felfogás, hogy 1000 tonnás hajókra építsék ki ezeket a vízi utakat s ez mindenestre indokolt, ha a Rajna—Majna—Duna-csatorna műtárgyai 1000 tonnás hajókra lesznek kiépítve. Német részről az Elba-csatorna megépítése különösen a hamburgi kikötő vonzerejénél fogva indokolt.

Ami most már a legnagyobb német vízi útakhoz csatlakozó kisebb csatornákat illeti, ezekre most nem terjeszkedünk ki, mert az eddigiekből már is képet kaphatunk a német vízi utaknak a magyar belvízi hajózásra várható hatásáról.

Mezőgazdaságilag nézve a dolgot, a Rajna felé irányuló vízi út számunkra nem látszik több előnyt nyújtani az eddigi állapottal szemben, miután a magyar mezőgazdasági szállítás hatósugara a tengerentúli verseny miatt alig fog Passau, illetőleg Regensburgon túl terjedni, az Odera—Duna és Elba—

Duna-csatorna által szelt terület ellenben szigorúan véve, Magyarország mezőgazdasági életterének mondható. Ha ezek az utak megnyílnak, Magyarország mezőgazdasági terményeinek, melyek a vízi szállításra utalvák, csaknem monopolisztikus felvevő helyei lesznek, mert a távolság és politikai okok folytán sem a román, sem a jugoszláv mezőgazdaság ezeken a területeken nem veheti fel velünk a versenyt. Sajnos, e csatornáknak létesítési költsége igen jelentékeny s e miatt megépítésük késedelmet szenvedhet. Már az osztrák Körberkormány sem tudott eleget tenni ígéretének, mert a csatorna megépítéséhez 750 millió koronát kellett volna előteremtenie. Ez az óriási összeg az idők folyamán veszít riasztó voltából, mert ha egy nagy nemzet életérdekei könnyebb ellátást követelnek, akkor az építési költség a mai nagy számokhoz szokott nemzedékek előtt nem lesz leküzdhetetlen akadály, amit magyar részről örömmel üdvözölhetnénk, mert ez igazi kedvező fekvésű élettér, — leadó terület — vagy nevezhetjük Lebensraum-nak is, a magyar mezőgazdasági termények számára.

Kérdés tárgya lehet most már, hogy a magyar belvízi hajózást és különösen a sokat hangoztatott Duna—Tisza-csatorna kiépítését mennyiben fogja elősegíteni a német vízi utak fejlődése és az új német csatornák építése.

A magyar vízi útakat, de különösen a Duna—Tisza-csatornát illetőleg megjegyezzük, hogy már a XIX. század elejétől kezdve érdemes mérnökök — mint Vedres István szegedi mérnök — foglalkoztak a Dunát a Tiszával összekötő csatorna tervével. Később aztán mások is felvetettek különböző terv-alternatívákat, melyekből mindeddig semmi sem valósult meg, az egy Ferenc-csatornát kivéve.

Hogy ezt a kérdést megítélhessük, nem szabad szem elől téveszteni, hogy a német belvízi hajózás, de különösen a rajnai hajózás kifejlődését a Rajna-völgynek szerencsés földrajzi fekvésén kívül a német ipar óriási fellendülése okozta. Különösen a szén és ércek szállítása az, amely az ottani vízi forgalom túlnyomó részét adja. A mi szállításunk főképpen búzára és más mezőgazdasági terményre, az ércek közül leginkább a bauxit szállítására szorítkozhatott. A mult század

70-es éveit óta Németországban az amerikai búzával szemben fő exportcikkünk, a búza, tért veszített és piaca a közös vámterület védelme alatt nagy részben Ausztriára és Csehországra szorítkozott, a Rajna völgyébe nem tudott elhatolni. Egyéb a hajózást tápláló anyag, szén, vas, érc, kövek, cement, műtrágya, mely a Nyugaton sikerrel eladható, nincs. A fának szállítása is számottevő anyagot jelenthetne, ha a mostan visszatért Kárpátalján nagy feldolgozó telepek létesülnének, melyek termékei a Tiszán le egy Duna—Tisza-csatornába s onnan Budapest felé volnának szállíthatók.

Mindebből az látszik, hogy reményeinkben óvatosoknak kell lennünk, mert alig van a búzán kívül olyan anyagunk, melynek szállítása a távolabbi külföldre, a Rajna-völgybe, nagy tömegeket hozna mozgásba.

A körülmények a háború előtti viszonyokhoz képest a közös vámterület megszűnte folytán alaposan megváltoztak; sajnos, most a csatorna építését a sokat vitatott búzatermelés kérdése is hátrányosan befolyásolja. A búzatermelést nálunk vitathatatlanul indokolják az éghajlati és talajviszonyok, és indokolja az, hogy ez az a cikk, melynek mindmáig piaca van a nyugati államokban, főképpen Németországban. Ezeket a körülményeket könnyen figyelmen kívül hagyni nem lehet. Azt hiszem, hogy ha fog is némileg csökkenni a búzaterület, a búzakivitel még hosszú ideig jelentékeny bevételi tétel lesz, különösen ha a búzatermelés intenzitása növekedni fog, ami a mezőgazdasági ismeretek terjedésével bizonyosra vehető.

A gyáriparszerűen termelt amerikai búza az északamerikai Nagy Tavak környékéről a tengeren át olcsón érkezik Európába és itt 6-80 pengős árban kerülhet piacra. Tehát a magyar búza csak igen intenzív, holdankint az eddiginél sokkal nagyobb mennyiség termelésével veheti fel a Rajna völgyében az amerikai búzával a versenyt, és ha mi nem tudunk többet és, ami ezzel azonos, olcsóbb búzát termelni és az amerikai árral versenyezni, akkor a Duna—Tisza-csatorna alig fogja emelni külkereskedelmi forgalmunkat. A Duna—Tisza-csatornának gazdasági értéke egyelőre a belső forgalom szempontjából a tiszántúli vidékeknek a fővároshoz való kötésé-

ben van és ma már saját belső szükségletünk miatt van értéke, különösen az ország megnagyobbodása után igen értékes és országfejlesztő lesz, azonban külkereskedelmileg egyelőre nem lesz az a fellendítő hatása, melyet tőle sokan várunk, sőt az a veszély fenyeget, hogy az amerikai búza beérkezik az Alföldre is.

A magyar búza eddig a Dunán elérkezhetett Passauig, azontúl vasútra kellett rakni s az átrakás és vasúti szállítás díja kétségtelenül emelte a búza árát s így legfeljebb Passauig voltunk képesek mezőgazdasági terményeinket versenyképesen szállítani. Ezen az állapoton változtatna a Rajna—Majna—Duna-csatorna és a Duna—Tisza-csatorna, mert akkor a Szolnokon vagy Gyomán hajóra rakott magyar búza eljuthatna vízi úton az Északi-tengerig átrakódás nélkül; de ismétlem, hogy az amerikai verseny miatt csak akkor lesz mindez érték, ha a búza előállításí árával jóval lejjebb tudunk szállni.

Más megítélés alá esnek a Duna—Elba- és a Duna—Odera csatornák, illetve csatornázott folyók, összefoglaló néven Duna—Odera—Elba-csatorna. Ezeknek kérdése napjainkban vált időszerűvé, midőn az Adolf Hitler Canalt, mely a sziléziai szénvidékhez visz, megnyitották, ugyanakkor teték az első kapavágást a Duna—Odera-csatornán s most ennek építési munkálatai megindultak és, ismerve a német szívósságot, a munkát be is fogják fejezni. E csatornák tápláló területei a Morva hajózhatóvá tételével vízi összeköttetést kaphatnak a Magyar-Alfölddel, s azt mondhatnók, hogy az Elba és Odera völgye egészen Berlin magasságáig Magyarország életterének — Lebensraumjának — számít. Eddig ezek a területek el voltak szigetelve a Dunától, de mihelyt a csatornák megépülnek, közvetlen összeköttetésbe jutnak a Duna és Tisza völgyével és Magyarország terményeinek elhelyezése szempontjából a legkedvezőbb fekvésűekké válnak. Az amerikai búzával szemben már messzebb fekszenek e területek, semhogy a verseny erős lehetne. Rotterdamtól számítva az átrakáson kívül 1200—1300 km szállításra van szükség, hogy pl. az amerikai búza a Dunán lefelé Pozsonyt, és 1500 km útra, hogy Coselt elérje, ha pedig Hamburgon

vagy Stettinen át jut a hajó Coselbe az Odera szabadhajózás végpontjához, akkor a hosszabb tengeri úton kívül 800 km, illetve 600 km, az úttöbblet, szemben a 300 km Pozsony—Coseli úttal, Magyarország tőszomszédságában Budapesttől összesen mintegy 500 km szállítási távolsággal kellene csak számolni átrakodás nélkül. Ezek szerint nem annyira a távolabbi Rajna-völgy, hanem az Odera és Elba völgyének megnyitása volna számunkra természetes élettér, ami Magyarország kedvező fekvésének köszönhető, mert a szóbanforgó területtől mind Jugoszlávia, mind Románia is jóval távolabb vannak. A kívánatos e szerint az, ha az Elba és Odera völgyének a Dunával való összeköttetése mielőbb megvalósíthatnák. A Drang nach Osten-nek ezek a nyilvánulásai gazdaságilag számunkra előnyösebbek volnának, mint a Rajna völgyének megnyitása az amerikai verseny veszedelmének bevezetésével.

Ebben a helyzetben a Magyarországon kiépítendő vízi úthálózat sürgősségi sorrendben a következőképpen alakulna.

A Földművelésügyi Minisztérium által tervezett fejlesztésből (lásd Trummer Árpád *Vízi utaink fejlesztése* című füzetét) sorrendben a legelső feladat a Dunán Gönyü felett lévő meder rendezése olyképpen, hogy a 2'50 m mélység kisvíznél is elérhető legyen. Mindenesetre az az összeg, melyet a magyar állam a Gönyü feletti szakasz rendezésére fordít (évi 1'3 millió), nagyon kevés, tekintve a nagy és nehéz feladatot, mely e szakasz rendezésével jár.

Ugyancsak fontos a Dunán a Baja feletti gázlók rendezése.

Másik feladat a Tisza tiszafüred—tokaji szakaszának hajózhatóvá tétele.

A harmadik a Duna—Tisza-csatornának megépítése, és miután a Hármaskörös úgyis csatornázva van Gyomáig, ezzel a Magyar-Alföld összes fontosabb területei hozzájuthatnának a vízi úthoz, ha számításba vesszük, hogy a mai autókorszakban a folyótól vagy csatornától kétoldalt 50 km sávot vehetünk táplálóterületnek, akkor a teendők túlnyomó része befejezést nyert.

Ha az öntözőcsatorna, melyet Tiszalóktól kiindulva

terveznek, Berettyóújfalui hajózásra is alkalmassá lesz téve, ezzel a Berettyó völgye is megnyílik, bár Körösladány és Békéstől kezdve a hajózás amúgyis a részben már kiépült zsilipek által lehetségessé válik.

A Duna—Tisza-csatorna már azzal is nyert aktualitásban, mert a visszanyert felvidéki területek növelhetik a nyersanyag szállítást az ország belseje felé, tehát megjavult a Tiszántúlnak és a Felsőtisza vidékének termelő- és szállítóképesége a főváros felé, másrészt különösen építési anyag tekintetében a Tiszántúl fejlődése is megkívánja, hogy az ország fővárosával, a gyáripar székhelyével könnyebb kapcsolatba jusson, vagyis addig, míg lehetségessé válik, hogy a Szolnokon elindított hajó átrakodás nélkül eljuthasson az Elba és Odera völgyébe, már addig is szükségessé válik a gazdasági fejlődés érdekében egy a Tiszát a Dunával összekötő vízi út létesítése.

Ez a vízi út az integer Magyarországon két irányban lett volna indokolt: Budapest—Szolnok és Budapest—Csongrád irányában. A trianoni szerződés folytán mindkét irány, de különösen a csongrádi elvesztette tápterületét: Erdélyt és Bánátot. Most a szolnoki irány visszakapta a tápterület nagy részét s ennél fogva a budapest—szolnoki megoldás visszanyerte létjogosultságát.

Az a hajózási program, melyet régóta követünk, egy hibában leledzett, és ez az, hogy egy időben minden igényt ki akar elégíteni, szem elől tévesztvén, hogy nem lehet úgy eljárni, mint szokás volt, hogy mindenütt építenek valamit és az egész alig halad előre. Erre legjellemzőbb példa a Hármas-Körös hajózhatóvá tétele. A hajózás érdekében 1898-ban építették a bökényi duzzasztóművet és csak 1937-ben, tehát 40 évvel később jutottak el oda, hogy egyetlen zsilip, a békésszentandrászi zsilip kiépítésével a Köröst Gyomaig hajózhatóvá tegyék, miáltal 100 km folyóhossz kapcsolódott be a vízi szállításba. Ilyen menettel nem fogjuk megérni a tervezett fejlesztés végrehajtását.

A tempó, mellyel ezekben a kérdésekben haladni kellene, különböztetne meg minket az igazi Kelettől, mert ez a tempó, mellyel mi haladunk, nem kielégítő, az évi áldo-

zat oly csekély, hogy a szükséges fenntartási munkákra is alig elegendő.

Itt még egy harmadik szemponttal is kell számolni s ez az, hogy sokan azt vélik, hogy a Duna—Tisza-csatorna építése az Alföld kubikosainak talán tízezreit fogja foglalkoztatni s ezzel a kubikos-kérdés hosszú évekre meg lesz oldva. Itt is, mint többnyire, a középúton van az igazság. Az ilyen nagy munkákat ma már csak kotrógépekkel lehet idejében és olcsón elvégezni. Mindenesetre sok kubikos is talál majd foglalkozást, de nem annyi, mint ha a csatornát kézierővel ásnák ki, mert ez hosszú időre kitolná és drágává tenné a munkát. Munkaalalmat azonban jelentékeny mértékben nyújtana a kubikosoknak is.

Az sem várható, hogy Németország felől a Fekete-tenger felé irányuló világforgalom a Duna—Tisza-csatornán fog keresztül menni, mert erre a célra ott van már a természettől adott Duna-folyam s a hajósok mindig szívesebben keresik fel a szabad vizeket, mint a csatornákat, ahol a haladás sebessége is korlátozva van. A Duna—Tisza-csatorna mindenesetre a tiszántúli forgalomnak lesz egyik közvetítője nyugat felé és az Elba—Odera-összeköttetéssel nagyot fog nyerni jelentőségében, az Alföld fejlődésére, középítésre, út- és egyéb építkezésekre előnyös hatással lesz, de a dunai forgalmat útjából elterelni nem fogja.

Végeredményben azt látjuk, hogy a németországi nagy vízi út-tervek, a Rajna—Majna—Duna-csatorna, de különösen a Duna—Elba- és Duna—Odera-csatornák új lehetőségeket nyitnak meg a magyar áruforgalom számára. Ezeknek a terveknek a mi szempontunkból elősegítője a Duna- és Tisza-szabályozás befejezése, a Duna—Tisza-csatorna megépítése és a Körösök csatornázása.

Ezek azok az alapvető fontosságú feladatok, melyek legelső sorban nyomulnak előtérbe.

Nem fenyeget tehát veszély Németország részéről, sőt a hajózásból előnyök kínálkoznak részünkre, aminthogy előny a nemzetek számára mindig, ha a közvetlen érintkezés számára újabb utak nyílnak meg és ha a technikai tudományok, számolva a geopolitikai helyzettel, az áruk kicserélését s ezzel

sok ember megélhetését nagyszabású közlekedési utak építésével előmozdítják. Ezért mi csak üdvözölhetjük a német nemzet vezető férfait, akik ilyen hatalmas összegű terveket tűztek maguk elé, amelyek meg fogják szilárdítani a magyar-német gazdasági kapcsolatokat.

Ha ugyanaz a megértő szellem fogja áthatni a németeket és magyarokat egyaránt, akkor írott betű nélkül is mindkettőnk javára szolgáló gazdasági érdekközösség kovácsol össze bennünket, számunkra pedig a német sziklafalon keresztül megnyílik egy kapu, amelyen át hajóink az Északi- és Keleti-tengerig eljuthatnak és gazdasági érdekeink az eddiginél sokkal nagyobb területre fognak kiterjedni.

ROHRINGER SÁNDOR.

KÖLTEMÉNYEK.

Mentőcsillag.

Ahogy mentőkocsi vágdat,
Ha vár reá egy félhalott,
Úgy küldj Uram e világnak
Gyorsan egy mentőcsillagot.

Álljon szorosán a földhöz,
Miként hídjához a hajó,
Hogy átszálljon e göröngyös
Világról reá, aki jó.

Aztán a csillag repüljön
A messze ürbe, messze el,
S itt maradjon mind a földön,
Aki jobbat nem érdemel.

Sétabot.

Kis bot volt első sétapálcám,
Szekrényemben még őrizem.
Hozzám fut néha búsan, árván,
Ha multba sétál a szívem.

Jártunk együtt vígan, lebegve,
Utcán, mezőn és fák alatt.
Szálltunk együtt, miként a lepke,
És lepkén, mint a pillanat.

Néhanap el is maradt tőlem,
Nem úgy, mint mostani botom.
Ezt nem forgatom levegőben,
Hanem már rátámaszkodom.

Temetésre.

Oh, nem lehetek ott a temetésén,
 Tanár úr, ezt bocsássa meg nekem.
 Bús gyászkocsija után ballagnék én
 És elsiratnám szépen, csendesen.

S egy képet vinnék, melyet szívem festett,
 Melyet könnyekkel festett a szívem :
 Egy termet, melyben minden pad üres lett,
 S katedráján egy koporsó pihen.

Oh, tanár úr, oh kedves, bölcs és drága,
 Oh, visszafénylő régi kikelet . . .
 Egy eltűnt osztály eltűnt ifjúsága
 Lengjen örökké hamvai felett.

Befúta az utat a hó.

Szegény apám csupa jóság volt,
 Aki kért tőle, az mind kapott.
 A szíve, mint a viasz, lágy volt
 És olyan meleg, mint a gyapot.
 Szerette a magányt, a csendet,
 És szeretett szeretni, hűn,
 S szeretett este elvonulva
 Eljátszogatni a hegedűn.
 Ifjúkorára gondolt ekkor,
 Oly meghatott volt és megható
 És mindig eljátszotta halkan,
 Hogy : Befúta az utat a hó.

Oh, a hó befú minden utat,
 És elfut utasával a szán.
 De most, hogy nevét említettem,
 Egy percre visszafordul apám.

FALU TAMÁS.

IRODALOM.

Regényes életrajz Zrínyi Ilonáról.

Szentmihályiné Szabó Mária: *Zrínyi Ilona*. Budapest, Singer és Wolfner Irodalmi Intézet Rt. kiadása.

Zrínyi Ilona zenitet és nadirt megjáró, változatos élete önként kínálkozik a regényíró tollára. Bőséges történeti anyag és irodalom is áll rendelkezésére. Szentmihályiné Szabó Mária tehát mindenképen alkalmas tárgyat választott újabb regényes életrajzához, mely mintegy folytatása a Lorántfy Zsuzsánnáról és Rákócziakról írt ikerregényeinek. De ez a regény nem pusztán romantikus életrajz. Több ennél. A szerző Zrínyi Ilonát szárnyaló képzelettel olyan magasra emeli, ahol «leráztván, ami benne földi, egy éltető eszmévé fínomul.» A végén dithirambus zengése közben látjuk őt megdicsőülni s halljuk utolsó akkordként azt a felmagasztaló nevet, mellyel férje, Thököly illette: «Tündér Ilona!» Hát ezt a gyönyörű, mozgalmas életútján fényben, árnyban egyaránt ragyogó, szeplőtelen tisztaságú és tündöklésű Tündér Ilonát, az eszményi hitvest, anyát és honleányt éneкли meg hősköltéményszerű regényében Szentmihályiné. Hősköltéménnyé avatja művét az a küzdelmekben és tragédiákban bőséges és izgalmas korszak, amelyben szereplői élnek s rendkívüli szenvedélyek és szenvedések között hányattatnak. Szabó Mária ugyan ezeket a személyek és események súlyához méltóan — országos viszonylatban — kevésbbé érzékelteti, nem ad széles távlatot, tágas történelmi környezetrajzot, de a legendás kor és a művében nyilvánuló tiszta, fennkölt érzület, Zrínyi Ilona heroikus egyénisége és jelleme, különösen Munkács védelmében tanúsított bámulatos tetteje és vitézsége úgy hat reánk, mintha hősi eposzt olvasnánk.

Szabó Mária Zrínyi Ilonájának előadása is az epikai terjengősséget követi, ami már nem válik előnyére. Nyilatkozik a szerző bőbeszédűsége a természeti képek, tájak, helyek, bútorok, ruházatok festői leírásában, de főképen a szereplők végnélküli, lélekelemző elmél-

kedéseiben. Az egymásra torló gondolatsorok és képzettársítások; a kedélyhangulatok gyors és ellentétes hullámzásának rajza a hős helyzetében és lelkiállapotában nem egyszer elfogadhatatlan. Ilyen pl. Thökölynél, mikor bilincsekbe verve és elhurcolva *énekel*, vagy a gyermekeivel együtt életveszedelemben forgó Zrínyi Ilonánál, amikor szerelmesen *Thökölyről ábrándozik*. A személyeknek gondolatokban való beszéltetése és jellemzése a regényt többször egyhangúvá s az olvasó előtt fárasztóvá teszi. Pedig Szabó Mária az egyébként helyes és szép elmélkedéseket jól tudja leírni, de a jóból is megárt a sok. A szélesen hömpölygő epikai előadás mellett nélkülöznünk kell a párbeszédek elevenségét és drámaiságát.

A lelki élet sok felesleges rajza helyett egy pár olyan szívemelő, fenséges jelenetet iktathatott volna még a szerző regényébe, melylyel hőseit a nagyság és hazafiság fényében tündököltethetné. Milyen sóvárogva vágyik — a szerző szerint — Zrínyi Ilona, hogy első férjét, Rákóczi Ferencet hősi és nagy tettek dicsfényében lássa — és mégsem örökíti meg a regény azt a pataki gyűlést, amikor Rákóczi az odatoppanó gr. Stahremberg Rüdiger császári tábornokot és kíséretét elfogatja és bebörtönözteti. Thökölyt sem a történeti valóság és hadisikerek alapján tükrözteti hatalma és dicsősége fényében, holott pl. mennyire kínálkozik erre Kassa bevétele után odavaló győzelmes bevonulása vagy az 1683-ik évi diadalmas felvidéki útja, Sárospatak várának felszabadítása s utána ünnepi hálaadás a református templomban. Az ilyen grandiózus jeleneteket nélkülözzük a hős és daliás Thököly történetében.

A történeti életrajzregények írói közül ma többen, így Szabó Mária is, a mozaikszerű összeállítást követik, ellentétben a régi historiai folyamatossággal. Ennek az írói technikának megvan a maga előnye, de a hátránya is. Előnye, hogy ily módon a terjedelmes történeti anyagot könnyebben lehet feldolgozni, s hatásos, kiemelkedő részleteket válogatni ki belőle. Nem kell ügyelni az eseményeknek sem külső, — tér és időbeli, — sem belső — tartalmi — szoros összefüggésére. Így szép, színes mozaiktablákban lehet a korok és emberek jellemző vonásait összerakni. Csakhogy ez a szerkesztési eljárás a történet és cselekmény egységét megbontja. Az olvasó nehezen tudja összefűzni és egységbe foglalni a szétszaggatott eseményeket és életjelenségeket. Jóformán csakis az képes benne jól eligazodni, aki a tárgyalt kor és személyek történetét alaposan ismeri. Ez akadályozza a regényektől várt érdekfeszítést és lelki élvezetet. Szabó Mária néha még a jeleneteket is mesés gyorsasággal változtatja. A hős tüpren-

gései közt gondol valamire és íme az egyszerre valósággá lesz s, tért és időt átugorva, más helyen és környezetben foly tovább a regény. Jellemző Szentmihályiné technikájára, hogy a fejezeteket rendszerint valamely kedves, behízelgő hangulatképpel vezeti be, mellyel, mintegy hatásos nyitánnyal, beleringatja az olvasót a bekövetkező történetbe. Készséggel ismerjük el, hogy a *Zrínyi Ilona* egy-egy mozaikdarabját írói tehetség és művészet alkotta meg (pl. mikor Thököly túsul akarja a törökhöz elvinni a kis Rákóczi Ferencet, vagy amikor Zrínyi Ilona átadja Munkács várát Karaffának).

A regény híven állítja elénk azt a mártíréletet, melyet tragikus sorsa Zrínyi Ilonának juttatott. Hatalmas lelki összeütközések elé állította a végzet. Mint a vértanú Zrínyi Péter leányát, izzó magyar hősnőt, mint hűséges feleséget és szerető anyát rettenetes problémák gyötörték, amikor választania kellett az egyaránt gyűlölt Habsburgok vagy törökök és az egyaránt szeretett férj vagy gyermekei között. Ezekben a belső tépelődésekben és összeütközésekben tündöklök fennkölt lelki nagysága, amely őt a kiváló magyar nők felséges képtárának legfelső sorába helyezi. Úgy, ahogy őt Szabó Mária feltünteti, nem egy törhetlen akaratban és energiában kirobbanó, dinamikus egyéniség, ilyennek jóformán csak Munkács hősi védelménél mutatkozik, hanem a méltóságteljes önuralom hódolatot keltő megtestesítője. Éltének tragikus determináltsága is kifejleszti benne azt a bámulatós önuralmat, mellyel elhatározó pillanatokban nemcsak le tudja győzni indulatait, hanem eseményeken és személyeken felül diadalmas, fenséges magasságba is képes emelkedni. Ez az, amit tranquilla potestas-nak nevez a történelem. Érdekes, hogy Szabó Mária az ő önmegadó Zrínyi Ilonájában kevéssé érzékelteti történet szemléletét és életfelfogását. Ez, amit Lorántfy Zsuzsánnában is kimutatott, abban áll, hogy a nőket a férfiak fölé helyezi. Zrínyi Ilonával is azt mondhatja, hogy a férfiakban csalódott, hogy erőt, kitartást és büszkeséget nem talált másutt, csak asszonyokban. Ám Zrínyi Ilonában mindezt kevésbé látjuk férjeivel szemben. De annál inkább Frangepán Katalinban és Széchy Máriában, akik mellett férjeik, Zrínyi Péter és Wesselényi Ferenc, valóban eltörpülnek. Különösen Báthory Zsófiát emeli a regény a hatalomnak és zordon-ságnak túlméretezett régióiba. Élesen metszett alakja hatalmas, de megdöbbentő is. A történelem megengedi, hogy fúriát formáljon belőle a regényíró, jellemzése tehát elfogadható. De az már történetietlen, amikor vallásos fanatizmusát és hatalmi túltengését odáig

viszi a szerző, hogy parancsszavára adatja át a protestánsoktól elvett kassai dómot a katolikusoknak.

Szabó Mária általában jól jellemzi a szereplő történeti személyeket. Nem eléggé hű és kidomborított azonban Thököly alakja. Abból, amit a történelem állapít meg róla (erélyes természet, fegyelmet tartó fejedelem) és ahogy nagy regényíróink (Jókai, Herczeg) rajzolják őt (féktelen, virtuosus, varázslatosan szeretetreméltó, elmés, vidám), itt keveset találunk benne. Szabó Mária fájdalmas elmélázást lát nála s inkább életének borús oldalát, komor, kalandos, bűjdosó sorsát örökíti meg. Még ott sem használ derűs színeket, ahol lehetne. Thökölyt nála Zrínyi Ilonához legtöbbször a mámoros, erotikus vágy hajtja. De dicséretére legyen mondva a szerzőnek, az erotikumban mindig mérsékelt. Regényének levegője tiszta. Távol áll attól a visszataszító túlzástól, mondhatni pathologica sexualitástól, amely mint az irodalom sajnálatraméltó és elítélendő tévedése jelentkezik a mai regények nagy tömegében.

Fel-felöltlik a műben a női léleknek titokzatosságra való hajlamossága. Valami olyan bájos, naív gyermetegség, amely szereti a rejtelmes, csodás dolgokat. Ez hozza létre a regényben a szerencsi és munkácsi vár alagútjait, a Zrínyi Péter nyakába vett skárlatposztó alapján felbuzgó vér látomását, Zrínyi Ilona és Thököly titkos el-mátkásodását, II. Rákóczi Ferenc csodagyermekségét s későbbi nagyságának jósolgatását (vaticinium post eventum) és a késmárki várkápolnában történt kísérteties víziót. De az ilyenek bennegyökereztek a Zrínyi Ilona korában s így korjellemező jelenségeknek tarthatjuk. A Zrínyi Ilona ágyába kúszó kígyóhoz fűzött jóvendőlést, Thökölyvel kapcsolatban, Rákóczi Ferenc is följegyezte önvallomásaiban.

A regény nyelve tiszta, kifejező, magyaros, stílusa egyenletes, színes, dagálytól és frázistól ment. Kár, hogy legtöbbször kurta tömondatokból álló, vagdalt rövidege megzavarja vonzó élvezését. A rövid, tömondatos előadás élénkíti ugyan a stílus menetét és szükséges ott, ahol a történet izgalmas elevevénye megkívánja de általában ezzel élni ellenkezik a nyelv természetével és az ember lelki berendezésével. Egyes kisebb elírásokról és tévedésekről nem szólok. Ne keressünk a kákán is csomót olyan szellemi alkotásnál, mely egyes hiányai és hibái mellett is sok jó oldalával regényes történeti életrajzi-irodalmunknak elismerésre érdemes példánya.

Sz. Szabó József.

Nagybirtok — kisbirtok.

Dr. Hévey László: *Ahol nincs nagybirtok*, (Budapest 1939.)

A legégetőbb politikai és gazdasági kérdések egyike az, amivel a műnek szerzője, a fiatalabb írói nemzedéknek egyik sokat ígérő tagja foglalkozik. Hiszen nálunk ma alig van sűrűbben hangoztatott kérdés, mint a földreform, a kisemberek földhöz juttatása, melyet sokan a nagybirtokoknak lehető fölaprózása révén akarnak elérni. Sokan jóhiszeműleg, mások pedig azért, hogy e révén népszerűséghez és talán befolyáshoz is jussanak. Hogyan valósítható meg ez, annak főleg pénzügyi tekintetben oly nagyok az akadályai, hogy még eddig kielégítő megoldást nem sikerült találni. Legtöbb hivatkozás történik a francia példára, amely radikális módon oldotta meg a francia forradalom idejében e nagy kérdést. Dicsérik Franciaországot, mint a kisbirtok hazáját, azonban mélyebbre rendszerint nem hatolnak. Milyenek a radikális földbirtokpolitikának következményei magában Franciaországban, azzal nem igen foglalkoznak.

Éppen ezért nagyon, de nagyon időszerű Hévey tanulmánya, melynek írója huzamosabb ideig tartózkodván Franciaországban, alapos és sokoldalú vizsgálat alá vette a kérdést. Ennek eredménye gyanánt egészen más az a kép, melyet a francia elhamarkodott kísérlet eredményei mutatnak, mint azok a paradicsomi állapotok, melyeket róla fölületes és sokszor könnyelmű nemzetboldogítók festenek. Már maga az, hogy a francia kisbirtokosság kezén évtizedekkel a forradalom után alig volt több föld, mint a forradalom előtt, elég okot ad a gondolkodásra. Igazolja ez azoknak kijelentéseit, akik annak idején azt állították, hogy ez nem is a földművesek érdekében, hanem a spekuláns ingótőke urainak mozgatására történt. Ezeknek kétségkívül haszna volt belőle. Ha azonban átlapozzuk Hévey tanulmányát, olyan megállapításokra bukkanunk, amelyek alkalmasak lehetnek arra, hogy az igazságkeresőket erősen kiábrándítsák. A francia falusi népesség 1846-tól 1931-ig 75%-ról 48%-ra csökkent. A föld hozama más államokkal szembe nem emelkedett kellően. Az elnéptelenedés folyamatban van s a támadt hézagokat idegen bevándorlók, főleg olaszok, spanyolok és flamandok töltik be úgy ahogy. Ezen állapotoknak szükségszerű következménye az is, hogy a falusi kisipar összezsugorodik s csak legutóbb hallottunk a francia kormányzat rendszabályairól, amelyekkel a falusi népet kényszeríteni akarja, hogy szülőföldjét ne hagyhassa el. Ez tehát hivatalos bevallása az egykor agyondicsért birtokpolitika csődjének.

amihez hozzáfűzhetjük azt is, hogy ezen az úton a bajokat orvosolni nem fogják. Hiszen különösen az egyke és az elnéptelenülés ellen az egymást követő kormányok igyekeztek a nemzeti érdeket megóvni és megtenni a lehető. Az eredmény meglehetősen sovány. A legérdekesebb megállapítások egyike az, hogy azok az országrészek, — a régi Vendée — melyek egykor Párizs radikalizmusával szemben a konzervatív hagyományokat igyekeztek megőrizni s ezekért éveken át harcoltak, szaporodás tekintetében sokkal jobban állanak, mint a déli megyék, ahonnan a radikalizmus és az istentagadás legkiválóbb egyéniségei származtak. Az egyenlő osztály elvét a Code Napoleon honosította meg. Ez ellen a földművesek konzervatívizmusa sokáig harcolt, ragaszkodván a régi örökösödési rendhez. Később azonban utat tört magának az egyenlő örökösödés elve és ezzel együtt el terjedt az egyke. Ha összehasonlítjuk azt az erélyt, mellyel Franciaország az ő Maginot-vonalával és egyéb hadi intézkedésekkel, amelyek milliárdokat nyelnek el, védekezik a külső ellenséggel szemben, szomorú jelenség gyanánt tűnik föl az a tehetetlenséggel határos belső politika, amely igyekszik ugyan, de képtelen a nemzeti fejlődésnek bővebb forrásait megnyitni.

Magunk részéről ezek a tények újból megerősítik azt az igazságot, hogy az egészséges fejlődés csak lassú lehet, különösen a földbirtoknál, mely maga a konzervatívizmus megtestesítője. Az ezzel ellentétes politika alkalmas arra, hogy emelkedés helyett az ellenkező irányba csapjon át és elszorítsa a nemzeti élet tápláló erőit.

Bernát István.

Árpádkori történetünk forrásai.

Gombos, Albinus Franciscus: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendantium ab anno Christi 800 usque ad annum 1301 ab Academia Litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus.* Budapest (Stephaneum-nyomda), II—III. köt., 1937—1938., 813—2671. l.

Ez év januárius havában múlt két esztendeje annak, hogy e *Szemle* hasábjain ismertettük Gombos Ferenc Albin Árpád-kori krónikagyűjteményének első kötetét. Azóta napvilágot látott a 162 ívre terjedő hatalmas mű II. és III. kötete is, de — történettudományunk súlyos veszteségére — munkabírásanak teljességében, váratlanul kidőlt 1938. végén kitűnő tudósunk az élők sorából. Ekként egyenletes gyöngybetűivel írott, óriási cédulaanyaga, melyet a befejező

IV. kötet számára hordott össze, élettelen anyaggá vált, maga a kötet pedig, melyben szavai szerint különféle kortani és családtörténeti táblákat tartalmazó függelékeket, név- és tárgymutatót, magyarázó összefoglalásokat, rövidítéseinek jegyzékét stb. kívánta volna kb. 50 ív terjedelemben közreadni, immár nem fog — legalább is az ő tervei és elgondolása szerint — elkészülni soha. Annál fájdalmasabb ez a körülmény, mert ez a kötet nemcsak útmutató lett volna a krónikák rengetegében, hanem azok részletes feldolgozása és egyben a közel négy évtized lankadatlan munkája árán megjelent három kötet koronája is.

Mindaz a dicséret, de egyszersmind mindaz a bíráló észrevétel, amelyet elmondtunk az I. kötetről, megismételhető az egész műről. Így csak dicsérni tudjuk Gombos páratlan szorgalmát, nagy lemondást kívánó kitartását. Más oldalról azonban sajnálattal kell ezúttal is megállapítanunk, hogy nemcsak a gyűjteménybe fölvetett krónikákat, hanem a kikeresésüket megkönnyítő utaló címeket is ellátta a II. és III. kötetben is sorszámokkal. Ilyenformán 5210 szám foglal helyet a gyűjteményben, vagyis jóval több, mint ahány krónika van benne szöveg szerint. Pl. a 206. sz. alatt közölt *Annales Anglosaxonici* az utalásokra hét számot köt még le (187., 443., 1006., 1494., 1605., 4526. és 4552.). Elvértve téves számra való utalás is előfordul, ami nem történhetné meg akkor, ha az utaló címek nem kaptak volna sorszámot (pl. a 969. sz. utalása a 15-re és utóbbié a 29. számra), mert csak a krónikáknak volna számuk és csupán e számra kellett volna az utalásoknál hivatkozni.

Sajnálattal kell megállapítanunk azt is, hogy részben a munkaterv, részben a kész szedés nem engedte meg a II—III. kötetben sem az egyes krónikáknak mint forrásoknak értékelését, a többi krónikákhoz való viszonyának megállapítását, noha senki sem végezhetne volna el ezt a munkát nagyobb hivatottsággal korán elveszített tud-sunknál, ki olyan nagy lelkesedéssel és alapossággal mélyedt kutatásukba. De sajnálattal kell nélkülöznünk egyes külföldi krónikák szövegét is. Így hivatkozik 451. sz. a. tizenhét és 4101. sz. a. kilenc orosz évkönyvre, az egyes címek alatt azonban csak Hodinka *Orosz évkönyvek* c. művének megfelelő lapszámaira való hivatkozással találkozunk ugyanakkor, amikor a sokkal könnyebben hozzáférhető magyar krónikák egész terjedelmükben fel vannak véve. Végül sajnálattal nélkülözzük a források és rövidítések jegyzékét is, melyeknek pótlását most már hiába várjuk.

Kétségtelenül, a befejező IV. kötet mindez észrevételekben felhozott kívánalmaink jelentékeny részének eleget tehetett volna, de

egy és más óhajunk teljesítése lehetetlenséggel volna határos. Itt rá kell mutatnunk a nagy munka egy tanulságára, még pedig arra, hogy ilyen hatalmas vállalkozás meghaladja egyetlen ember képességeit. «A több szem többet lát» közmondás igazsága sehol sem oly helytálló, mint egy ilyen gyűjteményes munka készítésénél. Egy ember, ha még oly rátermett, kiváló tudós, hangyaszorgalmú, önzetlen munkás, és még oly jeles ismerője is anyagának, mint aminő Gombos volt, sokkal inkább ki van téve a gyűjtés és szerkesztés módszerében a tévedésnek egy szerkesztő bizottságnál, amelynek tagjai különböző tudományos és gyakorlati szempontokat érvényesíthetnek feladatuk végzésénél.

Gombos emberfeletti munkája teljes elismerést és dicséretet érdemel, de hűtlenek lennénk tiszta, nemes emlékéhez, ha ezt a tanulságot le nem vonnók. A gyűjtemény így is becses, szilárd alap egyes, nem szerencsésen rövidített szövegek kiegészítéséhez és más kimaradt, főleg nyugati és északi krónikákkal való bővítéshez. Szilárd alapra maga-állította emlékmű. Legyen reá e szerény ismertetés a baráti hála és kegyelet virága.

Nagy Miklós.

HUNYADI MÁTYÁS.

(Felolvasta szerző a M. T. Akadémia ünnepi közülésén.)

Nemzeti történetünk minden más történeti folyamathoz hasonlóan az emelkedés és hanyatlás egymást váltó korszakainak szakadatlan folyamata. A fejlődés útjának mér-földkövei a nemzetet új irányok és új magaslatok felé indító nagy eszmeáramlatok. Űtmutató hősei a magyarság történeti hivatását ösztönösen megérvő, multjának hagyományait megbecsülő, saját koruk szellemét is megérvő nagy uralkodók és államférfiak.

Szent István új eszmények hirdetésével és új célok kitűzésével, új hivatás kijelölésével és új életformák megállapításával indította el népét a haladás útján. A magyarság és a kereszténység szintézisének megteremtésével és a nemzet belső egységének biztosításával, az európai magyar állam felépítésével és külső tekintélyének megszerzésével századokig tartó emelkedés alapjait vetette meg. Hivatott utódai — Szent László és Kálmán, III. Béla és IV. Béla, Károly Róbert és Nagy Lajos — a külső támadásokat következetesen visszaverve s a belső bomlasztó törekvéseknek bölcsen gátat vetve, biztosították a nemzeti élet folytonosságát, a magyar fajta műveltségének és erőinek gyarapodását, az állam tekintélyének fokozatos megnövekedését. Mindig az adott helyzethez igazodó magyar politikával ellensúlyozták a határainkon találkozó keleti és nyugati erők hatalmi törekvéseit. A keresztény hit meggyőződésével védelmezték és terjesztették a nyugati kultúrát és civilizációt. A nemzet kipróbált hagyományaira figyelmező és saját koruk igényeivel számoló alkotó munkával építették ki a magyar állam szervezetét, terjesztették ki határait, állították helyre újra meg újra a nemzet egységét.

Szent István vérenek útmutatása és vezetése mellett a magyar történet útja — hosszabb-rövidebb megszakításokkal bár — négy századon át folytonosan emelkedő irányban haladt a középkori magyar nagyhatalom teljes kivirágzásáig. De Nagy Lajos halála után újra megindult a hanyatlás annyiszor megállított folyamata. Újra időszerűvé lettek a magyar élet földrajzi és történeti adottságokban gyökerező örök problémái: a keleti veszedelem, az állami függetlenség, a belső egység s vele az erős központi hatalom kérdése. A déli melléktartományok hódoltatása után a Duna vonaláig hatoló török hatalom már az ország kapuit döngette. A német-magyar perszonális unió nyomán éles harc indult a Habsburg-legitimizmus és a nemzeti önkormányzat hívei között; újra felmerült a függetlenség kérdése. A századfordulón megvívott véres pártharcok után kialakult új nagybirtok politikai hatalma megbontotta a nemzet egységét és megbénította az erőteljes központi vezetést.

*

A magyar trón négy századon át a törvényes öröklés jogán szállt Szent István véreből való királyainkra, de az ősi vérségjogi felfogás mellett már a XIII. században kialakulásnak indult az új közjogi felfogás, mely szerint a trón betöltése a nemzeti közösség természetes joga. A XV. század első felében már teljesen kialakult magyar közjogi felfogás szerint a nemzet az első fejedelem megválasztásakor szabad akaratból ruházta át a maga hatalmát Árpádra és ivadékaira, a kereszténység felvétele után pedig ez a hatalom a Szentkoronára szállt át és általa jut a megkoronázott király birtokába. A királyi hatalom átruházott természetét hirdető Szentkorona-tan értelmében az ősi királyi ház leányágának kihalta után feléledt a nemzet szabad királyválasztó-joga. A királyi hatalom jogalapja ez idő óta a nemzet, helyesebben a hatalmat kezükben tartó birtokosrendek bizalma volt. A király politikáját a választásakor elfogadott és esküvel erősített feltételek korlátozták; meg nem tartásuk esetén a nemzet fegyvert foghatott ellene.

*

Zsigmond és utódai ily körülmények között kénytelenek voltak megalkudni az ország és a nép túlnyomó része felett fejedelmi hatalommal uralkodó nagybirtokosokkal. Királyi hatalmukat ezek egy-egy csoportjával kötött magánhatalmi szövetkezések biztosították. Negyedszázadon át több ilyen magánhatalmi liga viaskodott a közhatalom birtokáért. 1408-ban pedig a Zsigmond király rokon köréhez tartozó Cillei és Garai urak Sárkányos-társaságának kezébe került félszázadra a hatalom. Ez a lovagi köntösbe öltözött, de jobbra csak a maga hatalmi érdekeit szolgáló politikai érdekszövetség lett a magyar állam urává. A sárkányos «lovagok» között voltak nagyérdemű, széles látókörű politikusok és hadvezérek, de legtöbbjük nem értette meg, nem is akarta megérteni, mily nehéz kötelességek járnak a vagyonnal és hatalommal. A nemzet önzetlen szolgálata helyett atyafiságuk, magyar és idegenből jött fegyvertársaik magánhatalmát gyarapították. Ellenfeleiket kíméletlenül eltiporták. Vagyonukból hatalmas birtokadományokat szereztek. Minden fontos hatalmi állást maguknak sajátítottak ki. Nagyra-vágyásukban megfedkeztek az ország eminens érdekeiről, elmulasztották a hadiszervezet kiépítését, elhanyagolták a déli határok védelmét.

Az országos politikától távolálló nagybirtokos és közép-birtokos urak, a sokat zaklatott kisenemesek és polgárok s a mindinkább elnyomott jobbágyok hatalmas tömegével együtt növekvő elégedetlenséggel látták a Cillei-Garai-atyafiság és jobbra idegen politikai barátaik féktelen hatalmaskodásait és veszedelmes hatalmi törekvéseit. Zsigmond utolsó éveiben már maguk a liganak egyre inkább háttérbe szorított magyar katona-tagjai — a Csákiak, Marótiak, Perényiek, Pálócziak, Rozgonyiak, Újlakiak — is az elégedetlenek táborába álltak. Aggudalommal figyelték az államvezetés hibáit. Félelemmel gondoltak a déli határ rendszeres védelmét elhanyagoló, más nagy kérdések megoldását halogató kormányzat tévedéseire s azok várható súlyos következményére. Az országos elégedetlenség Albert király idejében a liga kebelében szakadásra, kint az országban új pártalakulásra vezetett.

A keleti országrész főpapsága és főnemessége, közép-

birtokossága és kismemessége, a nagybirtokosoktól függő familiárisok és a városi polgárok tömegeivel együtt egy táborba tömörült s az új nemzeti pártnak Hunyadi János szőrényi bán állt az élére. Ez a párt erőszakolta ki 1440-ben Ulászló lengyel király trónraemelését, hogy két országának erejével számoljon le a török hatalommal. Ez a párt emelte Magyarországot kormányzójának székébe sok török háború diadalmas hőjét, Hunyadi János erdélyi vajdát, Magyarországnak ekkor már leggazdagabb nagybirtokosát.

*

Hunyadi János származásáról, apai és anyai őseiről kortársai nem sokat tudtak. Nem csoda, hogy tüneményes pályafutása láttára legendák keltek szárnyra. Mátyás túlbuzgó humanistái apai ágon a római Corvinusokig, anyai ágon a görög császárokig vitték vissza eredetét. Cilleiek «Sárkányos»-köre, Hunyadinak a maguk előkelő származására és törzsökös nemzetségére büszke főúri ellenségei, «kétes származású» kalandornak mondták «a királyi vitézek» középsorsú nemességének rendjéből föléjük emelkedett államférfiút. A nép és a köznemesség széles rétegei, de maguk az udvar urai is titkot kerestek gyors emelkedése mögött. Tudni vélték, hogy Hunyadi János az öreg Zsigmond királynak egy hunyadmegyei magyar nemes leánytól született fia s hogy anyját a király csak gyermekének megszületése után adta nőül a hunyadvári uradalommal megajándékozott Vajk vitézhez. Az erdélyi néphagyomány később nevet is adott a leánynak; a XV. század második felében emelkedésnek indult Morsinai-család ivadékának mondták. A szerb néphagyományban viszont Lazarevics István despotának egy ismeretlen magyar leánytól született fiaként szerepel «Magyar János szebenvári vajda», a rác guzlicások «Szibinyáni Jankója». Hunyadinak Zsigmond királytól való származása mellett igen komoly érvek szólnak, de az egykorú oklevelek és krónikák másképp beszélnek.

A XV. század elején Havaselvéről költözött magyar földre két testvérrel és nagybátyjával együtt a jobbára kún,

tatár, délszláv származású oláh bojárok közül való s a kún vagy tatár eredetű havaselvi fejedelmekkel, a Basarábákkal is rokonságban álló Szerbe fia Vajk, a «magyar királyi udvar vitéze». Ez az előkelő származású jövevény kapta adományba Zsigmond királytól 1409-ben a hunyadvári uradalmat. Az adománylevélben testvérei és nagybátyja társbirtokosként szerepelnek, de mellettük megemlítik Vajk két-három esztendőös kisfiát, Jánost is. Ez a fiú volt Hunyadi János, kit névszerint nem ismert katolikus magyar anyja és hitben katolikusá, érzésben magyarrá lett apja buzgó katolikus hívőnek és lelkes magyarnak neveltek.

A zsenge gyermekkor emlékein kívül Hunyadi Jánost nem sok kötelék fűzte Vajk vitézhez. Gyermekkorában Csáki György székelyispán mellett apródkodott. Ifjúkorát előkelő nemes ifjak szokása szerint familiáris vitézként az Ujlakiak és Monoszlai Csupor Demeter, a későbbi zágrábi püspök udvarában és hadseregében, színmagyar környezetben töltötte, rövid ideig Cillei Herman szlavón bán, majd Lazarevics István szerb despota hadában is szolgált, kezdetben hat, majd tizenkét páncélos vitézével. 1431-ben már Zsigmond király «udvari vitéze». Elkísérte urát Lombardiába s ott két esztendőre Visconti Fülöp milánói herceg szolgálatába állt. Két évvel később újra Zsigmond környezetében találjuk, kit — úgy lehet — Rómába is, de 1434-ben Bazelbe mindenesetre elkísért. 1437-ben ötven lovasával cseh földön járt Zsigmonddal, majd nagyobb sereg élén vitt döntő szerepet Szendrő várának bevételénél.

1435 táján nőül vette Horogszegi Szilágyi László bácsmegyei főispán és Bellyéni Katalin leányát, Erzsébetet, kitől 1436 táján született László, 1440-ben Mátyás fia. Szilágyi Erzsébet szülei a Keresztúri Garázdákkal — a Telekiek őseivel — együtt a Duna-Tisza-közén otthonos régi magyar családok ivadékai voltak. A XIV. század végén emelkedtek ki a középbirtokos nemesség sorából. Bellyéni Katalin anyai és a Garázdák apai őseinek — a Keresztúriaknak — ősi fészke a bácsmegyei Keresztúr. A Szilágyiaké nyilván a Kalocsával szomszédos pestmegyei Szilágy falu volt, bár a baranyamegyei Szilágyra is gondolhatunk, melynek szomszédságában

— Tolnában, Baranyában — a Garázdák már 1390 és 1398 közt új adománybirtokokat kaptak. Szilágyi László és Garázda Miklós osztályos atyafiak voltak s a századforduló török háborúiban Maróti János seregében teljesített katonai szolgálataukért, a boszniai Szrebernik várának hősi védelméért, kaptak rokonaikkal együtt Bács megyében, Heves megyében, majd ez utóbbiért cserében Temes megyében adományt, köztük a horogszegi és teleki uradalmakat, valamint a főnemesi rangot jelző címeres levelet. A Szilágyi-Garázda-atyafiság egyike volt a török elleni küzdelemben élethivatásukat látó magyar nemesi családoknak. Harcos katonái voltak a Hunyadi János személyében megtestesült magyar honvédelmi gondolatnak.

*

Hunyadi János pályája Albert trónralépte után gyors lendületnek indult. 1439-ben szörényi bán. 1441-ben erdélyi vajda és temesi főispán lett. Ezidőben Ulászlónak már legbizalmasabb tanácsadója s a török hadjáratok állandó fővezére. Ezer falu, ötvenhét város, huszonnyolc vár, mintegy négy millió hold birtokában az ország leghatalmasabb földesura volt. Mégsem követte a többi nagyurak példáját.

Katonai tehetségét, államférfíui képességeit, alkotó erejét, szervezőképességét, népének munkáját és fejedelmi vagyonának minden jövedelmét nagy nemzeti célok megvalósítására, az ország függetlenségének védelmére és a török veszedelem elhárítására szentelte. Kortársaihoz hasonlóan ő is élvezte vagyonát, kielégítette maga és családja művelődési és fényűzési igényeit. De férfias elszántsággal vállalta és rideg következetességgel teljesítette a királyi méretű vagyonnal járó honvédelmi köteleességeket is. Politikai ellenfeleivel szemben tudott nyers és erőszakos lenni, hatalmaskodásra mégsem igen vetemedett. A félországot behálózó uradalmi nem a legyőzött politikai ellenfelek vagyonából szerzett, hanem a királyi uradalmakból adományképen kapott, avagy pénzen vásárolt birtokok voltak. Katonai érdemeire és hadvezéri terveire hivatkozva folytonosan gyarapította vagyonát, de azt nem öncélú családi

hatalom kiépítésére, hanem a nemzet áldozatos szolgálatára használta fel. Uradalmi jövedelmét nem a jobbágyok kizsárolásával, hanem a pórnép gazdasági erejének növelésével fokozta. Emelkedett erkölcsi felfogása és kiváló egyénisége, a nagybirtokos kötelességeiről vallott és gyakorlatban is keresztülvitt elvi meggyőződése, a török-kérdésben való határozott állásfoglalása, katonai szervezőképessége és sorozatos hadvezéri sikerei már életében a nemzeti ügy szimbólikus hőségé avatták. Az idegen királyok államvezetésével elégedetlen nemesi közvélemény benne látta a nemzeti akarat megszemélyesítőjét, szinte a magyarság inkarnációját. Halála után László fiában, ennek méltatlan kivégzése után pedig a prágai fogságban sínylődő kis Mátyásban tisztelte a nemzet eljövendő vezérét.

Ez volt a közhangulat, mikor V. László halála után Hunyadi János özvegye, rokonai és párthívei a koronáért harcbaszálltak. Küzdelmük sikerrel járt. A tizennyolc éves Mátyást 1458 januárjának 13-ik napján királlyá választották. Trónraemelése utolsó mozzanata volt a dinasztikus és rendi erőtényezők évtizedes közjogi küzdelmének. A szabad királyválasztás elve győzedelmeskedett a Habsburgok és Jagellók öröklési jogát vitató legitim elven. Mátyás éppúgy, mint I. Ulászló, választott király volt, de még sokkal több ennél: a magyar nép véréből való nemzeti király.

*

Hunyadi Mátyás, ha voltak is idegen ősei, színmagyar és minden érzésükben magyarrá lett családok ivadéka, apai és anyai részről egyaránt büszke hagyományok és nemes törekvések örököse, világhíres név és felmérhetetlen vagyon birtokosa, káprázatos tehetségű és nagyműveltségű fiatal főnemes volt. A magyarság méltán láthatta benne a nemzeti törekvések hivatott vezérét, méltán várhatta tőle reményeinek megvalósítását, noha az édesapa nevének és tekintélyének súlyos terhét viselő ifjú királyra bölcs és tapasztalt államférfiút is megpróbálót nehéz feladatok megoldása háruult.

A politikai helyzet mindenben hasonlatos volt ahhoz,

aminőt másfélszázad előtt a hasonlókorú Károly Róbert talált országában. A határon túl a trónigényüket vérségi jogon továbbra is fenntartó lengyel és német vetélytársak s a nándorfehérvári hős halála óta újraéledő török hatalom készültek támadásra. A határokon belül uralkodáshoz szokott, kevély nagyurak és a közkötelességek teljesítésétől vonakodó alattvalók veszélyeztették uralma biztonságát. Nehéz diplomáciai és katonai problémák, bonyolult politikai és kormányzati kérdések vártak megoldásra.

Most is, mint másfélszáz évvel előbb, az volt a kérdés, meglesz-e az ifjú királyban a nehéz helyzet megoldásához szükséges erő és bölcsesség, határozottság és mérséklet, erély és belátás? meglesz-e benne az ösztönösség és a hivatástudat, az ítélőképesség és a valóságérzék a megoldásra váró problémák jelentőségének felismeréséhez, megoldásuk sorrendjének megállapításához? Az volt a kérdés: megérzi-e nemzete történeti hivatását és megérti-e saját korának szellemét?

Ezekre a kérdésekre keressük mi is a feleletet, mert hiszen tárgyilagos és helytálló értékítélethez csak úgy juthatunk, ha a történeti személyeket nem a távoli múlt, avagy az előttük rejtve volt jövő szemszögéből bíráljuk, hanem a maguk egyéni minéműségében s a maguk korában szemléljük. Azt kell vizsgálnunk, felismerték-e a földrajzi adottságokban és a történeti fejlődésben s az időszerű külső és belső politikai helyzetben eleve megadott problémákat s miképpen foglaltak állást saját koruk időszerű kérdéseivel és a nemzeti élet minduntalan visszatérő nagy problémáival szemben. Mátyás király uralkodói egyéniségét, politikáját, cselekvéseit sem a magyar nagyhatalom ormáról, avagy a szétszabdalt ország mélységeiből, Nagy Lajos korának vagy a török hódítás korszakának, hanem saját egyéniségének és korának nézőpontjából kell mérlegelnünk. Ez a komoly történetkritikai mérlegelés minden ellenkező véleménnyel szemben igazolja Mátyás királyt.

*

«Mátyás nemzeti király volt, — mondja Teleki Pál — mint az Árpádok és Nagy Lajos, de a maga korabeli, renaiss-

sance magyar király, világiabban európai, pompásabb, egocentrikusabb, mint az előttevalók, még mindig lovag, de pajzsán a keresztet már felcserélte az emberi élet új szépségeinek átélésével. És európaibb, univerzálisabb, fölényesebb is az utánajövő századok magyarjánál és főleg a nacionalizmus századának modern magyarjánál. Valahogy külön áll, egyedül az előttevaló és az utánajövő századok között, de mint hatalmas kapocs tartja össze azokat. Nagyhatalmi ereje az Árpádok és Anjouk középkori magyar nagyhatalmából származik, de koncepciója magyar célkitűzése mellett is az új európai gondolatvilág hatása alatt áll, aktívan európai megoldásokkal foglalkozik. Saját korának és eszének renaissance-formái szerint vágyta és munkálta a Nyugat és Kelet veszélyei közt önmagában erős Magyarországot.»

Mindjárt első fellépésével erős akaratú és határozott fellépésű, önálló gondolkodású és bölcs ítéletű, felelősségét átérző és hivatását ismerő fejedelemként mutatkozott be. Az ellenségeit egymástól elválasztó Csehország új királyával kötött szövetsége fejlett reálpolitikai érzékéről tett tanúságot. A nevében, híre nélkül kötött eljegyzés és a hatalma teljességét korlátozó kormányzóválasztás érvényének megtagadása, személyes érzelmeinek férfias leküzdése és megtérő ellenségeivel szemben tanúsított nagylelkűsége az államférfiak legnagyobbjait jellemző képességekről, önbizalmáról és önérzetéről, tárgyilagosságáról és önmérsékletéről, a nemzeti közösség egyetemes érdekeinek mindenekfelett való tiszteletéről tanúskodnak. Már első uralkodói cselekedeteivel bebizonyította, hogy országa sorsát maga akarja intézni s legodaadóbb híveit sem juttatja a király tanácsadóit megillető szerepen túlmenő befolyáshoz. Trónralépte első pillanatától kezdve három évtizeden át egy akarat és egy szellem volt uralkodó Magyarországon: Mátyás szelleme és Mátyás akarat. Aki szembeszállt vele, annak buknia kellett, akár ellensége, akár híve volt előbb a királynak.

Mátyás nagy elődeihez hasonlóan tudta és érezte, mi a hivatása: nemzete nyugodt életének és egészséges fejlődésének biztosítása, a belső erők egyesítése és teljes kihasználása s a határokon találkozó külső erők békés, avagy harcos

egyensúlyozása által. Tudta, hogy e hivatás *egyik* eleme a harc, a belső bomlasztó erőkkal és a külső hatalmakkal vívott küzdelem, *egyik* — de korántsem kizárólagos — eleme a magyar állam és a nyugati kultúra folytonos védelme a Kelettel szemben. Renaissance egyéniségéből és magyar hagyományokból táplálkozó hatalmi törekvéseivel, királysága erőforrásainak gyarapításával, Nyugat felé támadó, Dél felé védekező hadviselésével, az állam korszerű átszervezésével és az új, renaissance szellemiség kialakításával nem «térítette el nemzetét a szentistváni hagyományokon épülő történeti hivatásától», sőt inkább megedzette és felvértezte e hivatás betöltésére.

Vérbeli renaissance-fejedelem volt, a XV. század fia. Első, európai viszonylatban is kimagasló képviselője a monarchikus és rendi erőtényezők dualizmusán épült nemesi állammal tudatosan harcászó újkori királyságnak, a nyugati fejlődésben később oly nagy szerephez jutott nemzeti abszolutizmusnak. Mégis a szentistváni hagyományok szellemében fogott a magyar állam szervezetének korszerű átépítéséhez és óvakodott az őt trónraemelő nemzeti önkormányzat elvén csorbát ejteni. A nemzeti erők egyesítésével, a központi hatalom megerősítésével, a kor szellemének megfelelő új kormányzati és igazgatási szervezet kiépítésével akarta nemzetét felemelni, erőit fokozni, műveltségét gyarapítani, életét megkönnyíteni, magyar népét boldogítani.

Tisztán látta, hogy mindennek alapfeltétele a maga hatalmának biztosítása, fejedelmi akaratának teljes érvényesítése. Ezt az alapvető kérdést kellett először megoldania, hiszen magyar jogfelfogás szerint a választással még nem lett teljes jogú királlyá. A Szentkorona még nem érintette homlokát, V. László halála óta a császár kezében volt. Hogy ezt és vele a királyi tekintély teljességét megszerezze, meg kellett küzdenie külső és belső ellenségeivel: a koronát maguknak igénylő Frigyes császárral és Kázmér királlyal, az elveszett hatalomért harcászó nagybirtokos urakkal, Garaival, Giskrával, Újlakival és saját indulatos nagybátyjával, Szilágyi Mihállyal, majd meg Vitéz Jánossal, Rozgonyi Rajnálddal, Janus Pannoniusszal, megtévedett

régi híveivel s a régi szövetséget új kötésekkért megszegő cseh királlyal.

Mátyás leszámolt valamennyiükkel s ha a háborúság kisebb megszakításokkal húsz esztendeig tartott is, megszerzte számára a Szentkoronát, uralma törvényességének elismerését, a királyi hatalom teljességét, sőt a déli cseh tartományok hódolatát, — országa számára a belső békét és külső biztonságot s velük erős hátvédet minden nyugati és északi támadással szemben.

*

Most már megindulhatott és az első harci szünetben meg is indult az országépítő munka, az állami szervezet korszerű átformálása, a központi hatalom kiépítése, a nagybirtokos urak nagyranőtt hatalmának intézményes korlátozása.

Az újjászervezést az országgyűlés összetételének módosításán és hatalmának korlátozásán kezdte, mert bár a rendek alkotmányos jogait nem vonta kétségbe, a maga akaratának mindenben érvényt akart szerezni. Törvényeit a rendek meghallgatásával, de mindig saját elgondolása szerint és céljainak megfelelően hozta. Az adót és katonát a rendektől kérte, de nem hagyta őket kétségben a felől, hogy kérése voltaképpen követelés s azt teljesíteniük kell, bármennyire szerettek volna is minden pénzügyi és honvédelmi kötelességet királyukra hárítani. Királyi akaratának érvényesülését biztosítandó, elejét vette az országgyűlésre nagy tömegben összeseregülő nemesek, különösen a főuraktól függő kismesek fegyveres fellépésének: a fejenként való személyes megjelenést megszüntetve, vármegyénként választott és választóik részéről teljes hatalommal felruházott megyei követek küldését rendelte el. Az országgyűlésen továbbra is személyesen megjelenő főnemességet pedig egyszerűen kicserélte. Ellenségei hűtlenségbe esvén, maguk adtak módot eltávolításukra, országos és vidéki tisztségeik elvételére. Helyükbe Mátyás új embereket hozott saját bizalmasai és lelkes hívei közül. Ezek kerültek a zászlósúri méltóságokba, a vajdaság és a délvidéki bánóságok élére, a temesi és pozsonyi főispáni székbe s a többi vármegyék élére is. A főpapi székek betöltésénél

is hasonló szempontok irányították. Róma ellenállásával megküzdve, kivétel nélkül a maga híveinek kezére adta a nagyobb egyházi javadalmakat. Sok szegény nemest emelt főnemesi rangra nagyobb uradalmak adományozásával. Főpapjait is kismemesek, polgárok, parasztok fiai és a diplomáciában jártas idegenek közül választotta. Akárcsak az Anjouk, ő is új, tőle függő, neki hálás arisztokráciát teremtett s reá támaszkodva biztosította hatalmát és tekintélyét.

A magyarság alsóbb rétegeiből felemelt új főurak jutottak szerephez a király feltétlen hívei közé tartozó néhány régi főnemes mellett a királyi tanácsban is. A megelőző időszakban a nagybirtok hatalmi törekvéseinek s a királyi hatalom korlátozásának főeszközévé vált királyi tanács az újkori fejedelmek minisztériumához hasonló kormány szervvé alakult át s mellette nagy szerephez jutott a királytól közvetlenül függő kancellária, melyet Mátyás az olasz egyetemeken nevelkedett kismemesi, polgári, sőt jobbágyi sorsból felemelt és külföldről hozott hivatalnokokkal töltött meg. A zászlós-urak és főispánok, a királlyal nem egyszer ujjathúzó nagybirtokos urak feudális szellemű területi kormányzatát hivatalnoki közigazgatással cserélte fel. Az ügyeket a tanácsban és a kancellárián immár nem a terület szerint illetékes főurak és főpapok, hanem a különböző tárgycsoportokban járatos főtisztviselők és kancellisták készítették elő és referálták. Diplomatait is többnyire a kancellária hivatalnok-papjai közül választotta s a külpolitikai vonalvezetés állandóságát biztosítandó, néhány olasz fejedelem és itáliai városi köztársaság példájára állandó követeket tartott Rómában, Velencében, Prágában.

Hasonló szellemben szervezte át a törvénykezést. Az ügyek végső intézését a királyi kúriába vonta. A régi főbírák — a nádor, országbíró, tárnokmester — hatáskörét megszorítva, az állandó királyi kúriai bíróságok, «a király személyes jelenlétében» vagyis az ő személyét képviselő királyi helytartó elnöklété alatt működő kúriai ítélőszék és az újonnan alapított «királyi ítélőtábla» hatáskörébe utalta. A nemesi bírótársakkal ítélkező helytartó rendszerint a király kisebb kancelláriájának élén álló alkancellár volt. A törvény-

kezés a legfelsőbb fokon elvált a közigazgatástól s az időszakonként törvényt ülő ítélőszékeket állandó bíróságok váltották fel.

A nagybirtok hatalmi befolyását biztosító régi tisztviselők és bírák helyébe a királytól függő és minden politikától távolálló hivatalnoki és bírói kar lépett. Életrekelt a nyugateurópai fejlődést is sok tekintetben megelőző, de Mátyás korai halála miatt — sajnos — torzónak maradt újkori magyar államigazgatási szervezet. Kialakult az a törvénykezési szervezet, melyen mai felsőbbbíróságaink felépültek.

A nagybirtok hatalmával szemben igyekezett biztosítékot szerezni a vármegye újjászervezése és a városi polgárság erősítése által is. A vármegyei törvénylátó gyűlést függetlenítette a nagyuraktól, de nem az alacsony műveltségű kismesek tömegére, a jómódú középbirtokosságra építette. A vármegyei igazgatásból kirekesztette a főúri familiárisokat, az ítélőszékre jövőket eltiltotta a fegyverviseléstől és törvényt hozott, hogy szolgabírót csak független, jómódú nemesek közül válasszanak, alispánt is ezek közül nevezzenek ki. A városokat kiváltságaik gyarapításával, vám- és adókedvezmények biztosításával, vásárjog adományozásával és a városi szövetségek alapításának előmozdításával erősítette, hogy sikerrel szállhassanak szembe a hatalmaskodó főurakkal. A vagyonosabb, népesebb jobbágyközségeknek — apjához hasonlóan — szívesen adott mezővárosi kiváltságokat: adójukat egy összegben fizethették, vásárt tarthattak és ilyképpen önkormányzati jogokat is gyakorolhattak.

A királytól függő új hivatalnok-arisztokrácia életrehívásával és a megyei középbirtokosság támogatásával a maga politikai hatalmát erősítette. A városi polgárság fel-emelésével és a jobbágyosság helyzetének könnyítésével, szabad költözködési jogának biztosításával, önálló gazdálkodásának — a bérletrendszernek — előmozdításával és a jobbágyfiak művelődésének, társadalmi és hivatali emelkedésének elősegítésével — apjától örökölt emberséges érzésén túl — a polgárság és parasztság, az adózó osztályok gazdasági megerősítését s vele az államháztartás jövedelmeinek gyarapí-

tását igyekezett előmozdítani. Ez utóbbi cél érdekében szervezte újjá a mentességekkel immár át meg átszaggatott regále-gazdaságot és a királyi uradalmak gazdálkodását. E célból vetette ki a rendek minden tiltakozása ellenére évenként, sőt néha egy évben többször is az egyforintos rendkívüli adót, nem is szólva a városoktól és mezővárosoktól sokféle címen követelt adókról. Ezek a jövedelmi források fedezték hosszú hadjáratainak és fényes udvartartásának, költséges diplomáciájának és nemes kedvteléseinek kiadásait. Ezeknek alapos kiaknázása tette lehetővé, hogy a francia király és a svájci köztársaság után elsőnek állítson fel Európában állandó zsoldos hadsereget az elégtelennek bizonyult bandériumok és a hiányosan felszerelt telekkatonaság kiegészítésére.

*

Nemzetpolitikai célkitűzései és államszervező munkássága mellett — kifejezetten renaissance-jellegükre Szekfű Gyula mutatott rá erős nyomatékkal — renaissance-egyéniiségének legjellegzetesebb megnyilvánulása céltudatos művészetpolitikája, ami nála vált szerves részévé az állampolitikának. A legnagyobb olasz könyvtárakkal vetekedő Bibliotheca Corviniana és a pozsonyi egyetem alapítása, a budai vár kibővítése és renaissance ízlésű kiképzése, a magyar építőművészet, szobrászat, festészet fejlődésének új irányt szabó építkezései és művészetpártolása, a buzdítására létesült első budai könyvnyomda és humanista tudománypártolása, királyi udvarának fénye és pompája, szellemének és diplomáciai stílusának ragyogása nemcsak ízlésének, hanem egyszersmind hatalmának és tekintélyének, a renaissance-fejedelem pompázó és elbűvölő egyéniiségének kifejezői.

Ez a tudatos csillogás, a szó és írás művészete, a hatalom és erő hangsúlyozása jellemzik a meggyőzés és rábeszélés, a fenyegetés és hízélgés, a kemény igazmondás és ravasz színlelés minden eszközét felhasználó mesteri diplomáciáját is. Mátyás király — Szekfű szép szavai szerint — «önmagában érezte az államot». Egy dicső, szabad, hatalmas nemzet megismerésének tudta magát s ezért a politikában mindazt

megengedte magának, amivel a magyar állam, a királyság, önmaga erejét, hatalmát, dicsőségét, fényét növelhette, hasznát gyarapíthatta.

Mátyás renaissance-király volt. Hatalmas képviselője a renaissance-ban fogant újkori nemzetállamnak. Első tudatos hordozója a nemzeti király fogalmában kikristályosodott nemzeti öntudatnak. Műveltsége, gondolkodása, ízlése, életformái, törekvései a renaissance talajából táplálkoztak. Diplomáciájának eszközei és módszerei, külpolitikai törekvései és célkitűzései is magukon viselik a kor bélyegét. Többi nagy kortársaival azonos nyomon járt. Politikájának útja mégis egyenes folytatása Szent István és Kálmán, IV. Béla és Nagy Lajos országépítő és országgyarapító útjának. Igazi reálpolitikusként mindig az adott viszonyokból vonta le a következtetéseket s e szerint cselekedett, hite és meggyőződése szerint mindig nemzete, az ő személyében megtestesült magyar állam javára.

Nyugati hadjárataira nem valami mértéktelen hatalmi vágy, hanem saját helyzetének és országa belső viszonyainak alapos ismerete készítette. Ausztria és Csehország birtokbavételével IV. Béla és Zsigmond nyugati, Kálmán és Nagy Lajos déli hódításainak célkitűzését követte: új gazdasági és katonai erőforrásokat kívánt megnyitni s hatalmát erős háttérrel akarta fedezni. Még a császári korona megszerzésével is az ő személyében megtestesült magyar királyság erejét szerette volna megnövelni. Velencével és a Szentszékkal viaskodva, német és olasz összeköttetéseket keresve, a nápolyi királyságot védelmezve is mindig ugyanezt a nagy nemzeti célt tartotta szeme előtt.

Nyugaton harcolva sem feledkezett meg soha, még egy pillanatra sem, a török veszedelemről. Mialatt csehországi és ausztriai hadjáratait idegen zsoldoshadsereggel vívta, a magyar erőt és legjobb magyar hadvezéreit — Szilágyi Mihályt, Dengelegi Pongrácz Jánost, Ujlaki Miklóst és Lőrincet, Kinizsi Pált, Szobi Pétert, Zápolyai Imrét, Báthori Istvánt, Magyar Balázst, Maróthi Mátyást, Geréb Pétert és Mátyást, Haraszti Ferencet, Patócsi Bertalant, Szokoli Andrást, Egerváry Lászlót, Dóczi Pétert — a déli végeken foglalkoz-

tatta. Míg ő cseh, német, olasz zsoldosaival a cseh és osztrák várakat ostromolta, a török határon az erdélyi vajdák, szörényi bánok, temesi főispánok, jajcai bánok és horvát-szlavón bánok vezérlete alatt folyt a honvédő küzdelem. S ha a harci szünetben szerét ejthette, így 1463-ban és 1480-ban, maga is délre sietett, hogy a végvárakat visszaszerezve, Macsót, Szerbiát, Boszniát újra hódoltatva, erős gátat emeljen a török áradat elé.

Felszabadító hadjáratra, a töröknek Európából leendő kiűzésére persze nem gondolt, mert tudatában volt ugyan a maga hatalmának s a török-kérdés életbevágó fontosságának, de tisztában volt hatalmának korlátaival is. Tudta, hogy a felszabadító hadjárat, Konstantinápoly felmentése és a török kiűzése Európából nem magyar, — európai feladat. Tudta, hogy e cél eléréséhez semmiképpen sem elegendő a magyar királyság ereje; érette kár volna egy csepp magyar vért is elpazarolnia.

Mikor lehetőség kínálkozott komoly eredmények elérésére, mégis megragadta azt. Dsem török herceg kiadatásáról a francia királlyal, majd a Szentszékkal folytatott makacs és kitartó diplomáciai tárgyalásait, a pápának tett szenvedelmes szemrehányásait ismerve, nem lehet kétségünk a felől, hogy uralkodása utolsó éveiben teljes őszinteséggel és komoly elszántsággal készült a török háborúra. Nemcsak mondta, hitte is, hogy Bajazid szultán trónkövetelő testvérének társaságában s az európai hatalmak támogatásával ez a vállalkozás sikerre vezethet. Nyilván ekkor sem gondolt arra, hogy a törököt kiűzheti, de hitte, hogy belső viszály szításával meggyengítheti a török birodalmat.

*

Hunyadi Mátyás a magyar államtörténet új — sajnos, be nem teljesedett — fejlődési korszakának megindítója, a korabeli világnak — Szekfü szavai szerint — «legnagyobb formátumú államférfia» és egyszersmind a középkori magyar nagyhatalom utolsó hivatott képviselője. Két világtörténeti korszak határmesgyéjén álló monumentális alakja még na-

gyobbra nőtt az utána szörnyű hirtelenséggel jött zuhanás, a nagyság és törpeség ellentétének perspektívájában. Korunkban mégis szabad prédája lett fontoskodó apró emberkéek oktan kritikájának és dőre vádaskodásának.

Vádolják, hogy eltért a magyar hivatás-gondolattól, megszedült a hatalom mámorában, elhanyagolta országa védelmét, elmulasztotta a török kiűzését. Szemére vetik, hogy nagyravágyó, önző, kalandhajhászó volt. Mások, bölcsőbbek, akik látják, megértik nagyságát, mentséget keresnek számára soha el nem követett mulasztásokért. Csak az nem ötlük eszükbe, egyiküknek sem, hogy ez a hatalmas elme komoly reálpolitikát folytatott: országa külső biztonságának és belső egységének megteremtésével tört a kor szellemének megfelelő erős hatalom kiépítésére, hogy annak birtokában vezethesse tovább magyar nemzetét történeti hivatásának útján. Pedig a történelemből világosság derül mindarra, amit vitába vonnak s amit vétkes könnyelműséggel állítanak.

A felszabadító hadjárat gondolatát nem Mátyás adta fel, hanem a trónjáért vetélkedő szomszédok s a keresztény szolidaritás középkori gondolatából régesrégén kiábrándult hatalmasságok.

A török elleni védelmet nem Mátyás hanyagolta el, hanem az idegen trónkövetelőkkel cimboráló nagyurak és az áldozatoktól vonakodó nemesek.

Az elégedetlenség, az összeesküvések, a felkelések szerzői sem «a török veszély lekicsinylése miatt haragvó magyarok», Hunyadi János régi katonái voltak. Ezek — néhány személyes sérelemért duzzogó, megtévedt főúr kivételével — vitézül őrt álltak a déli határon, hogy majdan Mohácsnál áldozzák életüket. Az ellenzéki politikát nem ily magas szempontok, hanem az önérdek és hatalomvágy tüzelték, a Hunyadi-ház régi ellenségei irányították. Ezek harcoltak látszatra a törvényesnek mondott trónkövetelők jogaiért, valójában az ő hatalmukat korlátozó, rendteremtő király megbuktatásáért.

Ezek az önző és szűkkeblű, pártoskodó és hatalomvágyó, koruk szellemét meg nem értő és nemzetük hagyományait megcsúfoló urak temették el a magyar hivatás-gondolatot, mikor Mátyás trónjára idegen bábkirályt ültettek és ádáz

viszálykodásukkal megbontották a nemzet egységét, mikor a hagyomány védelmének örve alatt szembefordultak a renaissance eszméin épülő újkor szellemével.

Ezek rombolták le elvakultságukban Mátyás minden alkotását. Ezek bontották le az újkori közigazgatás épülő falait. Ezek eresztették szélnek az állandó hadsereget. Ezek taszították ki a nemzeti közösségből, döntötték rabságba az erejétől adózó és robotoló magyar parasztot. Ezek ásták meg Magyarország sírját, mikor a Nyugat ellen acsarkodva, megfélemedtek a keleti veszedelem borzasztó közelségéről.

Mátyás alkotása összeomlott, a magyar királyság elbukott, mert a magyarság, annak vezetőrétege, még nem érett meg az újkor szellemének befogadására s ha Mátyás szuggesztív egyéniségének ereje előtt meg is hajolt, halála után visszatért a maga szűk világának kicsinyes törekvéseihez és avult eszméihez.

Mátyás előre nézett. Új úton új világ felé indította nemzetét. Magyarjai a múltba néztek, de nem Szent István avagy Nagy Lajos korába, hanem apáiknak hanyatló korszakába.

A főnemesség és köznemesség, a főpapok és várurak, a nemesség és jobbagyság, az idegen udvari kegyencek és a szabadságföltő magyar urak egymással és a gyenge királyi hatalommal vívott politikai küzdelme rövid néhány év alatt megsemmisítette Hunyadi Mátyás uralkodásának minden eredményét. Alkotásai szinte nyom nélkül eltűntek. A közigazgatás és a törvénykezés visszatért a régi útra. A nagyvonalú diplomácia és a félelmes erejű hadsereg felbomlott. A művészetek és tudományok elsorvadtak. A nemesség élet-színvonalára aláhanyatlott. A pór nép a középkorinál sokkalta terhesebb rabságba súlydott.

Egy nemzedék sem múlt el s a nemzet eljutott a mohácsi mezőre, mert egy törpe nemzedék nem értette meg hivatott vezérét.

De mindez nem változtathat azon az igazságon, hogy Hunyadi Mátyás utolsó nagy képviselője volt a szentistváni királyság szilárd alapjáról magasba szökő középkori magyar nagyhatalomnak. Mit sem változtathat azon az igazságon,

hogy ő volt nálunk az első, európai mérték szerint is a legnagyobbak közé tartozó harcosa, képviselője, megtestesítője az újkori nemzetállamnak és ez állam minden nagy törekvésének.

Történetünknek lehettek, voltak is Mátyásnál emberileg nagyobb, politikai sikerek és fejlődéstörténeti hatás tekintetében szerencsésebb szereplői, de egy sincs közöttük, akinek tehetsége és képességei oly színesek és változatosak, egyénisége annyira korszerű és egyszersmind annyira magyar lett volna. Nincs közöttük — Szent István kivételével — egy sem, aki két történeti korszak határán oly jellegzetes és irányt szabó szerepet töltött volna be, mint Hunyadi Mátyás. Ezért lett az utókor magyarjának szemében a régi nagyság és dicsőség, a magyar függetlenség és a nemzeti önkormányzat, a magyar hatalom és a társadalmi igazságtevés, az európai műveltség és a nép lelkéből lelkedzett magyar tehetőség szimbólumává.

HÓMAN BÁLINT.

A NÉMET BIRODALOM ÉS A DÉLKELET-EURÓPAI ÁLLAMOK EGYÜTTMŰKÖDÉSE A MEZŐGAZDASÁG TERÉN.

Az 1914—18. világháború Angliának abból a törekvéséből támadt, hogy Németország versengését a világpiacon megszüntesse. Ha Angliának ezt a világháborús célját az elért eredménnyel szembeállítjuk, akkor mindenesetre meg kell állapítanunk, hogy ez az eredmény egészen más képet mutat, mint ahogy azt Angliában előre elképzelték. Németországnak ugyan elvették a hadiflottáját, kereskedelmi hajóhadát, gyarmatait és a rá rótt sarc által minden lehetőségét, hogy Angliának a világpiacon komoly versenytársa legyen. Másfelől azonban Anglia a világháború után az elé a helyzet elé került, hogy közben a világ és annak gazdasági élete a háború folytán lényeges változáson ment át. Az úgynevezett világ-gazdaság, pontosabban szólva az angol veretű világkereskedelmi gazdálkodás, amelyet a Ricardo Dávid tanára építettek, s melyben az angol hajóhad uralkodott és a londoni city bankárai kormányoztak, tulajdonképpen soha sem volt igazi világ-gazdaság, hanem egy angol kereskedelmi rendszer a világ gazdaságainak kiaknázására. Az, amit az európai iparos országok és a tengerentúli mezőgazdasági országok közti munkamegosztásnak szoktak hívni, valójában mezőgazdasági monokultúrák kifejlődéséhez vezetett, azaz egyetlen termény művelésére épített egyoldalú mezőgazdaságokhoz, és ezzel a földművelő népeknek Anglia kereskedelmétől való függéséhez. Ez a fejlődés egyedül és kizárólag Anglia nyereszkesedési törekvéseit szolgálta. Mármost számtalan mező-

gazdasági ország az egész világon, amely 1914-ig az iparcikkeket a régi európai ipari országokból a londoni világhandelskereskedelmi piacon át szerezte be, a világháború alatt saját ipart teremtett magának, minthogy az európai iparnak a hadianyagok termelésére való átrendezése következtében nem jutott hozzá szállítmányaihoz. Gondoljunk csak a japán ipar rettentő fellendülésére és Dél-Amerika ipari fejlődésére. Chile például 1934-ben már odáig jutott, hogy a korábban külföldről bevitt készárúknak legkevesebb a felét maga állította elő. Brazília a bőr- és cipőárúkkal, valamint a textilárúkkal való ellátás terén óriási léptekkel közeledik a függetlenség felé. Egyidejűleg a mezőgazdasági országokban utat tört magának az a törekvés, hogy a monokultúrákat egy sokkal többágú mezőgazdasági termeléssel helyettesítsék. Ebből a fejlődésből a brit gyarmatok sem maradtak kizárva. Így történt meg, hogy Anglia a világháború és a versailles-i parancs által Németország versenyét ugyan erősen meggyengítette, de egyúttal új versenytárs támadt számára, nevezetesen az addigi tengerentúli mezőgazdasági országok új iparai. Az angol világhatalmi helyzet alapja, tudniillik a népeknek az angol kereskedelemtől való függése, a leg súlyosabban megrendült. Anglia tehát nem volt abban a helyzetben, hogy learassa a gyümölcsöket, amelyeket a világháborútól magának remélt. Ellenkezőleg. Anglia annál a kísérletnél, hogy jobb gazdasági teljesítmény helyett kellemetlen versenytársát erőszakkal tolja félre, a saját maga alapjait törte szét. A nemzetközi kereskedelem felújulására, amint az a szabad kereskedelem elve alapján a világháború előtt lebonyolódott, többé nem lehetett gondolni. Ennek pedig magától értetődőleg döntő visszahatásai is voltak Európára, különösen a közép- és a délkeleteurópai országokra. Ezek az országok, amelyek nem támaszkodhattak tengerentúli birtokokra, kényszerítve voltak gazdasági súlypontjukat a jövőben kizárólag a saját terükben keresni. Azok az országok viszont, amelyek a világhandelskereskedelmi gazdálkodás szerkezetének ebből az átalakulásából a maguk számára a szükséges következményeket a leghatározottabban vonták le, mint nemzeti forradalmuk után Németország és Olaszország,

először egy új gazdasági felépülés alapját vetették meg. Anglia ezzel szemben mindmáig nem volt abban a helyzetben, hogy világhelyzete megrázkódtatásának következményeit leküzdje, amint azt állandóan nagyszámú munkanélkülije mutatja. Az sem segített semmit Anglián, hogy helyzetének felismertével maga kísérelte meg az ottavai szerződések által az angol világbirodalom autarkká tételét bevezetni. A legügyesebb pénzügyi manipulációk sem tudtak tartós javulást eredményezni. A font értékcsökkentése látszólagos kezdeti sikerek után csak az angol világhelyzet további gyengüléséhez vezetett. Ennek bizonyítéka a sterlingblokk széthullása és a font kiszorítása a dollár által. Végül is meg kell gondolni, mit jelent az, ha Anglia maga áttér ma arra, hogy külföldi vásárlásokat idegen pénz nemekben számlázzon.

A világnak ezt az alapjaiban való átalakulását kell szem előtt tartani, ha meg akarjuk érteni, milyen tényekkel kell számolnunk Európa újjárendezésénél. Európát a világháború visszavezette önmagához. Európának önmagából kell a maga gazdasági életét újjáépíteni. Ez a világháborúnak Angliától ugyan nem szándékolt, de tényleges eredménye.

Ezért nem véletlen, hogy Németország benső ziláltságának leküzdése után különös határozottsággal vonta le a liberális világ gazdaság összeomlásából adódó következményeket és látott hozzá nemzetgazdasága az újjáépítéséhez. Németország ugyanis a világháború alatt a világkereskedelemtől való függésének következményei miatt jobban szenvedett bármely más országnál. Különösen mutatkozott ez az élelmezés terén. Az úgynevezett nemzetközi munkamegosztás állandóságában bízva az 1914—18. évi világháborút megelőző német kormányok beletörődtek abba, hogy a német nép élelmezésének az alapja mindinkább a külföldre helyeztessék át. A német mezőgazdaság ugyan a világháború előtt is jó termelésttechnikai teljesítményeket tudott felmutatni, a német mezőgazdaság intenzitása azonban semmiképp sem számolt a nemzetgazdasági feladatokkal és nem is alkalmazkodott a népesség számának növekedéséhez. Ehhez járult, hogy a termelés mindinkább olyan alapokra épült, amelyek nem belföldön, hanem külföldön nyugodtak. A szenttermelés

például azáltal jutott mindjobban függésbe a külföldről, hogy növekvő mértékben salétromot, tehát külföldi nitrogént használtak hozzá trágyának. Még nyilvánvalóbb volt a külföldi függés az állattenyésztésnél. A világháború előtt az utolsó években Németország évenként kereken 7 millió tonna takarmányt hozott be külföldről. Innen volt, hogy az 1909—1913. években tisztán statisztikailag nézve a német disznóhús-fogyasztás 98%-át ugyan Németország fedezte, valójában azonban ennek a disznóhús-fogyasztásnak majdnem két ötödét külföldi takarmányból nyerték. Épp úgy a világháború előtt az akkor Németországban elhasznált disznósírnak majdnem egy harmadát külföldi takarmányból állították elő. A tejnél és a tejtermékeknél is a belföldi termelésnek legkevesebb egy harmada külföldi takarmányból származott. Azonban nemcsak a még Németországban meglévő mezőgazdasági termelés alapja volt jórészen külföldön; a liberális világgazdasági fejlődés ezen túlmenően a mezőgazdaság összes termelési ágainak majdnem teljes elsorvadását vonta maga után. Így a juhok száma az 1860. évi 28 millió darabbal szemben az 1932. évig kereken 3 millióra zsugorodott össze. A repce és réparepce, a legfontosabb német olajtermények termelése az 1878. évi 177,000 hektárról 1932-ig 5000 hektárra csökkent. A lentermelés ugyanezen idő alatt 132,000 hektárról 2200 hektárra esett vissza, és a kender meg egyenesen 21,000 hektárról 260 hektárra. Németország áldozatul dobta a liberális világgazdaságnak fonaltermését és nagy mértékben zsírtermelését is. Nyersanyagellátásunknak fontos tényezői a német határon túl a világ legtávolabbi részeiig vándoroltak. Teheneink, miként azt az akkori kor liberális nemzetgazdasága büszkén megállapította, La Plata mellett és már nem Németországban legeltek. A szabadkereskedelem Anglia által céltudatosan propagált eszméjének Németország a XIX. században és a XX. század kezdetén feláldozta élelmezési szabadságát és nyersanyagszabadságának lényeges részeit.

Ez a liberális fejlődés a világháborúban megrendítő következményekkel járt Németországra nézve. Az akkor még szintetikus nitrogén által nem pótolható chilesalétrom

elmaradása erősen csökkenő terméseredményekhez vezetett. A német állattenyésztésnek külföldi takarmány behozatalától való függése a tej-, hús- és zsírttermelés nagy visszaesését eredményezte. A disznóállomány a világháború alatt az 1914. évi 25'3 millióról 1918-ig 3'7 millió darabra esett. A fejőstehén-állomány 26%-kal csökkent. Ezen túlmenőleg a tejtermelés még kb. egy harmadával és a vágóhidakon a vágómarha átlagos vágási súlya kb. 30%-kal kisebbedett. A külföldtől való függés következménye tehát a mezőgazdasági termelés teljes hanyatlása volt, ide juttatta a német élmezési gazdálkodást a liberális világgazdaság a világháború előtti utolsó évszázadban. A következmények borzalmasak voltak: kerekén 760,000 német, főleg asszony és gyermek, szenvedett a világháború alatt éhhalált, mert a német élmezési gazdálkodásnak a külföldtől való függése Angliának lehetővé tette Németország ostromzár útján való kiéheztetését.

A liberális világkereskedelmi rendszer összeomlásából és a világháború tapasztalataiból Németország levonta az egyedül lehetséges következtetéseket.

A nemzeti szocialista agrárpolitika teljesen elfordult a liberális elvtelenségtől és saját alapelveiből kiindulva egészen új módszereket is fejlesztett ki.

Ez mindenekelőtt két alapvető törvényben jut kifejezésre: Az 1933. szeptember 29-i birodalmi örökbirtok-törvényben és a birodalmi élmezési Rendről szóló 1933. szeptember 13-i törvényben.

A birodalmi örökbirtok-törvény minden mezőgazdasági üzemet 125 hektárnyi legmagasabb határig a törvény erejénél fogva örökbirtoknak nyilvánít, amennyiben az alsó határ egy úgynevezett földellátás határát eléri. Az örökbirtok-törvény alapján ma Németországban az egész birodalomban elosztva kerekén 700,000 örökbirtok van. Ezek az összes mezőgazdaságilag felhasznált területnek egészében 50%-át foglalják magukban. Számuk folytonosan növekszik új német parasztgazdaságok alakulásával, tehát a paraszti település útján, és úgynevezett hozzátelepülés által, amely nem elégséges földellátással rendelkező életképtelen kisüzemeket örök-

birtok nagyságára emel. Néhány száz 125 hektáron felüli nagyüzemet is örökbirtokká minősítettünk, ha az örökbirtok-törvény előfeltétele megvolt náluk. Általában szabad legyen egyszer megjegyezni, hogy mi az örökbirtok-törvényben ugyan az alapelveket ingadozás nélkül megőriztük, de az örökbirtok-törvény alkalmazásában sohasem jártunk el dogmatikusan vagy szkematikusan. Erre vezetem vissza lényegében azt a tényt, hogy egy ilyen forradalmi törvényt ma — életbelépése után hét évvel — magától értetődőnek éreznék.

Egészében 1932 óta mintegy 50,000 új pótlólagos örökbirtok keletkezett. A birodalmi kormány célja az, hogy Nagy-Németország mezőgazdasági birtokának szerkezetét mindinkább megjavítsa, még pedig kis- és törpegazdáknak a rendkívüli birtokszétaprózódást mutató szabad felosztási területekről (Realteilungsgebieten) a birodalom új keleti tartományaiba való telepítésével. Olyan földrendezésre törekszünk tehát, amelynek jellegét a lehetőleg nagyszámú örökbirtok szabja meg. Mert mi az örökbirtokban a német földrendezés döntő mozzanatát látjuk, mindenekelőtt azért, mert az tudja biztosítani a német nép vérének örök forrásait, mint paraszti atyafiságok oszthatatlan, eladhatatlan és meg nem terhelhető otthona. De az örökbirtok egyébként is különleges célja törekvéseinknek, minthogy leginkább megfelel a germán-német parasztság földhöz való viszonyának. Ezt tanúsítja parasztságunk története. Az örökbirtoknak egy nemzetség otthonának kell lennie. A rajta mindenkoron élő parasztra úgy van rábízva mint nemzetségének öröksége. Meg vagyok győződve róla, hogy az örökbirtok-törvény itt Magyarországon különösen nagy megértésre talál, mert hiszen a Horthy kormányzó úr Ő Főméltósága által alkotott Vitézi Rend és ezzel kapcsolatban a Vitézi Rend tagjainak egy kis öröklődő birtokkal való megajándékozása a mi örökbirtok-törvényünkhöz hasonló célokat követ.

Az örökbirtok-törvény gazdaságpolitikai jelentősége mindenekelőtt abban a tényben van, hogy a liberális gondolkodással ellentétben megszünteti a földnek bármikor eladható áru jellegét. Sőt az örökbirtok épp a törvény erejénél fogva

el nem idegeníthető, nem darabolható fel és nem terhelhető meg. Tehát ki van szabadítva a kölcsöntőke szorításából. Az örökbirtok-törvény és az azt kiegészítő rendeletek a földdel való minden üzérkedést megakadályoznak. Mert a föld mint népünk élelmezésének alapja szerintünk jóval több mint kapitalisztikus csalafintáskodások tárgya. Az örökbirtok-törvény egy átfogó adósságrendezéssel és kamatleszállítással kapcsolatban, ez volt a nemzeti szocializmus válasza arra a tényre, hogy a hatalom átvétele előtt mezőgazdaságilag hasznos százezer hektárnyi területek túladósodás következtében árverésre jutottak.

A második fontos törvény az élelmezési Rendről szóló birodalmi törvény. Ennek jelentősége először is abban van, hogy rajta alapul a birodalmi élelmezési Rendnek mint az egész német élelmezési gazdálkodás önkormányzati szervezetének megteremtése. A birodalmi élelmezési Rend tehát nemcsak a szűkebb értelemben vett mezőgazdaságot foglalja magában, hanem a vele folytatott kereskedelmet, valamint a mezőgazdasági termékek megmunkálójait és feldolgozóit is, pl. a malmokat, péküzemeket, halászati üzemeket stb. Az élelmezési gazdálkodásban résztvevő minden hivatáscsoportnak egy szervezetben való ilyen összefoglalása egyedülálló az összes nép gazdaságtörténetében. De a birodalmi élelmezési Rendnek csak ez az összefogás adja meg a lehetőséget, hogy nemzetgazdasági főfeladatát betöltse, t. i. hogy a német élelmezési gazdálkodás minden piacának rendjét biztosítsa. A piacnak ezzel a rendjével mindenekelőtt a mezőgazdasági termékekkel űzött spekuláció végzetes hatalmát törjük meg, különösképp a terménytőzsdéét. Mert a spekulációnak tulajdonítható, hogy bár a mezőgazdaság jó termést halmozott fel és tele csűrök álltak rendelkezésére, a városokban mégis emberek millióinak kellett éhezniök. A mezőgazdaság a maga részéről szintén a pusztulás felé haladt, mert ezeknél a milliónyi városiaknál hiányzott a munka és a kereset és ezzel a vásárló erő.

A német mezőgazdaságnak ez a katasztrófális helyzete összefüggött azután azzal az árösszeomlással is, amelyet a mezőgazdasági termékeknek a világgazdasági válság követ-

keztében 1929-től kezdve el kellett szenvedniök. Indexszerűleg tekintve ez az árösszeomlás úgy ábrázolható, hogy a mezőgazdasági áruk indexe a hatalomátvétel előtt az 1932. évi termelőnél az 1913-al szemben már csak kb. 70 pontot ért el, míg a kész iparcikkek ára 115 és 120 pont között mozgott. A két indexszámnak ez az óriási eltérése jellemzi legvilágosabban az úgynevezett ár-ollót. Ha tehát a mezőgazdaságot meg akartuk menteni, amint azt a nemzeti szocializmus programjában hirdette, sürgető feladat volt a mezőgazdasági termékek árának oly mérvű emelése, hogy a mezőgazdaság összeomlásának közvetlen veszélyét elűzzük.

Más oldalról viszont ezt az áremelést a fogyasztói árak lehetséges kímélésével kellett végrehajtanunk. Mert a 7 millió munkanélküli létfenntartását a termelési folyamatba újból való beillesztésükig nem volt szabad mértéken felül megterhelniük. Ezzel a feladattal az eddigi eszközökkel és az *úgynevezett* szabad áralakulás mellett nem lehetett megbirkózni. Tudatosan beszélek *úgynevezett* szabad áralakulásról, mert valójában a terménytőzsdéken addig folytatott játék sem volt szabad. Ellenkezőleg, az árakra nagyon is hatást gyakoroltak, még pedig azok magánhaszná javára, akik a terménytőzsdén uralkodtak, azaz a spekuláció javára. A mezőgazdaság szervezetlenül állt ezzel a tőzsdei spekulációval szemben és a tőzsdei árfolyamok fel- és leszállásában nálunk Németországban mindenesetre végül is ő volt mindig a vesztes fél. Nos, itt gyökeresen beavatkoztunk és először is rövid hetek alatt megtörtük a terménytőzsde hatalmát.

Ehhez az eszköz a piac rendje volt és ezzel összefüggésben szilárd árak teremtése az egész esztendőre vonatkozólag. Itt vigyáznunk kell arra, hogy szilárd árak bevezetésénél és biztosításánál nem pusztán államhatalmi kérdéssről van szó. Sőt inkább a szilárd árak a piaci rendben meg kell találnia a maga döntő gazdasági alapját, mert egyedül ez adja meg a szilárd árak gazdasági előfeltételeit. A piacok rendje az áru érkezését úgy szabályozza, hogy a szabott árak gazdaságilag is helyesek, azaz a piac helyzete által megalapozottak. Ez a német mezőgazdasági árak feltétlen stabilitásának titka 1934/35 óta. E feltételek hiányzása okozza másrésről azt,

hogy más országok kísérletei az árak stabilizálására meg-
hiúsultak. Ezek az országok ugyanis azt hitték, hogy az árak
egyszerűen a rendőrség által kibocsátott rendeletekkel állan-
dósíthatók. Ezek a kísérletek kudarccal jártak, mert hiány-
zott a piac rendje. A piac rendjének egyes területeken mutat-
kozó sikere oly hamar igazolt bennünket, hogy a gabona- és
tejgazdaság rendjéhez kapcsolódva a piaci rendet egymás-
után a német élelmezési gazdálkodás összes lényeges terüle-
tén bevezettük. E mellett az alapelvek mindenütt ugyanazok,
a módszerek ellenben rugalmasak maradtak. Tisztán szer-
vezkedés szempontjából tekintve minden piac rendje szá-
mára egy úgynevezett főegyesületet alakítottunk, amely-
ben vertikálisan a mezőgazdasági termelőtől a fogyasztóig
minden résztvevő üzem benne van, élén egy tiszteletbeli
gazdavezérrel. Az összes főegyesületet, tehát gabonára, tejre
és zsírra, baromra, krumplira, cukorra, veteményre stb.,
összefoglaltuk a birodalmi élelmezési Rend III. főcsoportjá-
ban. A birodalmi élelmezési minisztérium ez úton ad nekik
központi és egységes irányvonalakat.

Ilyen módon rendeztük az összes lényeges mezőgazda-
sági termékek benső piacát. Csak még egy hézag volt látható-
lag benne, amely által kívülről zavart vihettek be a piacokba,
t. i. a külföldi behozatal. Ha nem sikerült a behozatal ár-
alakulását a piac rendjének totális rendszerébe bevonni,
abban az esetben a benső piac árait bármikor fel lehetett
borítani. Ezért a behozatal szabályozására az úgynevezett
birodalmi hivatalokban monopolszerű eszközöket teremtet-
tünk. Például minden gabona külföldről a birodalmi gabona-
hivatal keze által vagy annak ellenőrzése útján jut be. Ha
egy olcsóbb külföldi ár és egy drágább belföldi ár között kü-
lönbözeti összeg áll fenn, akkor a birodalmi gabonahivatal
azt a birodalmi pénztár számára leszedi. Leginkább ez az
összeg a pénzügyi forrása a készletgazdaságnak is. A benső
piac szabott árainak minden leversenyzése lehetetlen ezen
rendszer mellett.

Ezen piaci rendünk által a benső német árszerkezetet
teljesen kezünkben tartjuk. Mert ami áll a gabonáról, épp úgy
áll értelemszerűleg minden lényeges mezőgazdasági termék

piaci rendjéről. Ezzel megteremtettük a lehetőségét annak is, hogy az összes mezőgazdasági termékek árainak egymáshoz arányított viszonyát biztosítsuk. Hogy ez ismét mit jelent az egész mezőgazdasági termelés adózására és kiegyensúlyozottságára, nyilvánvaló. Tekintettel *minden* termékre kiterjedő szabott árrendszerünkre, a paraszt végre nagyobb távlatra áttérhet oly termékek huzamos termelésére, amelyeket földje legbiztosabban hoz.

Így a piaci rend a termelés rendjének eszközévé vált. A piaci rend teremtette meg az előfeltételeket a termelési harchoz, azaz az élelmezési szabadságért folytatott küzdelemhez, amelyre mi 1934 őszén a német gazdanépet felszólítottuk. A termelést mindenekelőtt *azoknál* a termékeknel kellett fokoznunk, amelyeknel Németország a világkereskedelmi gazdálkodás hatása alatt addig a termelést különös-kép elhanyagolta. Ez volt az eset mindenekelőtt a takarmánynál, a zsírnál és a fonaltermeléshez szükséges növényeknél. Minthogy pedig a zsírtermelésnek megint csak a takarmánytermelés az előfeltétele, a német takarmányozási eszközök termelése fokozásának különös jelentőséget tulajdonítottunk. Burgonyatermésünk a három utolsó évben átlagban majdnem 11 millió tonnával volt több, mint a hatalomátvétel előtti ötévi átlag. Ez 26%-os termelési fokozódásnak felel meg. A cukorrépa-termelés ugyanebben az időben majdnem 5 millió tonnával, vagyis kereken 43%-kal növekedett, ami jó hatással volt az erőtakarmányozás fokozására is. Hasonló termelés-fokozódást értünk el más területeken is. A konjunktúrakutató intézet számításai szerint ily módon sikerült a korábbi erőtakarmányozás behozatalának 80%-át feleslegessé tenni. Ez azt jelenti, hogy mi ebben a háborúban a takarmányozás területén az angol ostromzárát már kikerültük, mielőtt az megkezdődött volna. Hogy ez mit jelent, csak akkor tűnik ki világosan, ha meggondoljuk, hogy a világháborúban az angolok a takarmányozási termékek területén kezdtek hozzá Németország kiéheztetéséhez

Egészében véve ily módon sikerült Németországnak élelmiszerral való ellátását a Hitler Adolf által történt hatalom-átvétel előtti 65%-os önellátásról e háború előtt békebeli

fogyasztásnál 83%-os önellátásra emelni. Az így fennmaradt, egyébként az ellátásra nézve nem döntő hézagot a mai háborúban egyfelől a folyamatban lévő külföldi behozatallal töltjük ki, másfelől pedig a fogyasztásnak a racionalizálás útján történő bizonyosfokú csökkentésével. Az önellátás foka nem minden élelmiszernél egyforma. Kenyérmagvaknál, cukornál, burgonyánál, húsnál és tejnél, tehát a legfontosabb alapvető élelmiszereknél, már békeszerűleg sikerült szükségletünket gyakorlatilag 100%-ig saját termelésünkből fedezni. Sőt a termelési harc folyamán még a zsírnál is 50%-kal emeltük az önellátás fokát. Németország döntően fontos zsírforrásánál, a vajnál ugyanis sikerült az 1932-es termelést a háború kitöréséig kb. 400,000-ról kerekén 500,000 tonnára növelni. Ez a szám a háború kitörése után még kb. ugyanakkora mennyiséggel fokozódott a felnőtt fogyasztók fogyasztásának teljes tejről sovány tejre való átállítása következtében. Ezzel a német vajtermelés a külföldi olajpogácsa fogyasztásának erős korlátozása ellenére olyan méretet ért el, amely kb. ugyanakkora, mint a világ összes vaját exportáló országainak vajkivitele együttvéve.

Ehhez az összeredményhez a kulcs, szabad legyen még egyszer összefoglalólag elmondanom, a piac rendje, amely a liberális világgazdaság összeomlásának idejekorán történt felismeréséből született. A piac rendje ma eredményt tud felmutatni, mert ingadozás nélkül felismertük azt a tényt, hogy Európa önmagára volt és önmagára van utalva.

Nem minden érdekesség nélkül állapítható meg, hogy Anglia a háború kitörésekor nyilván abban a hitben volt, hogy Németország épp úgy összeomlik élelmiszerhiány miatt, mint 1918-ban. Anglia nem ismerte fel, hogy az 1939-es Németország élelmézőgazdaságilag többé már nem az 1914/18-i Németország, még pedig két különösen lényeges okból nem:

1. 1914-gyel szemben Németország ennek a háborúnak kitörésekor minden téren készletek fölött rendelkezett, ami különösen gabonában rendkívülinek mondható.

2. Ellátásunk alapja, saját mezőgazdasági termelésünk, ma — hála az általam már 1934-ben bevezetett termelési harcnak — egészen más terjedelemben van biztosítva, mint

az 1914/18. évi világháború alatt. Ezenkívül a háború kezdete óta egészen különös figyelmet fordítottam német földünk termelőerejének fenntartására és biztosítására. Hogy ez mit jelent, talán csak akkor világlik ki, ha meggondoljuk, hogy a világháborúban csak az 1917. évben kezdtek fontolóra venni, miképpen lehetne a mezőgazdasági termelést kormányozni, hogy Németország szükségletét biztosítsák. 1917-ben ezek a megfontolások már elkéstek, egészen eltekintve attól, hogy a megfontolásokon túl 1918-ig nem is jutottak.

De még egy távolabbi vonatkozásban is kézenfekvő különbség van a világháborúval szemben, t. i. a külföldről való behozatal terjedelme és állandósága tekintetében. A külföldről való behozatal biztosításánál is döntő szerepet játszik ebben a háborúban piaci rendünk. Mielőtt ugyanis piaci rendünk nem volt, a német paraszt elvileg ellensége volt a behozatalnak és önfenntartási ösztönéből kifolyólag egyenesen annak is kellett lennie. Hiszen több évtized keserves tapasztalata a liberális kereskedelempolitikából megtanította, hogy mindig a külföldi behozatal volt az, ami az existenciájához szükséges árat lerontotta. Még pedig két okból: először, mert *szabályozatlanul* áramlott a német piacra, ahogy a nemzetközi üzletembereknek épp az eszébe jutott, és másodsor, mert gyakran olcsóbb előállítási költségek alapján olcsóbban is került azután a német piacra.

A behozatalnak a birodalmi hivatalok részéről biztosított fent vázolt rendje által a helyzet a német parasztra nézve egy csapásra megváltozott. Minthogy pontosan tudta, hogy az ő szabott árát többé nem veszélyeztethetik behozatali áruval, nem volt többé oka, hogy ellensége legyen a mezőgazdasági behozatalnak. Így hát külföldi hivatástársát nem érezte többé kellemetlen versenyzőnek és árrombolónak. A piaci rend megengedte nekünk, hogy kereskedelempolitikai téren is levonjuk a következményeket az úgynevezett világmunkamegosztás összeomlásából. Piaci rendünk segítségével tudatosan Európa gazdasági újjárendezésén munkálkodunk, amely éppen Közép- és Délkelet-Európában a tűzkeresztséget már rég ki is állotta és helyességét bebizonyította. Mert épp Közép-Európa a sors által szoros gazdasági együtt-

működésre van rendelve egy élettérközösség értelmében. A piaci rend Közép-Európában alkalmi üzletek helyére azt a lehetőséget állítja, hogy a termelésben hosszúlejáratúlag a kölcsönös szükségletekre rendezkedjenek be. Ebben a tényben leli magyarázatát Németország délkeleteurópai mezőgazdasági termékekben való behozatalának fokozódása és stabilitása, miként a mi viszontkivitelünk stabilitása is. Ha tehát ma Németország és a délkeleti országok között egy tervszerű együttműködés mindinkább érvényesül, ez a fejlődés józan gazdasági megfontolások logikus következménye. Ennél a gazdasági újjárendezésnél különösen előnyös volt, hogy piaci rendünk lehetővé tette az általunk behozott termékek áralakulásának az úgynevezett világpiaci áraktól független, az érdekelt országok mezőgazdasági szükségleteinek jobban megfelelő irányítását.

Ezen fejlődés elvi keretei között bontakozott ki az utóbbi években a Németország és Magyarország közötti gazdasági kapcsolatok örvendetes fellendülése. Megelégedéssel állapíthatom meg, hogy ehhez a mi piaci rendünk mellett a magyar áruk minőségének tagadhatatlan javulása is és a magyar mezőgazdaságnak Németország szükségleteire tekintettel történt bizonyosmértvű alakulása is hozzájárult. És szükség van továbbra is a Németország és Magyarország közötti megértő együttműködésre. Németország kész erre. A német-magyar együttműködés világosan reményteljes fejlődésre mutat. És így az 1914/18.-i és a mai háború szenvedéseiből és áldozataiból nem egy összetört Európa kerül ki, hanem egy új Európa keletkezik az európai népek békés együttműködése alapján.

DARRÉ R. WALTHER.¹

¹ Magyarra fordította Kibédi Varga Sándor.

A KÍSÉRLETI TERMÉSZETTUDOMÁNY TÖRTÉNELMI FELELŐSSÉGE.

(Előadás a M. T. Akadémia ünnepi közülésén.)

A multnak előttem megszólaló mesterei elvitték Önöket Mátyás király világába. Magam csak a jelennek vagyok szerény munkása s nem vihetem Önöket máshová, mint a magam műhelyébe, a laboratóriumba.

De ha a laboratóriumba elkísérnek, talán mégsem kell a történelem fonalát egészen letenniök, mert a laboratórium lombikjai között kovácsolódik nagy vonásaiban a jövő történelme, sőt ott alakult nagyrészt jelenünk is.

Mielőtt elmosolyodnának ezen a kijelentésen, engedjék meg, hogy párhuzamot vonjak a ma és a mult emberének élete és gondolatvilága között.

Mátyás király idejében a legnagyobb sebesség a ló sebessége, ennek megfelelően az átlag-ember látköre alig terjedhet túl egy néhány kilométeres körzeten. A ló sebességével utazik nemcsak az ember, hanem az általa vitt gondolat is. Ma szinte percek alatt röpködjünk át az országhatárokat, míg a gondolat szinte végtelen sebességgel utazik az éter hullámain. Ennek megfelelően az ember látköre kitért s annak határai a föld határával egyenlők, sőt gondolataink már távoli univerzumok mélyére is kezdenek behatolni.

Míg Mátyás idejében a legegyszerűbb műveltség is csak főurak vagy papi rendek kiváltsága, s még a fejedelmek is nekünk elviselhetetlen higiéniai viszonyok között élnek, addig ma megvan a lehetősége annak, hogy magát az egyszerű munkás is filléres könyvek alakjában az emberiség vezető szellemeivel vegye körül, a legmagasabb zenét rádiójával saját tiszta hajlékában élvezhesse, s a gyermekhalandóság

ma a legsötétebb nyomortanyákon is kisebb, mint a középkori fejedelmi családokban.

Míg alig másfél évszázaddal ezelőtt a legnagyobb, az ember szolgálatára álló erő két kezének vagy ökrének ereje, addig ma az energia s evvel az anyagtermelés szinte határtalan s megnyitja a korlátlan gazdagság és emberi méltóság lehetőségét mélyreható gazdasági és társadalmi átalakulásokat sürgetve.

Nemcsak életünk külső körülményei alakultak át, átalakult egész gondolatvilágunk is. Ma mindannyian át vagyunk itatva a meggyőződéstől, hogy a világmindenségben örök törvények uralkodnak, melyeknek létünk is alá van vetve s a föld többé nem garázdálkodó helye jó vagy rossz szellemek önkényének. Mélyebbre ható változást az ember történetében el sem tudnék képzelni.

Ennek az átalakulásnak megvannak szomorú árnyoldalai is. Az egyéni ember évezredekken át mindennapos tapasztalatával saját kárán tanulhatta meg azokat az elemi szabályokat, amelyek lehetővé teszik, hogy szomszédjával békén élhessen. Ennek a kis erkölcsi codexnek a szabályai egyszerűek: ne ölj, ne lopj, ne kívánd a másét, hagyj élni, ha élni akarsz, szeresd felebarátodat.

A tömegek moráljának ilyen kialakulására még nem volt alkalom s a történelem azt tanítja, hogy valahányszor az ember csoportokba verődik, kiütözik belőle az ősi ösztön, az oktalan tömegember, aki uralomra vágyik, fél, gyűlöl, öl és rabol, történjék bár ez a csoportosulás akár vallási, faji, ideológiai, szociális, nemzeti, vagy bármi más alapon. A nagy inquisitio idején például ugyanannyi embert öltek meg Krisztus és a felebaráti szeretet nevében, mint ahány pusztította egymást 1914—18-ig önvédelemből, és a francia forradalomban tízezrek fejét vágták le a testvériség, szabadság, egyenlőség nevében, pedig akinek testvéreileg levágják a fejét, az se nem szabad, sem pedig a többivel nem egyenlő.

A morális egyéni embernek és a moráltalan tömegembernek ez a kettőssége a történelem folyamán eddig végzetes veszedelmet nem jelentett, mert embert az embertől óva választotta el a távolság. De a természettudomány a ré

épülő technikával a távolságot hirtelen, alig egy évszázad alatt eltörli, s ma itt áll az emberiség nagy, egymáshoz szorított csoportokba verődve s a természettudomány nyújtotta csodás termelőeszközöket önmaga ellen, saját pusztítására fordítja.

De legyen a kép sötét vagy világos, kétségtelen, hogy az emberiség az utolsó két évszázad alatt egy eddig ismeretlen ütemű átalakulás korszakába lépett. Ennek gyökere előttem nem kétséges. Az ember helyét és fejlődésének lehetőségét mindég a természethez való viszonya szabta meg. Amíg két csupasz kezének nyers erejére volt utalva, alig emelkedhetett ki az állati sorból. Fejlődésének és így igazi történetének nagy mérföld-kövei nem a nagyravágyó fejedelmek csatái, hanem a tűz, a fém, a balta, a tú, az eke és kerék, a mágnesség, a nagyító, a gőz, az elektromosság, az éterrezgések és a rádióaktivitás felfedezése, s eposzának igazi hősei nem a Hannibálok és Dzsingiszkánok, hanem a Galileók és Pasteurök s azok neves és névtelen társai.

De míg az ember évezredekken át beérte a természet megfigyelésével, addig az utolsó három évszázadban kérdéseket kezdett hozzá intézni, kísérletezésbe kezdett. Míg a renaissance idején figyelme a túlvilág felől önmaga felé, a renaissance után önmagától a természet felé fordul, s a XVII. század eleje után mind sűrűbben jelentkeznek oly kísérletező lángelmék, mint Galileo, s ma az egész világon széles medrű természettudományi kutatásnak vagyunk tanúi, amely a természet legrejtettebb erőit is az emberiség szolgálatába állítja s így megindítja azt a szédítő ütemű átalakulást, melyet az imént vázoltam, s amelyen a megállásnak még semmi nyoma sincsen. A ma természettudományi kutatása a holnap alakítója. Így a természettudományi kutatás minden nemzet életének fontos eleme és a népek nemes versengésének egyik legfőbb porondja, s így annak fejlesztésére mindent el kell követnünk és meg kell kérdeznünk magunktól, hogy a haladásnak e téren mik az elemi feltételei.

A tudomány kisebb-nagyobb lépésekben halad előre, melyeket felfedezéseknek neveznek, s így talán azt kérdezhetjük először, hogy egy felfedezés hogyan születik.

Nagyon kevés adatunk van a felfedezések belső történetéről. A kémia egyik legnagyobb felfedezése a benzol köralakú szerkezete. Ezt Kekulé úgy mondja el, hogy ült karosszékekben s eregette a pipafüst-karikákat, s ezeket szemlélve hirtelen eszébe jutott a benzol ciklikus strukturájának lehetősége. Loewi, az idegingerület mechanizmusának felfedezője, azt mondja, hogy ágyában fekvé félálomban jött a gondolatra. Talán ide sorolhatnám a nagy zeneszerzőt, Brucknert, aki legszebb dallamának születését úgy mondja el, hogy a Wienerwaldban sétálva leült egy fatönkre, kivette zsebéből a sajtot, s akkor a dallam eszébe jutott. A magam szerény munkájánál egyszer egy vacsorai tál paprika jelentett fontos fordulatot. Ha ezekből az adatokból kívánnánk eligazodni, akkor mint a kutatás döntő elemeit a karosszéket, a pipát, az ágyat, a sajtot vagy paprikát kellene megneveznünk s mindannyian éreznők, hogy téves nyomra jutottunk, s kétségtelen, hogy Newton a nehézkedés törvényeit alma nélkül is felfedezte volna. A felfedezés, illetőleg a tehetségek megjelenése és kifejlődése nem ily apró külsőségektől függ, hanem belső törvényeket követ; de mindazonáltal kétségtelen az is, hogy azért a kutatáshoz sajt és pipa, meg ágy is kell, vagyis a kutató életének is meg kell hogy legyenek elemi anyagi feltételei.

Épp oly fontos a lelki környezet is. A lángelméknek a történelem folyamán csoportokban való megjelenése arra mutat, hogy bizonyos még ismeretlen lelki faktorok a lángelme kifejlődésére különösen kedvezőek. Ezek közül a tényezők közül biztonsággal csak egyet ismerünk. Tudomány és művészet csak ott virágozhat, ahol a gondolat szabad s az igazságok megismerésének megvan a becsülete. Ahol a gondolatot béklyóba verik és a tudományos igazságokat divatos politikai eszmék szolgálatába akarják állítani, ott még egy jól szervezett ősi kultúra is pár év alatt lehanyatlik.

Ami a természettudományi kutatás anyagi feltételeit illeti, azok koronként igen változnak. Míg egy évszázaddal ezelőtt Faraday egy szenes pincében néhány drót és lombik segítségével fedezte fel az elektromotort és a benzolt, a ma tudománya jól felszerelt és szervezett laboratóriumokat igényel, ahol a képzett munkások nagy száma vállvetve dol-

gozik. Az úgynevezett isteni szikra ma már nem elegendő. A kívülállók közül kevesen sejtik, hogy ma egy komoly tudományos felfedezés mögött mennyi rengeteg munka, tépelődés és kudarc van s hozzá mily szervezés, felszerelés és anyagi erő szükséges. Ha a magam kutatásainak voltak is szerény eredményei, azokhoz kétségtelen nemcsak az a tál paprika, hanem az évtizedes munka, intézetem gazdag felszerelése, anyagi ereje és munkatársaim önfeláldozása vezetett, meg az a baráti szellem is, amely intézetemben uralkodik s nekem épp oly fontos, mint legdrágább műszereim.

Nem kell azonban azt hinnünk, hogy erről a látszólag drága mesterségről, a természettudományi kutatásról, kis és szegény nemzeteknek le kell mondaniok. A legdrágább kutatás költségei is a társadalom más erőfeszítéseivel képest jelentéktelenek.

Éppen a tudományos és művészi kultúra az az egyetlen terep, melyen egy szegény és kis nép is felveheti a legnagyobb nemzetekkel a versenyt, és ami elvész a réven, megtérül a vámon, mert egy természettudományi felfedezés rendszeren új iparok s így új jövedelem forrása.

De, mint előbb említém, megvan a természettudományok fejlődésének sötét oldala is, mert végeredményben a mi műhelyünkben kerültek ki a mai háború rettenetes pusztító eszközei s a természettudomány és a ráépülő technika törülte el az embert embertől oly óva elválasztó távolságot. Így teljes mértékben tudok osztozni azok véleményében, akik a ma nagy katasztrófájának egyik okát korunk anyagi és erkölcsi egyensúlyozatlanságában látják: a távolság gyorsabban zsugorodott, mint ahogy erre az ember morálisan megérhetett volna s a rettenetes pusztító eszközökkel töltött fegyvertadtunk egy gyermek kezébe. De a probléma megoldása nem a természettudományok elsorvasztásában rejlik. A természettudomány új, hatalmas eszközöket adott az emberiség kezébe, melyekkel egyaránt lehet termelni vagy pusztítani. De ha a megoldást a természettudomány megállításában keresnők, úgy tennék, mint a gazda, aki kaszáját törli el, mert vele egyaránt lehet ölni vagy aratni. A megoldást nem a kutatás feltartóztatásában, hanem morális

javaink gyarapításában látom s itt maga a tudomány is szolgálhat tanítással. A tudomány megtaníthat először is a maga gondolkodás-módjára. Ha mi egy problémával állunk szemben, akkor nem gyúlunk sem haragra, sem félelemre, hanem azt először tárgyilagosan megvizsgáljuk. Ha a világ-problémák megoldásánál ugyanezt a módszert követnék, többre mennének, mint az erőszakkal, mert egy gazdasági kérdést ágyúlövészel épp oly kevésbé lehet megoldani, mint egy matematikai egyenletet. A tudomány magasztos története megtaníthat arra is, hogy emberek működhetnek békességgel együtt és segíthetik egymást még akkor is, ha más nyelvet beszélnek vagy bőrük színe különböző, s a világ minden országának természettudományos kutatói még ma is, a népek villongásán keresztül is egy nagy és boldog család tagjai. Ezt a szellemet kell a tudományban minden erőnkkel fenn tartanunk, remélve, hogy az egyszer majd elhagyja a tudomány szűk kereteit. Ez a hazafiság fogalmával sincs ellentétben s én úgy hiszem, hogy mi, a tudomány emberei, hazánkat épp azzal szolgálhatjuk legjobban, ha mesterségünk legmagasabb hagyományaihoz ragaszkodva, odaadással dolgozunk az emberiség közös javain, hogy a mi hazánk neve is ott csillogjon az emberiség kultúrtörténelmében s a mi hazánk is hozzájáruljon a maga egyéni hangjaival a népek, az emberiség nagy symphoniájához.

SZENT-GYÖRGYI ALBERT.

EGY ESZMÉNYI MAGYAR GYŰJTŐ.

— Emlékezés Majovszky Pálról. —

Annak a francia kiállításnak katalógusában, amelyet ezen a télen láthatott a közönség, senkinek a neve sem fordult elő annyiszor, mint a Majovszky Pálé. A legszebb rajzok és aquarellek címe után azt olvashatta az érdeklődő, hogy Majovszky Pál ajándékozta a Szépművészeti Múzeumnak. Ki volt ez a Majovszky, aki ilyen fejedelmi ajándékokat adott nemzetének? — kérdezték a fiatalok. A kérdésre az idősebbek sem mindig tudtak felelni. Mi most megpróbáljuk, hogy megadjuk helyettük a választ.

Majovszky Pál mintaképe volt a hazáját önzetlenül szolgáló, hasznos magyar embernek. Mint gyűjtő és mecénás nem méltatlan utódja a régi nagyoknak, Pyrkernek, Ipolyinak és a többieknek. Hogy a művészi körökön kívül nem ismerték jobban, annak az volt az oka, hogy idegenkedett a nyilvánosságtól, szeretett elbújni az ügy mögött, amelyet szolgált és szemernyi hiúság sem volt benne. Hallgatag, érzékeny lelkű, rendkívül szerény ember volt. Csak kötelességeinek élt. Messze esett tőle mindaz, ami közönséges, az élet prózaibb örömeit alig ismerte, nem volt más szenvedélye, mint nagy szeretete a művészet iránt. Művészi körökben «szent ember»-nek nevezték, s ebben a félig tréfás elnevezésben volt valami komolyság is, valami, ami közel jár az igazsághoz.

1871-ben született Besztercebányán. Apja Majovszky Vilmos volt, jeles jogász, előbb Zólyom megye másodalispánja, később magasrangú bíró; anyja horhi Balla Mária, mintaképe a szigorú rendet tartó, takarékos, életrevaló magyar asszonynak. Akik őt is, szüleit is jól ismerték, azt mondják, hogy ítéletének megfontoltságát, tartózkodó és érzékeny

természetét atyjától, szívósságát és mindennek végére járó gondosságát anyjától, puritán gondolkodását és mély valóságosságát pedig mindkettőjüktől örökölte. Rokoni köréhez tartozott Grünwald Béla is, Zólyom megye egykori híres alispánja, később képviselő, a kiváló szellemű író és publicista, a *Régi és az Új Magyarország* című könyvek szerzője. Elsőfokú unokatestvére volt Majovszkynak. Kevesen tudják róla, hogy a művészet iránt is érdeklődött, s ha nem volt is hivatásos gyűjtő, utazásain szívesen vásárolgatott értékes szőnyegeket, etnografiai és keramikai tárgyakat. Majovszky Pál kegyelettel őrizte otthonában azokat az alsó-itáliai görög vázákat, amelyek Grünwald Bélától maradtak reá.

Halk és finom életét Majovszky legnagyobbbrészt mint a kultuszminisztérium tisztviselője élte le Budapesten. Hivatalos életének legemlékezetesebb idejét a minisztérium művészeti ügyosztályában töltötte, előbb referensként Koronghi Lippich Elek miniszteri tanácsos mellett, később, mintegy hat éven át, osztályvezetői minőségben. 1917-ben vonult nyugdíjba, még fiatalon, alig 46 éves korában. Nem csoda, hogy nyugalomra vágyott, mert a megfeszített hivatalos munka és a háború izgalmi igen megviselték, s másrészt abban az időben szép vagyona volt még, mely elégnék látszott arra, hogy függetlenséget biztosítson számára és módot adjon arra, amire szép lelke annyira vágyakozott: gyűjtői szenvedélyének kielégítésére. Sokkal inkább csodáltnivaló, hogy nem nagyon marasztalták a szolgálatban, noha kiválósága és egyik dísze volt a minisztériumnak.

Az az idő, mikor Majovszky állott a minisztérium művészeti ügyosztályának élén, mindig emlékezetes marad a művészet és a művészeti gyűjtemények történetében. Éber szemmel, szerető gonddal figyelte az élő művészet sorsát, minden értékre felfigyelt, bátran állott az igazi tehetségek mellé, másfelől pedig diplomáciai művészettel tudta ellen-súlyozni annak a tábornak lázongását, mely a pártatlanságot úgy értelmezi, hogy a tehetséges és a tehetségtelen művészek közt nem szabad különbséget tenni. Különös érdeklődéssel

csüngött Majovszky a múzeumok sorsán. A múzeumok vezetői nem tehettek neki olyan javaslatot, amelyet ne fogadott volna érdeklődéssel, nem volt jó gondolat, amelyet ne karolt volna fel megértő lélekkel, s nem volt nagyobb öröme, mint ha egy-egy fontos szerzeményhez kértük támogatását. Az anyagi eszközök előteremtésében igen leleményes volt, s mint valami praktikus háziasszony, «jó beosztással» el tudta érní, hogy sok mindenre tellett az állam kasszájából. Ebbe az időbe esett a Szépművészeti Múzeumnál a Ferenczy István-féle bronzgyűjtemény megszerzése, az újabkori eredeti szoborgyűjtemény alapjának megvetése, a görög-római antik gyűjtemény megteremtése, Gaudenzio Ferrari, Ghirlandajo, Altdorfer jeles festményeinek megvásárlása, a régi magyar művészet olyan kiváló emlékeinek megszerzése, mint a podolini Szent Katalin-szobor, vagy az egervári szent Sebestyén és szent Rókus-szobor, a modern francia gyűjtemény megalapozása Manet, Monet, Corot, Delacroix kitűnő képeivel, a XIX. századi magyar művészet nagyarányú kiépítésének megindítása és sok más nagyfontosságú múzeumi akció. Az ő sugallatára történt, hogy Ferenc József királyunk az Iparművészeti Múzeumnak ajándékozta azt a remek XV. századbeli brüsszeli kárpitot, mely a győri székesegyházból jutott a király tulajdonába, s neki volt köszönhető, hogy ugyanez a múzeum hozzájutott az Egger- és a Gerhardt-gyűjteményhez, a Sigerus-féle erdélyi gyűjteményhez és sok egyébhez. Pár év alatt a művészeti múzeumok a fontos tárgyaknak igen nagy sokaságával gazdagodtak. Szerencse volt természetesen az is, hogy Jankovich Béla, az akkori finom műveltségű és előkelő gondolkodású kultuszminiszter nagyon megbízott Majovszkyban, s ez módot adott neki arra, hogy sikerrel képviselje miniszterénél a múzeumok előterjesztéseit.

Igen csábító feladat lenne, hogy hosszasabban méltassuk Majovszky Pál hivatalos pályájának áldásos eredményeit. Elég mondanivalónk lenne működésének egy másik ágáról is: arról a kitűnő munkáról, amelyet tíz éven át, 1925-től 1935-ig a *Magyar Művészet* című folyóirat szerkesztésével végzett. Erről azonban le kell mondanunk, mert

ezúttal az a feladatunk, hogy a gyűjtő és mecénás Majovszkyt jellemezzük.

Itt mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy Majovszky Pál nem olyan értelemben volt mecénás, mint azok, akik első sorban az élő művészek támogatását tartják szem előtt és az a fő gondjuk, hogy vételekkel, rendelésekkel könnyítsenek a művészek sorsán, vagy alkotókedvüket alapítványokkal, díjak kitűzésével, vagy más módon élesszék. Majovszky sok jót tett hivatalos és magánéletében egyaránt, de a művészet birodalmát mindig szigorúan elválasztotta a jótékonyaságától. A művészetben csak a legjobbat kereste. Gyűjtésének nagyobb része elhalt nagy mesterek munkáira esett és nem a művészek műterméből, hanem a nemzetközi piacról került gyűjteményébe. Nem annyira a művészeknek, mint inkább a múzeumnak volt mecénása: arra gondolt, annak gyűjtögetett, s ezért vásárlásaiban mindig a múzeum szükségleteit és színvonalát tartotta szeme előtt.

Ha arról akarunk képet formálni, hogy milyenfajta gyűjtő volt Majovszky, tisztában kell lennünk azzal is, hogy az okok, melyek valakit műtárgyak gyűjtésére indítanak, különfélék lehetnek. Az természetes, hogy bizonyosfokú érdeklődés a művészet iránt hozzátartozik a gyűjtő fogalmához, de ebbe a tiszta érzésbe sokszor olyan mellékmozzanatok vegyülnek, amelyeknek kevés közük van a művészethez: a pénzbefektetés célzata, az értékelkedésre való számítás, a ritkaságok hajhászása, a hivalkodás vágya, vagy más nagyon is profán természetű indokok. Az eszményi és az anyagi alkatrészek tehát igen különböző adagolásban fordulnak elő a gyűjtők lelki összetételében és ehhez képest a csupán lelkesedéstől vezérelt, eszményi gyűjtőtől a gyűjtés szenvedélyét üzleti szellemmel párosító marchand-amateurig sokféle gyűjtő-típust ismerünk. Mindegyik fajta tehet alkalomadtán jó szolgálatot a közösség ügyének, de természetes, hogy rokonszenvünk elsősorban azokat illeti meg, akik tiszta művészi érzésből és abból az ellenállhatatlan vágyból gyűjtenek, hogy életükbe beoltsák a művészet szépségét, és akik áldozatok árán is ragaszkodnak ahhoz, amit megszerettek és megszereztek.

Majovszky Pált az ilyen gyűjtők sorában is kivételes hely illeti meg. Igazi megtestesülése volt ő annak a gyűjtőnek, aki nem azért gyűjtöget, hogy értékeket halmozzon, vagy hogy társadalmi helyzetét emelje, hanem azért, hogy közvetlen és meghitt érintkezésben élhessen a művészet alkotásaival és lecsillapítsa a szenvedélyes szeretetnek azt a szomjúságát, melyet csak a szeretet tárgyának tulajdonuló megszerzése elégít ki. Elképzelni sem lehet olyan gyűjtőt, aki jobban átérezte volna a gyűjtés gyönyörét és izgalmait és örvendezőbb lélekkel élvezte volna eredményeit. Ünneppapja volt, ha egy-egy kiváló művészi alkotás vonult be otthonába és csöndes agglegényi életének aligha volt tisztább öröme, mint olyankor, mikor sorravette a rajzgyűjteményét tartalmazó mappákat s az ingyenc fogékonyságával és a szerető gyöngédségével nézegette el a bennük foglalt művészi alkotásokat. E meghitt órák örömét azonban szívesen osztotta meg másokkal is. Teljes mértékben átérezte, hogy akit jósorsa nagy művészi értékek birtokába juttatott, annak kötelességei is vannak. Kincseit nem rejtette el féltékenyen, szívesen szánt időt és fáradságot arra, hogy megmutassa azokat a művészet barátainak. Különös öröme telt benne, ha kiváló külföldiek tekintették meg gyűjteményét. Ilyenkor a gyűjtő öröme és büszkesége mellett magyar érzése is megszólalt: hadd lássák, hogy nekünk is van valamink. S hogy gyűjteménye mennél több embernek szolgáljon öröme és okulására: örömet adta azt kölcsön különféle kiállításokra is.

Ami gyűjtői egyéniségének kifejlődését illeti, mint a legtöbbben, Majovszky Pál sem tartott kezdettől fogva határozott cél felé. Gyűjtői programja jóideig ingadozó volt. Külföldi és magyar képeket, modern metszeteket és illusztrált könyveket, szőnyegeket és keramikai tárgyakat egyaránt gyűjtött. Érdeklődése ebben az időben kissé szétszóródott és ami különösen a külföldi képeket és metszeteket illeti, nem válogatott mindig azzal a szigorúsággal, mint később. Egyéni tájékozottsága ezen a területen még nem volt eléggé biztos, s mivel azokban a hivatalos és múzeumi körökben, amelyekben mozgott, az európai művészet vezető mesterei

helyett abban az időben jobban vonzódtak a közepes külföldi művészekhez, nem csoda, hogy ez az irányzat az ő gyűjtésében is nyomot hagyott. Annál biztosabban érezte magát a hazai művészet világában. Magyar képgyűjteményében Munkácsy és Paál László mellett saját korának legjobb festői voltak képviselve, s ami különösen Rippl-Rónait illeti, kevés magángyűjtemény vetekedhetett az ő gyűjteményének ragyogó kép- és rajzsorozatával.

Gyökeres fordulat következett be Majovszky gyűjtésében 1911-ben. Ekkor abbahagyta és lezárta a több irányban folytatott gyűjtögetést és elhatározta, hogy minden erejét egyetlen célra fogja összesíteni, még pedig egy XIX. századi rajzgyűjtemény megteremtésére. Szoros és meghitt egyetértésben a múzeum grafikai osztályának akkori nagyrődemű vezetőjével, Meller Simonnal, olyan gyűjtemény megalkotására gondolt, amely a XIX. század rajzművészetét válogatott, kiváló művészi munkák alakjában, történeti kerekdedséggel, a fejlődés egész menetét éreztető teljességgel mutatja be s majdan szerves folytatásként csatlakozhatik a régi rajzok múzeumi gyűjteményéhez.

Bármennyire egészséges és természetes ez a gondolat, abban az időben nem volt sem nyilvános, sem magángyűjtemény, amely megvalósította volna. Majovszky Pál gyűjtésének ez az ága nemcsak a legszerencsésebb, hanem egyúttal úttörő jelentőségű volt.

Ettől kezdve a világháború kitöréséig valósággal lázas ütemben folytatta Majovszky a rajzok gyűjtését. Csakhamar olyan gyűjtemény alakult ki, melyet bátran lehet nemzeti kincseink közé számítani. A gyors és nagy eredményben a gyűjtői szomjúságon kívül része volt a gyűjtési terület szerencsés megválasztásának is. A XIX. századi elsőrendű mesterek festményeinek árai ugyanis éppen abban az időben rendkívüli módon felszöktek, de ugyanezeknek a művészeknek rajzai és aquarelljei nem voltak nagyon kapósak. S a szerencsés gyűjtés mindig olyan tárgyak felé fordul, amelyek iránt — noha nagy belső értékük van — nem tulságosan nagy az érdeklődés

Körülbelül 350 lapból áll az a rajz- és aquarell-gyűjte-

mény, amelyet Majovszky Pál ilyenképen megteremtett. Noha teljes kiépítését a bekövetkezett szerencsétlen viszonyok megakadályozták, így is tömör kivonatát adja a XIX. század uralkodó művészi áramlatainak. Jellemében az a gondolkodásmód mutatkozik, amely a háború előtti években a legjobb modern gyűjtőkben alakult ki. Különösen jellemző erre a gondolkodásra a XIX. századi francia művészet vezető jelentőségének világos felismerése, főként pedig az úttörő nagy francia mestereknek teljes értékük szerint való megbecsülése. A XIX. századnak szinte valamennyi nagy francia mestere jelen van a Majovszky-gyűjteményben, s néhányan olyan művekkel, amelyek a kor művészetének legjavához tartoznak. Csak példaképpen említjük Delacroix nyolc munkáját, köztük azt a híressé vált gyönyörű vízfestményét, mely egy vihartól megriadt lovat ábrázol, Manet három kitűnő aquarelljét, Millet 14 rajzát, Renoir ragyogó nagy sorozatát, Daumier, Corot, Guys, Courbet, Cézanne, Rodin, Carrière szebbnél-szebb lapjait. A gyűjtemény német részében a romantikus Preller és Marées éppen olyan nagyértékű lapokkal vannak képviselve, mint a realizmus korának vezető mesterei: Menzel, Leibl, Thoma, Liebermann. De a hollandi Van Gogh vagy az angol Rossetti kezének is kitűnő alkotásaira akadunk. A magyar rész töredékesebb, mert a magyar rajzok gyűjtését a munkafelosztás értelmében a múzeum végezte el.

Múzeumi működésem utolsó évében, 1934 végén történt, hogy Majovszky Pál ezt a nevezetes gyűjteményt a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta. Nem első ajándéka volt ez, modern metszetgyűjteményét már 1914-ben a múzeumnak juttatta, de amit rajzgyűjteményében adott, az jelentőségre nemcsak saját régebbi adományát mulja felül, hanem mindazt, ami az utolsó negyedszázadban a Szépművészeti Múzeumnak ajándékuul jutott. Hogy áldozatának nagyságát felfoghassuk, hozzá kell tennünk azt is, hogy vagyona a háború és a reá következő idő gazdasági katasztrófái alatt lemorzsolódott s abban, amije megmaradt, rajzgyűjteménye jelentette a legnagyobb értéket.

Mikor egy évvel később, 1935 decemberében Majovszky

Pál örökre lezárta fáradt szemét, kevesen tudták, hogy olyan fiát vesztette el a nemzet, aki megérdemli, hogy minden magyar tisztelettel emlegesse nevét és megbecsülje emlékét. Sem életében, sem halálában nem volt része olyan nagy megbecsülésben, amelyet megérdemelt volna és bármely közepes politikus nevét jobban ismerik, mint az övét. De egészen bizonyos, hogy az emberi értékeknek azon a titkos mérlegén, melyet egy láthatatlan kéz tart, igen nagy súllyal esnek latba az ő lelkének kincsei és áldozatos életének hasznos cselekedetei.

PETROVICS ELEK.

A CSAVARGÓ.

A munka zsarnok magvető,
Szólott a munkakerülő,
S az elvek rabja — nagy dolog —
Reggeltől estig csavarog.
Ha koplal, fázik : szent nyomor,
Mert sohsem elsőbb a gyomor,
Mint a szabadság, mit a szív
Anyatejjel magába szív.

Lám, most is alszik a padon,
Ringatja béke, nyugalom,
A város szunnyadó zaja,
A szellős nyári éjszaka.
A nyakig elfáradt hivet
Vendégül látja a liget,
Királyi ágyat vet neki,
Legszebb padjára fekteti.

Így honra lelt a hontalan,
S orcája telik boldogan,
Akárcsak a Hold képe, mely
A földre annyi fényt lehel.
A rózsák ajka dallal él,
A csend dúdolja : «Őrzöm én
Álmát a tolvaj éjszakán,
Álmodjék, mássa sincs talán!»

De jön az űr és bős, dühös.
«Hogy' nyugszik itt ez a rühös.
Még hortyog is kedélyesen,
Na, persze, a potyahelyen!

Kihágás, — jelzi rangosan,
 Fennen és hivatalosan, —
 Az ilyen koma esetét
 Ne bízzuk kesztyűs kézre épp!»

És hangja : győztes hallali,
 Acélfogók a markai.
 A tettenért nyög is, morog :
 «Mit, fölkeljek? — Nem akarok.»
 «Föl, csak föl, ez nem szálloda,
 Sem ingyenélők otthona,
 Itt ülni, sétálni szabad —
 De maga aludt, szép alak!»

A csavargó lapul, köszön :
 «Jó estét, bátya, köszönöm
 A szíves jó tanácsokat ;
 De én azt hittem, ez a pad
 Álomnak lészen ma helye,
 S megette azt is a fene.»
 Azzal felkelt s indult tova
 S rá hullt a Hold fényzápóra.

S a gyűrött ruharongyokon
 Kisímul a folt, tarka lom,
 Aranypaszomány a helyén,
 Aranygomb a kopott zekén ;
 Kopasz kobakján sugarak
 Tömege villog omlatag,
 Mint holmi tündér koronán . . .
 S az ór csak bámult a csodán,
 Értetlenül és ostobán.

HAVAS ISTVÁN.

IRODALOM.

Teleszky János.

Teleszky János. 1868—1939. Putnoky Márta előszavával.
Budapest. Pesti Lloyd Társulat könyvnyomdája.

Teleszky János nővérének leánya, özv. Thon Frigyesné szül. Putnoky Márta, Teleszky Jánosról 100 oldalas kis könyvet adott ki, melyet a könyvtáraknak, a család barátainak küldött meg. Könyvesboltokban nem kapható, megjelenését nem előzte meg a szokásos előfizetési felhívás, de azok, akik megkapták, azonnal elolvasták s azzal a megjegyzéssel tették le, milyen kár, hogy olyan rövid. A könyv kiadását Putnoky Márta azzal indokolja, hogy az utókor «se szépített, se torzított képet ne nyerjen Teleszky Jánosról». Az előszó utolsó mondata, hogy Teleszky János «korának legféltreértettebb embere», gondolkodóba ejt. Ha ez így van, akkor ez szomorú jelensége közéletünknek.

Teleszky pályájáról hiteles adatokat nyújt önéletrajza, melyet a bihari emlékkönyv számára írt. Egyéniségéről azonban az 1892-ben írt naplótöredék ad értékes felvilágosítást, ebben Tisza Istvánnal folytatott eszmecserejét is leírja, melyet baráti társaságban az igazi nagy emberekről folytattak. Mindketten azon nézetet vallották, hogy valaki «csak szellemi és jellembeli tulajdonságok birtokában lehet igazán nagy».

A 24 éves Teleszky János a 31 éves Tisza Istvánról már akkor megállapította, hogy «Magyarország jövője sorsának intézésében része lesz». A feljegyzésekben azt is megemlíti, hogy Tiszának két feltűnő tulajdonsága: «az igaz liberalizmus és a vallásosság».

Rendkívül érdekesek és tanulságosak azok a feljegyzések, melyeket 1932-ben családja számára «derült, nyugodt hangulatban» írt:

«Életemben soha rosszat nem akartam, tudatosan rosszat nem tettem, teljesítettem azt, amiről úgy éreztem, hogy kötelességem; nem kutattam az élet célját, értelmét, amely véges emberi elme előtt kifürkészhetetlen — jót, rosszat, amit az élet nyújtott, úgy fogadtam,

mint ahogy jött, mint szükségképpen adódott; segítettem, ahol tudtam, nem keseregtem azon, amit megváltoztatni nem állott módomban. S ha visszatekintek életem folyására — nem találok semmi megbánni valót. Nem, mintha nem tévedtem volna. Az emberi élet tele van tévedésekkel — de soha aljas szándékból nem tévedtem.

A gondviselés különös kegye, ha valakinek olyan természetet adott, mint nekem, és ha életében, mint én, soha lelkierejét felülmúló megpróbáltatásoknak kitéve nem lett».

Az 1939. év elején, hűgának azt mondotta :

«Ideálok! Nekem még ma, hetven éves koromban is van ideáalom! . . . Ideáalom a vén Toldi Miklós, aki nagyfalusi számkivetésében böles nyugalommal megássa a saját sírját! . . . »

A könyv a reá vonatkozó adatok egész sorát tartalmazza, de azt a benyomást teszi, hogy ezek csak egyes kiragadott példák, hagyatéka gazdagságából mintegy mutatók. Nagyon kívánatos, hogy az egész közismertté legyen. Erre a nemzetnek szüksége van.

Teleszky nemcsak nagy pénzügyi tehetség, erős ítélőképességű, államférfi, hanem puritán jellemű, melegszívű, jó ember volt, kinek megismerése a fiatalság számára például szolgálhat. Talán nem is annyira félreismert, mint inkább nem ismert volt. Ebben osztozott Tisza Istvánnal. Hol vannak azok s kik azok, akik Tisza Istvánt támadták? Eltűntek. Így lesz ez Teleszky Jánossal is.

A magyar történelemben Tisza jobbján ül. Van-e ennél nagyobb tisztesség, nagyobb elismerés?

Grósz Emül.

Önéletrajz és írói jellemrajz Móricz Zsigmondról.

1. Móricz Zsigmond : *Életem regénye*. Athenaeum. 1939. 372 lap. —
2. Féja Géza : *Móricz Zsigmond*. U. o. Év n. 188 lap.

Tavaly töltötte be életének hatvanadik esztendejét Móricz Zsigmond. Bizonyára ez évforduló alkalma készítette őt arra, hogy az innár több mint félévszázados messzeségből visszatekintsen élete első tíz esztendejére, felidézze lelkében kisgyermekkorához kapcsolódó emlékeit, s az öregkor küszöbéhez érven, még egyszer megfürödjék bennük. Ugyancsak ennek az évfordulónak az alkalma indította arra az Athenaeum könyvkiadó céget, hogy megírassa Móricz Zsigmond írói működésének történetét.

Szerzőnk önéletrajza rendkívül érdekes munka, főként mint

vallomás-erejű dokumentum. *Míg új a szerelem* című legutóbbi regényének ismertetése közben e folyóirat lapjain megsokalltuk Móricz túlságos őszintéskedését, mellyel öregedő korbeli nászúti élményeit teregette elénk; abban az eljárásmodban, hogy álnév leple alá rejtőzött, nem enyhítő, hanem súlyosító körülményt láttunk, mert ha nem akarta azonosítani magát regénye hőisével, nem is volt kötelessége az «igazság» nevében elmondani meglehetősen kényes tárgyi részleteket. Mostani munkája azonban igazi, lepel nélküli önéletrajz, a mennél teljesebb őszinteségre való törekvés tehát itt nem hiba, hanem — mondhatni — műfaji követelmény.

Írónk első tíz életévének kis drámája három felvonásra oszlik, a színhely különbözősége szerint. Ez a tízévi életdarab három környezetben játszódott le; ez a három falusi színhely: Csecse, Istvándi, Pthrügy. A csecsei részletnek a címe: *Boldog sziget*, az istvándié: *Földrengés után*, a pthrügyié: *A feledhetetlen szenvedések*. A napsugaras legrégebb emlékek után tehát egyre borúsabbak következnek. Írónk lelkében ezek a kisgyermekkorú emlékek, a kedvesek is, a kínosak is, forró és mély lírává olvadnak össze, s ez az önmaga gyermeki multjáról első személyben, vallomásszerű őszinteséggel beszélő meleg líra bizonyos tekintetben eleve lefegyverezi a bírálót. A lírikustól csak alanyias értelemben várunk és kívánunk igazságot, s megelégszünk ezzel akkor is, ha nekünk talán más az igazságunk.

Egy kivételes érzékenységgű gyermeki léleekben tükröződik itt egy falusi család élete. De amely meghatóan rokonszenves a szülők iránt érzett rajongó gyermeki szeretet eláradása a regény egész anyagán, épp oly nyilvánvaló ennek a nemes érzésnek önkéntelenül fonákra fordulása írónk társadalomszemléletének szenvedélyes elfogultságában.

Móricz Zsigmond nagy kedvteléssel indul oknyomozó útra abban az irányban, hogy milyen vérségi és lelki örökséget kapott az őseitől; apjára-anyjára vonatkozólag meg éppen kifogyhatatlan a mondani-valója. Szüleinek egybekelésében sorsszerű rendkívüliséget lát. Nem is volt az közönséges eset, hogy egy ötholdnyi földcsékjű parasztleány papleányt kapott feleségül, még pedig olyat, akinek az ősei közt főrangúak is akadnak, s akinek a hozománya a férjet ötholdas gazdából egyszerre húszholdassá tette. Kitűnő egyéni arcképet kapunk a regényben mindkettejükről. Vérmérséklet szempontjából tökéletes ellentétek voltak (írónk «a két pólus»-nak nevezi őket), de egy tekintetben hajszálnyira hasonlítottak egymáshoz: egyikük sem vegyült bele soha a «környezet»-be, a falu lakosságába. Az anya érzékeny lelkű, halkszavú, némán szenvedni és rogyásig dolgozni tudó asszony

volt, de be is zárkózott papeányi magasabbrendűség-tudatának bővkörébe ; élt-halt a családjáért, de más emberről aztán nem is vett tudomást, s úgy óvta gyermekeit a falusi parasztyerekekkel való érintkezéstől, mintha ezek az utóbbiak bélpoklosok vagy nem is emberek volnának. Az apa, noha maga is paraszti sorból származott, ugyanilyenformán viselkedett ; kistermetű, de annál nagyobb szájú, káromkodós, hetyke modorú ember volt ; családjáért ő is szívesen elkoptatta volna térdig a lábát, csakhogy munkát találjon, de másokkal szemben kihívó magatartást tanusított, s vállalkozásokba fogó, haszánd-természe is elidegenítette őt saját fajtájától, falujának paraszti foglalkozású népétől.

Ha Móricz Zsigmond a szülei jellemét hiba és gyarlóság nélkülivé próbálná átmeszelni s így állítani szembe a paraszti környezet sivár komiszágával, akkor egészen elvesztené az írói hitel játszmáját az elfogulatlan olvasó szemében. De nem így tesz ; naív őszinteséggel feltárja szülei jellemét olyannak, amilyenek csakugyan ismerte, s mégis mint két szentet, úgy védelmezi őket, környezetükre pedig megbélyegző vádakot szór. Íme a gyermeki szeretet elfogultsága ! Értethető, sőt menthető ez a szemléletmód, de igazságosnak el nem fogadható. Móricz Zsigmond maga megvallja, hogy ő Csécsén, míg szülei meglehetősen jómódúak voltak, holmi elkényeztetett királyfiúcska módján viselkedett : őt becézte az egész falu, ő volt nemcsak szüleinek, hanem falusi egész környezetének a szemefénye ; hozzá is szokott az általános hódolathoz, sőt a dicsőség és népszerűség adóját egyre telhetetlenebbül várta és szomjazta ; mikor aztán szülei elszegényedtek és szégyenszemre más faluba kellett költözniök, írónk azért érezte pokolnak az életet, mert a mennyország magasságából történt a lebukás. A Móricz Zsigmond társadalomszemlélete a kisparaszt osztályra vonatkozólag ma is olyan, amilyené nyolc-tízéves gyermek korában az apja vagyoni bukása alakította ki.

Írónk fővádja így hangzik : «A falu törvénye vastörvény. A falu törvénye alól menekedni nem lehet.» Hogy a falu népében megvan a hajlam efféle vastörvény érvényesítésére, elhisszük. De körülbelül ráolvashatjuk ezt a vádat mindenféle emberi közösségre, egészen a nemzetek kategóriájáig. Mindenféle közösség igyekszik körülbástyázni magát egy bizonyos életforma korlátaival s nem akar túrni rendbontó törekvéseket. De nem mindig a közösség győz. A Móricz Zsigmond apja is át tudta törni a falu vastörvényének korlátját s idegen — mondjuk : magasabbrendű — életforma jogát vívta ki a maga számára ; maradi parasztok közt iparossá lett (noha nem tanult ki

szabályszerűen semmi mesterséget), majd pedig kapitalista szellemű ipari vállalkozóként fogódzott bele a szerencse kerekébe; közeli rokonai valószínűleg pukkadztak mérgükben a rendbontó Móricz Bálint sikerei miatt, de Bálint és felesége rá se hederített a falu véleményére; mikor aztán Bálint egy ócska cséplőgéppel való vállalkozásába belebukott és nincstelen szegénnyé süllyedt: ugyan van-e jogunk megbotráncolni a falu kárörömén? Nem így tett volna-e másfajta emberközösség is? A Móricz Zsigmond szülei csak magukkal és családjukkal törődtek; a szeretetnek ehhez az önző fajtájához a parasztok is értenek. A falusi nép önző zárkózottságát és kicsinyes irigységét kevés joguk van megbélyegezniük azoknak, akik sértődötten vagy hetykén ujjat húznak vele; Móricz Zsigmondnak nemcsak a szülei tettek így, hanem többnyire regényhősei is ilyenek. Aki magasabb életformára, emberhez méltóbb érzésmódra akarja nevelni a vas-törvényű falut, annak azon kellene kezdenie, hogy a bizalmát megnyerje az elnaradt gondolkozású és önmagába poshadt életű kis-parasztoknak.

Mindez, amit itt elmondtunk, bizony nem «irodalmi», nem művészeti szempontú ismertetése Móricz Zsigmond legújabb regényének. De azért nyúltunk e regénynek inkább társadalomszemléleti, világnézeti oldalához, mert a Móricz Zsigmond írói működéséről szóló jubiláris kiadvány szerzője is egyoldalúlag ezt a szempontot alkalmazza hőisére. Féja Géza látásmódja annyira kizárólag szociológiai meghatározottságú, hogy őt az irodalmi alkotások is csak ebben a vonatkozásban érdeklik. Féja egész írói munkássága hatásos előadóképességről tanúskodik, s mostani műve is igen jó stilisztának mutatja. Mi nemcsak ezt ismerjük el róla, hanem elveinek és törekvéseinek fanatikus jóhiszeműségében sem kételkedünk; mostani munkáját is az őszinteség heve hatja át és adja meg előadásmódjának lendületét. De azt is meg kell állapítanunk mostani kötetével kapcsolatban, hogy mondanivalója meglepően kevés és annyira egyoldalú, hogy valószínűleg a Móricz Zsigmond regényírói egyéniségének legfeltétlenebb tisztelőiben is csalódást és hiányérzetet kelt. Az egész könyvben nem hallunk egyebet a kétségtelenül kiváló tehetségű és rendkívüli termékenységű jubiláns íróról, csak azt, hogy a magyar tanyai, falusi és kisvárosi emberek paraszt-, iparos- és polgári társadalmi rétegének életét mennyire romlottabbnak, elszomorítóbbnak és katasztrófával fenyegetőbbnek látja, mint a korábbi magyar írók, akik idillikus világitásmóddal hamisították meg a regényekben bemutatott magyar sorsot. Még ha elfogadjuk is e két látásmód közül a Móricz Zsigmondét olyan igaznak és jogosnak, amelynek Féja mondja, akkor is telje-

sen kielégítetlen marad az a legtermészetesebb és legfontosabb kíváncsiságunk, hogy a magyar társadalmi életet ily vígasztalannak látó Móricz Zsigmond vajjon miért és mennyiben a legnagyobb élő magyar *regényíró*. Nagy kár, hogy a szociológus sehol sem adja át a szót az esztétikusnak és az irodalomtörténésznek.

— *df* —

Magyar irodalomtörténet Erdélyben.

Magyar Irodalomtörténet 1939. Emlékkönyv Kristóf György hatvanadik születésnapjára. Kolozsvár. Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet kiadása. 1939. N. 8-r. 331 l.

A sors gyakran mesteri következetességgel alakítja pályafutásunkat. Kristóf Györgyöt kezdettől fogva Erdélynek szánta. Mikes szavai jutnak eszünkbe a kenyeréről, melyeket számunkra felsőbb hatalmak ide-oda helyeznek s addig nem mozdulhatunk onnét, míg *abban* a kenyérben tart. Sáromberkén (Maros-Torda megyében) született Kristóf György; itt, majd Marosvásárhelyen, Nagyenyeden járt elemibe, a középiskolát sem végzi távolabb, érettségét a Bethlen-kollégiumban tesz. Tanári oklevelét Kolozsvárott szerzi, Budapesten tesz doktori szigorlatot. Rövid nevelősködés után hamarosan visszazármaztatja Erdély; Szászvároson kezdi meg tanári működését, a református Kuun-kollégiumban, s ott tanít egyfolytában csaknem két évtizedig, mikor a megváltozott világban a kolozsvári egyetemre hívják, egyelőre helyettesnek. Tizenöt esztendeje nyilvános rendes tanár. Sorsa itt dől el végkép, élete itt nyeri igazibb értelmét. Önálló művei, kisebb dolgozatai (nagyreszt erdélyi lapokban, folyóiratokban) csak bevezetésül szolgálnak egy legnehezebb feladathoz. Az irodalomtörténet majd számbaveszi, mi maradt meg írói, tudományos munkásságából; *másik* érdeme, irodalompedagógiai hivatása, máris egészen világosan s előkelő magaslaton mutatja őt. Abból a tekintélyes könyvből, melyet nemrég tanítványai-barátai (ez a két szó egyet jelent az ő műhelyében) hatvanadik születésnapjára írtak és kiadtak, a munkatársakat nevelő tanár érdemes fajtáját látjuk lépten-nyomon magunk előtt, a háttérből is, aki magát eleve primus inter pares-nek játszotta ki, hogy mennél fesztelenebbül folyjék a munka egy elszigetelt magyar körben, főként a szűkebb hazai-szülőföldi úttörésért és továbbépítésért, még inkább a meglévő, de oly könnyen illanó művelődési értékek folyamatosságának biztosításáért.

Kristóf Györgynek az Emlékkönyv homlokára írt rövid sorai ezt a hitvallást sugározzák csüggedetlenül: van még magyar irodalom-

tanítás Erdélyben. Mennyi gond és válság eredménye ez, minden kisebbségi terület tanúskodik róla. Az erdélyi, úgy érezzük, hatványozottabban. Mert nincs sok más ilyen szellemi élet a földkerekségen, mint a királyhágóntúli. Megkötöttségében akárhányszor több emberi szabadságot visel magában, mint más, gáttalanabb tájak. E könyv szellemében is az kap meg leginkább, hogy a helyzet által szabott törvények ellenére leplezetlenül beszél. Lelkes és éretten bölcs irodalom- és életszemlélet van a fiatalok minden szavában s valami bámulatos lelki egység. Itt mindenki együtt van egy rendkívüli, zajtalan, nemesen átértett szociális közösségben. Arról tanúskodnak, hogy az összetartásnak, egy taktusra lépésnek fenmtartó ereje, hagyománymentő hatalma elvitathatatlan.

Egy-két dolgozat nálunk is ismert írótól való. Jancsó Elemér egy készülő, nagyobbszabású monográfia értékes vázlatát közli *Aranka György* munkásságáról, eddig jórészt ismeretlen anyag birtokában. Makkai László erdélyi irodalomtörténetének bevezetését adja, érdekes, egyéni szemlélettel. De föl kell jegyeznünk a többit is, mert mind jellemzők és tanulságosak, egyik-másik máris sokat ígér: Antal Péter: *Eötvös és Madách*, Balogh László: *Komáromi János*, Blédy Géza: *A Román Nyelvatlasz és magyar vonatkozásai*, Debreczy Sándor: *Az erdélyi modern széppróza néphőse*, Györbíró Jenő: *A kézdívarhelyi timár-nyelv mesterműszavai*, Hegyi Endre: *Kosztolányi Dezső világnézete*, Kristóf Sarolta: *Julius Caesar — a telefontól*, Makkai Ernő: *Erdélyi József költészetéről*, Márton Gyula: *Nagymon helynevei*, Mikó Gábor: *Petőfi eszményítő képzelete*, Miszti László: *Eötvös esztétikai és kritikai szempontjai*, Orbán László: *Adalékok a brassói magyar színház történetéhez 1848-ig*, Pellion Ervin: *Jókai népszínművei és társadalmi drámái*, Pogány Albert: *Kazinczy hatása kortársaira*, Reischel Artur: *A mai Kölcsey*, Sántha Alajos: *Kolozsvár irodalma a Bach-korszakban 1856-ig*, Szabó T. Attila: *Pusztá személynevek helyneveinkben*, Veégh Sándor: *Petelei Istvánról*, Vita Zsigmond: *A hazafiság formái a Bánk bán-ban*, Vörös István: *Madách életfelfogása lírája tükrében*.

Kacsó Sándor Kristóf professzor első hallgatóiról emlékezik meg, a könyv szerkesztői: Jancsó Elemér, Nagy Géza, Pellion Ervin, Reischel Artur, Sántha Lajos, Szabó T. Attila, a közös munka és áldozat keletkezését ismertetik, a «szavak mámora» nélkül, a «tett» egyszerűségével. Valóban, tett ez a könyv. Hangjában talán több a regényes, novellisztikus íz, mint általában értekezésekben, tanulmányokban szokás, de ez itt mégsem az elkalandozás számlájára esik. Ezek a lelkek természetszerűen többször jutottak az érzés alkalmához, több-

ször voltak kénytelenek kevesebb forrásművel bíbelődni. Szinte úgy hat egyik-másik írásuk, mintha könyv nélkül mondanák s kimerítő jegyzetek helyett az irodalom, a tudomány, a magyar szépség és jószág népszerűsítésre szánt ígét ejtenék, hogy mennél érthetőbb legyen a téma mindenkinek, aki csak közel jut hozzá. Innét a könyvnek fő jellemvonása, mely hatását kivált középiskola és egyetem között nem téveszti el.

Jól esik élveznünk e könyv szabad szellemét. Itt hiányzik minden áltapintat, itt nem palástolnak semmit s kivált a kortársak mérlegelésében mindig az egész embert és művét igyekeznek látni, ahogy társadalomban, irodalomban, barátok és ellenfelek keresztüzében elhelyezkednek, mindenestül.

Az Emlékkönyv egyik értékes dokumentuma Erdély két évtizedének.

Vajthó László.

X1897

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

746. SZÁM.

1940 JANUÁR

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1940

Megjelenik minden hó elején.

TARTALOM.

	Lap
I. SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY. — Horváth Jenőtől	1
II. A MAGYAR KERESZTYÉNSÉG KEZDETE. — Németh Gyulától	14
III. FILOZÓFUS ÉS TUDÓS ARCOK A RÉGI RÓMÁBAN. — Hekler Antaltól	31
IV. NÉGY ÉV SZÉCHENYI ÉLETÉBEN. — Viszota Gyulától	45
V. KÖLTEMÉNYEK. — <i>Betegen a tavaszban.</i> — <i>Parti füz.</i> — Szabó Lőrincztől	60
VI. BÍRÁLAT EGY BÍRÁLATRÓL. — Szilády Zoltántól	61
VII. IRODALOM. — 1. <i>Egy orvos önéletrajza.</i> — (Grósz Emil: <i>Ötven év munkában.</i>) — h.-tól.	
2. <i>Egy lélektani tárgyú új magyar regény.</i> — (Thurzó Gábor: <i>Az adósság.</i>) — — dtől.	
3. <i>Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban.</i> — (Szinyeyi Ferenc: <i>Novella- és regényirodalmunk a Bach-korszakban.</i>) — Császár Ernőtől.	
4. <i>Pázmány, az ember és az író.</i> — (Sík Sándor: <i>Pázmány, az ember és az író.</i>) — Gálos Rezsőtől.	
5. <i>A magyar országgyűlési gyorsírás története.</i> — (Dr. Siklóssy László: <i>Az országgyűlési beszéd útja.</i>) — Wagner Józseftől.	
6. <i>Az elszakított Erdély könyvészete.</i> — (Crăciun, Joachim: <i>Biblio- graphie de la Transylvanie roumaine 1916—1936.</i>) — Elekes Lajostól	77

A BUDAPESTI SZEMLE tájékoztatni igyekszik a magyar közönséget azon eszmékről, melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket és mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és a művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között.

E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelenik ugyan meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

A szerkesztőséget illető közlemények a szerkesztőségnek címezve a Franklin-Társulathoz (IV., Egyetem-utca 4.) intézendők.

Előfizetések és reklamációk a Franklin-Társulathoz küldendők. **Előfizetési ár félévre (6 szám) P 12—.**

Előfizetéseket egyébiránt minden könyvárus is elfogad. Bécsben Szelinski György cs. és kir. egyetemi könyvkereskedése Bécs, I. ker., Kärntnerstrasse 59.

Felelős szerkesztő: Voinovich Géza.

Felelős kiadó a Magy. Tud. Akadémia részéről Voinovich Géza főtítkár.

Franklin-Társulat nyomdája: Ábrai V.

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

747. SZÁM

1940 FEBRUÁR

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1940

Megjelenik minden hó elején

TARTALOM.

	Lap
I. GÉP A MAI TÁRSADALOMBAN. (I.) — Dékány Istvántól	97
II. SILLANPÄÄ F. E. — N. Sebestyén Iréntől	112
III. SZEMLE. — <i>Hat év magyar színművészete.</i> — Rédey Tivadartól	139
IV. IRODALOM. — 1. <i>A magyar dráma története.</i> — (Szász Károly: <i>A magyar dráma története.</i>) — Kéky Lajostól.	
2. <i>Bölcséleti embertan.</i> — (Málnási Bartók György: <i>Ember és élet.</i>) — Kibédi Varga Sándortól.	
3. <i>Francia nyelvtan magyarok számára.</i> — (Szalay Jeromos: <i>Grammaire française à l'usage des Hongrois.</i>) — Brunner Emódtól	151

A BUDAPESTI SZEMLE tájékoztatni igyekszik a magyar közönséget azon eszmékről, melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket és mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és a művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között.

E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelenik ugyan meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

A szerkesztőséget illető közlemények a szerkesztőségnek címezve a Franklin-Társulathoz (IV., Egyetem-utca 4.) intézendők.

Előfizetések és reklamációk a Franklin-Társulathoz küldendők. **Előfizetési ár félévre (6 szám) P 12.—.**

Előfizetéseket egyébiránt minden könyvárus is elfogad. Bécsben Szelinski György cs. és kir. egyetemi könyvkereskedése Bécs, I. ker., Kärntnerstrasse 59.

Felelős szerkesztő: Voinovich Géza.

Felelős kiadó a Magy. Tud. Akadémia részéről Voinovich Géza főtítkár.

Franklin-Társulat nyomdája: Ábrai V.

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

748. SZÁM

1940 MÁRCIUS

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVTOMDA

1940

Megjelenik minden hó elején

TARTALOM.

	Lap
I. A NÉMET VÁROSOK FÖLDRAJZI RENDJE. — Prinz Gyulától	161
II. GÉP A MAI TÁRSADALOMBAN. (II.) — Dékány Istvántól	179
III. INDULÁS AZ ÖREGKORBA. — Költemény. — Babits Mihálytól	199
IV. SZEMLE. — 1. <i>A regényről.</i> — Voinovich Gézától.	
2. <i>Az élő Fáy András.</i> — Kornis Gyulától.	
3. <i>Hamlet a Nemzeti Színházban.</i> — V. G.-tól	201
V. IRODALOM. — 1. <i>Fény- és árnyképek egy nagymultú tudományos egyesület működéséről.</i> — (Dr. György Lajos: <i>Az Erdélyi Múzeum-Egyesület háromnegyedszázados tudományos működése.</i>) — k. l.-tól.	
2. <i>A régi magyar művészet és a Szépművészeti Múzeum.</i> — (Nyílt levél a szerkesztőhöz.) — Petrovics Elektől	218

A BUDAPESTI SZEMLE tájékoztatni igyekszik a magyar közönséget azon eszmékről, melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket és mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és a művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között.

E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelenik ugyan meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

A szerkesztőséget illető közlemények a szerkesztőségnek címezve a Franklin-Társulathoz (IV., Egyetem-utca 4.) intézendők.

Előfizetések és reklamációk a Franklin-Társulathoz küldendők. **Előfizetési ár félévre (6 szám) P 12.—.**

Előfizetéseket egyébiránt minden könyvtár is elfogad. Bécsben Szelinski György cs. és kir. egyetemi könyvkereskedése Bécs, I. ker., Kärntnerstrasse 59.

Felelős szerkesztő: Voinovich Géza.

Felelős kiadó a Magy. Tud. Akadémia részéről Voinovich Géza főtítkár.

Franklin-Társulat nyomdája: Ábrai V.

PONGRÁCZ SÁNDOR

AZ ŐSKÖDTŐL AZ EMBERIG

Az Országos Természettudományi Múzeum főigazgatójának gazdagon illusztrált könyvében röviden összefoglalva megtalálható mindaz, amit a tudomány az élővilág eredetéről, az élőlények származási összefüggéséről tanít. Ezt a sokféle ágazó ismeretanyagot az író valósággal remekbe öntötte. Végigvezet a Teremtés örökkétartó művének titkain, amelyekben megrendült lélekkel érezzük meg Isten jelenlétét. Aki a mai ember olthatatlan vágyakozásával meg akarja ismerni a tudomány feleletét az élet és a fajok kialakulásának őskérdéseire, az legjobb vezetőjét találja meg Pongrácz Sándor könyvében.

VIRGINIA WOOLF

ÉVEK

Virginia Woolf neve most jelenik meg először a magyar könyvpiacra. Nemcsak az angol, hanem a világirodalomban is nagy névnek számít. Regényében az olvasó átéli a századvégi Angliát, a háborúelőtti éveket, a világháborút, az utána következő kort, és arra figyel, miképpen formálják át a múltó évek ugyanazokat az embereket s velük együtt hatvan esztendő Európájának folyton váltakozó szellemét. Merőben új szemlélet, egyéni írói eszközök jellemzik ezt a merész kompozíciójú, hatalmas regényt, amely a mai világirodalom egyik legjelentősebb alkotása.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

MÁTYÁS KIRÁLY
SZÜLETÉSÉNEK
ÖTSZÁZADIK
ÉVFORDULÓJA
ALKALMÁBÓL
MÁRCIUSBAN
JELENIK MEG A

MÁTYÁS KIRÁLY EMLÉKKÖNYV

Szerkesztette

Dr. LUKINICH IMRE
egyetemi ny. rendes tanár

Gazdag tartalommal, nagyrészt eddig ismeretlen képanyaggal és gyönyörű kiállításban jelenik meg a Mátyás király emlékkönyv, amelynek cikkei felölelik a nagy király uralkodásának országszervező, politikai, irodalmi, művészeti és tudományos vonatkozásait. Szellemi életünk legkiválóbbjai, legkitűnőbb tudósaink, íróink és szakembereink írták a nagy mű egyes fejezeteit, amelyek a maguk összességében tökéletes és egészen újszerű képet adnak Mátyás egyéniségéről, koráról és alkotásairól. A mű történeti és tudományos hitelességét biztosítja a kiváló szerkesztőnek, a Pázmány Péter Tudományegyetem tanárának, a Magyar Történelmi Társulat főtítkárának neve.

KÉT KÖTET DÍSZES FÉLBŐRKÖTÉSSEN

A NOBEL-DÍJ 1939. ÉVI NYERTESE

F. E. SILLANPÄÄ

SILJA

HARMADIK KIADÁSA MOST JELENT MEG

A jelenkori finn irodalom legkiemelkedőbb alkotása. Egy finn parasztes család pusztulását mondja el. Az apa szép házat, birtokot örökölt őseitől, de ez hibája nélkül, különös körülmények kapcsolódása révén szétmállik kezei közt. Egyre jobban le-süllyed és nyomorultul fejezi be életét. Leánya, Silja, szép fiatal teremtés, árvaságában kénytelen cselédnek állni egy nagy paraszt-udvarba. Nem bánnak rosszul vele, mégis belepusztul a nem neki való életbe. Ez a leányalak mesterműve az emberi együttérzésnek, kevés párja van a mai világirodalomban. Sorsa fonalán pedig egész terjedelmében szemünk elé tűnik a finn falusi élet, szűk lehetőségeivel, gyötrelmeivel és minden szépségével. A magyar olvasót meglepi az a hasonlóság, amely az éghajlat, a gazdálkodási mód, a történelmi hagyomány minden különbözősége ellenére is felismerhető a finn és a magyar falusi élet lelki képe között.

Ára füzve 5.20, kötve 6.60,
ajándék-kiadás félbőr-kötésben 7.80

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

A NEMZETI ÖNISMERET KÖNYVEI

A KULTÚRA ÉS TUDOMÁNY ÚJ SOROZATÁBAN

HALASY-NAGY JÓZSEF

MAGYAR ÖNISMERET

A magyar történelem nagyjaihoz fordult útbaigazításért Halasy-Nagy József, a pécsi egyetem filozófus tanára, hogy nemzetünk mai nehéz idejében választ keressen a magyar sors nagy kérdéseire. Szent Istvántól Arany Jánosig megszólaltatja a magyar szellem történetének nagyjait s egyetlen hatalmas gondolat sorba fűzi eszmevilágukból azt, ami az örök magyarság szellemi kincstárának legmaradandóbb értéke. A történelem messze távlatából hall hangokat az olvasó szekekből az örökérvényű tanításokból meríthet hitet, önbizalmat s reményt a jelenre és a jövőre.

JOÓ TIBOR

A MAGYAR-NEMZETESZME

Mi a nemzet, mi a magyar nemzet, kit tartott évezredek élete alatt magyarnak a magyar, miben látta a magyarságot, miben kell tehát látnunk nekünk is: ezekre a sorskérdésekre keresi a feleletet Joó Tibor izgalmas és ma mindennél időszerűbb könyvé. A kérdésekre a történelem adataival és a filozófia elfogulatlan szempontjai szerint adja meg a választ. Alapvető művét olvasnia kell mindenkinek, aki a magyarság hivatását, történelmi céljait és európai sorsát ismerni akarja. A magyarság legszentebb hagyományai élednek fel ebben a jelentős könyvben.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

SIR JAMES JEANS

ZENE ÉS TERMÉSZETTUDOMÁNY

A kiváló angol természettudós legújabb könyve olyan kérdéseket tárgyal, amelyek bizonyos értelemben mindannyiunk mindennapi életét érintik. A hang és a zene fizikája ez a szó legjobb értelmében vett szellemes könyv; a hangnak és a hallásnak titkait leplezi le. Kimutatja, hogy micsoda különös természeti erők játszanak közre abban az emberi tevékenységben, amelynek a zene gyönyörűségét köszönhetjük. Nem számadatokat ad, hanem természettudományos világképet, amely végső magyarázataiban a filozófia magasztába emeli az olvasót.

Kötve P 540

PONGRÁCZ SÁNDOR

AZ ŐSKÖDTŐL AZ EMBERIG

Az élet kialakulásának és fejlődéstörténetének nagyszabású áttekintése ez a könyv, egy kiváló természettudós és nagyszerűen író bölcselő tollából. Az élet végső kérdéseit tárgyalja, az élet megoldatlan titkaihoz próbál utat találni. Minden fejezete a szó legigazabb értelmében vett tudomány, a természetkutatás mai fejlett szempontjait és eredményeit tárja elénk. A könyv izgalmasabb bármilyen regénynél. Azt mondja el, irodalmi formában, ami az irodalom területén már kívül esik, de ami ugyanakkor mindannyiunkat a legközelebről érint.

Kötve kb. P 9.—

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

NÉMETH LÁSZLÓ

SZERDAI FOGADÓNAP

Németh László minden könyve komoly eseménye irodalmunknak, tanulmányait és regényeit az olvasók széles tábora fokozott érdeklődéssel várja. Új regénye, amellyel nagy regényciklusát építi tovább, folytatja a Kocsik szeptemberben és az Alsóvárosi búcsú hősének, a kis Jó Péternek életét, mégpedig úgy, hogy ugyanakkor önálló és érdekes eseményt alakít hőse köré. A regény Jó Péter egyetemi éveiről szól. A fiú az 1918-as forradalom s az azt követő ellenforradalom idején falun élt, távol az eseményektől s mind közelebb jutva a nép, a magyarság lelkéhez. Egy nagy történelmi könyv kerül a kezébe a középkor életéről és rendjéről. Ez a könyv végzetes hatással van rá, elhatározza, hogy maga is a történelemkutatásnak szenteli életét; beiratkozik az egyetemre s a könyv szerzőjének, Barbiánnak a tanítványa lesz. A mester és a tanítvány viszonyáról szól valójában a regény, a mester és tanítvány nagyszerű párharcáról, amely az odaadó hódolattól az önállósuló szellem első ellentmondásáig, majd az első csalódásig vezet. A regény háttérében ott találjuk, széles és nagyszabású epikai feldolgozásban, az egyetemi ifjúság színes, eleven életét, s megtaláljuk a regényben Németh László mély és egyéni mondanivalóit az emberről, az emberi lélekről, a magyarságról, a magyar társadalom erényeiről és hibáiról.

Két kötet füzve P 780, kötve P 880

SOÓS LÁSZLÓ

KORMORÁN

A «Kormorán» az első magyar repülőregény. Hőse egy előkelő családból származó fiatalember, Holborn Róbert, céltalanul bolyong az életben, de nem találja, amit keres. Beáll repülőnek, a repülőtanulók élete, az első repülések izgalmai, a katonai repülők küönböző jellemképei teszik ezt a részt mozgalmassá. Az olvasó azt érzi folyton, hogy az író élményeket ír, amit elmond, azt mind kipróbálta. Megkapó erejű háborús képek, táborozás, egy repülőharc közben Róbert rátalál önmagára. Ez a könyv különleges irodalmi érték.

Két kötet füzve P 940, kötve P 1160

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

3/301

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

749. SZÁM

1940 ÁPRILIS

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVTOMDA

1940

Megjelenik minden hó elején

TARTALOM.

	Lap
I. 1920—1940. — Gróf Bethlen Istvántól	1
II. AZ IRODALMI MŰVELTSÉG ÉRTÉKE. — Kornis Gyulától	18
III. GRÜN WALD BÉLA TRAGEDIAJA. — Horánszky Lajostól	40
IV. A HÁBORÚ ÉS A GAZDASÁGI ÉLET. — Szádeczky-Kardoss Tibortól	55
V. KÖLTEMÉNYEK. — <i>Mint fű a szélben.</i> — <i>Elkésett hold.</i> — Sík Sándortól	72
VI. SZEMLE. — <i>Képzőművészet.</i> — Spectator-tól	74
VII. IRODALOM. — 1. <i>A legújabb Kossuth-irodalom.</i> — (1. Deák Imre: <i>A száműzött Kossuth.</i> — 2. Jánossy Dénes: <i>Die ungarische Emigration und der Krieg im Orient.</i>) — Hegedüs Loránttól.	
2. <i>Egy verses könyvről.</i> — (Rolla Margit: <i>Ezüstharang.</i>) — V. G.-tól.	
3. <i>A magyar népballada.</i> — (Dános Erzsébet: <i>A magyar népballada.</i>) — Elek Oszkártól.	
4. <i>Horatius és Vergilius.</i> — (<i>Orazio nella letteratura mondiale.</i> — D. Comparetti: <i>Virgilio nel medio evo.</i>) — Révay Józseftől	81

A BUDAPESTI SZEMLE tájékoztatni igyekszik a magyar közönséget azon eszmékről, melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket és mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és a művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között.

E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelenik ugyan meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

A szerkesztőséget illető közlemények a szerkesztőségnek címezve a Franklin-Társulathoz (IV., Egyetem-utca 4.) intézendők.

Előfizetések és reklamációk a Franklin-Társulathoz küldendők. **Előfizetési ár félévre (6 szám) P 12—.**

Előfizetéseket egyébiránt minden könyvárus is elfogad. Bécsben Szelinski György cs. és kir. egyetemi könyvkereskedése Bécs, I. ker., Kärntnerstrasse 59.

Felelős szerkesztő: Voinovich Géza.

Felelős kiadó a Magy. Tud. Akadémia részéről Voinovich Géza főtítkár.

Franklin-Társulat nyomdája: Ábrai V.

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

750. SZÁM

1940. MÁJUS

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1940

Megjelenik minden hó elején

TARTALOM.

	Lap
I. MÁTYÁS KIRÁLY SZÜLETÉSÉNEK 500. ÉVFORDULÓJA. — József kir. hercegtől	97
II. HOLLÓS MÁTYÁS. — Gróf Teleki Páltól	113
III. MÁTYÁS KIRÁLY, A RENAISSANCE-URALKODÓ. — Hekler Antaltól	124
IV. A NÉMETORSZÁGI HAJÓZÓ CSATORNÁK HATÁSA A MAGYAR GAZDASÁGRA. — Rohringer Sándortól	132
V. KÖLTEMÉNYEK. — <i>Mentőcsillag.</i> — <i>Sétabot.</i> — <i>Temetésre.</i> — <i>Befűtta az utat a hó.</i> — Falu Tamástól	151
VI. IRODALOM. 1. <i>Regényes életrajz Zrinyi Ilonáról.</i> — (Sz. Szabó Mária: <i>Zrinyi Ilona.</i>) — S. Szabó Józseftől.	
2. <i>Nagybirtok — kisbirtok.</i> — (Dr. Hévey László: <i>Ahol nincs nagybirtok.</i>) — Bernát Istvántól.	
3. <i>Árpádkori történetünk forrásai.</i> — (Gombos, Albinus Franciscus: <i>Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Árpád descendantium ab anno Christi 800 usque ad annum 1301 ab Academia Litterarum de Sancto Stephano rege nominata editus.</i>) — Nagy Miklóstól	153

A BUDAPESTI SZEMLE tájékoztatni igyekszik a magyar közönséget azon eszmékről, melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket és mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és a művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között.

E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelenik ugyan meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

A szerkesztőséget illető közlemények a szerkesztőségnek címezve a Franklin-Társulathoz (IV., Egyetem-utca 4.) intézendők.

Előfizetések és reklamációk a Franklin-Társulathoz küldendők. **Előfizetési ár félévre (6 szám) P 12.—.**

Előfizetéseket egyébiránt minden könyvtár is elfogad. Bécsben Szelinski György cs. és kir. egyetemi könyvkereskedése Bécs, I. ker., Kärntnerstrasse 59.

Felelős szerkesztő: Voinovich Géza.

Felelős kiadó a Magy. Tud. Akadémia részéről Voinovich Géza főtítkár.

Franklin-Társulat nyomdája: Ábrai V.

BUDAPESTI SZEMLE

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA MEGBÍZÁSÁBÓL

SZERKESZTI

VOINOVICH GÉZA

751. SZÁM

1940. JÚNIUS

BUDAPEST

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA

1940

Megjelenik minden hó elején

TARTALOM.

	Lap
I. HUNYADI MÁTYÁS. — Hóman Bálinttól... — — — — —	161
II. A NÉMET BIRODALOM ÉS A DÉLKELET-EURÓPAI ÁLLAMOK EGYÜTTMŰKÖDÉSE A MEZŐGAZDASÁG TERÉN. — Darré R. Walthertől ... — — — — —	180
III. A KÍSÉRLETI TERMÉSZETTUDOMÁNY TÖRTÉNELMI FELE- LŐSSÉGE. — Szent-Györgyi Alberttől ... — — — — —	193
IV. EGY ESZMÉNYI MAGYAR GYŰJTŐ. — Petrovics Elektől... — — —	199
V. A CSAVARGÓ. — Költemény. — Havas Istvántól ... — — — — —	207
VI. IRODALOM: 1. <i>Teleszky János.</i> — Grósz Emiltől.	
2. <i>Önéletrajz és írói jellemrajz Móricz Zsigmondról.</i> — (1. Móricz Zsigmond: <i>Életem regénye.</i> — 2. Féja Géza: <i>Móricz Zsig- mond.</i>) — df.-től.	
3. <i>Magyar irodalomtörténet Erdélyben.</i> — (<i>Magyar Irodalom- történet 1939.</i>) — Vajthó Lászlótól ... — — — — —	209

A BUDAPESTI SZEMLE tájékoztatni igyekszik a magyar közönséget azon eszmékről, melyek világszerte foglalkoztatják a szellemeket és mintegy közvetítő kíván lenni egyfelől a szaktudomány és a művelt közönség, másfelől a hazai és külföldi irodalom között.

E folyóirat a Magyar Tudományos Akadémia megbízásából és támogatásával jelenik ugyan meg, de a cikkek irányáért és tartalmáért egyedül a szerkesztőség felelős.

A szerkesztőséget illető közlemények a szerkesztőségnek címezve a Franklin-Társulathoz (IV., Egyetem-utca 4.) intézendők.

Előfizetések és reklamációk a Franklin-Társulathoz küldendők. **Előfizetési ár félévre (6 szám) P 12.—.**

Előfizetéseket egyébiránt minden könyvárus is elfogad. Bécsben Szelinski György cs. és kir. egyetemi könyvkereskedése Bécs, I. ker., Kärntnerstrasse 59.

Felelős szerkesztő: Voinovich Géza.

Felelős kiadó a Magy. Tud. Akadémia részéről Voinovich Géza főtítkár
Franklin-Társulat nyomdája: Ábrai V.

Ú J R E G É N Y E K

ASZTALOS MIKLÓS

ALIBI

A kitünő író, akinek történelmi színművei nagy sikert arattak, regényében komoly témához nyúl: a polgárembert rajzolja meg, aki a maga szűk életéből elvágynak, sorsa ellen fellázad és kitör. Az érdekes történet háttérében Berlin és Páris élete vonul el, merész lélek- és korrajzzal, drámai helyzetekkel.

Fűzve 6·40, kötve 7·60

MOLNÁR KATA

A FÖLDALATTI FOLYÓ

Az írónő nagy feltűnést keltett regényciklusának folytatása. Az új kötetben a hősnő a szerelem s a házasság súlyos kérdéseivel találja szemben magát, keresi a maga útját, meg-megtéved: felkészül az asszony nehezebb életére. Alig van regény, amely a női lélek titkaiból ennyi érdekességet leplezne le.

Fűzve 7—, kötve 8·20

ANN BRIDGE

GRIFFMADÁR

Diplomata-regény. Írója a budapesti angol követ neje. Előkelő angol leányról szól, aki Pekingben belevyűl az európai diplomaták mozgalmas társasági életébe s két férfi szerelmi vonzókörébe jut. A környezet: a Távols-Keleten állomásozó diplomaták világa, kis európai sziget a sárga faj titokzatos tengerében.

Két kötet, fűzve 8·20, kötve 10·40

F r a n k l i n - T á r s u l a t

MAGYAR KÖNYVNAPO

június 3-4-5

JÓKAI MÓR

EGY MAGYAR NÁBOB

Két rész egy kötetben, fűzve 3'90, kötve 5'40

★

A Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete
könyvsorozatának első kötete

FEDICS MIHÁLY MESÉL

Kiadta és a bevezető tanulmányt írta

ORTUTAY GYULA

Ára a könyvnapon 4'80, a könyvnap után 6 pengő

★

Könyvnapra olcsó kiadásban megjelennek még:

Arany János elbeszélő költeményei

540 lap, vászonkötésben 2'70

Deák Ferenc válogatott munkái I-II.

730 lap, vászonkötésben 5'60

Széchenyi István válogatott munkái I-II.

780 lap, vászonkötésben 5'60

F R A N K L I N - T Á R S U L A T

ÚJ REGÉNYEK

ASZTALOS MIKLÓS

ALIBI

A kitünő író, akinek történelmi színművei nagy sikert arattak, regényében komoly témához nyúl: a polgárembert rajzolja meg, aki a maga szűk életéből elvágynak, sorsa ellen fellázad és kitör. Az érdekes történet háttérében Berlin és Páris élete vonul el, merész lélek- és korrajzzal, drámai helyzetekkel.

Fűzve 6·40, kötve 7·60

MOLNÁR KATA

A FÖLDALATTI FOLYÓ

Az írónő nagy feltűnést keltett regényciklusának folytatása. Az új kötetben a hősnő a szerelem s a házasság súlyos kérdéseivel találja szemben magát, keresi a maga útját, meg-megtéved: felkészül az asszony nehezebb életére. Alig van regény, amely a női lélek titkaiból ennyi érdekességet leplezne le.

Fűzve 7—, kötve 8·20

ANN BRIDGE

GRIFFMADÁR

Diplomata-regény. Írója a budapesti angol követ neje. Előkelő angol leányról szól, aki Pekingben belevyűl az európai diplomaták mozgalmas társasági életébe s két férfi szerelmi vonzókörébe jut. A környezet: a Távol-Keleten állomásozó diplomaták világa, kis európai sziget a sárga faj titokzatos tengerében.

Két kötet, fűzve 8·20, kötve 10·40

Franklin - Társulat

MAGYAR KÖNYVNAPO

június 3-4-5

JÓKAI MÓR

EGY MAGYAR NÁBOB

Két rész egy kötetben, fűzve 3·90, kötve 5·40

Könyvnapi olcsó kiadásban megjelennek még:

Arany János elbeszélő költeményei

(540 lap) vászonkötésben 2·70

Deák Ferenc válogatott munkái I-II.

(730 lap) vászonkötésben 5·60

Széchenyi István válogatott munkái I-II.

(745 lap) vászonkötésben 5·60

Jegyeztesse elő könyvkereskedőjénél!

F R A N K L I N - T Á R S U L A T

Kultúra és Tudomány

ÉBER ANTAL

SZÉCHENYI GAZDASÁGPOLITIKÁJA

A Magyar Közgazdasági Társaság elnöke ebben a könyvében rendkívül időszerű feladatot valósít meg: a «legnagyobb magyar» könyveiből, naplójából, beszédeiből, leveleiből és újságcikkeiből vett idézetek alapján áttekinthetően csoportosítja és behatóan ismerteti Széchenyi István gróf közgazdasági tanításait. Éber Antal könyvének tudományos és gyakorlati érdeme az, hogy könnyen hozzáférhetővé és közvetlenül felhasználhatóvá teszi Széchenyi Istvánnak ma különösen időszerű gazdaságpolitikai eszméit és alkotásait.

Kötte 4·80

CZETTLER JENŐ

AZ EMBERI GAZDÁLKODÁS TÖRTÉNETE

A tudós tájékozottsága és a szakember éleslátása párosul ebben a kitűnő könyvben, amely szemléltető módon mutatja be a világgazdaság fejlődését a legősibb idők-től napjainkig. Szinte lélekzetvisszafojtva olvassuk, hogy miképpen váltak a történet egyes korszakaiban addig nemismert gazdasági eszközök, termelés módok, közlekedési lehetőségek, a föld méhének, a tengereknek, folyóknak és a föld terményeinek kincsei a modern világ nélkülözhetetlen életfeltételeivé. Ezt a nagyértékű művet egyetlen iskolai könyvtár sem nélkülözheti.

Fűzve 6·—, kötte 7·20

Az Országos Közoktatási Tanács Ifj. Irodalmi Bizottsága az iskolai ifjúsági könyvtárak jegyzékébe felvette.

FRANKLIN-TÁRSULAT KIADÁSA

MÁTYÁS KIRÁLY

EMLÉKKÖNYV SZÜLETÉSÉNEK ÖTSZÁZÉVES FORDULÓJÁRA

SZERKESZTETTE

LUKINICH IMRE

egyetemi ny. rendes tanár

Gróf TELEKI PÁL
magyar királyi miniszterelnök

és

HÓMAN BÁLINT
vallás- és közoktatásügyi miniszter

BEVEZETŐ TANULMÁNYÁVAL

Gazdag tartalommal, nagyrészt eddig ismeretlen képanyaggal és gyönyörű kiállításban jelent meg a Mátyás király emlékkönyv, amelynek cikkei felölelik a nagy király uralkodásának országszervező, politikai, irodalmi, művészeti és tudományos vonatkozásait. Szellemi életünk legkiválóbbjai, legkitűnőbb tudósaink, íróink és szakembereink írták a nagy mű egyes fejezeteit, amelyek a maguk összességében tökéletes és egészen újszerű képet adnak Mátyás egyéniségéről, koráról és alkotásairól. A mű történeti és tudományos hitelességét biztosítja a kiváló szerkesztőnek, a Pázmány Péter Tudományegyetem tanárának és a Magyar Történelmi Társulat főtítkárának neve.

Két kötet diszes félbörkötésben

A KORVIN MÁTYÁS-TÁRSASÁG MEGBÍZÁSÁBÓL KIADTA A
FRANKLIN-TÁRSULAT